

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ І ТЕХНІКИ

ІСТОРІЯ ОСВІТИ, НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

матеріали
XXI Всеукраїнської наукової конференції
молодих учених та спеціалістів
присвяченої ювілейним датам від дня народження
видатних учених в галузі аграрних наук

РОТМІСТРОВ
Володимир Григорович
(1866–1941)

ФРАНКФУРТ
Соломон Львович
(1866–1954)

МАХОВ
Григорій Григорович
(1886–1952)

ДЖОВАНІ
Діонісій Олександрович
(1886–1971)

ТЕРНИЧЕНКО
Аристарх Григорович
(1886–1927)

ВИНОГРАДСЬКИЙ
Сергій Миколайович
(1856–1953)

м. Київ, 20-21 травня 2026 року

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ
АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ І ТЕХНІКИ

ІСТОРІЯ ОСВІТИ, НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

матеріали
**XXI Всеукраїнської наукової конференції
молодих учених та спеціалістів**

присвяченої ювілейним датам від дня народження
видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема:
Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941);
Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954);
Махова Григорія Григоровича (1886–1952);
Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971);
Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927);
Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953)

м. Київ, 20-21 травня 2026 року

УДК 93/94:37:001:63+62(477)(043)

I 90

*Друкується згідно з рішеннями вченої ради
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(протокол № 5 від 28 травня 2026 р.)*

I 90

Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XXI Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941); Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954); Махова Григорія Григоровича (1886–1952); Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971); Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927); Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953), Київ, 20–21 травня 2026р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; редкол.: В. А. Вергунов (гол. ред.), С. В. Нижник (від. секр.) та ін. – Вінниця, ТВОРИ, 2026. – 208 с.

ISBN 978-617-8845-22-3

До збірника увійшли матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні», присвяченої ювілейним датам від дня народження видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941); Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954); Махова Григорія Григоровича (1886–1952); Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971); Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927); Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953).

Книга розрахована на науковців, істориків природознавства, аспірантів, докторантів, викладачів, спеціалістів аграрної науки та всіх, хто цікавиться історією розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голова: **Вергунов В. А.**, д-р с.-г. наук, д-р іст. наук, професор, академік НААН;

Секретар: **Нижник С. В.**, канд. іст. наук, старший дослідник;

ЧЛЕНИ: **Анненков І. О.**, канд. іст. наук, старший дослідник;

Анненкова Н. Г., д-р іст. наук, доцент;

Бей Р. В., д-р іст. наук, с.н.с, академік НААН;

Демуз І. О., д-р іст. наук, професор;

Каштанова Т. В., канд. іст. н., старший дослідник;

Корзун О. В., д-р іст. наук, доцент;

Кучер В. І., д-р іст. наук, професор;

Підгайна Т. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Соловей Г. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Татарчук Л. М., канд. іст. наук; старший дослідник;

Уткін О. І., д-р іст. наук, професор;

Щебетюк Н. Б., д-р іст. наук, с.н.с.;

Юрчак Е. В., канд. іст. наук.

*Друкується згідно з рішеннями вченої ради
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(протокол № 5 від 28 травня 2026 р.)*

ISBN 978-617-8845-22-3

УДК 93/94:37:001:63+62(477)(043)

Шановні колеги, дорогі науковці, молоді дослідники та гості!

Щиро вітаю вас з нагоди проведення XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та спеціалістів *«Історія освіти, науки і техніки в Україні»!*

Історія науки – це не лише літопис відкриттів і досягнень. Це джерело національної пам'яті, простір осмислення інтелектуального поступу суспільства та фундамент для сучасних і майбутніх наукових звершень. У вивченні наукової спадщини ми віднаходимо відповіді на виклики сьогодення, відчуваємо спадкоємність поколінь і усвідомлюємо відповідальність за подальший розвиток науки.

Актуальність тематики конференції, що відображають ключові вектори розвитку сучасного наукового знання, є беззаперечною. В умовах сучасних викликів, зокрема повномасштабної війни, українська наука не лише зберігає стійкість, а й демонструє здатність до розвитку, оновлення та консолідації наукової спільноти. Питання збереження наукової спадщини, переосмислення історичного досвіду та його інтеграції в сучасні наукові практики набувають особливого значення.

Вшанування видатних учених – це не лише данина пам'яті, а й нагадування про силу наукової думки, здатної змінювати світ. Їхні досягнення, відданість справі та служіння науці є прикладом для сучасного покоління дослідників, надихаючи на нові пошуки, відкриття та інновації. Цьогорічна конференція присвячена ювілейним датам від дня народження видатних учених-аграріїв – В. Ротмістрова, С. Франкфурта, Г. Махова, Д. Джовані, А. Терниченка та С. Виноградського. Саме ці постаті стояли біля витоків становлення сільськогосподарської дослідної справи в Україні, заклали наукові засади, що й сьогодні визначають розвиток аграрної галузі.

Звернення до витоків, до статей учених-новаторів, дає змогу не лише відтворити еволюцію наукових ідей, а й визначити орієнтири подальшого розвитку вітчизняної науки в умовах трансформацій і глобальних змін.

Сьогоднішній науковий форум об'єднує дослідників, для яких історія науки є не лише предметом вивчення, а й важливим інструментом осмислення сучасності та формування майбутнього.

Щиро бажаю учасникам конференції плідної роботи, змістовних дискусій, нових наукових ідей і творчого натхнення. Нехай ця наукова платформа стане простором для професійного зростання, обміну досвідом та утвердження вагомої ролі української науки у світовому науковому просторі.

Президент НААН

Ігор ГРИНИК

УКРАЇНЬСЬКА АГРАРНА НАУКА – НАДІЙНИЙ ФУНДАМЕНТ НАШОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сьогоднішнє чергове авторитетне наукове зібрання – це не лише вшанування цілої плеяди знаних вчених, що вписали своє ім'я в глибоку історію аграрної науки України, і не тільки відзначення їхніх заслуг в розвитку фундаментальних досліджень, особливо в дуже притаманній нам сфері ґрунтознавства і мікробіології, а це ще й свідчення нашої постійної і наполегливої роботи по утвердженню нашої унікальної і неповторної за

змістом та історією ідентичності.

І цей фактор, що має величезне світоглядне значення, особливо актуальний саме в даний – критичний і визначальний для долі української держави час, адже у нашого ворога лише одна мета, і вона головна – повністю знищити нашу державність, суверенне право українського народу на цивілізаційне майбутнє в сім'ї європейських народів. І для цього в першу чергу їм треба до «земного ядра» знищити нашу велику історію в усіх її складових, прибрати з усіх джерел згадку про її славетних синів, або присвоїти собі їх походження та заслуги.

А тому саме такі Форуми, що регулярно і успішно проводить колектив Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки на чолі з відомим вченим і ентузіастом своєї справи В.А. Вергуновим, заслуговують на найвищу увагу, шану і підтримку.

По-перше, нам вкрай важлива і потрібна популяризація вітчизняної науки. На фоні відверто слабкої підтримки науковців з боку держави, дослідницька справа продовжує жити. На жаль, тільки що, не завдяки, а всупереч. Рік тому, всі хто брав участь разом зі мною на семінарі селекціонерів у Миронівському науково-дослідному інституті зернового господарства, були приємно вражені тим фактом, що в неймовірних умовах війни наші вчені з більшості регіонів держави представили близько 100 унікальних сортів ярих і озимих зернових з потенціалом врожайності до 100 і більше центнерів з 1 га! В мої часи, коли на початку 2000-х років працював на чолі АПК, про таке лише мріяли: сортів власної селекції було набагато менше, їх потенціал також був нижчим, а валові збори в межах 40-50 млн. т. були рекордними. Нині ж в цих жорстоких умовах навіть 80 млн. т. (до широкомасштабного вторгнення) вже не здавались чимось аномальним.

А тому усім нам, хто тут на Форумі і поза його межами, але будучи причетними, вкрай важливо підтримувати таких, без перебільшення фанатів

свої справи, в усіх напрямках аграрних досліджень і звіятиги, бо такі визначальні приклади є і в тваринництві, птахівництві, новітніх системах обробітку землі, виноградарстві і виноробстві, розвитку нішевого виробництва, сфері переробки, запровадження енергетичної складової в системі АПК, особливо в стосовно біопалива, а також органічного землеробства.

Є хороші сигнали про те, що держава поступово буде повертатися обличчям до вітчизняної науки – в бюджеті на 2026 рік на наукові дослідження і розробки буде спрямовано на 20 млрд. грн. більше, ніж попереднього року, зросте заробітна плата вчених, і хоча це ще дуже далеко від бажаних параметрів, але і Верховна Рада України і Уряд послідовно і системно працюють у цьому напрямку, ухваливши ряд важливих Законів та Постанов.

По-друге, не менш важливим є фактор наступництва, спадковості у сфері наукової діяльності, бо без цього чинника вона просто неможлива. Ось чому історія в цьому аспекті є надзвичайно важливим інструментом безперервності і послідовності.

І справді, без глибокого вивчення величезного науково-дослідного спадку академіка В.Ремесла, автора численних і всесвітньовідомих сортів озимої пшениці під іменем «Миронівська», неможливо створювати нові сорти найголовнішої продовольчої культури у світі; глибоко і вдумливо треба знайомитися з філософією дослідництва С. Подолинського та М. Руденка, а сучасний хаос і божевілья людської спільноти, його наругу над законами живої природи ще сотню років тому пророкував великий В.Вернадський. Чи прислухались?!

Треба також уважно і творчо вникати в суть глибоких роздумів і відповідних дій, що вчинили на наших теренах С. Антонєць та Ф. Моргун: про них і багатьох інших знаменитостей вже мовилось на аналогічних зібраннях.

Стосовно нинішніх ювілярів, нехай і не таких широко відомих широкому загалу, але тим не менше заслуговуючих на увагу, хочу особливо зазначити таке.

Махів Григорій Григорович – шановуємо 140-річчя від дня його народження. Він – організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні, особливо у фундаментальній її складовій – грунтознавстві, створив і очолив перший в державі Інститут експериментального ґрунтознавства у далекому 1923 році – це були роки страшної розрухи і руйнації після спустошливої громадянської війни, і щоб організувати та створити щось подібне, треба було мати неабиякий хист, мужність і талант.

Через 20 років вчений заснував і очолив науково-дослідний інститут експериментального ґрунтознавства, живлення рослин та агротехніки, став автором першої детальної карти ґрунтів України у 25 кольорах та першого в Україні підручника «Ґрунтознавство».

Все це свідчить про масштаб особистості і, безумовно, про значну роль в історії аграрної науки.

Соломон Франкфурдт – 160 років від дня народження видатного вченого-агробіолога, професора, одного з перших організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні і загалом в тодішній Російській імперії, відомий державний діяч в часи українських революцій та один із дієвих фундаторів академічної науки в Україні. Разом з В.І.Вернадським брав участь у заснуванні Української Академії наук, створив у Києві одну з найкращих на той час агрохімічну та контрольню-насіненну лабораторію, на основі якої згодом був створений нинішній Національний науковий центр «Інститут землеробства» Національної академії аграрних наук України.

Ротмістор Володимир Григорович – ще один видатний земляк, один з перших дійсних членів знаменитої в свій час ВАСГНІЛ. Його фундаментальні праці присвячені вивченню водного режиму наших унікальних чорноземів, кореневої системи рослин, методики польового досліду, системи обробки та угноєння ґрунтів. Йому також нині – 160 років від дня народження.

Виноградський Сергій Миколайович – взагалі унікальний вчений. Йому незабаром – 170-років від дня народження. Я б його однозначно поставив в один ряд з В.В.Докучаєвим, В.Р. Вільямсом, К.К.Гедройцем та іншими світочами науки, бо він – засновник ґрунтової мікробіології. І це саме в ті часи, коли ще основи власне біології не були сформовані, а він вже винайшов конструктивний і енергетичний обмін у нітрофікуючих бактерій, сірко-та залізобактерій, розробив фундаментальні положення загальної мікробіології щодо біохімічної діяльності мікроорганізмів, їх значення в кругообігу речовин у природі. Головне його відкриття, що фундаментально збагатило світову науку – явище хемосинтезу у мікроорганізмів. До того часу основною парадигмою життєдіяльності вважався фотосинтез, а він вперше довів існування особливих мікроорганізмів, які отримують енергію в результаті окиснення неорганічних речовин.

Терниченко Аристарх Григорович – український агроном, економіст і громадський діяч – 140 років від дня народження. Увійшов в національну історію як палкий популяризатор сільськогосподарських знань серед українського селянства, під його патронатом утворилося потужне національне об'єднання «Український агроном», був першим міністром землеробства у добу УНР, а також працював професором ветеринарнозоотехнічного і сільськогосподарського інститутів у Києві.

140 років від дня народження в цьому році також Джовані Діонісіо Олександровичу – відомому вченому, професору, організатору агрометелоративної дослідної справи в Україні в 20-30-х роках минулого століття.

На завершення хочу підкреслити ще одну і дуже важливу деталь: далеко не вперше і, сподіваюсь, не востаннє вшановуємо саме вчених-аграріїв. Україна – яскраво виражена і економічно, і просторово, і географічно, а також ментально і світоглядно – аграрна держава. Хтось у світі пишається великими покладами корисних копалин, багатими родовищами нафти і газу, хтось тримає монополію на модні рідкісноземельні метали, хтось мріє приростати штучним інтелектом і переграти технологічно всіх, але хай спочатку уважно прочитають Миколу Руденка – додаткове багатство на планеті і додану енергію формує тільки Сонце, рослини та сільськогосподарська діяльність людей на землі.

Все інше – тільки споживає, і то в кращому випадку, а в гіршому – виснажує вже і без того знесилену планету.

Ми, українці, приречені приростати селом і людьми на своїй Богом дарованій землі, примножуючи її багатства.

*Доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН,
народний депутат України,
Верховна Рада України*

Іван КИРИЛЕНКО

МОЛОДЬ І НАУКА – МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Шановні колеги, молоді науковці, учасники конференції!

Щиро вітаю вас із відкриттям XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки та техніки в Україні» – події, яка вже стала важливою платформою для фахового діалогу, осмислення наукової спадщини та формування нових інтелектуальних орієнтирів.

Сьогоднішній захід має особливе значення, адже він присвячений ювілейним датам від дня народження видатних учених в галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за своїми напрямками.

Відзначення ювілейних дат, на власне переконання, має сенс тоді, коли відбулося вивчення й осмислення чогось Доброго, Справедливого і, як наслідок, Великого для відтворення історичної пам'яті, прямого чи непрямого використання в умовах теперішнього та майбутнього, як і чогось поганого, трагічного для усвідомлення і недопущення подібного ані зараз, ані пізніше. Таким Добрим прикладом є імена Володимира Ротмістрова (1866–1941), Соломона Франкфурта (1866–1954), Григорія Махова (1886–1952), Діонісія Джовані (1886–1971), Аристарха Терниченка (1886–1927), Сергія Виноградського (1856–1953), які назавжди вписані в історію вітчизняної та світової науки. Їхні наукові здобутки стали фундаментом для розвитку аграрної науки, мікробіології, ґрунтознавства та дослідної справи, а їхній інтелектуальний спадок залишається джерелом ідей і натхнення.

Водночас ця конференція – не лише про історію. Вона про безперервність наукового поступу, про зв'язок поколінь і відповідальність сучасних дослідників за майбутнє науки. Саме молодь є рушійною силою інновацій, генератором нових ідей і підходів, здатною переосмислювати традиції та формувати нову якість наукового знання.

У сучасних умовах наука потребує не лише глибоких знань, а й сміливості мислення, відкритості до міждисциплінарних підходів, здатності працювати в глобальному науковому просторі. І надзвичайно важливо, що саме молоді вчені активно долучаються до цього процесу – досліджують, дискутують, пропонують, створюють, намагаються впроваджувати.

Нехай ця конференція стане для кожного з вас майданчиком для професійного зростання, плідних наукових дискусій, нових знайомств і спільних проєктів. Бажаю вам натхнення, творчої енергії, наукової сміливості та вагомих результатів, які сприятимуть розвитку української аграрної науки і зміцненню її авторитету у цивілізованому світі.

Хочу відзначити, що цього року до оргкомітету надійшло 75 наукових повідомлень, у яких увагу авторів зосереджено на найактуальніших проблемах сучасної аграрної науки. Це свідчить про високий рівень зацікавленості наукової спільноти у вирішенні стратегічно важливих для держави завдань та є важливою

передумовою подальшого розвитку галузі. Адже саме наука, що ґрунтується на обміні досвідом, пошуку нових можливостей для апробації та впровадження результатів досліджень, формує підґрунтя для інноваційного поступу й удосконалення аграрної сфери.

Виявили бажання взяли участь у конференції 100 науковців з усіх куточків України (серед них 2 академіки, 26 докторів наук, 31 кандидат наук, 24 аспірантів, 16 наукових співробітників), за різними напрямками досліджень у межах 5 секцій :

1. Історія аграрної науки, освіти і техніки

2. Історія науки, освіти і техніки як складова історії України

3. Природознавство в контексті еволюції наукової думки

4. Організація наукового забезпечення ведення сільського господарства України: стан та перспективи

5. Інформаційно-бібліотечне супроводження науково-освітнього галузевого процесу.

Найбільше учасників заявлено з науково-дослідних установ системи НААН, зокрема:

1. Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН

2. Інститут кліматично орієнтованого сільського господарства НААН

3. Інститут аграрних ресурсів та регіонального розвитку НААН,

4. Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААН

5. Інститут сільського господарства Степу НААН

6. Інституту овочівництва і баштанництва НААН

7. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

8. Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»,

9. Селекційно-генетичний інститут - Національний центр насінництва та сортовивчення НААН,

10. Інститут захисту рослин

11. Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла НААН

12. Дослідна станція «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН

13. Дослідна станція Київського аграрного університету Національної академії аграрних наук України.

Далі із закладів вищої освіти:

1. Київський національний університет імені Тараса Шевченка

2. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

3. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

4. Уманський національний університет

5. Полтавський державний аграрний університет

6. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

7. Одеський державний аграрний університет

8. Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Активність проявили колеги з інших установ, а саме:

1. Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України
2. Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського (м. Полтава)
3. Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка,
4. Відокремленого структурного підрозділу «Одеський автомобільно-дорожній коледж Національного університету «Одеська політехніка»
5. Центрального державного науково-технічного архіву України.

Ми з повагою і гордістю ставимося до всіх авторів, до вас, друзі. Ви є наполегливими ентузіастами, не байдужими до гострих проблем сьогодення, відданими науковому пошуку, а це є запорукою якісної та плідної як наукової, так і подальшої практичної діяльності, що стосуються аграрної науки, освіти, культури та удосконаленню й розширенню цих напрямів. Бажаємо вам натхнення, нових відкриттів та успішної реалізації всіх наукових ідей!

Робота конференції побудована згідно Програми.

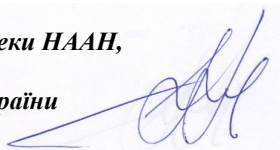
З вітальними словами до учасників авторитетного заходу звернувся народний депутат України, член-кореспондент НААН Іван Кириленко. Долучився віцепрезидент, член-кореспондент НААН Анатолій Москаленко, який висловив слова вітання учасникам конференції й процитував вітальні слова від президента НААН, академіка Ігоря Гриника, які надійшли на адресу оргкомітету.

Далі робота конференції відбувалася в розрізі заявлених секцій.

Велика вдячність за участь у заході. Бажаємо подальших цікавих наукових розвідок і продуктивних результатів.

До нових зустрічей!

***В.о. генерального директора
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН,
академік НААН,
почесний академік НАН України***

Віктор ВЕРГУНОВ

ЗАБУТІ ІМЕНА БУРЯКОЦУКРОВИРОБНИЦТВА: ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ КАШИН

Анненкова Н.Г.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Все частіше ми шукаємо відповіді на питання, що на сьогоднішній день досить актуальні, в минулому нашої країни. Це і формування науково-технічного потенціалу та його використання, питання організаційного характеру, шляхи вирішення будь-яких науково-технічних проблем, що зустрічалися на історичному шляху функціонування підприємств, галузей, напрямів. Але, слід зазначити, що в усіх цих процесах приймали участь люди. Саме ними приймалися рішення і завдяки ним відбувалися ті чи інші події. В шерезі завдань історико-наукових досліджень серед інших є й повернення забутих імен, завдяки кому формувалися та успішно функціонували галузі економіки країни якщо не на пантеон слави, то хоча б на поверхню пам'яті поколінь.

Серед імен, яке опинилося в глибині історичного забуття виявилось й ім'я учня відомого вченого-агрохіміка Івана Олександровича Стебута, людини, чие життя було тісно пов'язане з українським цукровиробництвом – Василя Івановича Кашина.

Василь Іванович отримав вищу освіту у Петровській академії, яку закінчив у 1885 році. Як результат своєї сумлінності і старань, він отримав право набувати практичні навички після закінчення вищого навчального закладу у зразкових маєтках під керівництвом І.О. Стебута. По завершенню практики В.І. Кашин обрав найбільш перспективний напрям для втілення набутих знань і умінь – цукровиробництво, для перших кроків в якому були обрані підприємства Правобережжя [1, с.84].

Перші кроки самостійної трудової діяльності Василя Івановича гартувалися кризою другої половини 1880-х років, що суттєво вплинула на виробничі підходи у цукровій промисловості. Саме з цього періоду цукровиробники особливу увагу стали приділяти не тільки технологіям виробництва цукру, а й технологіям вирощування буряку, його врожайності і цукристості. Цей період і став «зірковим часом» для агронома. Саме завдяки професіоналізму та багажу знань, який він почерпнув як в стінах alma mater, так і у власній «школі життя» В.І. Кашин отримав місце серед професіоналів цукроваріння, що були залучені до підприємств, розташованих в маєтках Леопольда Єгоровича Кеніга, що знаходилися у Харківській губернії. Сфера професійної діяльності Василя Івановича, в першу чергу, Гутянський маєток і цукровий завод, що відносився до нього. Саме Василь Іванович був ініціатором за глибокої підтримки Леопольда Єгоровича, щоб молоді і перспективні випускники сільськогосподарських вишів, які планували свою подальшу роботу в крупних господарствах отримали курс

«вищої практичної школи» агрономії в Гутянських маєтках. Більшість із практикантів після отриманого досвіду залишалися працювати в маєтках Л.С. Кеніга [2, с.167].

Черговий життєвий поворот В.І. Кашина відбувся на початку ХХ століття. Смерть власника маєтків у поєднанні з економічною кризою 1904-1905 рр., що не минула і цукровиробництво наклали свій відбиток на взаємовідносини Василя Івановича з новими власниками маєтків і, як наслідок, на подальшу долю агронома. Не знайшовши спільну мову з новим керівництвом маєтків, В.І. Кашин переходить на посаду завідувача буряківництвом на новостворений Павлівський (Чутовський) цукровий завод, що підпорядковувався І-му Полтавському виробничому округу [3, с.54].

Після революційних подій Василь Іванович не залишив свою улюблену справу, починаючи з 1918 р. він працював спеціалістом спочатку в Київцукрі, потім у Київському Головцукрі. Після Денікінщини В.І. Кашин переїжджає до Харкова, де мешкала його родина і присвячує себе службі в Головцукрі. В останні місяці свого життя був переведений до Москви у Правління Цукротресту. Всю свою професійну діяльність будував на впровадженні нових досягнень науки і техніки, чому сприяла тісна співпраця з Харківським Товариством Сільського Господарства, членом якого був, з Богодухівським Товариством Сільського Господарства та іншими організаціями, дотичними до Гутянських маєтків.

Помер Василь Іванович Кашин 5 грудня 1922 року в м.Харків.

Джерела та література

1. Корхов А.П. Памяти В.И. Кашина. *Вісник цукрової промисловості*. 1923. №1. С.84-86.
2. Москалюк М.М. Розвиток обробної промисловості українських губерній Російської імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Тернопіль: ТНПУ, 2012. – 300 с
3. Ежегодник по сахарной промышленности Российской империи. За 1909-1910 г.(год двадцать девятый). Сост. Инженер-Технологом М.А.Толпыгин. Издание Киевского Отделения Императорского Русского Технического Общества при содействии Главного Управления Неокладных Сборов. ТипографияАкц.О-ва "Петр Барский в Киеве", Крещатик №40. 1911. 320 с.

ВИДАТНІ ВЧЕНІ-ГРУНТОЗНАВЦІ У ЗАПОЧАТКУВАННІ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРИРОДНО-СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РАЙОНУВАННЯ (70-ті р. ХІХ ст. – початок ХХ ст.)

Апостол Т.М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Вітчизняні ґрунтознавці у вивченні ґрунтів для потреб місцевого сільського господарства території сучасної України та, насамперед, оцінки земель активно сприяли виявленню місцевостей з усталеними характерними властивостями, оскільки ці властивості так чи інакше виявилися тісно пов'язаними з наявними ґрунтами. Земські завдання того часу з докладного вивчення місцевих ґрунтів були обумовленими необхідністю вивчення розподілу та функціонування провідних господарчих галузей губерній, а їх результати стали основою для розбудови у майбутньому територіальної організації господарства.

Серед робіт вітчизняних вчених-ґрунтознавців найперший вклад у започаткування природно-сільськогосподарського районування відзначимо за дослідженнями В.В. Докучаєва. Від 1877 р. він вивчав чорноземні ґрунти країни та процеси утворення ґрунтів. Відомими результатами його досліджень стали робота «Російський чорнозем» (1883), перша світова ґрунтова карта та найперша наукова класифікація ґрунтів (1886). Ґрунти Полтавської губернії В.В. Докучаєв досліджував у 1877 р., 1881 р. та у 1888-1894 рр., коли під його керівництвом проводилося загальне природничо-історичне обстеження губернії. Вивчаючи чорноземи, В.В. Докучаєв вивчав і ґрунти інших губерній на українських землях. У 1899 р. вчений сформулював закон зональності ґрунтів, що ґрунтував на зв'язку наявних клімату, ґрунтів, тваринних і рослинних організмів із зонами природи взагалі й життям та діяльністю людини, та зробив висновок, що сільське господарство має бути зональним. В.В. Докучаєв встановив також зональність ґрунтоутворюючих порід. За отриманим вчений висунув положення, що ґрунти підкоряються загальному закону природної широтної зональності, яке було сформульоване як «закон горизонтальної зональності» у роботі "До вчення про зони природи" (1899). За викладеними положеннями він проводив зональний поділ території країни, де природну зону розглядав як територіальний комплекс, компоненти якого взаємопов'язані.

Ідеї зональності розвивали і його учні та послідовники: Г.М. Висоцький, А.М. Краснов, Л.С. Берг, Н.М. Сибірцев, Г.І. Танфільєв, К.Д. Глінка та ін. Так, Г.І. Танфільєв у роботі «Фізико-географічні області Європейської Росії» (1897) за вже встановленими особливостями зонального розподілу рослинності й ґрунтів, характером та походженням ґрунтоутворних порід поділив Східноєвропейську рівнину на «області», «смуги», «округи». Г.І. Танфільєв виконував дослідження у Старобільських степах, за якими запропонував зонально-провінціальне розчленування степів. У роботах «Спеціальна програма для деяких спостережень на півдні росії» (1902) та «Фізико географічні області Європейської росії» (1897) довів вплив зовнішніх умов на особливості розвитку рослин, рослинних фітоценозів та цілих географічних зон, запропонував зональний та провінціальний поділ українських степів, що увійшло до основ сучасного фізико-географічного районування. Проте учні внесли й своє розуміння зональності, ґрунтів та процесів ґрунтоутворення, що вплинуло на подальший розвиток і становлення сільськогосподарських районувань. Так, дослідження Г.М. Висоцького гідрокліматичних та ґрунтових умов для степових лісонасаджень та його розуміння зональності дозволило отримати визначення

природної округи (сучасна назва – ландшафт), як поєднання типів місцезростань. У роботі «Степи європейської росії» (1905) він досліджував чотири зони, які назвав областями (волога лісова область, перехідна лісостепова область, степ помірно сухий, південний сухий степ).

Важливу роль у становленні та розвитку поняття зональності мав А.М. Краснов. Приймаючи докучаєвське бачення ґрунту він вивчав екологічні умови існування та розвитку ґрунтів і рослинності в ландшафтах та згодом поставив завдання пов'язати висновки астрономії, астрофізики, геології, що стосувалися планети загалом, й вивести з них сучасні клімати, розподіли явищ динамічної геології, ґрунтів, рослин тощо. Вчений виконав районування Землі за типами рослинності із дотриманням зонально-географічного принципу, що дозволило йому виділити 10 зон і 5 ландшафтних областей, для яких він надав комплексну характеристику впливу природи на рослинність. Характеристика ландшафтів подавалася від вивітрювання і ґрунтоутворення через рельєф та клімат до рослинного-тваринного світу і культурних ландшафтів (така методика стала використовуватися у другій половині ХХ ст.). Слід зауважити, що зони рослинності А.М. Красновим були отримані раніше закону світової зональності В.В. Докучаєва.

Ще один учень В.В. Докучаєва, М.М. Сибірцев, беручи участь експедицій щодо оцінки земель для обчислення поземельного податку на основі геологічних, хімічних, фізичних і фізико-зоологічних особливостей відношення ґрунту до клімату встановив природні агрокліматичні зони, розвинув положення про ґрунтові зони та генетичну класифікацію ґрунтів. У 1900 р. він очолював роботи із складання ґрунтової карти Європейської частини росії й увів до практики ґрунтової картографії позначення на картах відомостей сільськогосподарського значення (виділення орних земель, що удобрюють, не удобрюють, покинутих, лісних, рельєфу, материнських порід та ін.). Він також розробив положення про зональну та внутрішньозональну диференціацію ґрунтів. Створив власну класифікацію ґрунтів («Про основи генетичної класифікації ґрунтів», 1895) й за нею обґрунтував горизонтальну зональність та внутрішньозональну різноманітність ґрунтів, виділив найбільш поширені типи. Вказав на вплив топографічних умов на зміну ґрунтів в межах зон та підкреслював, що такі зміни повторюються і в різних місцевостях можуть бути зведені до конкретних схем, що визначені ґрунтово-топографічними типами, які узагальнюють строкатість ґрунтів, а ґрунт та клімат складають головні природні умови сільського господарства.

Загально визнано, що видатним вкладом В.В. Докучаєва є розробка зональної агрономії, за якою було виділено 5 сільськогосподарських областей, пов'язаних з ґрунтовими зонами, запропоновано для них систему господарювання, вказано на необхідність проведення фізико-географічного районування країни. Проте відсутність поєднання В.В. Докучаєвим генетичного ґрунтознавства з агрогеологічним набула критики з боку О.Г. Набоких.

О.Г. Набоких був залучений до виконання територіальних ґрунтових досліджень у 1906-1911 рр. у повітах Київської, Катеринославської, Волинської,

Херсонської, Бессарабської, Подільської та Таврійської губерній, у 1910-1912 рр. – Подільської, Херсонської, Харківської та ін. губерній. На той час він знайшов свій погляд на методологію класифікації ґрунтів й дослідження їх географічного поширення. За його баченням оціночне спрямування ґрунтових досліджень не давало вирішити питання про генезу ґрунтів, географію, номенклатуру і класифікацію, оскільки не розглядалися морфолого-аналітичні характеристики ґрунтів («Класифікаційна проблема в ґрунтознавстві», 1902). У 1913-1916 рр. він брав участь у детальних земських ґрунтових дослідженнях з картографуванням у Харківській, Подільській та Херсонській губерніях. За ними вченим були створені 10-верстові ґрунтові карти (1:417000) та опубліковані «Матеріали по дослідженню ґрунтів та підґрунтя...» для відповідних губерній, що базувалися на розробленій водно-режимній концепції ґрунтоутворення та профільно-генетичній концепції класифікації ґрунтів. Результати досліджень типів водних режимів та їх ролі у формуванні ґрунтів та ландшафтно-географічних зон дозволили йому виділити 6 самостійних первинних типів зволоження та 7 типів водних режимів й дійти висновку, що кожному типу водного режиму відповідають конкретні рослинні співтовариства, а рослинність є першим чинником, що регулює прихід і витрати вологи з нижніх шарів ґрунту. О.Г. Набоких запропонував власну класифікацію чорноземів, опідзолених ґрунтів, степових та ін. земель України. Використання ним монолітних зразків, методу «трифазної ґрунтової зйомки», методу паралельного обліку й картографування окремих ознак ґрунтів дозволило створити більш повні й точні ґрунтові карти, перейти до різних задач районування.

О.Г. Набоких не виділяв на українських землях ґрунтово-кліматичних зон і підзон. Він вважав, що більшість особливостей ґрунтів зумовлені переважно геологоморфологічними умовами і попередньою історією ґрунтоутворення. Виокремлювані градації ґрунтових ознак у точках вивчення виступали в особливих комбінаціях, що логічно поставило задачу про виділення районів, місцевостей за схожими ознаками. Тому далі О.Г. Набоких встановив множини ознак, що дозволяли виділити групи ґрунтових утворень, визначив райони їх географічного поширення. Для вирішення цієї задачі він застосував власний метод сумування окремих ґрунтових ознак та прийоми статистичних співставлень. Розроблена методика дозволила отримувати райони за характерними ґрунтовими ознаками.

Отже, наведені наукові здобутки вітчизняних ґрунтознавців внесли потужний вклад у розвиток природно-сільськогосподарського районування.

ЖИТТЯ ТА НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА А.М. ЯНГОЛЯ: ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ МЕЛІОРАЦІЇ

Бачкала О.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Сучасні виклики глобальної зміни клімату, що супроводжуються аридизацією (посушливістю) навіть у традиційно вологих регіонах, вимагають докорінного переосмислення стратегій землекористування. Продовольча безпека України безпосередньо залежить від стабільності врожаїв на меліорованих землях. Фундаментом для вирішення цих завдань є наукова спадщина професора Антона Михайловича Янголя (1903–1973) — видатного вченого, чії ідеї випередили свій час і заклали основи сталого водокористування.

Ім'я А.М. Янголя нерозривно пов'язане з формуванням вітчизняної меліоративної науки в гумідній зоні України. Народившись 29 січня 1903 року в селі Потік на Київщині, він пройшов шлях від учня профтехшколи до визнаного вченого, закінчивши у 1928 році Київський інженерно-меліоративний інститут.

Життєпис вченого є прикладом невтомного служіння науці крізь призму трансформацій ХХ століття:

- *Формування практичного досвіду (1929–1930)*: Робота у Північній крайовій меліоративній організації та дослідження на Рудня-Радовельській болотній станції під керівництвом М.О. Тюленєва заклали глибоке розуміння специфіки Полісся.

- *Київський період (1930–1960)*: Наукова діяльність в Українському НДІ гідротехніки і меліорації (нині — ІВПіМ НААН). На посадах завідувача відділу осушення та заступника директора з наукової роботи він ініціював створення Сульського дослідного поля (1932), що дозволило перейти до довгострокових польових експериментів у заплавах річок та координувати повоєнне відновлення меліоративних мереж.

- *Військовий гарт (1941–1944)*: Служба полковим інженером на фронтах Другої світової війни загартувала характер вченого, що згодом допомогло йому принципово відстоювати сміливі наукові ідеї.

- *Рівненський період (1960–1972)*: Робота в Українському інституті інженерів водного господарства (нині — Національний університет водного господарства та природокористування (НУВГП)). Як завідувач кафедри, професор створив потужну освітню екосистему, яка забезпечила галузь висококваліфікованими кадрами на десятиліття вперед.

До праць А.М. Янголя меліорація боліт сприймалася лінійно — лише як скидання зайвої води. Професор докорінно змінив цей підхід:

1. *Теорія асинхронності*: Вчений довів, що природний режим зволоження торфовищ не відповідає критичним фазам вегетації культур, через що осушена земля без належного управління стає вразливою до пересихання.

2. *Концепція двобічного регулювання*: Головний науковий здобуток — обґрунтування систем, що працюють у режимі «акумуляція – відведення – зволоження». Він запропонував використовувати шлюзування для утримання вологи в кореневмісному шарі під час літніх дефіцитів.

3. *Екологічний аспект*: Професор одним із перших звернув увагу на проблему мінералізації та «спрацювання» торфу, довівши, що регулювання водного режиму є єдиним способом зберегти родючість органічних ґрунтів.

Унікальність спадщини Янголя полягає у її розгалуженості на дві потужні

школи:

- *Науково-технологічна (Київська)*: Зосереджена на екологічному оздоровленні річок та масштабних проєктах (учнів: А.В. Яцик, О.В. Скрипник та ін.).

- *Інженерно-освітня (Рівненська)*: Спеціалізується на моделюванні та стратегіях управління водними ресурсами (учнів: М.О. Лазарчук, А.М. Рокочинський, Л.Ф. Кожушко та ін.).

Сьогодні, коли Україна потребує модернізації водогосподарського комплексу, концепція двобічного регулювання А.М. Янголя стає ключем до кліматично орієнтованого сільського господарства. Шанування постаті фундатора — це звернення до перевірених досвідом рішень, що гарантують продовольчий суверенітет нашої держави.

Джерела та література

1. Калантиренко І.І., Загайчук А.С. Інститут гідротехніки і меліорації: Заснування, розвиток та найважливіші наукові досягнення за 75 років / заг. ред. П.І. Коваленко. Київ: ПоліграфКонсалтинг, 2004. 170 с.

2. Професор Янголь Антон Михайлович (1903–1983): бібліогр. покажч. наук. праць за 1929–1977 роки / УААН. ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації; уклад.: В.А. Вергунов, О.В. Бачкала; наук. ред.: В.А. Вергунов, І.І. Калантиренко. Київ, 2007. 85 с. (Сер. «Бібліографія вчених-аграріїв України»; Кн. 18).

3. Янголь А.М. Режим ґрунтових вод на осушному болоті залежно від штучних факторів. *Звіт про науково-дослідну роботу Рудня-Радовельської болотної дослідної станції*. Київ: Вид. Рудня-Радовельської болот. досвід. ст. Наркомзема УСРР, 1929. С. 73–95. (Труди Рудня-Радовельської болот. дослід. станції; Вип. 6).

СЛОВО ПРО ЙОСИПА ЗЕНООВИЧА СІРАЦЬКОГО – ВИЗНАНОГО АВТОРИТЕТУ У ВІДТВОРЕННІ ТВАРИН (1936–2015)

Бойко О. В., Щербак О. В.

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (с. Чубинське)

Народився Й. З. Сірацький 19 березня 1936 року в с. Мар'янівка Баранівського району Житомирської області у селянській родині. Після закінчення семирічної школи навчався в Рогачів-Волинському зоотехнічному технікумі, потім на зоотехнічному факультеті Білоцерківського сільськогосподарського інституту, які закінчив із відзнакою. У 1966 році закінчив аспірантуру Української сільськогосподарської академії. Цього самого року захистив кандидатську, а в 1992 році – докторську дисертації. У 1995 році йому присвоєно звання професора зі спеціальності розведення і генетика тварин.

Упродовж 1960–1975 років працював на посадах зоотехніка-селекціонера, молодшого, старшого наукового співробітника, завідувача відділу і заступника

директора з наукової роботи Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин (м. Бровари). З 1976 року – старший, провідний науковий співробітник, завідувач відділу, заступник директора з наукової роботи Інституту розведення і генетики тварин.

Висококваліфікований дослідник у галузі селекції молочної худоби, популяційної генетики, відтворення сільськогосподарських тварин, інформатики та індивідуального розвитку великої рогатої худоби. Основні напрями досліджень науковця були пов'язані з розробкою питань еволюції популяцій великої рогатої худоби, еколого-генетичних методів у селекції, зоотехнічної та економічної оцінки порід, використання принципів популяційної генетики та імуногенетики в селекційній роботі, індивідуального розвитку худоби, біології відтворення, селекції молочної худоби і управління селекцією в породі та стадах із використанням ЕОМ.

Й. З. Сірацький вперше в зоотехнічній науці України дослідив фізіолого-генетичні аспекти формування відтворювальної здатності великої рогатої худоби, способи прогнозування спермопродуктивності та раціонального використання бугаїв. Провів комплексну оцінку біологічного, генетичного та селекційного статусу плідників основних порід України, обґрунтував і експериментально довів вплив бугаїв на формування відтворювальної здатності їх синів і дочок, розкрив зв'язок між рівнем гомо- та гетерозиготності бугаїв і корів за поліморфними системами білків та ферментів, показниками спермопродукції і відтворювальної здатності та впливом зовнішнього і внутрішнього опромінення на репродуктивну систему норок. Співатор української бурої молочної породи.

Сірацький Йосип Зенонович – доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік АНВО України – відомий учений в Україні та за її межами в галузі розведення, селекції та відтворення сільськогосподарських тварин.

В активі наукової школи, заснованої вченим, – чотири доктори та 25 кандидатів наук. Науковий доробок вченого – 718 наукових праць, серед яких 38 монографій та книг, 7 підручників для вузів, 38 рекомендацій та програм з питань селекції, відтворення та генетики тварин, 22 наукові праці перекладено і видано у США, 2 – в Болгарії. Йосип Зенонович – співатор Закону України «Про племінне тваринництво», 7 нормативних підзаконних актів, програми із іспиту кандидатського мінімуму «Розведення і селекція сільськогосподарських тварин», був членом редколегії наукових збірників «Розведення і генетика тварин», «Вісник Черкаського інституту агропромислового виробництва», науково-методичного журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету».

Й. З. Сірацький був членом спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук із спеціальностей 06.02.01–розведення та селекція тварин і 03.00.15–генетика в Інституті розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН та Науково-технічної ради Міністерства аграрної політики і продовольства України, мав

урядові нагороди: медалі – “За доблестный труд”, “В память 1500-летия Киева”, “Ветеран труда”. Успіхи в розробці та впровадженні досягнень науки у виробництво було відзначено Дипломом другого ступеня ВДНГ України, за значний внесок у розробку питань технології і техніки штучного осіменіння сільськогосподарських тварин був нагороджений ювілейною медаллю “В ознаменованіе 100-летия со дня рождения И. И. Иванова”. У 2005 році був обраний академіком Академії наук Вищої освіти України, у 2006 – нагороджений Трудовою відзнакою “Знак пошани” Міністерства аграрної політики України та Почесною відзнакою Української академії аграрних наук, у цьому ж році йому було присвоєно почесне звання “Заслужений діяч науки і техніки України”. У 2008 році Йосип Зенонович став лауреатом премії Української академії аграрних наук “За видатні досягнення в аграрній науці за 2007 рік” за цикл наукових праць “Розробка теоретичних та практичних аспектів формування молочної продуктивності великої рогатої худоби”. У 2009 р. Й. З. Сірацького обрано Почесним професором кафедри селекційно-генетичних технологій тваринництва Подільського державного аграрно-технічного університету. Помер у 2015 році.

СОЛОМОН ЛЬВОВИЧ ФРАНКФУРТ – ЗАСНОВНИК ЦЕНТРАЛЬНОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ

Волощук Г.Д., Кузьмінська Г.П., Томашевська А.М.

*Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла НААН
(с. Центральне, Київська обл.)*

Миронівський інститут пшениці веде свою історію від створеної у 1912 р. Центральної дослідної станції. Наріжний камінь станції було закладено вченим-агробіологом, професором сільського господарства Соломоном Львовичем Франкфуртом, який є одним із засновників академічної науки в Україні, видатним теоретиком та практиком.

Соломон Львович Франкфурт був організатором і незмінним керівником (з 1900 по 1918 рр.) мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків (ВТЦ), яка охоплювала кілька південних губерній Імперії, зокрема Київську. У 1909 р. ВТЦ ухвалило рішення про створення поблизу станції Миронівка Канівського повіту Київської губернії Центральної дослідної станції як наукової установи з культури цукрового буряку для Південно-Західного краю Імперії [1]. В основу досліджень було покладено спеціальну програму географічних дослідів із системи удобрення, розроблену С.Л. Франкфуртом.

Станцію було названо Центральною тому, що вона займала центральне місце в аграрних дослідженнях для цукрової промисловості у всеросійському масштабі. У 1911 р. на землях Миронівської ферми Селянського поземельного банку відведено ділянку чорнозему площею близько 110 га, яку восени було зорано на зяб. А 1 листопада 1911 р. призначено завідувача станцією – фахівця

Мережі агронома Сергія Максимовича Тулайкова. Остаточо право Центральної (згодом Миронівської) дослідної станції Мережі дослідних полів ВТЦ на земельну ділянку було закріплено 9 червня 1912 р.

З першого року діяльності станції закладено тривалий агротехнічний дослід із постійною територією. Стационар, згодом названий «Старе дослідне поле 1912 р.», – унікальне явище у світовій дослідницькій практиці із землеробства, подібне до тривалих дослідів, які з кінця XIX ст. проводяться в Європі, зокрема на Ротамстедській дослідній станції (Велика Британія). Тут свого часу проходив наукове стажування Соломон Франкфурт [2].

У 1913 р. на Центральній дослідній станції створюється метеорологічна станція (нині Агрометеорологічна станція Миронівка Центральної геофізичної обсерваторії імені Бориса Срезневського), а з 1914 р. у добре оснащених хімічній лабораторії, для якої було зведено окрему двоповерхову будівлю, проводяться аналізи проб ґрунту та продукції рослинництва. Розпочате у 1912–1913 рр. сортовивчення розширюється до власне селекційної роботи як із цукровим буряком, так і з хлібними злаками. У 1915 р. з ініціативи С. Франкфурта на станції створюється селекційний відділ. Розпочато будівництво селекційного корпусу. Перший створений на станції сорт пшениці озимої саме згідно з побажанням засновника станції С.Л. Франкфурта отримав назву «Українка» [3].

С.Л. Франкфурт забезпечував матеріальне постачання та розбудову станції ще до офіційного її відкриття і до кінця 1920 р., коли разом із сім'єю емігрував до Німеччини. Всі будівлі на станції були добротної конструкції, житлові будинки та хімічна лабораторія оснащені водою, каналізацією та електричним освітленням від динамо-машини. З ініціативи С.Л. Франкфурта у 1919 р. Миронівській станції було передано «Яхнянську ферму», розташовану за дві з половиною версти, а також три вагони сільськогосподарської техніки, зокрема парову молотарку, та два вагони мінеральних добрив, що дало можливість у ті бурхливі часи продовжити постановку дослідів без порушення програми.

Завдяки організаторським та господарським здібностям С.Л. Франкфурта Центральна (Миронівська) дослідна станція стала однією з найкращих серед дослідницьких сільськогосподарських установ у країні. Вона була кузницею фахівців та наукових кадрів. Так, з 1912 по 1922 рр. тут працювало понад 60 практикантів та стажистів – селекціонерів, рільників, агрохіміків, серед яких і старший син С. Франкфурта Марк (1918–1919 рр.) [4].

Розпочаті С.Л. Франкфуртом наукові дослідження створили міцну основу для подальшого розвитку станції, яка згодом набула статусу селекційно-агрономічного інституту, а також нових напрямів її діяльності та майбутніх досягнень, що принесли установі світове визнання. Славна пам'ять про Соломона Львовича Франкфурта – засновника Центральної дослідної станції, на теренах якої виріс всесвітньо відомий Миронівський інститут пшениці, – золотими літерами вписана в історію установи та увічнена меморіальною дошкою і пам'ятним каменем на його честь. Колектив миронівських науковців

пишається своєю причетністю до великої наукової спадщини організатора української сільськогосподарської науки.

Джерела та література

1. Демидов О.А., Кузьмінська Г.П. Соломон Львович Франкфурт: Центральна дослідна станція та «Українка». *Миронівський вісник*. 2016. Вип. 3. С. 203–214. doi: 10.21498/2518-7910.0.2016.119454
2. Вергунов В.А. Франкфурт Соломон Львович (1866–1954) – видатний учений-аграрій, громадський і державний діяч, дипломат та один з організаторів сільськогосподарської дослідної справи й академічної науки в Україні. *Професор С.Л. Франкфурт (1866–1954) – видатний вчений-агробіолог, один із дієвих організаторів академічної науки в Україні (до 150-річчя від дня народження): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18 листопада 2016 р.) / ННСГБ. Київ, 2016. Ч. 2. С. 116–118.
3. Еремеев И.М. Озимая пшеница «Украинка» 0246 Мироновской станции: монографический очерк / под. ред. А.М. Левшина. Изд. Мирон. опыт. ст.; Киев, 1928. 104 с.
4. Исторический очерк возникновения, организации и деятельности Мироновской опытной и селекционной станции (1912–1922). *Труды Мироновской Опытной и Селекционной Станции*. Киев: Изд. Сахаротреста, 1924. Вып. 1. С. 9–40.

УЧАСТЬ ДІОНІСІЯ ДЖОВАНІ В НАУКОВІЙ РОБОТІ ПО ДОСЛІДЖЕННЮ БОЛІТ І ПОКАЗОВИХ ПОПУЛЯРИЗАЦІЙНИХ ВИПРОБУВАННЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ В 1912-1915 РОКАХ

Довгорук Ю.О.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Вагому роль Діонісія Олександровича Джовані в становленні вітчизняної агроелітарної дослідної справи та популяризації сільського господарства можна простежити вже на ранньому етапі його наукової діяльності. Починаючи з 1912 р. молодого спеціаліста залучають до комісії від Департаменту землеробства по дослідженню боліт Волині та Полісся, що працювала з перервами в період 1912-1915 рр. Саме в цей період його ім'я поступово стає відомим в наукових колах і часто зустрічається в таких авторитетних тогочасних сільськогосподарських виданнях як журнал «Болотоведение» та «Земледельческая газета».

Д. О. Джовані напряму має відношення до заснування та початку роботи Волинського болотного дослідного поля. Відомо те, що на протязі літа-осені 1912 р. він працював у складі виїзної комісії по дослідженню боліт для осушення і подальшої установи поблизу залізничної станції м. Сарни на частині болотного масиву Чемерне (тепер між селами Карасин, Пугач і Томашгород) загальною

площею 113 десятин. Склад комісії був наступним: керівник В. С. Доктуровський, професор О. Ф. Флеров інженер-гідротехнік Ф. П. Шаблігін, спеціалісти по культурі боліт Г. В. Розен, Є. Я. Сербин, М. В. Докунін, Д. О. Джовані і Л. В. Кузнецкий [1, с. 31].

В 1913 р. при Волинському губернському земстві були організовані випробування сільськогосподарських машин, плугів та болотних знарядь. Конкурсні випробування проходили 15-28 липня неподалік м. Сарни. Були присутні агрономи та спеціалісти з інших дослідних установ та місцеві поміщики і прості сільські господарі. Для випробувань були привезені плуги різних виробників 3-х видів: безпередкові, напівпередкові, передкові. Були представлені безпередкові плуги наступних заводів та фірм: «Східно-Пруського», «Еккерта», «Фіскарса», «Норра-Хаммера», «Липгарта», «Сосновського», «Бугая». Напівпередкові плуги: «Девіда Бредлі», «Завадського», «Герд Евен», «Разевського», «Цигельського», «Сосновського». Передкові плуги: «Герд Евен», «Східно-Пруського», «Лінгарда», «Сосновського», «Еберхардт». Також був представлений гусеничний трактор та інші сільськогосподарські машини для обробки землі. Комісія дала рекомендації щодо подальшого осушення та розширення площі під нові досліді на Волинському болотному дослідному полі. Всі результати випробувань разом з технічними характеристиками були надруковані в номері журналу «Болотоведение» [2].

Відомо, що на Волинській станції подібні покази техніки з випробуваннями проходили починаючи з осені 1912 р. щорічно. Але невдовзі після початку Першої світової війни і розміщенням в м. Сарни та на залізничній станції військових частин такі конкурсні випробування після 1915 р. припиняються.

Перед дослідним полем і станцією ставили вирішення наступних завдань: вивчення боліт в районі розташування, дослідження хімічних і фізичних якостей боліт, ведення метеорологічних, гідрометричних і фенологічних спостережень, ведення польових досліджень, перевірка прийомів культивуації осушених ґрунтів, поширення отриманих знань в наукових колах та серед населення (публікація наукових та науково-популярних робіт, влаштування на місці досліджень випробувань, виставок та музеїв). Таким чином, саме дослідні болотні поля та станції через програми і конкурси випробувань допомагали поширювати в сільському господарстві техніку, а також удосконалювати її для випуску на вітчизняних заводах.

Необхідно відмітити те, що такі невеликі виставки та конкурси при дослідних полях і станціях широко проводилися з метою популяризації здобутків галузі, а також підвищення інтересу населення до земельно-меліоративної справи, сільськогосподарської гідротехніки і торфової справи. Проводилися також такі заходи і в масштабах губерній.

Джерела та література

1. Кузнецкий Л. Возникновение опытного болотного поля Вольнского губернского земства и программа работ этого поля. Болотоведение: Минск. 1915. №1. С. 25-62.
2. Кузнецкий Л. Конкурсное испытание болотных плугов, организованное Вольнским губернским земством 15-28 июля 1913 года в м. Сарны Вольнской губернии. Болотоведение: Минск. 1913. №3. С. 312-332.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУКИ ПРО ЯКІСТЬ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Гасанова І.І.

ДУ Інститут зернових культур НААН України (м. Дніпро)

Вітчизняна наука про якість зерна зародилася наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Ряд дослідників показали наявність впливу на хімічний склад зерна пшениці ґрунтово-кліматичних умов вирощування, а також зв'язок білковості зерна з хлібопекарськими властивостями. В 20–30-х роках минулого століття при порівнянні зразків зерна пшениці, вирощеної в різних кліматичних зонах, була встановлена висока технологічна якість таких сортів селекції українських вчених, як Українка, Кооператорка, Степнячка, Новокримка. Було досліджено вміст клейковини місцевих українських сортів та з'ясовані хлібопекарські властивості зерна залежно від попередників [1, 2].

С. О. Воробйов детально проаналізував, як кліматичні умови українського Степу (сонячна жарка погода у період наливу зерна) впливають на формування структури білка. Він довів, що українська пшениця має особливу пружність клейковини, яка робить її найкращою у світі для макаронних виробів та як домішку до «слабкого» європейського борошна [1].

Відомо, що українська пшениця ще в 1930 р. отримала належну оцінку директора Берлінського борошномельного інституту К. Мооса. Зерно із степової частини України містило 17–18% протеїну та 40–44% сирієї клейковини при відмінній її якості, тимчасом як у відомої канадської пшениці Манітоба ці показники були нижчими. Високо оцінив якість зерна українських сортів і відомий німецький вчений у цій галузі П. Пельсенке.

Але після другої світової війни зусилля виробників у нашій країні були спрямовані на отримання якомога більшої кількості зерна, не надто зважаючи на його якість. В подальшому внаслідок інтенсифікації сільського господарства значно скоротилася сівба пшениці озимої по чистому пару і, навпаки, розширилася після неудобрених зайнятих парів та після непарових попередників. Таким чином був нівельований один із основних факторів високої якості – забезпечення рослин пшениці такою кількістю легкозасвоюваних азотистих речовин, яких було б достатньо не лише для формування високого врожаю, але й для синтезу потрібної кількості запасних білків в зерні. Зниження вмісту білка і клейковини в зерні спричинило й зниження хлібопекарської якості

та змішувальної сили борошна. До того ж масове пошкодження зерна клопом-черепашкою, особливо суттєве в степових регіонах України, винятково шкідливо відобразилося на його якості.

Над проблемами якості зерна в різні роки працювало багато відомих у цій галузі знань українських вчених. Г. П. Жемела, Є. В. Ніколаєв та ряд інших дослідників довели, що урожайність і якість зерна в першу чергу залежать від комплексу природних чинників, тобто органічно пов'язаних між собою агрокліматичних і ґрунтових умов. Рівень агротехніки, що впливає на ріст і розвиток рослин, є антропогенним фактором, який визначає ступінь реалізації ґрунтово-кліматичних ресурсів урожаю і якості зерна на практиці, а також об'єктивним критерієм культури землеробства регіону чи окремого господарства [3, 4]. М. М. Стрельниковою була виявлена роль сорту у вирішенні питання якості зерна, визначено особливості біохімічного складу білків сильних та слабких пшениць, взаємозв'язок між кількістю та якістю білка залежно від його амінокислотного та фракційного складу, з'ясовано значення добрив в підвищенні якості зерна після непарових попередників [5].

В Селекційно-генетичному інституті (м. Одеса) О. О. Созіновим було запропоновано нові генетично обґрунтовані методичні підходи до розв'язання важливої для виробників проблеми – підвищення якості зернових культур селекційним і технологічним шляхом. Його дослідження успішно продовжили Ф. О. Попереля, О. І. Рибалка, М. Г. Парфентьев, О. М. Хохлаєв та інші фахівці з прикладної генетики і технологічних якостей зерна.

В Миронівському інституті пшениці ім. В. М. Ремесла М. І. Блохіним було досліджено формування показників якості зерна при різних строках і способах збирання пшениці, а також вплив хвороб і пестицидів на ці ознаки, виявлено причини періодичного зниження показників якості зерна пшениці у Лісостепу України. На сьогодні науковцями інституту під керівництвом Правдзівої І. В. проводиться вивчення та пошук джерел ознак якості за різних середовищних умов вирощування пшениці озимої та ярої, ячменю озимого і ярого, тритикале та використання їх в селекції; дослідження щодо визначення найбільш генотипово обумовлених показників якості зерна та борошна для використання у селекційній роботі при створенні сортів сильної та цінної пшениці.

В Інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва (м. Харків) дослідження розвиваються в напрямі використання поліморфізму запасних білків у ролі молекулярних маркерів цінних господарських ознак, вивчення впливу особливостей технології вирощування на якість зерна (видатні вчені в минулому та сьогодні – Мельник М. Й., Кучумова Л. П., Стрельникова М. М., Панченко І. А., Пархоменко Р. Г., Леонов О. Ю., Усова З. В. та інші).

В Інституті фізіології рослин і генетики (м. Київ), який довгі роки очолював відомий український вчений Моргун В. В., в даний період розгорнута робота по створенню екстраякісних сортів пшениці озимої, унікальних сортів чорнозерної пшениці та спельти, нових посухостійких сортів тритикале різних напрямів використання.

Джерела та література

1. Воробйов С. О. Клейковина в українських пшеницях // Труди с.-г. ботаніки. Харків, 1927. Т.1, вип. 5. 46 с.
2. Чинго-Чингас К. М. Мукомольные и хлебопекарные особенности сортов пшеницы СССР. Л., 1931. 455 с.
3. Жемела Г. П., Мусатов А. Г. Агротехнічні основи підвищення якості зерна. К.: Урожай, 1989. 160 с.
4. Николаев Е. В. Резервы увеличения производства зерна сильной и ценной пшеницы. К.: Урожай, 1991. 232 с.
5. Стрельникова М. М. Повышение качества зерна пшеницы. К.: Урожай, 1971. 180 с.

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В ГАЛИЧИНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАЦЬ Ф. БУЯКА ТА КОНТЕКСТУ ЕПОХИ Камінський І. Я.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Дослідження еволюції сільськогосподарської дослідної справи в Галичині наприкінці ХІХ - у першій половині ХХ ст. потребує чіткого розуміння загального соціально-економічного контексту краю. Як відзначає дослідник М. Вітенко, економіка Галичини в цей період мала яскраво виражений колоніальний характер [4, с. 89]. При цьому великі польські землевласники, зосередивши у своїх руках близько 40 % земельних угідь краю, значно краще пристосувалися до товарно-грошових відносин, залишаючи дрібне селянство в умовах гострого малоземелля [4, с. 89]. Сучасна українська історіографія, як доводить у своєму огляді І. Янюк, підтверджує, що саме ці кризові умови стали головним каталізатором для зародження та розвитку підприємницької діяльності й кооперативного руху в аграрному середовищі [5, с. 39].

Усвідомлення необхідності переходу від теоретичної агрономії до створення мережі практичних дослідних інституцій було тісно пов'язане з науковим доробком видатного вченого, засновника польської економічної історії Францішека Буяка (1875-1953). Його погляди формувалися під впливом власного походження: народившись у селянській родині в с. Машкеніце, він змалечку брав безпосередню участь у польових роботах [3, с. 11]. Цей досвід виробив у нього глибоко реалістичний погляд на аграрні проблеми. Новаторство Ф. Буяка полягало у застосуванні емпіричних, соціологічних та статистичних методів до вивчення села; саме він започаткував славнозвісну серію «Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych», яка стала головним форумом для публікації аграрно-економічних розвідок [3, с. 15].

У першому томі своєї фундаментальної праці «Galicya» (1908) Ф. Буяк здійснив безжалюну діагностику аграрного сектору, зафіксувавши критичний брак об'єктивних даних. Він констатував: «немає жодного більшого розділу нашого економічного життя, опрацьованого єдиноцільно і ґрунтовно» [1, с. 150]. Для подолання цього «наукового вакууму» вчений пропонував створити 50–60 детальних економічних монографій окремих сіл за єдиним планом [1, с. 225]. Проте головним його внеском у становлення дослідної справи стала концепція децентралізації науки. Буяк доводив потребу покрити край густою мережею повітових сільськогосподарських дослідних інститутів. Щоб їхні результати були корисними для селян, кожен інститут мав базуватися на взірцевій фермі площею від 6 до 15 гектарів, що відповідало б реаліям дрібного землеволодіння [1, с. 455–456].

Свої міркування вчений суттєво розширив у другому томі праці «Galicya» (1910), де проаналізував лісівництво, промисловість та ширші економічні відносини. Він наголошував, що сільське господарство не може успішно розвиватися ізольовано, а потребує загального індустріального піднесення та вміння селян об'єднуватися [2, с. 288]. Аналізуючи кооперативний рух, Ф. Буяк визнавав створення сільськогосподарських спілок найбільш вдалою та доленосною економічною акцією в краї за останні десятиліття [2, с. 275]. Водночас він вкотре звертав увагу на проблему інституційного забезпечення науки, з жалем констатуючи, що в усій Галичині немає жодної публічної бібліотеки чи установи, яка б цілеспрямовано збирала річні звіти, матеріали та статистику щодо соціально-економічних відносин, що вкрай ускладнює наукову роботу дослідників [2, с. 454–455].

Отже, залучення праць Ф. Буяка та сучасних історіографічних і контекстуальних матеріалів доводить, що становлення сільськогосподарської дослідної справи в Галичині було життєвою необхідністю. Подолання відсталості вимагало не лише заснування локальних дослідних станцій на базі дрібних господарств, але й глибокого статистичного вивчення економіки та поширення кооперативних форм співпраці, які б змогли адаптувати наукові досягнення до нагальних потреб селянина, агровиробництва.

Джерела та література

1. Bujak F. Galicya. T. 1 : Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo. Lwów ; Warszawa : H. Altenberg ; E. Wende i Spółka, 1908. 562 s.
2. Bujak F. Galicya. T. 2 : Leśnictwo. Górnictwo. Przemysł. Lwów ; Warszawa : H. Altenberg ; E. Wende i Spółka, 1910. 508 s.
3. Górczak Z. Franciszek Bujak (1875–1953). [Б. м. в., б. р.]. С. 11–20.
4. Вітенко М. Соціально-економічне становище Галичини в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 22. С. 82–91.
5. Янюк І. Соціально-економічний розвиток Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р.: Сучасна українська історіографія. Наукові записки: Серія «Історія». С. 36–50.

ЖУРНАЛ «ROLNIK» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ АГРАРНОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Клименко М.Б.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У сучасних історико-наукових дослідженнях важливе місце посідає проблема вивчення розвитку аграрної науки та дослідної справи на території Галичини у другій половині XIX – першій половині XX ст. Значний інтерес у цьому контексті становить спеціалізована сільськогосподарська періодика, яка відображала процеси модернізації аграрного сектору, формування професійного наукового середовища, а також поширення нових знань і практик серед населення. Одним із найбільш репрезентативних джерел такого типу є журнал «Rolnik», що видавався у Львові впродовж 1867–1939 рр. як офіційне видання Галицького господарського товариства (Galicyskie Towarzystwo Gospodarskie).

У другій половині XIX ст. аграрне виробництво Галичини перебувало у складному стані. Низька продуктивність праці, домінування застарілих методів обробітку ґрунту, недостатній рівень механізації та слабкий розвиток аграрної освіти негативно впливали на ефективність сільського господарства. Водночас саме у цей період розпочалися процеси поступового формування аграрної дослідної інфраструктури, розвитку рільничої освіти та популяризації наукових підходів до ведення господарства. Важливу роль у цих процесах відігравали аграрні товариства, спеціалізовані навчальні заклади, дослідні установи та професійна преса. Аграрна періодика Галичини стала одним із ключових засобів поширення знань про механізацію, удобрення ґрунтів, меліорацію, селекцію рослин, тваринництво та нові методи господарювання [1].

Журнал «Rolnik» посідає особливе місце серед польськомовних аграрних видань Галичини. На його сторінках систематично висвітлювалися питання розвитку рослинництва, тваринництва, аграрної економіки, кооперації, механізації сільського господарства, аграрної освіти та діяльності наукових інституцій. Видання фактично стало платформою для обміну досвідом між науковцями, викладачами рільничих шкіл, землевласниками та практиками сільського господарства. Через публікації у журналі поширювалися результати польових досліджень, матеріали аграрних виставок, інформація про нові сорти рослин, сільськогосподарські машини та методи підвищення врожайності. Особливий інтерес журнал становить для дослідження розвитку аграрної дослідної справи та рільничої механіки. У журналі друкувалися матеріали щодо використання плугів, борін, сівалок, жниварок та інших сільськогосподарських машин, аналізувалися результати їх практичного застосування, ефективність використання та пристосування до місцевих умов господарювання. Значна увага приділялася питанням механічного обробітку ґрунту, боротьби із виснаженням земель, використання добрив та впровадження науково обґрунтованих сівозмін. У публікаціях порушувалися також питання випробування техніки та необхідності поширення нових технічних рішень серед господарів краю. У

цьому контексті журнал є важливим джерелом для вивчення процесів адаптації європейських аграрних технологій до умов Галичини.

Суттєве місце у матеріалах видання займала діяльність освітніх та науково-дослідних осередків. Особливо часто висвітлювалися питання, пов'язані з діяльністю Рільничої школи в Дублянах, яка стала одним із центрів розвитку аграрної науки та дослідної справи у регіоні. На сторінках журналу публікувалися результати досліджень, матеріали про польові досліди, випробування сортів сільськогосподарських культур, а також інформація про наукову діяльність викладачів і спеціалістів аграрного профілю. Таким чином, видання відображало процес поступового формування професійного аграрного середовища та поширення наукових знань серед різних категорій виробників. Важливим аспектом є й те, що журнал дозволяє простежити особливості популяризації аграрних знань серед населення. Значна частина матеріалів подавалася у доступній формі, орієнтованій не лише на фахівців, але й на широке коло господарів. Через це видання виконувало не лише інформаційну, але й просвітницьку функцію. У публікаціях систематично наголошувалося на необхідності впровадження раціональних методів господарювання, використання якісного насінневого матеріалу, покращення обробітку ґрунту та застосування сучасної техніки. У такий спосіб журнал сприяв поступовому формуванню модернізаційних тенденцій у сільському господарстві Галичини.

Особливого значення для сучасних дослідників набуває повна цифрова доступність журналу «Rolnik» у фондах Ягеллонської цифрової бібліотеки [2]. Наявність електронної колекції дає можливість працювати з багаторічним масивом матеріалів дистанційно, здійснювати тематичний пошук, аналізувати еволюцію аграрного дискурсу та простежувати розвиток окремих напрямів аграрної науки й дослідної справи. Це суттєво розширює можливості сучасних історико-наукових досліджень та сприяє інтеграції українських дослідників у міжнародний науковий простір. Цифрові колекції набувають актуальності в умовах російсько-української війни, коли доступ до архівів та бібліотечних фондів може бути обмеженим через безпекові та логістичні чинники. У такій ситуації цифрові бібліотеки фактично забезпечують безперервність наукової роботи та дозволяють українським дослідникам продовжувати опрацювання важливих історичних джерел без необхідності фізичного доступу до закордонних архівосховищ і бібліотек.

Отже, журнал Rolnik є цінним джерелом для вивчення аграрної дослідної справи Галичини другої половини XIX – першої половини XX ст. Матеріали видання дозволяють комплексно дослідити розвиток аграрної науки, рільничої механіки, діяльність освітніх і дослідних установ, а також процеси популяризації наукових знань у сільському господарстві. Водночас цифрова доступність журналу відкриває нові перспективи для історико-наукових досліджень та сприяє збереженню й актуалізації історичної аграрної спадщини.

Джерела та література:

1. Wnęk J. Popularyzacja wiedzy rolniczej w Galicji. Galicja. Studia i materiały. 2015. Nr 1. S. 61–98. URL: <https://surli.cc/vbdjer>

МЕТОДОЛОГІЧНА КОНСТРУКЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ

Костєв В. М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Сучасна аграрна наука розвивається і фіксується в міжнародному науковому просторі (НП), який задає рамки та стандарти досліджень. В наукових зрушеннях це осмислюється як еволюція сталого розвитку (СР). Разом із тим в умовах «повного світу», екологічної вичерпаності та цивілізаційної фрагментації модель СР дедалі демонструє методологічні обмеження: редуccionізм, індикаторну переважаність, слабку здатність до міжрегіональної узгодженості.

Ознакою вітчизняного НП є інтерпретація агросфери як базової сфери буття, а не витонченого економічного утворення. Аграрна справа історично формувалася не як галузь, а як цивілізаційна основа [1]. Тому агросфера – це не тільки простір, де економіка, культура, екологія і соціальні практики зрослися, а також його інтегратор. В прагматичному плані це постає як:

- сполучення природних і соціальних процесів;
- відтворення культурної ідентичності;
- функціонування бази стійкості економіки.

Аналіз регіональних НП показує, що в кожному з них не тільки існує свій інтегратор, а й проявляється тенденція, яка полягає в тому, що на сьогодні методологічний аспект не відповідає науково – технологічному рівню досліджень. Це означає, що необхідно переходити від окремих схем до методологічної конструкції НП. Формування такої конструкції є складним багаторівневим процесом, який не може бути адекватно реалізований ні на глобальному, ні на локальному рівнях. Сукупність положень аргументує, що саме регіональний рівень виступає ключовим середовищем методологічних засад НП. По – перше, регіональний рівень є єдиним, де замкається зв'язок «парадигма – інтегратор – інструменти». По – друге, вирішальним чинником є наявність інтегратора, здатного забезпечити узгодження між наукою, економікою та політикою. По – третє, методологічна конструкція культурно зумовлена, оскільки акумулює історичний досвід, цінності та типи раціональності, що забезпечують сталість і відтворюваність методологічних засад. По – четверте, регіональний рівень є оптимальним за масштабом складності. По – п'яте, на регіональному рівні формуються режими розвитку, які

визначають динаміку методологічної конструкції. По – шосте, цей рівень визначає вектор формування методологічних засад, які задають не лише архітектуру, а й тип легітимності знання.

Таким чином, обґрунтування того, що методологічна конструкція формується на рівні регіонального НП, впливає не з адміністративної логіки, а з системних закономірностей організації знання, інститутів і цінностей.

Ефективність методологічної конструкції НП [2] значною мірою визначається не лише змістом окремих концептів, а насамперед її внутрішньою структурою та здатністю поєднувати різні рівні знання, управління й практики. Для України це особливо важливо, оскільки просторові, економічні та культурні відмінності регіонів потребують гнучкої, адаптивної методології, здатної працювати в різних умовах. Саме тому структурна якість методологічної конструкції виступає передумовою її практичної дієвості.

Першою базовою рисою є регіональність, тобто орієнтація на специфіку природно-ресурсних, соціально-економічних та історичних умов окремих територій. У межах такого підходу універсальні моделі доповнюються локальними рішеннями, що підвищує точність управлінських і наукових рішень. Другою рисою є дворівневність: поєднання загальнонаціонального стратегічного рівня з прикладним рівнем реалізації. Це забезпечує одночасно єдність цілей і гнучкість інструментів. Третьою рисою виступає еволюційність, тобто здатність системи змінюватися поступово, накопичуючи інновації без руйнівних розривів, що відповідає, з одного боку, логіці еволюційної економіки та інституціональних трансформацій, а з другого відповідає цивілізаційним параметрам [3]. Отже, саме поєднання регіональності, дворівневності та еволюційності формує стійку й продуктивну методологічну конструкцію, придатну для розвитку українського наукового простору.

Джерела та література

1. Созінов О.О. Агросфера Угратиї у ХХІ столітті. *Вісник НАН України*. 2002. №10. С.7 – 16
2. Рижко Л.В. Топологи науки. Київ, НАН України, Центр досліджень науково – технологічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва, 2009. 512 с.
3. Вергунов В.А., Костєв В.М. Культура землеробства як фактор цивіліогенезу. Київ: ІАН УААН, 2002. 72 С.

НАУКОВІ НАДБАННЯ ТА ШКОЛА ПРОФЕСОРА В. П. СМІЛЯНЦЯ (до 90-річчя від дня народження)

Круть М.В.

Інститут захисту рослин НААН (м. Київ)

Смілянець Володимир Петрович – вчений у галузі ентомології та захисту рослин, доктор біологічних наук, професор. Народився 17 вересня 1936 року в с.

Бабанка Черкаської обл. в сім'ї службовця. У 1964 р. закінчив лісогосподарський факультет Української сільськогосподарської академії. Впродовж 1962–1996 рр. трудова й наукова діяльність його була пов'язана з Українським науково-дослідним інститутом захисту рослин (нині – Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук України). Під науковим керівництвом відомого вченого-ентомолога професора Д.Ф. Руднева він підготував та успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Стійкість сосни звичайної й кримської до шкідливих комах на півдні України». З 1973 року завідував лабораторією стійкості сільськогосподарських культур до шкідників. В 1986 р. захистив докторську дисертацію на тему «Екологічні закономірності формування стійких до шкідливих комах насаджень сосни».

В.П. Смілянець працював за проблемами стійкості рослин до шкідливих комах. Обґрунтував наявність у здорових рослин природних захисних речовин, що перешкоджають розвитку шкідників та зумовлюють природну стійкість рослин. Під його керівництвом та безпосередньою участю було розроблено методи оцінки ступеня стійкості різних сільськогосподарських культур, визначено важливі фактори, що спричиняють стійкість рослин до шкідників, розроблено принципово нову модель взаємовідносин між захисною системою рослин та системами адаптації шкідників. Все це дозволяє здійснювати оцінку стійкості різних форм рослин та селекційного матеріалу за окремими стадіями онтогенезу шкідників. Також розроблено ряд методик з оцінки ступеня стійкості лісових насаджень, люцерни, сої, картоплі, пшениці; обґрунтовано теоретичні положення щодо природи стійкості рослин до шкідників, механізмів формування агресивних біотипів комах, функціонування механізмів стійкості й системи коадаптації в агробіоценозах.

Володимир Петрович був членом Координаційної Ради з імунітету сільськогосподарських рослин ВАСГНІЛ, координаційно-методичної комісії з проблеми «Вивчення мінливості, спадковості й формоутворення у сільськогосподарських рослин» при Всесоюзному селекційно-генетичному інституті, а також членом робочої групи «Механізми стійкості рослин» Міжнародної організації вивчення лісових насаджень. Учасник Міжнародних заходів, а саме симпозиуму з біологічного захисту рослин (м. Чернівці), конференції з дослідження лісових екосистем (США, Гавайї), конгресу із захисту рослин (Голландія, Гаага).

З 1996 року В.П. Смілянець проживає в Німеччині.

Автор понад 100 наукових праць, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних джерелах, 3-х винаходів. Співатор тритомника «Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений» (1987–1989). Створив наукову школу, підготувавши 5 кандидатів наук, серед яких Є.В. Пастухов, О.А. Грикун, Т.С. Король, М.О. Злотіна, В.Р. Педько.

Кандидат сільськогосподарських наук **Пастухов Євген Сергійович** упродовж 1976–1986 рр. працював в Українському науково-дослідному інституті захисту рослин, спочатку обіймаючи посаду лаборанта лабораторії прогнозів, а з 1977 р. – молодшого наукового співробітника лабораторії стійкості

сільськогосподарських культур до шкідників. Виконував наукові дослідження з розробки заходів боротьби з п'ядуном-шовкопрядом буросмугом у яблуневих садах Центрального Лісостепу України. Він вивчив морфологічні особливості шкідника. Вперше описав колірні варіації гусениць, що виникають при живленні різними рослинами. Детально дослідив біологію й екологію п'ядуна в Центральному Лісостепу України. З'ясував динаміку зміни комахою кормових порід та виникнення спалаху його масового розмноження в саду. Також вперше встановив економічний поріг шкідливості п'ядуна. Ним розроблено й апробовано було методи сигналізації розвитку даного шкідника та захисні заходи. Отримані дані послужили підставою для підготовки й успішного захисту дисертації на тему «Біологія і екологія п'ядуна-шовкопряда буросмугого *Lucia (Biston) hirtaria* Cl. та розробка заходів боротьби з ним у яблуневих садах Центрального Лісостепу України» (1983 р.) та видання відповідних методичних вказівок. Євген Сергійович працював і над іншими проблемами стосовно стійкості сільськогосподарських рослин до шкідників.

З 1986 року трудова діяльність Є.С. Пастухова була пов'язана з Українським науково-дослідним проектно-технологічним інститутом «Агроресурси» та іншими підприємствами.

Кандидат біологічних наук **Грикун Олег Андрійович** свою трудову діяльність із 1968 р. й до виходу на пенсію (2012 р.) пов'язав із Інститутом захисту рослин НААН. З 1976 р. – молодший, а з 1994 р. – старший науковий співробітник лабораторії стійкості сільськогосподарських культур до шкідників.

О.А. Грикун уточнив і доповнив дані щодо видового складу шкідливої ентомофауни сої в Україні, здійснив оцінку стійкості селекційно-колекційного матеріалу цієї культури до головних шкідників (акацієва вогнівка, павутинний кліщ та ін.) та виявив ряд сорторазків із високим рівнем стійкості. Результати наукових досліджень із цього напрямку послужили підставою для підготовки й успішного захисту ним дисертації на тему «Структура комплексу шкідників сої в Україні та методи зниження його шкодочинності» (1993).

Олег Андрійович також виконував наукові дослідження з питань захисту хвойних лісів Карпат від стовбурних шкідників, випробування біологічно активних речовин ефірних рослин проти соснового шовкопряда та сисних шкідників, інтегрованого захисту зернових культур. Багато зусиль було спрямовано ним на вирішення проблеми оптимізації системи захисту багаторічних бобових культур, і центральне місце в цьому, як і раніше, займала оцінка стійкості рослин, зокрема конюшини лучної, до основних шкідників.

Автор понад 60 наукових праць, співавтор тритомника «Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений» (1987–1989), «Довідника із захисту рослин» (1999). Мав також патент на винахід та авторське свідоцтво на сорт рослин.

Кандидатка біологічних наук **Король Тетяна Степанівна** пропрацювала в Інституті захисту рослин НААН з 1971 по 2002 рр. Спочатку лаборантка, старша лаборантка лабораторії мікробіометоду, згодом – старша лаборантка, а з 1987 р. – наукова співробітниця лабораторії стійкості сільськогосподарських культур до

шкідників. Закінчила Українську сільськогосподарську академію за фахом «захист рослин».

Т.С. Король виконувала наукові дослідження з розробки методів оцінки стійкості сільськогосподарських культур до шкідників. Вона визначила біохімічні параметри стійкості рослин люцерни (білки, цукри, сапоніни, фенолкарбонові кислоти, амінокислоти), встановила механізми взаємовідносин між захисною системою люцерни та системою адаптації шкідників, зробила пошук фенотипічних ознак (маркерів), пов'язаних із проявом захисних реакцій, розробила моделі захисної системи люцерни до шкідників за біохімічними показниками та проаналізувала її функціонування при різних рівнях стійкості рослин. Результати досліджень докладалися на Всесоюзних нарадах, а також послужили підставою для підготовки й успішного захисту в дисертації на тему «Біохімічні фактори стійкості люцерни до люцернової квіткової галиці та фітономуса» (1995). Колом наукових інтересів ученої були також проблеми стійкості картоплі, зокрема генетично модифікованих рослин, до колорадського жука.

Авторка понад 100 опублікованих наукових праць. Співавторка брошури «Колорадський жук» (2001), «Довідника із захисту рослин» (1999), 5 методичних рекомендацій.

Під науковим керівництвом професора В.П. Смілянця в Українському науково-дослідному інституті захисту рослин закінчила аспірантуру **Злотіна Марина Олександрівна**. Вона здійснила наукові дослідження щодо виявлення структурних угруповань у популяціях колорадського жука, які умовно позначались як «Васильків», «Київ» та «Чорнобиль». Для цього було використано параметри електроантонограм (ЕАГ) комах на різні за стійкістю сорти картоплі та величину маси тіла імаго. Результати, які представлено в кон'юнктивно-диз'юнктивній формі як причинно-наслідкові гіпотези взаємозв'язку параметрів виучуваної системи, дали підстави вважати, що найбільші вагомні ранги в інфраструктурі популяції «Васильків» і «Київ» асоціативно пов'язані з генотипом Зарево й його варіантами. На запах цих сортів величина ЕАГ найбільша для комах із підвищеною вагою. Приуроченість комах із найбільшою масою тіла до стійких сортів дала підстави висловити припущення, що саме на цих генотипах, які містять у родоводі вид *Solanum demissum*, виникли умови для формування найбільш життєздатного угруповання комах. Вказані генотипи картоплі можна розглядати як фактор спрямованого відбору при формуванні агресивного біотипу. Все це знайшло своє відображення в підготовленій та успішно захищеній М.О. Злотоїною дисертації на здобуття наукового ступеня кандидатки біологічних наук.

Кандидатка біологічних наук **Педько Венера Равшанбеківна** виконувала свою наукову роботу в Інституті захисту рослин УААН під час навчання в аспірантурі в 1991–1995 рр. Нею обґрунтовано, що захисна система картоплі являє собою комплекс окремих груп механізмів стійкості, які функціонують у процесі онтогенезів комах і рослин та активно впливають на структуру популяції шкідника й формоутворювальні процеси. Розроблено гіпотезу формування

вихідної адаптивної групи комах, основою якої є ідентичність впливу на цей процес стійких форм картоплі й пестицидів як факторів спрямованого відбору. При цьому відмічено було, що стійкі форми картоплі змінюють структуру популяції колорадського жука, виступаючи вектором спрямованого відбору, елімінуючи найменш життєздатну її частину й залишаючи групу комах підвищеної адаптивності, здатну формувати агресивний біотип. До того ж механізми захисної системи стійких форм картоплі спричиняють зміни структури популяції колорадського жука, депресуючи наростання чисельності й життєздатності основної частини популяції.

Розроблено наукові основи для створення інтегральної методики оцінки сортів і видів картоплі. Відмічено було, що дикі види картоплі мають різні типи й механізми проявлення стійкості, аналіз яких став основою для розробки диференційованої шкали типів стійкості видів *Solanum*. Розроблено й запропоновано виробництву методику оцінки стійкості картоплі до колорадського жука, яка стала рекомендованою для підбору джерел стійкості та її контролю на етапах гібридизації в селекційному процесі створення стійких сортів. Все це знайшло своє відображення в підготовленій дисертації на тему «Вплив стійких генотипів картоплі на структуру популяції колорадського жука» (1995).

Як підсумок, треба відмітити, що наукові надбання доктора біологічних наук, професора Смілянця Володимира Петровича та його учнів є значним внеском у розвиток аграрної науки. Вони представляють цінність у напрямі розроблення та впровадження екологічно безпечного захисту сільськогосподарських рослин від шкідників, що вкрай важливо для вирішення продовольчих та соціальних проблем країни. Це актуально як для мирного, так і нинішнього воєнного часу.

ПОЛТАВСЬКІ РОТМІСТРОВИ: НОВІ ТА МАЛОВІДОМІ ФАКТИ РОДИННОЇ БІОГРАФІЇ

Кузьменко Н.В.¹, Самородов В.М.²

¹*Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського*

²*Полтавський державний аграрний університет*

Одним з аспектів краєзнавчих досліджень є вивчення родинних біографій краян для поглиблення загального образу регіону у той чи інший історичний період. На цей раз увагу авторів привернула родина Ротмістрових з Полтавщини, вихідцями з якої стали відомі вчені у галузі аграрних наук та організатори галузевої дослідної справи.

Перші відомості про Ротмістрових зустрічаються у родословних книгах дворянства, де, зокрема, згадуються Андрій та Григорій Івановичі, сини полковника Івана Ротмістрова. В Андрія Івановича вказаний син Микола, про якого нічого не відомо. Нас зацікавила родина Григорія Івановича, який мав

синів Григорія, Володимира, Миколу, Михайла і Василя. Старший син Григорій Григорович в своїй автобіографії пише, що народився у великій родині дрібного провінційного службовця з вельми обмеженими коштами [3, арк. 9], однак пізніше його племінник Юрій Миколайович у протоколі допиту зазначає, що дід мав близько 300 десятин землі, які після його смерті перейшли дітям [2, арк. 31]. У Державному архіві Полтавської області є картотека поліційного негласного нагляду (до 1917 р.), де зазначається, що у 1913 р. всі сини Григорія Івановича мали по 75 десятин землі. Тобто родина не бідувала, попри завіряння.

На сайті однієї з шкіл м. Лохвиці Полтавської області зазначається, що частину коштів на будівництво будинку Лохвицького реального училища, де нині розміщений навчальний заклад, виділив поміщик Ротмістров, який у своїй доповіді Лохвицькому земству 1906 року наголошував на необхідності створення в Лохвиці середнього навчального закладу для хлопчиків [8]. Можливо, мова йде саме про Григорія Івановича або одного з його синів.

Найбільше публікацій присвячено Григорію Григоровичу Ротмістрову (03.07.1864 – 03.05.1940) – ученому-статистику, громадсько-політичному діячеві. [1, с. 556]

Про Ротмістрова Володимира Григоровича (4.06.1866 – 24.10.1941), вченого-аграрія, професора (1920), академіка ВУАСГН, ВАСГНІЛ (1935), особливо важливих фактів не віднайшлося, окрім вже зазначеного дворянського стану і майнових можливостей [6]. На Полтавщину вчений приїздив декілька разів, зокрема у 1907 р. на Шишаччину – для першого в історії краю введення в культуру бавовнику, та 1916 р. в Лубни разом з П. І. Гавсевичем – для заснування при станції лікарських рослин складу лікарської сировини.

Однак автори отримали раніше невідомі дані з драматичної біографії третього з синів Григорія Івановича – Миколи Григоровича, насамперед, вдалося уточнити роки життя. Він народився у листопаді 1871 р. У карній справі його сина Юрія у липні 1957 р. про вченого говориться як про живого. Власне більшість інформації, що суттєво доповнила біографію вченого, була взята саме з протоколів допитів Юрія Миколайовича [2, арк.105].

Про Ротмістрова Юрія Миколайовича відомо, що він народився 2 травня 1906 р. у Лохвиці Полтавської губ., отримав середню освіту. З 1928 р. служив у лавах Робітничо-селянської червоної армії (РСЧА), військтехнік I рангу, завідувач гаражем, командир автороти 43 автобатальйону. Мешкав у Харкові по пров. Госпітальному, 6, кв. 25 разом з дружиною Оленою Федорівною Маркітант (1906-1945), яка працювала завідувачем господарства дитячих ясел № 25, і сином Романом 1932 р.н. У 1932-1937 рр. був кандидатом до лав ВКП(б), виключений за приховування дворянського походження. 1 серпня 1937 р. його заарештували за підозрою в участі в військово-троцькістській (згодом – військово-фашистській) змові у РСЧА. Засуджений Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 8 грудня 1937 р. за ст. ст. 54-1, 54-8, 54-11 КК УРСР до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 9 грудня 1937 р. Реабілітований Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 2 липня 1957 р. [2]

До 1917 р. родина його батьків мешкала в м. Острогжську Воронежської губ. у власній садибі. Микола Григорович був інспектором народних училищ, згодом – міським головою [2, арк.31]. Цікаво, що саме у цей час на Острогжщині поширився рух на українізацію з наміром приєднання її території до України [4, с. 11]. 25 листопада 1917 р. Острогжське земське зібрання визнало владу Української Центральної Ради і звернулося до неї з проханням у найкоротший термін провести приєднання. Через два дні це звернення було підтримане Селянський з'їздом Подоння. [4, с. 21]

Перед приходом більшовиків Ротмістрови вирішили втекти на Дон. По дорозі вмерла дружина Миколи Григоровича (ім'я невідоме), і родина залишилася на залізничній станції Коноково біля Армавіра для поховання небіжчиці. Після встановлення радянської влади Ротмістрови повернулися до Острогжська [2, арк. 32], де 1 вересня 1920 р. Миколу Григоровича було заарештовано, а 30 грудня того ж року засуджено на 5 років виправно-трудоих таборів [7]. Його синів Юрія і Михайла відправили до дитячого будинку. Згодом вони у документах зазначали, що виховувалися у сиротинці, щоб приховати своє походження [2, арк. 23].

Сам же Микола Григорович в анкетах вказував, що у 1916-1919 рр. працював викладачем Острогжської гімназії (м. Острогжськ Воронежської губ.); 1919-1920 рр. – агрономом Острогжського повітового земельного відділу; 1921-1922 рр. – агрономом Воронежського губернського земельного відділу [5, арк. 2зв].

У деяких дослідження вказано, що у 1933 р. його було репресовано [1, с. 557], що не підтверджується відомостями з Галузевого архіву СБУ. Зате у Полтавському державному аграрному університеті зберігалася його особова справа (зараз передана до наукового архіву Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського) з листком обліку кадрів Полтавського сільськогосподарського інституту, заповненим Миколою Григоровичем власноручно 02 вересня 1934 р. З документу дізнаємося, що у 1931-1934 рр. він працював на посаді вченого спеціаліста сектору кормодобування Південного науково-дослідного інституту великої рогатої худоби (м. Харків) [5, арк. 2зв].

Далі знову повертаємося до справи Юрія, де зазначено, що у 1937 р. Микола Григорович працював агрономом на станції Жеребково Тираспольського р-ну АМССР (зараз с. Жеребкове Ананьїнської міської територіальної громади Подільського р-ну Одеської обл.), де згодом завідував її дослідною сільськогосподарською дільницею [2, арк. 32]. У липні 1957 р. Микола Григорович – пенсіонер, що з 1953 р. мешкав за адресою Харків, проспект Правди, 7, кв. 8, куди переїхав з Мереф'янського р-ну Харківської обл. [2, арк.105] Тому вірогідно, що у 1940-1950 рр. він працював там у одній з дослідницьких установ.

Штрихом до його характеристики є той факт, що працюючи завідувачем Лохвицького дослідного поля у 1904-1908 рр., він отримав дозвіл Полтавського губернатора на видання у Лохвиці газети «Слово и земля» російською та

українською мовами. Повідомлення про це було опубліковано в розділі «Хроника» газеті «Хуторянин» № 51 за 1905 р.

Молодший син Миколи Григоровича – Ротмістров Михайло Миколайович (17.09.1907, Лохвиця – 10.10.1989, Київ), теж став відомим вченим-мікробіологом, доктором біологічних наук (1951), професором (1952), заслуженим діячем науки УРСР (1978), лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки (2000, посмертно).

У доповнення його загальновідомої біографії зазначимо, що у 1928 р. він закінчив Полтавський агрокооперативний технікум і був залишений для роботи в кабінеті фізіології рослин, де працював до 1934 р. Йому на заміну наказом ректора Полтавського зоотехнічного інституту від 28 вересня 1934 р. на посаду доцента кафедри ботаніки і лектора з курсу «Фізіологія рослин» зараховано Ротмістрова Миколу Григоровича.

У 1937 р. вчений мешкав у Харкові, працював викладачем Військово-господарчої академії [2, арк. 7зв.]. Після Другої світової війни очолював лабораторію Науково-дослідного інституту харчової промисловості, мешкав за адресою м. Харків, проспект Правди, 7 кв. 8. У 1954 р. він вибув до м. Києва [2, арк. 105]. Нагадаємо, що саме у цей час з Мерефи до Харкова на цю адресу переселяється Микола Григорович, що свідчить, що син не тільки спілкувався з батьком, але й підтримував його.

На 1957 р. Михайло Миколайович мешкав за адресою м. Київ, вул. Хрещатик, 23, кв. 35 [2, арк. 105]. Був одружений на Павловій Вірі Сергіївні (1908 – 1994).

У дослідженнях є згадка про пасинка Миколи Григоровича [6, с. 13], але автори не зустрічали жодних відомостей про нього навіть серед особистісної інформації у карній справі Юрія Миколайовича.

Про Ротмістрова Михайла Григоровича, на жаль, нічого не відомо, окрім того, що він народився між 1871 і 1880 рр., та на 1913 р. теж мав 75 десятин землі [3]. В інтернеті є згадка про циркового артиста Ротмістрова Сергія Михайловича (1910-1980), але не відслідковуються його родинні зв'язки.

Ротмістров Василь Григорович (1880 – 19?) – уродженець м. Пирятина, дворянин, працював у правничих установах (зокрема молодшим кандидатом на судову посаду в Лубенському окружному суді). Був товаришем міністра за часів Української Держави гетьмана Павла Скоропадського [2, арк. 31].

Таким чином, бачимо, що більшість згаданих у цій розвідці Ротмістрових були професіоналами високого гатунку та яскравими особистостями, що зробили вагомий внесок у розвиток науки і культури. Ось чому їх звершення слід більш цілеспрямовано та детально досліджувати.

Джерела та література

1. Вергунов. В.А. Ротмістров Володимир Григорович. Ротмістров Григорій Григорович. Ротмістров Микола Григорович.//Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 2./Ред. група: Г.В. Боряк, В.Ю. Васильєв, Д.Я. Вортман, К.Ю. Галушко та ін. С 555-557.

2. Галузевий архів Управління Служби безпеки України в Полтавській області. Справа 10680. 119 арк.
3. Державний архів Полтавської області. Ф. 8831, оп. 13, спр. 1-5, 29 арк.
4. Животко А. Острогочина. Осередок Подоня. Прага: Видавництво «Колос», 1942. 35 с.
5. Особова справа Ротмістрова Миколи Григоровича. //Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. 9 арк.
6. Цандур В.Г., Хомут І.С. Академік Ротмістров Володимир Григорович (1866-1941): історико-наукове дослідження життєдіяльності: монографія. Одеса: Видавець М.П. Черкасов, 2011. 309 с.
7. <https://lists.memo.ru/index17.htm>
8. <http://www.lokhvytsia-gymnasium1.pl.sch.in.ua>

МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ ЗУСТРІЧІ 1929 РОКУ З ПІДГОТОВКИ II МІЖНАРОДНОГО КОНГРЕСУ ҐРУНТОЗНАВЦІВ (1930)

Кунець В. В., Лактіонова Т. М., Парасочка І. Ф.

*ІНЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського»
(м. Харків)*

З метою підготовки до II Міжнародного Конгресу ґрунтознавців Урядовою Комісією з нагляду за організацією Конгресу у 1929 р. було затверджено склад делегацій для участі у зарубіжних міжнародних зустрічах, запланованих Міжнародним товариством ґрунтознавців (МТІ/ISSS). До них увійшли А. А. Ярилов, В. В. Гемерлінг, Д. Г. Віленський, О. Н. Соколовський, С. П. Кравков, С. І. Костичев, Н. М. Тулайков, Л. П. Прасолов [1].

Розширене засідання пленуму Президії МТІ/ISSS відбулося у Будапешті (1–6 липня 1929) із загальною кількістю 25 представників з багатьох європейських країн і США. Загалом на пленумі вирішували суто організаційні питання стосовно II Конгресу. Дискусії точилися в основному навколо «дати початку роботи Конгресу, його тривалості, порядку й розподілу роботи, виставки, екскурсії й видання та умов в'їзду в СРСР і перебування в ньому членів Конгресу» [2, с. 96].

Члени Президії Оргкомітету А. А. Ярилов, В. В. Гемерлінг і Д. Г. Віленський представили проект десяти Міжнародних комісій, розроблений Бюро уповноважених ґрунтознавців (БУГ) за основними розділами ґрунтознавства.

Зі статті А. А. Ярилова відомо, що виникла деяка змагальна дискусія стосовно місця проведення наступного, III Конгресу: А. V. Sigmond, від імені Угорського уряду, запропонував Будапешт; J. G. Liptan повідомив, що професор John Russell має намір обговорити можливість зібрання в Англії; проф. Fr. Weiss вважав «бажаним і можливим» проведення в Данії. А пізніше у Стокгольмі на конференції III Комісії МТІ/ISSS було повідомлено про можливість проведення

III Конгресу у Південній Африці. Однак, на той час це питання залишили для вирішення на II Конгресі [2, с. 98].

У Празі 25–28 червня 1929 р. відбулися, у форматі міжнародних конференцій, наради з засідання двох комісій — фізики (I) та культуртехніки (VI). Делегатами там були А. А. Ярилов, В. В. Гемерлінг, Д. Г. Віленський та О. Н. Соколовський. Загальна кількість учасників у двох нарадах становила 50 осіб. Конференції проходили під протекторатом Чехословацької сільськогосподарської академії, обидві конференції були об'єднаними для двох комісій.

З опису О. Н. Соколовського [3] відомо, що в ході засідання I Комісії було розглянуто питання фізичних властивостей, механічного аналізу ґрунту (підготовка зразків до аналізування, метод розділення часточок, обладнання для виконання аналізу та класифікація гранулометричного складу) і водних властивостей ґрунту.

За час, який минув після Ротамстедської конференції, рішенням якої було визнано міжнародним, «англійський офіційний метод» (суть якого була в тому, що підготовку зразка виконували тільки збовтування його у воді, а розділення часточок — способом осадження), підтвердилися сумніви О. Н. Соколовського щодо можливості застосування єдиного методу. Він вважав, що «схема методу підготовки до аналізування має бути тісно пов'язаною з властивостями досліджуваного ґрунту, а отже, через неймовірну різноманітність об'єктів, та ще й різноманітність задач дослідників, не може існувати одного (єдиного) методу, придатного для всіх випадків» [3, с. 88].

Члени комісії ухвалили рішення — провести порівняльне дослідження низки методів підготовки проб ґрунту до механічного аналізу, серед яких і метод Соколовського. Також відносно піпеткового методу визначення гранулометричного складу ґрунту (дискусія виникла ще на Першому з'їзді ґрунтознавців України, де опонентом був М. М. Годлін) потрібні уточнення. Зокрема, «... д-р. Джозеф (A. F. Joseph) висловився проти застосування піпеткового методу на гіпсоносних ґрунтах» [3, с. 88].

Далі члени I Комісії обговорили результати паралельного дослідження фізико-механічних властивостей ґрунту в декількох лабораторіях. Для цього у 23 лабораторії було розіслано зразки ротамстедських ґрунтів для визначення параметрів коефіцієнту клейкості. Результати аналізування дуже різнилися і тому було зроблено висновок про неможливість використовувати метод визначення клейкості ґрунту для характеристики його фізичної якості. За пропозицією д-ра D. J. Hissink заплановано подальші дослідження границь текучості й скручування [3, с. 88].

У Постанові конференції I Комісії МТГ/ISSS представлено широкий спектр питань з фізики ґрунту, які на той час збуджували дискусії ґрунтознавців щодо методичних аспектів і потребували обов'язкового обговорення їх на II Конгресі [42, с. 85].

Резолюцію засідання VI Комісії від її очільника O. Fauser опубліковано в «Бюллетенях почвоведа» (1929, № 2-4, с. 99), де сказано, що VI Комісія

постановила висунути для обговорення на II Конгресі, першою чергою, такі питання: (1) Дослідне дренавання ґрунтів; (2) Вода в ґрунті; (3) Дощування полів.

За розповіддю А. А. Ярилова [2] питання про відношення між водою і ґрунтом було популярним і в дискусіях на засіданні VI Комісії в аспектах дослідно-меліоративної справи.

Учасники засідань обох комісій відвідали лабораторію Йозефа Копецького (Josef Koreský) [2]. Важливим напрямом наукової діяльності проф. Копецького були фізичні і водно-фізичні властивості ґрунту, для створення методології дослідження яких він використав прогресивні ідеї того часу. В арсеналі дослідницьких інструментів були сконструйовані ним прилади й обладнання, що, звичайно не могло не зацікавити учасників екскурсії, тим більше, що наукові доповіді професора Копецького були всім відомі вже починаючи з I Міжнародної агрогеологічної конференції в Будапешті (1909).

На завершення всі учасники конференції побували на одноденній польовій екскурсії на дослідних меліоративних ділянках під Прагою [2].

Джерела та література

1. Сообщения Бюро Уполномоченных Почвоведов СССР и Исполбюро Оргкомитета по II Международному Конгрессу Почвоведов. Общие организационные вопросы. *Бюллетени почвоведа*. 1929. № 1–3. С. 91–94.

2. Ярилов А. А. По международным конференциям МОП. *Бюллетени почвоведа*. 1929. № 1–3. С. 95–101.

3. Соколовский А. Н. Краткое сообщение о работе сессий I и II международных комиссий. *Бюллетень почвоведа*. 1929. № 4–6. С. 87–90.

П. М. ЛОМОНОСОВ-ГЕЙСР – АГРОНОМ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Лямець Л. І.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Історично склалося, що сільськогосподарські товариства об'єднували провідних науковців, агрономів, фахівців-практиків, громадських діячів і землевласників, які гуртувалися навколо спільної мети – вивчення, дослідження та поширення знань у галузі сільського господарства. Такі об'єднання стали важливими осередками формування аграрної науки і практики, сприяли поширенню новітніх технологій землеробства та розвитку дослідної справи. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення історичного досвіду діяльності подібних організацій, їхньої структури, форм роботи та механізмів взаємодії науки з практикою.

Дослідження історичного розвитку окремих сільськогосподарських товариств дає змогу простежити еволюцію аграрної науки в конкретних історичних умовах, а також визначити роль окремих діячів у модернізації

сільського господарства. Значний науковий інтерес у цьому контексті становить діяльність Лохвицького товариства сільських господарів – одного з провідних аграрних об'єднань Полтавської губернії, яке об'єднувало навколо себе передових дослідників, агрономів і практиків сільського господарства.

Помітне місце в історії Лохвицького товариства сільських господарів належить Павлу Михайловичу Ломоносову-Гейеру – агроному, педагогу, організатору дослідної справи та активному діячеві кооперативного руху. Він належав до покоління агрономів другої половини XIX – початку XX ст., які сформувалися в системі спеціалізованої сільськогосподарської освіти Російської імперії. Фахову підготовку П. М. Ломоносов-Гейер здобув у Горигорецькому землеробському училищі – одному з найстаріших аграрних навчальних закладів того часу, що відігравав важливу роль у підготовці агрономів-практиків. Саме тут він отримав ґрунтовні знання з рослинництва, агрохімії, ґрунтознавства та організації польових дослідів. Навчання сформувало його науково-практичний підхід до аграрної діяльності, який визначив характер подальшої професійної роботи.

Після завершення навчання у 1890 р. Павло Михайлович був направлений на службу до Лохвицького повіту Полтавської губернії, де обійняв посаду завідувача дослідної тютюнової плантації Лохвицького товариства сільських господарів і став одним із найактивніших членів товариства. У цьому ж році спільно з правлінням товариства він розробив першу програму дослідів із культури тютюну та махорки, яка була затверджена загальними зборами. Лохвицький повіт належав до регіонів, де вирощування тютюну мало важливе економічне значення, тому дослідження сортів, технологій вирощування та переробки цієї культури були особливо актуальними. П. М. Ломоносов-Гейер став однією з ключових постатей у діяльності дослідної тютюнової плантації: керував проведенням дослідів, аналізував та узагальнював результати експериментів. Плантація стала одним із перших прикладів організації прикладних агрономічних досліджень у регіоні. Саме упродовж 1890–1898 рр. він здобув репутацію одного з найкращих фахівців у галузі тютюнництва, здатного поєднувати наукові знання з практичними рекомендаціями для господарств. Павло Михайлович регулярно виступав із доповідями на загальних зібраннях товариства, приділяючи особливу увагу методології польових дослідів, організації експериментальної роботи та критичному переосмисленню традиційних способів вирощування тютюну й махорки. Результати його досліджень і спостережень, проведених на дослідному полі Лохвицького товариства, відображалися у річних звітах та публікувалися у фахових виданнях, зокрема журналах «Земледелие» і «Хуторянин». Лише протягом 1893 р. було опубліковано понад дванадцять його наукових праць, присвячених окремим агротехнологічним прийомам вирощування тютюну та махорки. Праці дослідника стали одними з перших систематичних досліджень тютюнництва в межах тогочасної імперії.

Важливим напрямом діяльності дослідної плантації стало створення у 1891 р. насінницького поля, покликаного забезпечити місцевих землевласників і селян

покращеним насіннєвим матеріалом за доступними цінами. На полях вирощували широкий асортимент сільськогосподарських культур, серед яких – пшениця-сандомирка, шампанське жито, озимий рижій, яра вика сорту «Вікторія», яра білоколоса пшениця, арнаутка, французький та одногривий овес, срібляста гречка, комове просо, а також сорти кукурудзи «Генквашино» та бессарабська. Колекції насіння дослідної плантації, представлені П. М. Ломоносовим-Гейером на сільськогосподарських виставках, були відзначені бронзовою та срібною медалями.

Важливою подією сіль його виступ 21 липня 1896 р. на засіданні Лохвицького товариства сільських господарів із підсумковою доповіддю про значення та мету науково-практичних дослідів для розвитку землеробства загалом і тютюнництва зокрема.

Після кількох років роботи на Лохвичині П. М. Ломоносов-Гейер був переведений Міністерством землеробства та державного майна інструктором на Кавказ, де продовжив дослідження у сфері тютюнництва. На той час Кавказ був одним із провідних регіонів тютюнового виробництва імперії, що відкривало широкі можливості для вивчення різних сортів культури та технологій її вирощування. Перебування в цьому регіоні значно розширило професійний досвід дослідника завдяки ознайомленню з іншими агрокліматичними умовами, типами ґрунтів і особливостями рельєфу. За його сприяння створювалися сільськогосподарські школи, дослідні поля та навчально-показові ферми. Попри успішну діяльність на Кавказі, Україна залишалася для нього головним осередком професійної діяльності та наукових зацікавлень.

У 1899 р. Павло Михайлович повернувся до Лохвицького повіту та очолив Жабківську сільськогосподарську і ремісничу школу. Саме цей період став найбільш плідним у його житті та професійній діяльності. На посаді керівника школи П. М. Ломоносов-Гейер повною мірою реалізував свої педагогічні й організаторські здібності. Незважаючи на хронічну нестачу фінансування, йому вдалося забезпечити високий практичний рівень навчального процесу. На початку ХХ ст. Жабківська школа вважалася однією з найкращих у Полтавській губернії за рівнем підготовки аграрних фахівців. Показовим є те, що більшість її випускників успішно працювали у сфері сільського господарства, що свідчило про відповідність навчальних програм реальним потребам аграрного виробництва та високий рівень організації освітнього процесу. Поряд із педагогічною діяльністю П. М. Ломоносов-Гейер активно займався громадською та кооперативною роботою. За його безпосередньої участі в селі Жабки були створені сільськогосподарське товариство, кредитне товариство та споживча спілка. У діяльності цих організацій він виступав не лише ініціатором, а й активним практичним діячем.

Вагомий внесок П. М. Ломоносов-Гейер зробив і в розвиток Лохвицького товариства сільських господарів, де користувався значним авторитетом серед колег. Саме йому належала ідея організації агрономічної допомоги населенню. Такий підхід був новаторським для повітового рівня та засвідчував його стратегічне бачення розвитку аграрної сфери.

В останні роки життя Павло Михайлович активно працював над питаннями створення союзів різних форм кооперації, про що свідчать його численні праці та виступи. Він послідовно відстоював ідею об'єднання сільськогосподарських, споживчих і кредитних кооперативів, розглядаючи їх як складові єдиної системи підтримки сільського населення. Свої погляди він висловлював на агрономічних нарадах, губернських з'їздах представників дрібних сільськогосподарських товариств і кредитних спілок, а також публікував у фаховій періодиці. Надзвичайна працездатність і постійна громадська активність негативно позначилися на здоров'ї дослідника. Попри серцеві напади, він не припиняв активної діяльності.

8 жовтня 1909 р. у селі Жабки Лохвицького повіту П. М. Ломоносов-Гейєр раптово помер від розриву серця. Його смерть стала відчутною втратою для агрономічної спільноти Полтавської губернії та широкого кола діячів аграрної освіти й кооперативного руху. Сучасники згадували його як надзвичайно скромну, інтелігентну і водночас глибоко віддану своїй справі людину, діяльність якої залишила помітний слід у розвитку сільського господарства регіону.

Отже, П. М. Ломоносов-Гейєр належить до покоління аграріїв-практиків, які органічно поєднували науково-дослідну діяльність, педагогічну роботу та кооперативну ініціативу. Його життєвий шлях і професійна діяльність мають важливе значення для розуміння процесів становлення сільськогосподарської освіти, дослідної справи та кооперативного руху в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., а також ролі особистості у модернізації аграрного середовища.

Джерела та література

1. Жуков И.Н. Лохвицкое опытное поле. *Культура табака-махорки и масличных. Лохвица*. 1913. 85 с.
2. Отчет Лохвицкого общества сельских хозяев за 1883/1884 гг., (с 1-го ноября 1882 года по 1 ноября 1883 года). Полтава. 1884. – 72 с.
3. Отчет Лохвицкого общества сельских хозяев за 1885/1886 гг., (с 1-го сентября 1885 года по 1 сентября 1886 года). Лохвица. 1886. – 80 с.
4. Соколовский Ю. Ю. *Хуторянин*. 1909. №44. С.1375–1376.

НАУКОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ КИЇВСЬКОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

Моргун А. В.¹, Яценко А. О.²

¹*Дослідна станція Київського аграрного університету НААН (м. Умань)*

²*Уманський національний університет (м. Умань)*

Дослідна станція Київського аграрного університету НААН України, як наукова установа, має більше 100-річну історію. Літопис наукової установи

розпочинається із заснування в 1914 році Київським губернським земством Уманської сільськогосподарської дослідної станції (перший директор Краївський А.В.). Головними завданнями в науковій роботі станції були: вивчення ґрунтово-кліматичних умов зони її діяльності, розробка науково обґрунтованих систем землеробства, консультативна допомога селянським господарствам з питань вирощування різних сільськогосподарських культур.

У 1920-1938 роках установа називалася Уманською районною сільськогосподарською дослідною станцією Київського обласного управління з дослідної справи. В 1939 році на базі Уманської районної сільськогосподарської дослідної станції було створено експериментальну базу Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрових буряків (ВНІЦ). З 1947 року експериментальна база стала називатися Уманським селекційним пунктом. Робота науковців були направлена на подальше вдосконалення методів виведення нових високопродуктивних сортів з використанням гібридизації та доборів на різних фонах вирощування, в т. ч. і провокаційних.

В 1956 році керівником науково-дослідницької діяльності Уманського селекційного пункту став професор Неговський М.О. і було змінено напрями дослідницької роботи. З 1961 року, завдяки приходу в лабораторію селекції Макогон Г.М., значно активізувалась робота по отриманню і селекційному використанню аутотетраплоїдних та чоловічостерильних форм буряку цукрового. Створений на основі селекційних матеріалів аутотетраплоїдного буряку Уманського селекційного пункту сорт ВНІЦ полі 5 був районований у багатьох бурякосійних регіонах [1]. Дослідження із створення одноросткового чоловічо-стерильного буряку цукрового дали змогу вже під кінець шістдесятих років отримати перші чоловічостерильні одноросткові форми та закріплювачі стерильності О – типу, що привело до створення першого в Радянському Союзі одноросткового гібриду на чоловічостерильній основі Ювілейний (автори Неговський М.О., Макогон А.М., Корнієнко А.В., Гнатюк В.С., Орлов С.Д., Грицик М.С.) [2].

Справжнім визнанням професійного рівня уманських селекціонерів, обсягів і якості селекційно-генетичних досліджень стала здійснена у 1981 році реорганізація Уманського селекційного пункту в Центральну селекційно-генетичну станцію, а в 1994 році в Філіал інституту цукрових буряків Української академії аграрних наук. Це заслуга вчених тих років, серед яких, у першу чергу, слід назвати видатного селекціонера Макогон Ганну Митрофанівну і організатора селекційно-генетичної науки Корнієнка Анатолія Васильовича.

Послідуюча реорганізація Філіалу Інституту цукрових буряків в Інститут коренеплідних культур НААН України стала визначною подією не лише в історії самої наукової установи, історії міста Умань, а і держави Україна.

Впродовж діяльності Інституту коренеплідних культур створено ряд високопродуктивних сортів і гібридів різних культур. Найбільш популярними у виробництві гібридами буряку цукрового були: Уманський ЧС 70, Український ЧС 72, Уманський ЧС 90, Уманський ЧС 97, КВ-Умань, Софія,

Севаст'янівський. 3 сортів буряку кормового – Уманський напівцукровий, Уманський КБ-2, Уманський кормовий 7, Веселка, Шанс, Славія. Столового – Смячний. Цикорію коренеплідного – Уманський 90, Уманський 95, Уманський 96, Уманський 97 Уманський 99. Редьки – Уманська зимова та ряд інших.

Як визнання цих і багатьох інших досягнень в селекційно-генетичній діяльності трудовий колектив Інституту коренеплідних культур нагороджено урядовими і відомчими відзнаками, серед яких Почесна грамота Президії Верховної Ради УСРС, Грамота Верховної Ради України, (за служіння українському народові), подяка президента України Ющенко В.А. , грамоти МінАПК України, медалі різних відомств, дипломи наукових конкурсів та багато інших відзнак.

Інститут коренеплідних культур у 2012 році реорганізовано в Уманську дослідно-селекційну станцію Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України.

В 2016 році Установа за постановою Президії НААН змінює профіль наукових досліджень і реорганізовується в Дослідну станцію тютюництва, а в 2019 році підпорядковується Національному науковому центру «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України».

З 1 липня 2025 року Дослідна станція тютюництва ННЦ «Інститут землеробства НААН», підпорядковується Київському аграрному університету НААН та набирає назви Дослідна станція КАУ НААН.

Нині Дослідна станція продовжує роботу з традиційними культурами: буряк цукровий, кормовий; сорго цукрове і зернове; квасоля; тютюн за програмами наукових досліджень Національної академії аграрних наук України з технології вирощування та селекції цих культур.

Науково-дослідна робота колективу спрямована на подальше вдосконалення наукового забезпечення та впровадження новітніх наукових розробок у галузях аграрного виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробника на світовому ринку.

Джерела та література

1. Яценко А.О., Манько А.Є., Баб'яж І.А.. Розвиток досліджень в філіалі Інституту цукрових буряків. Збірник наукових праць. Київ. ЦБ. 1997. С.65–68.

2.Роїк М.В., Балков І.Я. 120 років вітчизняної селекції. Збірник наукових праць. Київ. ЦБ. 2008. С.19–39.

В. Г. ВОЛЬФ – ФАХІВЕЦЬ З ТЕОРІЇ ТЕХНОЛОГІЇ СЕЛЕКЦІЇ І МАТЕМАТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ожерельєва В. М., Коломацький Д. К.

Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН (м. Харків)

Вольф Віктор Григорович – відомий вчений в галузі селекції

сільськогосподарських культур та організатор вітчизняної дослідної справи як в Україні, так і за її межами, самовідданий дослідник з широким науковим світоглядом та високим рівнем працездатності.

Народився Віктор Григорович Вольф 18 жовтня 1904 року в м. Харкові у родині службовця. Середню школу закінчив у 1221 р. У 1927 р. закінчив Харківський сільськогосподарський інститут ім. В.В.Докучаєва. В 1938 р. йому присуджено ступінь кандидата с.-г. наук. Через два роки присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

З 1927 р. починає працювати на Харківській дослідній селекційній станції на посаді молодшого наукового співробітника, а з 1936 р. – старшим науковим співробітником. На станцію В.Г. Вольф потрапив без досвіду й практичних знань. Дипломна робота в учбовому інституті була присвячена проблемам вирощування льону. Тож наукові дослідження на Харківській селекційній станції, а згодом, в Українському науково-дослідному інституті рослинництва, селекції і генетики ім. В.Я.Юр'єва було направлено на покращення багаторічних трав, згодом, – сої. Досвід роботи з багаторічними травами, а це більш як чотири роки, довелося передати на Полтавську селекційну станцію, яка після державних реорганізацій, більш ретельніше почала займатися цим питанням. В селекції сої наші науковці досягли великих успіхів в дослідженнях. Співробітники станції на чолі з Віктором Григоровичем створили новий сорт сої. Цей сорт на той час займав величезні площі в різноманітних областях колишнього СРСР.

Врешті-решт вчений почав займатися культурою сояшника й до останніх днів свого життя не зрадив цій культурі. Керівництво станції запропонувало молодому вченому помірятися силами з хворобою сояшника – сажкою. У ті часи ця хвороба була небезпечною для сільського господарства усіх регіонів колишнього Радянського Союзу. Засобів боротьби з нею зовсім не було. Поради були такі: глибоко орати землю й заривати таким чином насіння паразитарослини. З цього нічого не вийшло. При наступній оранці заражений пласт землі знов піднімався, а з ним і насіння молі. Постала потреба у створенні нового сорту сояшнику, стійкого до паразиту і разом з тим врожайного. І вчений створив такий сорт. Але Друга світова війна на дала довести дослідження до кінцевого результату.

Але на ВДНГ СРСР в 1939 р. вчений вже представив свої два створені перспективні сорти сояшника, які відзначалися високою врожайністю, стійкі до сажки, з великим вмістом олії. Результати досліджень вченого занесені в Почесну книгу виставки (1939). А в цілому учасником Виставок на ВДНГ СРСР Вольф був декілька разів і представляв дослідження Харківської державної селекційної станції. Газета «Сільське життя» декілька раз нагороджувала Віктора Григоровича Почесними грамотами за активну друкарську участь.

Подальша доля сорту сояшнику, який не вражався сажкою досить цікава. З початком Другої світової війни, з вересня 1941 р. по серпень 1942 р. Вольфа разом з співробітниками та родиною (дружина Залуговська Лідія Миколаївна, 1906 р.н., донька Людмила, 1930 р.н.) відрядили до Камишенської селекційної

станції Сталінградської області. В Камишин, В.Г. Вольф привіз з собою всього триста грамів насіння створеного ним нового сорту. Насіння було висіяне навесні 1942 р. в ґрунт під Казанню. Але зібрати їх вченому так і не довелося. У серпні цього ж року його призвали до лав Червоної Армії. Як старший лейтенант запасу він попав у артилерійські війська, пройшов прискорені курси (1943 р) в Сибірському воєнному окрузі й був командиром взводу артилеристів 1-го Прибалтійського воєнного округу. Впродовж 1944-1946 рр. Вольфу довелося займати такі посади як завгосп, казначей, помічник продовольчого відділу 30 Гвардійської механізованої дивізії 1-го Прибалтійського військового округу. 31 серпня 1946 р. Віктора Григоровича Вольфа звільнено в запас.

Після повернення з фронту керівництво станції на чолі з Василем Яковичем Юр'євим доручає Віктору Григоровичу створити високоврожайний сорт олійного типу. Але без теплиць й оранжереї, яких на той час ще не було на станції, В.Г. Вольфу складно було це зробити. І тоді вчений скористався селекційним методом, що ніяким чином не міг покращити сорту. Шляхом вегетаційної гібридизації вчені створювали вже сорти, але на створення сорту соняшнику відважився тільки В.Г. Вольф. Але намір наслідувати досвід Мічуріна не всі прийняли позитивно. Те, що оправдало себе на багаторічних рослинах, могло не повторитися на однорічних. Але вчений настояв на своєму. Він доводив опонентам, що вегетаційна гібридизація, більш сприятлива для селекції соняшнику, ніж для плодового дерева [1].

Віктор Григорович розпочав висівати високоолійні сорти, створені Василем Степановичем Пустовойтом. Коли стебло соняшнику обростало листям, зрізав з нього верхівку й вклинював в стебло проросток іншого сорту. Це сусідство для привою не проходило безслідно, але, якби природа не наповнювала кошик соняшнику, масла в ній було менше, ніж у сорту, взятого для підвою. Критики знову почали переконувати вченого в автоматичному перенесенні засобів для дерева на соняшник. Але вчений був впевнений в своїй правоті.

На полях Слобожанщини тим часом стверджувався сорт, створений В.С. Пустовойтом. На той час сорт мав дуже якісні показники. Але Вольфу хотілося ще кращого. І вчений починає працювати, все ж таки, переймаючи досвід Мічуріна. В такий стислий термін, а саме за чотири роки, було створено новий сорт соняшнику. Насіння нового сорту визрівало на тиждень раніше звичайного, а саме головне, - вміст олії перевищував п'ятдесят відсотків олії. Успіх вченого був очевидним.

Але так трапилося, що милі серцю ділянки довелося залишити більш як на сім років. Вченого призначено керівником відділу пропаганди обласного управління сільського господарства. Одна втіха була в тому, що вчений мешкав поряд зі своїми ділянками і міг любитися своїм дітищем, яке розмножували для посівів й слідкувати за тим, як проходять іспити сорту за номером «340». Родина Вольфів на той час мешкала на теренах ХДСС.

Кожного року Віктор Григорович писав заяву до вищого керівництва про його звільнення з посади держслужбовця, але їх не задовольняли. А вже коли вчений повернувся до улюбленої селекції, його вже не задовольняв створений

ним сорт. Безліч серйозних недоліків виявив Віктор Григорович у своєму дітищі. І знов розпочинається робота над помилками.

Після закінчення війни Віктор Григорович аж до 1977 р. працював на Харківській селекційній станції, яку було з 1956 р. реорганізовано в Укр. НДІРСІГ ім. В.Я.Юр'єва, на посаді завідувача лабораторії селекції соняшнику. В.Г. Вольфом у співавторстві створено три сорти соняшнику: Харківський 100 (А.с. № 1818 від 1975 р.), Харківський 101 (А.с. № 2800 від 1980), Харківський 50 (А.с. № 2611 від 1978 р.). Співавторами сортів були Гуменюк А.Д., Ситнік М.С., Весна Б.О. [2].

Але велика заслуга В.Г.Вольфа полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методів створення генетичних систем у самоzapилених ліній соняшнику, а також розробці методів оцінки комбінаційної здатності ліній та добору пар для схрещування при гетерозисній селекції соняшнику. Обґрунтування і розробку технології гетерозисної селекції соняшнику В.Г.Вольф проводив з науковими співробітниками О.М. Ряботою, Л.П. Думачьовою, Л.В. Бондаренком та іншими співробітниками лабораторії. В своїх виданнях «Соняшник на Україні» та «Соняшник» автор узагальнив результати як своїх наукових досліджень, так і передових на той час науково-дослідних установ України, та колишнього Радянського Союзу.

Видання «Статистична обробка дослідних даних» висвітлює завдання, пов'язані з розробкою нових на той час прийомів підвищення врожайності й покращення якості продукції. Саме ним започатковано наукові дослідження з теорії польових дослідів, математичного і інформаційного забезпечення наукових досліджень з генетики і селекції рослин. Наукові праці вченого не втратили своєї актуальності і на цей час. Ними користуються як студенти, аспіранти, так і науковці галузей сільського господарства.

Крім наукових досліджень, В.Г.Вольф займався педагогічною роботою. Ним підготовлено одинадцять аспірантів. Поряд з 11 аспірантами, якими офіційно керував В.Г. Вольф, можна нарахувати зо два десятка «неофіційних». Чудовий методист, відвертий у думках, постійно допомагав всім, хто займався науковою роботою. Жоден конкурс на кращу аспірантську роботу не обійшовся без його участі і допомоги.

За участь у бойових діях у Другій світовій війні В.Г.Вольф нагороджений орденом Червоної Зірки (1947 р.), медалями «За бойові заслуги» (1945 р.), «За взяття Кенінсбергу» (1945 р.), «За перемогу над Німеччиною» (1945 р.). А за свої селекційні дослідження – двома медалями ВДНГ СРСР (1939 та 1956 рр.) та малою срібною медаллю «За успіхи в сільському господарстві (1957 р.) [3].

Помер Віктор Григорович 20 вересня 1977 року. Похований в м. Харків.

Джерела та література

1. Віхи становлення теоретичних досліджень і практичних досягнень з селекції та генетики соняшнику / В.В. Кириченко) [та ін.]. Теоретичні дослідження та практичні досягнення Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва

НААН : історія та сьогодення (1908-2018 рр.). Харків : ФОП Бровін О.В., 2018. С. 238-261.584-588.

2. Вольф Віктор Григорович / Кириченко В.В. , Гуменюк А.Д., Ожерельєва В.М. Юрівська школа рослинників (1908-2008) / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2008. С. 77.

3. Теоретичні аспекти базової технології селекції. Школа академіка В.Я. Юрєва / В.В. Кириченко) [та ін.]. Теоретичні основи селекції польових культур : зб. наук. пр. / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2007. С. 9-121.

ПОЛТАВЩИНА І ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ВИДАТНІ ПОСТАТІ

Опара Н.М.

Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

В усі часи Полтавщина вважалася колицею багатьох видатних діячів науки, культури, мистецтва.

В цьому році виповнюється багато ювілейних дат, вихідців з Полтавщини, або тих, чий життєвий шлях був тісно пов'язаний з нашою областю.

6 січня цього року виповнилось 125 років з дня народження Гришко Миколи Миколайовича, уродженця Полтави, випускника Полтавського сільськогосподарського інституту (1925) основоположника Національного ботанічного саду Національної академії наук України, чие ім'я він зараз носить.

25 січня 135 років з дня народження виповнилось Знаменському Олександрю Васильовичу. З 1913-1930 роки – співробітника Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, керівника відділу ентомології, заступника голови Полтавського товариства любителів природи.

10 лютого виповнилось 145 років з дня народження, а 7 липня виповнюється 75 років з дня смерті Корабльова Іполіта Івановича. У 1902-1907 працював в Полтавській губернії.

У 1918 році на першому з'їзді бджолярів України запропонував вулик власної конструкції, який назвали «Український». Був членом Полтавського товариства сільського господарства.

17 лютого (11 березня) виповнилось 180 років з дня народження ґрунтознавця, фундатора сільськогосподарської дослідної справи в галузі знань та одного з творців вітчизняного галузевого науково-освітнього процесу, природознавця, основоположника наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії Докучаєва Василя Васильовича.

У 1888-1894 роках на запрошення Полтавського губернського земства очолив експедицію з вивчення ґрунтів, геологічних умов і рослинності

Полтавщини. За його ініціативи складено ґрунтові карти Полтавської губернії, створено природничо-історичний музей у Полтаві.

27 лютого виповнилося 110 років з дня смерті Восейкова Олександра Івановича, географа, основоположника кліматології і метеорології, почесного члена Полтавського товариства сільського господарства.

6 квітня медична спільнота Полтавщини долучилася до відзначення 185 річчя з дня народження Скліфосовського Миколи Васильовича, хірурга, професора, громадського діяча, дійсного члена Полтавського товариства сільського господарства. Його ім'ям названо Полтавську обласну клінічну лікарню, на території якої встановлено пам'ятне погруддя.

В 2010 році вперше було вручено обласну премію імені М.В. Скліфосовського у шести номінаціях. Ця премія була ініційована для вшанування пам'яті М.В. Скліфосовського. Це регіональна нагорода, яка вручається до професійних свят, або пам'ятних дат, пов'язаних з медициною. Вона присуджується кращим медичним працівникам, перш за все хірургам, за значні досягнення в галузі охорони здоров'я.

В 1894 році сад, висаджений Миколою Васильовичем на території свого маєтку в селищі Яківці на міжнародній виставці плідівництва назвали «Полтавською Швейцарією». Він перший у Полтаві започаткував вирощування хмлю. Похований у с. Яківці.

25 травня ми відзначимо 120 років з дня народження Мазепи Івана Ілліча, уродженця села Ярошівка (за іншими даними – села Рябухи) Прилуцького повіту Полтавської губернії. Студент природничого факультету Полтавського інституту народної освіти в 1925-1929 роках.

З 1929-1941 роки працював в Полтавському державному педагогічному інституті на різних посадах від старшого лаборанта до заступника директора інституту. Був першим завідувачем кафедри зоології Полтавського державного педагогічного інституту.

19 серпня в 170 річницю з дня народження ми згадуватимемо Фортунатова Олексія Федоровича – вченого-агронома, статистика, географа і економіста, почесного члена Полтавського товариства сільського господарства.

10 жовтня 2026 року – 125 років з дня смерті Черепакіна Бориса Петровича, уродженця Полтавщини, вченого-агронома, одного з фундаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні, почесного члена Полтавського товариства сільського господарства, першого директора Полтавського дослідного поля. У жовтні 2014 року на головному корпусі Полтавської сільськогосподарської дослідної станції імені М.І. Вавилова НААН відкрито меморіальну дошку на честь Б.П. Черепакіна.

В 2026 році виповнюється 180 років з дня народження Кудашева Володимира Олександровича, уродженця с. Великі Липняги Хорольського повіту Полтавської губернії, князя, одного із фундаторів вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як організації галузі знань для потреб агрономії, а також кращого її популяризатора, члена Полтавського товариства сільського господарства. Працював суддею, а згодом – земським начальником у

Кременчуцькому повіті Полтавської губернії, у 1884 році – гласним Кременчуцьких повітових зборів.

В цьому році відзначимо 140 років з часу заснування Лохвицького товариства сільських господарів Полтавської губернії. Воно спеціалізувалося на академічній та науковій діяльності, зокрема в галузі дослідної справи, тютюнництва, а також місцевої та переробної промисловості.

Святкуватимемо, також, 135 – річчя з часу створення природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського).

Виповниться 130 років з часу створення губернської ветеринарно-бактеріологічної станції (нині Регіональна державна лабораторія Держпродспоживслужби в Полтавській області).

Важливою датою є 110 річчя з часу створення Підставського болотного поля на Полтавщині (нині – Панфільська дослідна станція ННУ «Інститут землеробства НААН»).

2 (15 липня) виповнюється 110 років з дня смерті Іллі Ілліча Мечникова – основоположника еволюційної ембріології, імунології та мікробіології, члена-кореспондента Полтавського товариства сільського господарства.

Виповнюється 100 років з дня смерті Дубровського Павла Михайловича – віце-президента Полтавського товариства сільського господарства, ініціатора відкриття журналу «Хуторянин».

Та 95 років з дня смерті Зайкевич Анастасія Єгоровича – уродженця хутору Матяшівський (нині село Матяшівка) Лубенського району, Полтавської області, вченого-агронома, фізіолога рослин, одного з фундаторів, теоретиків і методологів сільськогосподарської дослідної справи в Україні, почесного члена Полтавського товариства сільського господарства з 1886 року.

У 1915-1930 роках Анастасій Єгорович завідував польовим відділом селекційної дослідної станції у селі Солониця в Лубенському районі. У 1916 році став одним із засновників першої в Україні дослідної станції лікарських рослин у селі Березоточа під Лубнами.

18 вересня члени Громадської спілки «Полтавське товариство сільського господарства» святкуватимуть 161 річницю з дня заснування попередника ГС «ПТСГ» - Полтавського товариства сільського господарства.

Ще однією знаменною датою 2026 року буде 170 -річниця з дня народження Євгеновича Овсинського, вченого у галузі загального землеробства та фізіології рослин, агронома піонера вітчизняного безплужного землеробства. Його ідейними послідовниками на Полтавщині були знані вчені С.С. Антонєць, Ф.Т. Моргун.

Джерела та література

1. Полтавському товариству сільського господарства -150 років: віхи видатних діянь на благо України /В.А. Вергунов; ННСГБ НААН. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю. , 2015. – 96 с. (Іст-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 84.

2. Історія Полтавського товариства сільського господарства в біографіях видатних членів / автор вступ. слова В.П. Іванчик; уклад: В.А. Вергунов, О.О. Черниш, Н.Б. Щебетюк; ННСГБ НААН; наук. ред. В.А. Вергунов. - Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю. , 2014. – 176 с.
3. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865-1920 рр): історія, звитяги, першопостаті /наук. ред В.М. Самородов. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 16 ос.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ АГРАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ: ВІД ПЕРШИХ АСУ ДО КОНЦЕПЦІЇ «DATA-INTENSIVE SCIENCE» У ТОЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ

Павленко П. О.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Сучасний етап розвитку аграрної науки характеризується переходом до якісно нового рівня управління знаннями, де ключовим ресурсом стають не лише результати натурних експериментів, а й здатність вченого оперувати колосальними обсягами цифрових даних. Для України, як одного зі світових лідерів агровиробництва, критично важливим є розуміння історичної ретроспективи інформатизації галузі. Дослідження еволюції наукової думки, від впровадження перших автоматизованих систем управління (АСУ) в 80-х роках ХХ ст. до сучасних моделей точного землеробства, дозволяє виявити закономірності формування інформаційної інфраструктури, яка сьогодні визначає технологічний суверенітет вітчизняного агропромислового комплексу (АПК).

Науковий прогрес ХХІ століття нерозривно пов'язаний зі зміною фундаментальної парадигми проведення досліджень. Як зазначають теоретики концепції «Четвертої парадигми» Т. Гей, С. Тенслі та К. Толле, розвиток науки пройшов шлях від емпіричного опису природних явищ до теоретичних моделей, а згодом – до комп'ютерного моделювання. Сьогодні ж ми є свідками утвердження «науки, що спирається на великі дані» (Data-Intensive Science), де головним викликом є не збір інформації, а її інтелектуальна обробка та синтез знань на основі великих даних (Big Data) [1, с. 21]. В аграрній сфері це втілюється у системах точного землеробства, що базуються на постійному потоці даних від супутників, сенсорів та роботизованих комплексів.

Історичне коріння цієї трансформації в Україні сягає 1980-х років, періоду активного розвитку сільськогосподарської кібернетики. Саме тоді було закладено науково-організаційні засади створення автоматизованих систем управління (АСУ) різного рівня – від окремих підприємств до цілих галузевих підсистем. Згідно з твердженнями В. Л. Плєскача та Т. Г. Затонацької, генеза інформаційних систем в Україні пройшла шлях від створення перших

обчислювальних центрів до впровадження інтегрованих систем планування ресурсів [3, с. 330]. В аграрному секторі УРСР цей період позначився накопиченням масивів даних великомасштабних ґрунтових обстежень, які оброблялися на ЕОМ (електронно-обчислювальних машинах). Ці архівні дані фактично стали «інформаційним генофондом», на основі якого на початку ХХІ ст. почали розвиватися перші цифрові карти та геоінформаційні системи (ГІС).

Новий етап інформаційно-технологічної трансформації розпочався у 2000-х роках із впровадженням концепції точного землеробства (ТЗ). О. О. Ласло визначає технологію ТЗ як складну систему, що включає три критичні етапи інформаційного циклу: створення електронних карт полів, формування бази даних про агрохімічні та агрофізичні властивості ґрунтів, а також прийняття управлінських рішень за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення [4, с. 49]. Цей підхід став революційним, оскільки дозволив перейти від управління «середньостатистичним полем» до диференційованого обробітку кожної мікроділянки, що вимагало значного підвищення точності й швидкості обробки даних.

Сучасна цифрова трансформація аграрної науки в Україні, як підкреслює В. Ю. Биков, полягає у створенні відкритого науково-освітнього середовища, заснованого на хмарних технологіях та засобах колективної роботи. Перехід до «цифрової науки» (e-Science) передбачає не просто автоматизацію окремих процесів, а повну зміну методології наукового пошуку, де вчений стає частиною глобальної інформаційної мережі [2, с. 21]. Це дозволяє установам НААН ефективно інтегруватися в європейський дослідницький простір, використовуючи спільні ресурси для моніторингу та аналізу.

Особливу роль у цій історичній тяглоті відіграють провідні наукові установи НААН. Зокрема, у Стратегії розвитку Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН» на період 2021–2030 рр. чітко простежується еволюція від класичних методів обробітку до «наукового обґрунтування систем точного землеробства» [5, с. 12]. Історія закладу демонструє успішну адаптацію академічних знань минулих десятиліть до сучасних викликів: від польового методу до інтелектуальних систем агроекологічного моніторингу на основі дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) [5, с. 7]. Це підтверджує, що сучасне точне землеробство в Україні є не просто запозиченою іноземною технологією, а логічним результатом розвитку вітчизняної наукової школи кібернетики та автоматизації.

Слід відзначити, що інтеграція концепції «Data-Intensive Science» у практику аграрних досліджень вимагає перегляду підходів до підготовки наукових кадрів. Сучасний дослідник має володіти навичками роботи з різномірними даними – від метеорологічних зведень до спектральних характеристик рослинності. Саме така мультидисциплінарність, закладена ще в 80-ті роки і посилена сучасними ІТ-можливостями, є запорукою ефективності наукового забезпечення агровиробництва.

Джерела та література

1. Hey T., Tansley S., Tolle K. The Fourth Paradigm: Data-Intensive Scientific Discovery. Microsoft Research, 2009. 252 p.
2. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т. 70, № 2. С. 1–26.
3. Плескач В. Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах : підручник. Київ : Знання, 2011. 718 с.
4. Ласло О. О. Впровадження технологій точного землеробства в Україні. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2011. № 1. С. 115–118.
5. Стратегія розвитку Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН» (на період 2021–2030 рр.). Чабани, 2020. 67 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У 1924 РОЦІ

Підгайна Т.М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Поступ сільськогосподарської кооперації залежав від стану та розвитку народного господарства в цілому, зокрема від стану дрібних селянських господарств, що склали систему сільськогосподарської кооперації. Ця залежність особливо притаманна в умовах радянської дійсності, коли сільськогосподарська кооперація була одним із елементів державної політики й складовою частиною радянського господарчого апарату, що проводило планове відродження народного господарства.

Всебічний поступовий процес відродження й розвитку народного господарства в цілому та, зокрема сільського господарства, утворював господарчу базу для поступового розвитку та зміцнення сільськогосподарської кооперації. На протязі 4 років (1921–1924) сільське господарство України встигло майже повністю відновити посівну площу, худобу та почало набувати більш інтенсивних форм.

Відтак, загальна кількість худоби збільшилась у 1924 р., в порівнянні з 1923 р., по Степовому району – на 27,7%, по Лісостеповому – на 15,7%, а разом в Україні збільшилась на 19,4%. У порівнянні ж з 1916 р., кількість худоби збільшилась по Лісостепу на 22,5 %, по Степу – зменшилась на 9,0%, а разом в Україні збільшилась на 8,8%. Відродження посівної площі та скотарства йшло поруч з переходом селянського господарства до більш інтенсивних форм господарювання, що визначалося: поступовим неухильним збільшенням площі озимої пшениці за рахунок зменшення кормових зернових (ячменю, вівса), збільшенням площі кормових, олійних і різних пропашних культур, відродженням на 91% (проти довійськових) площі цукрового буряка та махорки, майже виключно за рахунок селянського господарства.

Досвід підтвердив, що збільшений темп розвитку сільського господарства розпочався після врожаю 1923 року.

Паралельно з відродженням сільського господарства йшло відродження промисловості. У той час, коли українська велика й середня промисловість в 1921 році складала 12,6%, проти довійськової й оцінювалася в 125 млн. карб., в 1924 р. вона досягла 30% на суму 310 млн. карб. Поруч з розвитком сільського господарства та промисловості, паралельно йшло налагодження фінансового господарства й кредиту, внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Науковий аналіз підтвердив, що на кінець 1923 року в Україні нараховувалось 117 банківських установ, що мали баланс 73,5 млн. крб., а на кінець 1924 р. їх нараховувалось 185 з балансом 205 млн. карб.

Загальний темп зростання радянського товарообігу за останні два роки значно перебільшив темп збільшення товарообігу довійськового, коли внутрішній дореволюційний торговий обіг збільшувався щорічно на 5–7%, радянський обіг зростав щорічно до 100% або й більше, досягаючи в 1922–1923 роках 1 мільярда 100 млн., а в 1923–1924 – 2 мільярда 400 млн.

Закономірно, що поруч з поширенням внутрішнього торгового обігу зростала й зовнішня торгівля. У 1921–1922 роках загальний обіг щодо зовнішньої торгівлі УСРР складав 17,3 млн. карб., з яких на долю вивозу припадало лише 29,4%; в 1923 році обіг досяг 85,5 млн. карб., а вивіз займав 87,6 обігу. В експортному балансі України продукти сільського господарства (хліб та яйця) займали понад 80%.

Усі ці елементи характеризують позитивну базу для розвитку сільськогосподарської кооперації у 1924 році, оскільки спостерігаємо по всіх основних галузях господарства безумовне зростання. Особливо позитивно вплинула грошова реформа 1924 року.

Завдяки цьому сільськогосподарська кооперація змогла поволі ступити на шлях ліквідації недоліків попереднього періоду, які виникали з загальних життєвих економічних умов, як то захоплення господарствами та підприємствами, ухил в бік торгівлі споживчим крамом тощо.

Вперше добрі підвалини роботи були створені врожаем 1923 року. Операції з хлібом, найбільш прості та можливі для кооперативних організацій, допомогли стати на ноги цілій низці товариств і союзів степової смуги та викликали їх помітний приріст, особливо порівнюючи з Правобережжям.

Між іншим, уже недорід в частині України та загальне зменшення хлібної продукції на 35% в 1924 році зірвав цей розвиток і спричинив зупинку в зростанні кооперації.

Загалом, основними позитивними моментами для розвитку сільськогосподарської кооперації за 1924 рік треба визнати: утворення твердої валюти, заміна натурального податку грошовим, вирівнювання цін на продукти сільського господарства, поширення державного кредитування та розвиток дрібного кредиту через Губсільбанки.

Однак на початок цього періоду сільськогосподарська кооперація була надзвичайно слабкою, охопивши ледве 7% населення і займаючи місце менше

2% в загальному товаровому обігу України, знесилена й позбавлена власних коштів, переобтяжена власними підприємствами та господарствами.

Безсумнівно, але з організаційного боку діяльність сільськогосподарської кооперації характеризувалась на протязі цього часу малим зв'язком керуючих низових кооперативів з кооперативною масою, слабою діяльністю рад та ревкомісій, дуже частою зміною виборних органів.

Усі ці обставини не дали можливості сільськогосподарській кооперації зайняти належне місце, яке вимагалось розвитком усього народного господарства. Але не дивлячись на усі перешкоди, темп зростання сільськогосподарської кооперації не уступав темпу розвитку різних елементів народного господарства. Це основні елементи показують збільшення з 1922–1923 років до 1923–1924 років від 8% (посівна площа) до 120% (торговельний обіг), а господарство в цілому на 30–35%.

За той же час мережа сільськогосподарських товариств збільшилась з 1 січня 1924 року до 1 жовтня 1924 року з 4036 до 5066, або на 25%, а кількість членів у них з 316 тис. до 662 тис., або на 110%, а що стосується об'єднаних союзів товариств, то їх мережа збільшилась з 3206 до 4345 або за 35%, а кількість членів в них з 252 тис. до 611 тис., або на 140%.

Насправді мережа колгоспів за той же час збільшилась з 4069 до 5551, або на 35%, а кількість споживачів у них з 187 тис. до 327 тис., або на 75%, а що торкається об'єднаних союзів колгоспів, то їх мережа збільшилась з 2302 до 3272, або на 40%, а кількість споживачів у них з 106 до 164 тис., або на 55%.

Тим самим % селянських господарств об'єднаних сільськогосподарською кооперацією – за цей період з 7,4% усіх господарств в Україні до 15,3%, або більш, ніж вдвічі, а що торкається товариств та колгоспів об'єднаних союзами, то з 5,7% до 13,5%, або в 2,3 рази.

Вважаємо, що зведений баланс усієї системи сільськогосподарської кооперації крім колгоспів виріс з 37 млн. карб. до 71 млн. карб., або майже на 100%, а торговельні обіги 9 місяців 1924 р. проти усього 1923 року збільшилися на 22 млн. карб. до 90 млн. карб. і досягли 5% усього торговельного обігу України.

По суті надзвичайний темп розвитку бачимо в галузі хлібозбуту, коли з урожаю 1922 року за 1922–1923 роки система сільськогосподарської кооперації майже не брала участі в хлібній кампанії, уже в 1923–1924 роках система заготовила 25 млн. пуд., з них 8,5% млн. пройшло через «Сільський Господар», який вище 6 млн. відправив за кордон.

Подальше місце після хлібної роботи займає у сільськогосподарській кооперації контрактиція буряку, яка виросла з площі в 30 тис. дес. у 1923 році до площі в 120 тис. дес. у 1924 році.

Усі ці показники свідчать, що сільськогосподарська кооперація у 1924 році, не дивлячись на занадто тяжкий стан, йшла невпинно вперед, уявляючи здоровий життєздатний організм.

Є очевидним, що серед найбільш характерних та важливих рис діяльності кооперації слід зазначити наступне:

по-перше, за минулий період збут не зайняв ще належного місця. Брак коштів вимагав користуватись торгівельними кредитами та широко розвивати постачання, навіть предметами домашнього вжитку, особливо на Правобережжі, яке взагалі давало значно гірші показники діяльності абсолютно, хоча відносно за минулий період і помітно підтягнулось вперед, зокрема в низовій периферії;

по-друге, фінансовий стан значно покращився по товариствах, порівняно, стабілізувався по центру та погіршав по союзах. Союзи перенесли найбільш негативно наслідки знижень на фабрики, союзи найбільш несли на собі тягар неудосягненості та квалості апарату;

по-третє, оскільки ще не досить сильно помічалась фахова диференціація селянського господарства, оскільки й спеціалізація кооперації за 1924 рік не набула великого значення.

У минулому році «Сільським Господарем» організував два фахові центри в формі пайових всеукраїнських товариств: «Добробут» (скотарство й молочарство) та «Кооптах» (птахівництво), не враховуючи «Укрсільцукру» (експлуатація 9 цукроварень).

Одночасно поширювалось втягнення універсальних товариств в фахову роботу (до 1300 – в бурякову справу, до 600 – в молочарсько-скотарську);

по-четверте, велику роль зіграв дрібний кредит. На кінець 1924 року він охопив 1319 товариств, або 30% всієї мережі, але з сумарним балансом, який охоплював до 60% всього балансу низової первісної мережі.

Ймовірно, цей процес позитивно впливає на зріст і поліпшення стану первісної кооперації. Але необхідно відмітити й негативні наслідки, які виникли з огляду на неунормованість взаємовідносин сільськогосподарської кооперації і системи сільськогосподарського кредиту. Губсельбанки, розвиваючи свою працю, намагались відтягти периферію від сільгоспсоюзів, замінити союзи в збутово-постачальних операціях. Цей період замість співробітництва характеризувався конкуренцією і боротьбою, що негативно відбивалось на роботі. Крім того, відчувалось віддаленість кредитних центрів, що помітно удорожало кредит. Усе це поставило на порядок денний питання про кредитсоюзи, але реально справа ця з'являється завданням біжучого року;

по-п'яте, минулий рік дає можливість відмітити зріст зв'язку сільгоспсоюзів з колективами, що видно зі збільшення союзної мережі, далі з того факту, що союзи на 1 жовтня 1924 року закредитували колгоспи з своїх обмежених коштів на 650 тис. карб., нарешті, з того, що після квітневої угоди з НКЗемом вже до 2/3 союзів поставило обслуговування колгоспів з організаційного боку на певний ґрунт, і ми маємо на 1 жовтня по Україні 55 інструкторів-колективістів;

по-шосте, що торкається «Сільського Господаря», як центру, то поруч зі спеціалізацією він підійшов до більшої централізації свого апарату, що до філій і до більшого зв'язку з периферією. Це спричинило активну політику обмеження прав філій, їх більшої підпорядкованості центру, а також централізації Оргвідділу й ліквідації філій (Київську ліквідовано, а Одеська в стані згорання). Окремо необхідно зазначити факт включення кустарно-промислової кооперації

в травні 1924 року до системи «Сільського Господаря», оскільки було ліквідовано як слабку й недоцільну організацію «Українкустарспілку». До товариства «Сільський Господар» вступило, або подало заяви 10 союзів з 11 в Україні. «Сільський Господар» вів їх організаційне обслуговування та загальне господарче. Що ж торкається їх фахового обслуговування, фахової ув'язки з відповідними заказниками, то цю справу «Сільський Господар» не розвивав, а передав цілком акціонерному товариству «Куст-експорт», що затверджено й органами влади: Держпланом та УЕНОм.

У новий рік сільськогосподарська кооперація України вступила з певними досягненнями, але з низкою хиб і недоліків, в першу чергу, з обмеженими власними або державними довготерміновими капіталами.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що закріплення завойованих позицій, подальший розвиток сільськогосподарської кооперації вимагає, щоб усунення організаційних й оперативних недоліків у 1925 році було сполучене з подальшою мобілізацією селянських капіталів і з організованою видачею державою довготермінових позик в основні капітали сільськогосподарської кооперації.

Отже, можна впевнено стверджувати, що тільки таке двостороннє сполучення при подальшому активному втягненню широких верств середняцького й незаможного селянства дасть підґрунтя для здорового розвитку сільськогосподарської кооперації.

ПСИХОЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ АГРАРІВ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Полагенько О.С.

*Інститут кліматично орієнтованого сільського господарства НААН
(смт Хлібодарське)*

Психічне здоров'я працівників аграрного сектору здобуває дедалі більшого значення у науковій літературі, оскільки їх діяльність поєднує високі ризики фізичного, економічного та психоемоційного навантаження. В Україні систематичне вивчення цих аспектів формувалося під впливом суспільно-політичних і економічних трансформацій, що визначає потребу в історичному аналізі розвитку наукових підходів та джерел стресу в агросекторі.

На етапі планової економіки психоемоційні аспекти праці трактувалися здебільшого в контексті психофізіології праці та техніки безпеки. Дослідники звертали увагу на фізичне перевантаження та умови праці робітників аграрної сфери, але психологічні складові емоційного благополуччя та суб'єктивного стресу лишалися в тіні технічних і організаційних проблем. Соціальна дисципліна, колективістські форми господарювання та обмежена автономія фермерських одиниць не сприяли розвитку індивідуальних психологічних оцінок стресогенних чинників на робочому місці.

Після розпаду СРСР українські аграрні науки були змушені враховувати нові економічні реалії: приватизацію земель, формування малого і середнього агробізнесу, ринкову невизначеність та трансформацію трудових відносин. У цей час увага до психоемоційних аспектів праці фермерів була обмеженою. Проте соціально-психологічні наслідки ринкових змін досліджувалися в рамках соціології праці. Зокрема, розглядалися проблеми трудової адаптації сільського населення до нових умов господарювання, включно з факторами невизначеності, зміни статусу працівника та соціальної ізоляції у процесі трансформації аграрного сектору [1]. Саме відсутність спеціальних емпіричних досліджень психоемоційного стану фермерів у цей період вказує на науковий розрив, який стає очевидним лише в контексті зміни соціально-економічних умов.

Від початку збройного конфлікту на Сході України, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, дослідження аграрного сектору почали все частіше фокусуватися на психоемоційному стані його працівників. Соціально-економічна криза, спричинена війною, включно з тимчасовою окупацією територій, руйнуванням інфраструктури, замінуванням сільськогосподарських угідь, дефіцитом ресурсів та скороченням робочої сили, створює умову «екосистему стресу» для фермерів [2]. У контексті війни в Україні окремі дослідження показують, що фермери відчувають значну тривожність через економічну невизначеність, логістичні перешкоди, обмежений доступ до ресурсів, соціальну ізоляцію та ризики безпеки. Додатково відзначається, що нестабільність ринку, труднощі з реалізацією продукції та проблеми кредитування підвищують психоемоційне навантаження. Опитування українських фермерів демонструють, що підвищений рівень стресу корелює з чисельністю джерел стресогенних чинників у робочому середовищі сільського господарства, включаючи фізичні навантаження, відповідальність за персонал та ризики втрати врожаю або майна. Психосоціальні наслідки війни включають хронічну тривожність, погіршення сну, емоційне виснаження та зниження мотивації до господарської діяльності, що узгоджується з міжнародними спостереженнями у кризових аграрних регіонах [3].

У 2023–2024 роках Україна брала участь у міжнародному дослідженні **Farmer Voice Survey**, організованому компанією **Bayer**. З понад 2000 респондентів, приблизно 200 були представниками України [4]. Результати показали, що основними викликами для аграріїв на найближчі три роки є: ускладнення або тимчасове припинення діяльності через війну (38%), наслідки зміни клімату (37%) та економічна нестабільність через коливання цін (36%). У авторському дослідженні 2025 року опитані фермери відзначали, що найбільше психологічне напруження формують коливання доходів, воєнна загроза та наслідки кліматичних змін. Додатково учасники вказували на проблеми зі здоров'ям, втрату майна чи територій, брак соціалізації. Більшість респондентів відмічали середній рівень стресу (56,4%). Високий або дуже високий відчували 28,2% опитаних, і лише незначна частка повідомила про низький рівень стресу. Це свідчать про загальну тенденцію до підвищеного

психоемоційного навантаження серед фермерів, що може мати як короткострокові, так і віддалені наслідки для їх професійної діяльності.

Отже, враховуючи складність сучасного аграрного середовища, існує нагальна потреба у подальших системних дослідженнях психоемоційного стану працівників агросектору, зокрема щодо розробки та впровадження ефективних стратегій психологічної підтримки, освітніх програм адаптації, превентивних заходів щодо вигорання та комплексного підходу до забезпечення психоемоційного благополуччя. Дослідження сприятимуть формуванню науково обґрунтованих рекомендацій для держполітики, професійних асоціацій і практичних програм підтримки аграріїв у кризових умовах.

Джерела та література

1. Lupenko, Y. & Palyuka, N. Employment of the rural population in Ukraine: qualitative and quantitative dimensions. *Ekonomika APK*. 2025. Vol. 32, No. 3. P. 10-20.

2. Борисенко Л. Л., Корват Л. В. Психологічні особливості депресивних станів осіб в умовах воєнного стану в Україні. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2022. Вип. 9 (14). С. 53–65.

3. FAO. Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey. December 2022. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/015c3049-4fc9-4706-87aa-abe4eca64a19/content> (дата звернення: 07.04.2026).

4. Україна є головним виробником насіння у Європі: підсумки року від компанії «Байер» [Електронний ресурс]. *Agro-business.com.ua*. – 2023. – Режим доступу: <https://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/31437-ukraina-ie-holovnym-vyrobnikom-nasinnia-u-yevropi-pidsumky-roku-vid-kompanii-baiier.html> – (дата звернення: 07.04.2026).

ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ СТВОРЕННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ ПЕРШОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ УСТАНОВИ З КУЛЬТУРИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

Самородов В. М.¹, Барська Г. М.²

¹*Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)*

²*Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (м. Полтава)*

Навесні 2026 р. виповнилося 110 років від дня створення Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування ННАН (с. Березоточа Лубенського району Полтавської області) [1]. Без перебільшення – це вікопмна подія, адже йдеться про першу вітчизняну спеціалізовану наукову інституцію, що дала значний імпульс не лише до локального, а й державного вивчення, а головне, – культивування великої групи рослин із встановленими цілющими властивостями [1, 4]. З огляду на це, хочемо ще раз проаналізувати підстави цього починання, що на нашу думку, має значення не тільки для історії

становлення галузевого дослідництва в Україні, а носить ще й етнокультурний характер. Оця, остання обставина дуже важлива для регіонального усвідомлення ролі, що відіграла в минулому і відіграє нині Дослідна станція.

Зазначимо, що різноманітна природна флора Полтавщини здавна використовувалася у народній медицині як єдине джерело ліків для людей і тварин. Цей досвід і здобутки на його підставі переходили від покоління до покоління [4]. Великий внесок у їхнє закріплення в свідомості місцевого населення здійснили монахи католицького Бернардинського та православного Мгарського Свято-Преображенського монастирів. Таким чином, Посульська частина Полтавщини стала різнитися серед інших регіонів не лише Полтавщини, а й усієї тогочасної України.

Усе це сприяло закупівлі цілющого збіжжя у місцевого населення. Зазначимо й те, що на Лубенщині, як ніде в Україні, було найбільше гуртових комор, куди селяни звозили сушене зілля [1]. Таким чином, зелярство, як напрям діяльності, набувало своєї спеціалізації, адже майже 83% мешканців зазначеного регіону займалося заготівлею трав. Надто цим переймалися селянки, які залучали до цього своїх дітей, передаючи їм цим самим набутий досвід. Тодішня влада взяла це на озброєння і під час створення «запасних аптек». Тому не дивно, що другу із них, серед відкритих на території України в 1709 р. (за іншими відомостями в 1716 р.), організували саме в Лубнах. При ній був «аптекарський сад» у якому розпочалося вирощування лікарських рослин [1, 4].

Згодом, вже у 1736 р. в Лубнах було відкрито одну із перших державних аптек, що тривалий час називалася Українською [2]. У лабораторії при ній видобували різні ефірні олії, виробляли рослинні екстракти. Переважно усі вони йшли на потреби військових, адже аптека обслуговувала всі армійські частини Лівобережної України, а також місцеве населення. У ті часи це був величезний масштаб, що потребував значних обсягів сировини [2, 4]. Для її стабільного постачання до аптеки при ній були закладені ботанічні сади – «аптекарські городи», зокрема у місті Лубни і недалеко від них в селі Терни. Саме тут почали цілеспрямовано вирощувати найважливіші за тогочасними мірками лікарські рослини. Через це, згадана аптека стала зразковою для усіх інших [2].

Її досвід прислужився, коли в 1809 р. у Лубнах провізор Франц Дель відкрив так звану вільну аптеку. Вона без перебільшення набула високого статусу новацій не лише у технологіях виробництва ліків, а й продуманою стратегією заготівлі цілющих рослин для їхньої переробки [1].

Після смерті в 1829 р. Франца Деля, його справу продовжив син Вільгельм, а згодом онук Олександр Вільгельмович. Згодом установа перейшла сестрі Юлії Вільгельмівні. Одружившись на знавці лікарських рослин В.Є. Білявському, подружжя відкрило фірму Делей-Білявських. При цьому вони не лише покращили аптекарську справу, а головне стали справжніми реформаторами заготівлі та культивування лікарських рослин. На своїй «Леваді» вони встановили систему сушарок. Уся сировина сортувалася. Загальна кількість різних видів рослин та їхніх сировинних частин іноді перевищувала 170 найменувань. Крім цього, Делі-Білявські скуповуючи лікарські рослини (до 300

видів!) вимагали, щоби сировина була певної стандартної якості. Таким чином, вироблялися сталі критерії заготівлі, неіснуючі раніше. Все це сприяло тому, що Лубни та весь Лубенський повіт перетворився на визнаний центр торгівлі лікарськими рослинами не лише локального, а й загальнодержавного рівня, був долучений до міжнародних торговельних каналів. Закуплена у Лубнах сировина доставлялася до Кременчука, а звідти до Одеси. Потім вона надходила із цього порту до Риги або Талліна, але вже під маркуванням іноземних, переважно польських фірм, тоді ж її відправляли до Німеччини. Звідти вона за величезною ціною надходила до Росії. Такий шлях у згадані часи був типовим для реалізації усіх партій сировини валеріани та ромашки.

Усе викладене сприяло тому, що у Полтавській губернії населення восьми повітів сформувало так званий Лубенський «лікарський район». Його представники родинами займалися не лише багаторічним збиранням, а й культивуванням лікарських рослин, переважно, м'яти, яку тоді називали «пшеницею бідняків».

Слід зазначити, що розвитку промислу лікарських рослин приділяло велику увагу Полтавське губернське земство. Спільно з діячами Полтавського товариства сільського господарства, його керівництво вважало це важливим напрямом забезпечення роботою найбідніших верств населення не лише Лубенського повіту, а й близьких до нього Прилуцького, Пирятинського і навіть Переяславського повітів. Тут владними установами були запроваджені спеціальні ярмарки окремих видів лікарської рослинної сировини: трави горицвіту, квіток дивини, цвіту бузини. У значній мірі сприяв цьому урядовий агроном Полтавської губернії П.М. Дубровський. Він же був ініціатором проведення курсів з лікарського промислу для народних вчителів, виступав за те, щоб при кожній школі культивували цілющі рослини. Павло Михайлович, як віце-президент Полтавського сільськогосподарського товариства всіляко сприяв введенню в освітні програми Полтавської школи садівництва та городництва й Лубенського сільськогосподарського училища спеціальних курсів про лікарські рослини. Одним з перших це запровадили у Лубенському сільськогосподарському училищі, де, крім цього, збрали велику колекцію цілющих рослин і навіть почали їх переробляти, добуваючи ефірні олії.

Все це закріплювало за Лубнами та Лубенським повітом статус етнокультурного центру із лікарського промислу. Цьому в значній мірі прислужився і уродженець цього краю професор А.Є. Зайкевич [1, 3]. Він не лише узагальнював, а й всіляко пропагував здобутки своїх земляків у цій царині. Саме на Лубенщині у старовинному містечку Снітині, Анастас Єгорович створив перший український сорт м'яти, почав вирощування казанликської рози. У подальшому він, разом із секретарем Лубенського товариства сільського господарства П.І. Гавсевичем – ініціатором створення Станції і її першим директором, спроектував розсадник при ній та план дослідних робіт [1, 3].

Таким чином, бачимо, що створення Дослідної станції лікарських рослин ІА і ПНААН на Лубенщині не випадкова, а закономірна історична подія Всеукраїнського виміру та значення. Цьому передувала низка важливих

передумов, серед яких, перш за все, – високий етнокультурний рівень лікарського промислу регіону. Сподіваємося, що у подальшому Станція буде гідно нести та розвивати започатковані традиції.

Джерела та література

1. Горбань А. Т., Иванов В. Б., Самородов В. М. [та ін.]. Інститут лікарських рослин Української Академії аграрних наук. Сторінки 80-річної історії. Полтава: ІВА «Астрей», 1966. 28 с.
2. Грузін В. Біографія аптеки. Зоря Полтавщини. 1967. 24 вересня. С. 4
3. Самородов В. М., Поспелов С. В. А. С. Зайкевич і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / за наук. ред. В. М. Самородова. Полтава: Дивосвіт, 2022. 76 с.
4. Халимон О. В., Кондратенко Т. К. До питання про історичні центри вирощування лікарських рослин на Полтавщині. П'яті Каришинські читання. Полтава. 1998. С. 100-102

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БДЖІЛЬНИЦТВА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Сенчук Т. Ю.

ННЦ «Інститут бджільництва імені П. І. Прокоповича» (м. Гадяч)

Бджільництво є однією з найдавніших галузей аграрного виробництва, яка пройшла тривалий шлях розвитку від примітивних форм збору меду до сучасного науково обґрунтованого виробництва. Його становлення нерозривно пов'язане з розвитком аграрної науки, освіти та технічного прогресу.

Початкові форми бджільництва були представлені бортництвом, яке базувалося на використанні природних місць існування бджіл – дупел дерев, лісових масивів та інших природних укриттів. Така форма господарювання мала переважно екстенсивний характер і не передбачала активного втручання людини у життєдіяльність бджолої сім'ї. Основною метою було отримання меду та воску шляхом періодичного вилучення продуктів, що часто супроводжувалося руйнуванням гнізда. Водночас бортництво стало важливим етапом накопичення емпіричних знань про поведінку бджіл, їх сезонну динаміку, залежність продуктивності від природних умов і медоносної бази [1].

Із розвитком землеробства, осілого способу життя та поступовим зростанням потреб у продуктах бджільництва відбувся перехід до більш раціональних форм утримання бджіл. Зокрема, почали з'являтися штучно створені житла – колоди, сапетки, душлянки, які дозволяли розміщувати бджолої сім'ї поблизу господарств. Це сприяло підвищенню доступності догляду за бджолами, частковому контролю за їхнім станом та більш регулярному отриманню продукції без повного знищення гнізда. На цьому етапі

відбувалося поступове усвідомлення необхідності збереження бджолої сім'ї як основного виробничого ресурсу [1, 2].

Якісно новим етапом у розвитку бджільництва стало виникнення рамкового вулика, який забезпечив можливість розбірного гнізда та доступу до окремих стільників без порушення цілісності всієї сім'ї. Це дозволило здійснювати систематичний контроль за розвитком бджіл, регулювати силу сімей, проводити селекційну роботу та ефективно управляти процесами медозбору. Впровадження рамкових конструкцій стало основою переходу від традиційного до наукового бджільництва, оскільки відкрило можливість для експериментальних досліджень, стандартизації технологій та формування науково обґрунтованих підходів до ведення галузі.

У XIX–XX століттях бджільництво поступово трансформувалося у самостійну галузь аграрної науки. Розвиток біології, зоології та агрономії сприяв вивченню фізіології бджіл, їх поведінки, розмноження та продуктивності. Значна увага приділялася селекції бджолиних сімей, що дозволило підвищити їх продуктивність та адаптивність до різних природно-кліматичних умов [3].

Вагомий внесок у розвиток бджільництва зробила українська наукова школа, яка сформувала системний підхід до вивчення біології бджолої сім'ї, селекції та технологій утримання бджіл. Значна увага приділялася дослідженню аборигенних порід, їх господарсько корисних ознак, адаптивного потенціалу та ролі в забезпеченні стабільності галузі. Особливе значення мають наукові напрацювання щодо української степової породи бджіл, яка характеризується високою зимостійкістю, ефективним використанням медоносної бази та пристосованістю до континентальних кліматичних умов. Це робить її важливим об'єктом селекційної роботи та збереження генофонду.

Також значний інтерес становить карпатська порода бджіл, яка сформувалася в умовах гірських екосистем і відзначається миролюбністю, раннім весняним розвитком та здатністю ефективно використовувати короточасні медозбори. Дослідження обох порід сприяли формуванню науково обґрунтованих підходів до районування бджіл і збереження їх генетичного різноманіття.

Окремим напрямом наукових здобутків є розробка та впровадження нормативно-технічної бази галузі, зокрема державних стандартів України, які регламентують вимоги до якості продукції бджільництва – меду, воску, прополісу, бджолиного обніжжя та інших продуктів [4].

Технічний прогрес суттєво вплинув на розвиток галузі. Впровадження механізації та автоматизації окремих процесів, а також використання цифрових технологій дозволяє здійснювати моніторинг стану бджолиних сімей і оптимізувати виробничі процеси.

Не менш важливим фактором розвитку бджільництва є система освіти. У сучасних умовах підготовка фахівців здійснюється у закладах професійно-технічної освіти, де поєднуються теоретичні знання та практичні навички. Значну роль відіграють також неформальні форми навчання – семінари,

тренінги, майстер-класи, які сприяють підвищенню кваліфікації бджолярів та поширенню інновацій.

Сучасне бджільництво функціонує в умовах низки викликів, серед яких зміни клімату, скорочення кормової бази, поширення хвороб бджіл та антропогенний вплив на екосистеми. У зв'язку з цим актуальним є впровадження екологічно орієнтованих технологій, розвиток органічного бджільництва та збереження біорізноманіття.

Джерела та література

1. Харчук Л. М., Боднарчук Г. Л., Міщенко О. А., Литвиненко О. М., Романенко Л. І. Бортництво Полісся – минуле і сучасне. Бджільництво України. 2023. № 10. С. 69–76. DOI: <https://doi.org/10.46913/beekeepingjournal.2022.10.09>
2. Капралюк О. В. Історія розвитку вітчизняного бджільництва. Вісник аграрної науки. 2013. № 11. С. 74–75. URL: [vaan_2013_11_21\(1\).pdf](http://vaan_2013_11_21(1).pdf)
3. Дейнека М. Розвиток вітчизняного бджільництва в світовому контексті: історичні віхи. Історія науки і біографістика. 2022. № 1. С. 156–169. DOI: <https://doi.org/10.31073/istnauka202201-08>
4. Постоєнко В., Сенчило О., Гречка Г., Сенчук Т., Кулинич І., Пелюхня І. Сто років наукових пошуків у галузі бджільництва (до ювілею заснування Української дослідної станції бджільництва). Бджільництво України. 2022. № 1(8). С. 52–58. DOI: <https://doi.org/10.46913/beekeepingjournal.2022.8.08>

ДІОНІСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ДЖОВАНІ ЯК ФАХІВЕЦЬ ІЗ КУЛЬТУРИ БОЛІТ І ЛУКІВНИЦТВА: ВНЕСОК У РОЗВИТОК МЕЛІОРАЦІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Соловей Г.М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Науковий доробок Діонісія Олександровича Джовані посідає важливе місце в історії становлення агро меліоративної науки у першій половині ХХ ст. Учений належав до покоління фахівців, які заклали підвалини наукового осушення заболочених земель, розвитку лукивництва та раціонального використання природних ресурсів Полісся. Його науково-практична робота була тісно пов'язана із впровадженням новітніх європейських підходів до меліорації та їх адаптацією до природно-кліматичних умов українських земель.

На початку ХХ ст. проблема освоєння заболочених територій стала однією з ключових у розвитку сільського господарства Російської імперії, а згодом – України. Значні площі Полісся залишалися малопродуктивними через надмірне зволоження, що стримувало розвиток землеробства і тваринництва. У цей період меліорацію розглядали не лише як технічний засіб осушення земель, а й як важливий чинник модернізації аграрного виробництва. Особливого значення

набували питання культури боліт, створення продуктивних луків та організації мережі дослідних станцій.

Розвиток цих напрямів зумовлював потребу у фаховій підготовці спеціалістів відповідного профілю. Д.О. Джовані здобув агрономічну освіту в Київському політехнічному інституті, спеціалізуючись у галузі культуртехніки та меліорації. Важливий вплив на формування його наукових поглядів мало стажування у Німеччині та Нідерландах, де на той час активно розвивалися технології осушення болотних ґрунтів і луківництва. Після повернення з-за кордону вчений розгорнув наукову та практичну роботу у сфері болотної меліорації, поєднуючи дослідження з популяризацією аграрних знань серед населення.

Одним із провідних напрямів праці науковця стало вивчення способів раціонального використання болотних ґрунтів після осушення. Діонісій Олександрович наголошував, що ефективність меліорації залежить не лише від спорудження каналів чи дренажних систем, а й від належного агротехнічного освоєння територій. Значну увагу він приділяв створенню високопродуктивних луків і пасовищ, добору кормових трав, а також підвищенню родючості ґрунтів. Праці вченого сприяли поширенню наукових підходів до луківництва в умовах заболочених земель.

Чільне місце в діяльності науковця посідала розбудова системи дослідних і демонстраційних меліоративних ділянок, призначених не лише для проведення наукових спостережень, а й для практичного підтвердження ефективності осушувальної меліорації. Учений акцентував на необхідності комплексного підходу до освоєння заболочених територій, за якого осушення поєднувалося з подальшим агрокультурним використанням земель, створенням продуктивних луків, пасовищ і кормових угідь. Саме тому дослідні станції та демонстраційні ділянки розглядалися ним як осередки впровадження новітніх агрономічних технологій у сільськогосподарську практику.

Особливу увагу Д.О. Джовані приділяв Поліссю та Волині, де значні площі земель залишалися заболоченими й малоприсадними для ефективного господарювання. У межах дослідної роботи вивчали водний режим ґрунтів, способи осушення торфових масивів, ефективність відкритих каналів і дренажних систем, а також перспективи використання осушених територій для луківництва та кормовиробництва. Практичне значення цих досліджень полягало в адаптації європейського досвіду меліорації до природних умов України.

Організовані за участю вченого дослідні ділянки виконували також важливу просвітницьку функцію. На їх базі проводили агрономічні консультації, польові демонстрації, лекції та практичні заняття для землевласників, агрономів і селян. Діонісій Олександрович прагнув довести, що осушені болота можуть перетворюватися на високопродуктивні кормові угіддя, придатні для

вирощування багаторічних трав і розвитку тваринництва. У такий спосіб демонстраційні меліоративні господарства ставали центрами поширення наукових знань і передового аграрного досвіду.

Важливе місце у наукових працях ученого посідали питання культурного луківництва. Він вважав, що після осушення болотних земель необхідно здійснювати комплекс агротехнічних заходів: удобрення ґрунтів, регулювання водного режиму, висівання спеціально підібраних кормових культур. На дослідних станціях вивчали продуктивність різних травосумішей, способи поліпшення природних сінокосів і пасовищ, а також економічну ефективність освоєння осушених земель. Таким чином, Д.О. Джовані фактично заклав наукові основи українського луківництва як окремої галузі аграрної науки.

Науково-організаційна праця дослідника у сфері меліорації створила міцне підґрунтя для становлення вітчизняної агроеліоративної науки у 1920–1930-х рр. Мережа дослідних пунктів, розбудована за його участі, дозволила накопичити унікальний практичний матеріал щодо осушення боліт, ефективного використання торфовищ та зміцнення кормової бази тваринництва. Водночас ці установи перетворилися на важливі осередки підготовки фахівців і поширення наукових методів господарювання.

Підсумовуючи, зазначимо, що наукові здобутки Д.О. Джовані стали вагомим складовим розв'язком меліоративної науки початку ХХ ст. Його ідеї щодо комплексного освоєння заболочених територій, поєднання осушення із луківництвом і кормовиробництвом зберігали актуальність упродовж десятиліть. Вони вплинули на формування системи агроеліоративних досліджень і подальший розвиток осушувальної меліорації.

Інтелектуальна спадщина Д.О. Джовані засвідчує визначальну роль учених-аграріїв у модернізації сільського господарства на початку ХХ ст. Праці науковця у сфері культури боліт, луківництва та меліорації сприяли поширенню фахових методів освоєння природних ресурсів і заклали фундамент для подальшого поступу агронауки.

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВОЛОДИМИРА САВОВИЧА КРАМАРОВА (1906–1986) У РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ Й РЕМОНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ МАШИН

Татарчук Л. М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Розвиток механізації сільського господарства у ХХ ст. став одним із ключових чинників підвищення ефективності аграрного виробництва та модернізації технологічних процесів. У цьому контексті особливого значення набули наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення експлуатації й

ремонту сільськогосподарської техніки, забезпечення її надійності та довговічності.

Вагомий внесок у формування наукових засад цих процесів зробив український учений і організатор науки В. С. Крамаров, наукова діяльність якого була пов'язана з розвитком сільськогосподарського машинобудування, експлуатації та ремонту машин.

Про життєвий і творчий шлях ученого можна дізнатися, ознайомившись в архівними матеріалами, що містяться в Національному науковому центрі «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» (нині – Інститут механіки та автоматики агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України), де з 1959 до 1971 р. він працюючи на посаді директора [1], а також з наукових публікацій дослідників [2, с. 76–77; 3, с. 5–6; 4, с. 7–10; 5]. Метою дослідження є аналіз наукового доробку В. С. Крамарова та визначення його ролі у формуванні теоретичних і практичних засад експлуатації та ремонту сільськогосподарських машин.

Наукова діяльність ученого була спрямована на розвиток теоретичних і прикладних основ ефективного використання машинно-тракторного парку та охоплювала кілька взаємопов'язаних напрямів:

- технологія ремонту та підвищення надійності машин – відновлення деталей, підвищення довговічності вузлів, організація планово-попереджувального ремонту;
- організація технічного обслуговування – оптимізація ремонтної бази та підвищення ефективності функціонування машинно-тракторного парку;
- теоретичні основи розрахунку машинних комплексів і механізованих процесів формування агрегатів, оцінка їх продуктивності та планування використання техніки;
- науково-методична й освітня діяльність – підготовка підручників і методичних посібників, формування наукової школи, підготовка 2 докторів і 32 кандидатів наук.

Аналіз праць ученого В. С. Крамарова, автора понад 110 наукових праць, свідчить про те, що він досліджував особливості функціонування машинно-тракторного парку в умовах інтенсивного сільськогосподарського виробництва, зокрема вплив режимів навантаження, умов експлуатації та рівня технічного обслуговування на продуктивність техніки. Значну увагу приділяв закономірностям зношування деталей, причинам виникнення технічних несправностей і методам їх попередження. Він обґрунтовував необхідність комплексного підходу до забезпечення надійності техніки, що передбачає вдосконалення конструкції машин, дотримання раціональних режимів експлуатації, принципи раціонального використання техніки в аграрному виробництві, методи оптимізації режимів роботи машин, зменшення витрат часу та ресурсів у процесі їх експлуатації та своєчасне технічне обслуговування.

Серед основних праць В. С. Крамарова фундаментальне значення мають підручники *«Технологія ремонту тракторів, автомобілів та сільськогосподарських машин»* [6], який став одним із перших системних

навчальних видань із дисципліни «Ремонтна справа». У ньому узагальнено теоретичні засади та практичні методи ремонту тракторів, автомобілів і сільськогосподарських машин, особливу увагу приділено технологічним процесам відновлення деталей і організації ремонтних робіт.

Важливим етапом розвитку наукових підходів до організації ремонтного виробництва стала також праця *«Планування та організація ремонтного виробництва»* [7], у якій систематизовано технологічні принципи ремонту машин і закладено підґрунтя для подальшого розвитку інженерної освіти у сфері механізації сільського господарства.

Вагоме місце в науковому доробку дослідника займає праця *«Стійкість експлуатаційних якостей бабіту при ремонті підшипників»* [8] присвячена проблемам надійності та довговічності підшипникових вузлів сільськогосподарських машин. У роботі проаналізовано фізико-механічні властивості бабіту та вплив умов експлуатації на його зносостійкість. Результати дослідження дали змогу обґрунтувати технологічні підходи до відновлення підшипників і підвищення їх експлуатаційної стійкості, що сприяло вдосконаленню технологій ремонту машин і розвитку матеріалознавчих аспектів ремонтної справи.

Окремий напрям досліджень ученого пов'язаний із розробленням теоретичних основ формування машинно-технологічних комплексів та розрахунку потреби в сільськогосподарській техніці. У праці *«Теоретичні основи розрахунку комплексів машин та проектування механізованих процесів сільськогосподарського виробництва»* [9] розглянуто принципи наукового обґрунтування складу машинних агрегатів, оптимізації їх взаємодії та раціонального використання в технологічних процесах аграрного виробництва.

У роботі *«Методика інженерних розрахунків виробничих процесів та потреби в техніці»* [10] запропоновано методичні підходи до інженерних розрахунків виробничих процесів у сільському господарстві. Автор обґрунтував принципи визначення оптимальної кількості технічних засобів, необхідних для виконання агротехнологічних операцій у встановлені строки, що забезпечувало науково обґрунтоване планування використання машинно-тракторного парку та підвищення ефективності механізованих робіт. Розроблену ним методику було включено в програму відповідного курсу вузів сільськогосподарського профілю. На основі проведених досліджень учений розробив рекомендації щодо раціонального використання техніки, спрямовані на підвищення її ефективності та зменшення експлуатаційних витрат і простоїв. Під його керівництвом було розроблено типову технологію ремонту тракторів і підготовлено відповідну технологічну документацію, затверджену Міністерством сільського господарства СРСР [11].

Науковий доробок професора, члена-кореспондента ВАСГНІЛ, академіка УАСГН В. С. Крамарова відіграв важливу роль у формуванні наукових підходів до організації ремонтної справи та механізованих виробничих процесів. Учений систематизував знання з технології ремонту, методики розрахунку машинних

комплексів і потреби в техніці, що стало підґрунтям подальшого розвитку теорії та практики експлуатації сільськогосподарських машин у СРСР та Україні.

Крім того, В. С. Крамаров був відповідальним редактором наукових праць Українського науково-дослідного інституту механізації та електрифікації сільського господарства, де оприлюднювалися всі інноваційні напрацювання його учнів-послідовників та інших дослідників.

Отже, наукова діяльність В. С. Крамарова становить важливу сторінку в історії розвитку агроінженерної науки. Його праці заклали наукові основи технології ремонту та ефективної експлуатації сільськогосподарської техніки, сприяли підвищенню надійності машин і вдосконаленню організації ремонтної справи. Наукова спадщина вченого зберігає значення і для сучасних досліджень з історії агроінженерії та технічного сервісу в аграрному секторі.

Джерела та література

1. Архів ННЦ «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» НААН. Особова справа Крамарова Володимира Савовича, 58 арк.

2. Колодка І.І. Крамаров Володимир Савович (1906–1986) – дослідник, педагог, організатор. Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011 р., м. Київ / НААН, ДНСГБ ; редкол : В. А. Вергунов та ін. Київ, 2011. 270 с. С.76-77.

3. Крамаров Володимир Савович (1906-1987) доктор технічних наук, професор, член-кореспондент ВАСГНІЛ, віце-президент УАСГН Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-технічної конференції «Крамаровські читання» з нагоди 111-ї річниці від дня народження доктора технічних наук, професора, члена-кореспондента ВАСГНІЛ, віце-президента УАСГН Крамарова Володимира Савовича (1906–1987) 22–23 лют. 2018 р., м. Київ / МОН України, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Національний науковий центр «ІМЕСГ» НААН. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2018. 274 с.

4. Живора С.М. там само. С.7–10.

5. Бойко А.І. Наукова школа член-кореспондента ВАСГНІЛ Крамарова Володимира Савовича. URL: <https://nubip.edu.ua/naukova-shkola-chlen-korespondenta-vashnil-kramarova-volodymyra-savyucha>. Дата звернення 24.02.2026.

6. Крамаров В. С. Технология ремонта тракторов, автомобилей и сельскохозяйственных машин. Учеб. пособие. Москва: Сельхозгиз, 1938. 376 с.

7. Крамаров В.С. Планирование и организация ремонтного производства: Учеб. пособие. Москва: Изд-во МСХ СССР, 1940.

8. Крамаров В.С. Устойчивость эксплуатационных качеств баббита при ремонте подшипников. *Труды Московского института механизации и электрификации сельского хозяйства*. Вып VI. Москва : Изд.-во М-ва сел. хоз-ва СССР, 1940. 19 с.

9. Крамаров В.С. Теоретичні основи розрахунку комплексів машин та

проектування механізованих процесів сільськогосподарського виробництва. *Вісн. с.-г. науки*. Київ, 1964. № 1–2. С. 25–33.

10. Крамаров В.С., Губко В.Р. Методика инженерных расчетов производственных процессов и потребности в технике. *Опыт использования и технического обслуживания машинно-тракторного парка и внедрения новой техники в колхозах Украинской ССР*: матер. респуб. семинара /МСХ УССР, УРНТОСХ, УНИИНТИ. Київ, 1967. С. 51–58.

11. Технические условия (временные) на сдачу в ремонт и приемку из ремонта трактора ДТ-54: М-во сел. хоз-ва ССР / ред. В. С. Крамаров. Москва : Изд.-во М-ва сел. хоз-ва СССР, 1950. 43 с.

ІСТОРИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА ТА СЕЛЕКЦІЙНО-ГЕНЕТИЧНОГО ІНСТИТУТУ - НЦНС: ВІД А. О. САПЕГІНА ДО СУЧАСНОСТІ

Чеботар С. В.^{1,2}

¹ *Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, (м. Одеса)*

² *Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення НААН (СГІ – НЦНС) (м. Одеса)*

Більше 115 років існує тісний зв'язок між Одеським національним університетом імені І.І. Мечникова і Селекційно-генетичним інститутом – Національним центром насіннезнавства та сортовивчення.

Володимир Григорович Ротмістров є засновником сільськогосподарської дослідної справи в Україні. У 1894–1917 рр. В. Г. Ротмістров працював директором Одеського дослідного поля. А з 1910 року помічником В. Г. Ротмістрова став приват-доцент Новоросійського університету (зараз ОНУ імені І.І. Мечникова) Андрій Опанасович Сапегін (випускник цього університету у 1907 році). У 1912 році молодий приват-доцент А. О. Сапегін видав оглядову працю «Законы наследственности как основа селекции сельскохозяйственных растений». У цьому ж році А. О. Сапегін розпочав роботи з селекції озимої та ярої пшениці й кукурудзи на Одеському дослідному полі при Південноросійському товаристві сільськогосподарства. Також у 1912 році приват-доцент А. О. Сапегін вперше почав читати курс лекцій «Законы спадковости і методика добору сільськогосподарських рослин» в Одеському (тоді Новоросійському) університеті на природничому відділенні фізико-математичного факультету.

У 1918 році селекційний відділ Одеського дослідного поля було реорганізовано у Одеську селекційну станцію, яка у 1923 році увійшла до складу новоствореної Одеської обласної сільськогосподарської дослідної станції, директором якої став А. О. Сапегін. В цей же час А. О. Сапегін продовжує викладання генетики в Новоросійському університеті до 1922 року, а також викладає в Одеському сільськогосподарському інституті з 1918 по 1928 роки [1].

Але слід додати, що у травні 1920 року Новоросійський університет був реорганізований в Одеський інститут народної освіти, який об'єднав декілька вищих навчальних закладів та проіснував ціле десятиріччя. Згідно історичних нарисів [1] у межах Одеського інституту народної освіти у 1922/1923 залишилося два факультети – факультет соціального виховання та факультет професійної освіти, який складався з відділень: математичного, агробіологічного, історичного, відділення літератури і мови. На агробіологічному відділенні і викладав генетику А.О. Сапегін.

За 10 років на базі Одеської селекційної станції було створено Український генетико-селекційний інститут (УГСІ), директором якого був А.О. Сапегін до 1931 року, а у період 1931-1933 років працював заступником директора УГСІ з наукової роботи. У 1933 році у відповідь на запрошення М.І. Вавилова А.О. Сапегін переходить на роботу заступником директора Інституту генетики АН СРСР й покидає Одесу.

В цьому ж 1933 році Одеський державний університет (ОДУ) був відновлений і в межах його було створено біологічний факультет. Після А.О. Сапегіна з 1931 по 1937 роки генетику в університеті читав науковий співробітник УГСІ М.О. Ольшанський, а потім В.Ф. Хитринський – науковий співробітник тогож інституту й обидва науковці були прихильниками «мічурінської генетики» та затятими прибічниками Т.Д. Лисенка, згідно [1]. М.О. Ольшанський не приймав вчення менделізму-морганізму і дуже скептично ставився до генетичної ролі ДНК. В.Ф. Хитринський займався переробками ярої пшениці в озиму і теоретичне підґрунтя таких експериментів викладав на біологічному факультеті. У період війни з нацистською Німеччиною ОДУ було евакуйовано і деканом біологічного факультету у період евакуації був професор Г.А. Машгалер (завідувач кафедри дарвінізму), який критично відносився до генетиків морганістів, згідно [1].

Самостійна ж кафедра генетики в ОДУ була відкрита у вересні 1949 року деканом біологічного факультету кандидатом сільськогосподарських наук А.І. Воробйовим, який був переведений в ОДУ за рік до цього з Всесоюзного Селекційно-генетичного інституту (ВСГІ) для «укріплення мічурінцями» університету [1]. За даними опублікованими професором Д. Урсу [2], восени 1947 року А.І. Воробйов поставив свій підпис під колективним листом керівних посадовців ВСГІ до міністра вищої освіти, в якому була вимога прибрати з викладання в сільськогосподарських і педагогічних вузах «буржуазну лженауку» – генетику. Оскільки кафедра формувалася в період диктатури Т.Д. Лисенка, в 1950 році А.І. Воробйовим було видано підручник «Основи мичуринской генетики». В 1955 році кафедра була перейменована в кафедру генетики і дарвінізму, якою професор А.І. Воробйов керував до 1977 року.

У 1977 році кафедру очолив доктор біологічних наук В.М. Тоцький і в 1978 році реорганізував кафедру генетики і дарвінізму у кафедру генетики і молекулярної біології. З 1981 В.М. Тоцький почав читати студентам біологічного факультету загальний курс «Генетика з основами селекції» і з часом відав підручник «Генетика» затверджений Міністерством освіти і науки, як підручник

для студентів вищих навчальних закладів. Підчас керівництва кафедрою В.М. Тоцьким кафедра підтримувала тісні зв'язки з ВСГІ. У 1982-2000 р. на кафедрі працювала доцент к.б.н. В.І. Максимова, яка сформувалася як науковець і захистила дисертацію в Інституті рослинництва, селекції і генетики імені В.Я. Юр'єва й потім переїхала до Одеси з чоловіком Максимовим Н.Г. – селекціонером, що працював з тритикале і впроваджував селекцію цієї культури в ВСГІ.

В 2000 році працювати на кафедрі повертається к.б.н. О.Л. Січняк, який закінчив цю кафедру у 1982 році, потім навчався в аспіратурі і підготував дисертацію у відділі цитогенетики у ВСГІ: «Мейотична стабільність тритикале в залежності від способів їх одержання». О.Л. Січняк викладає спеціальні курси для фуркантів кафедри – «Цитогенетика», «Позахромосомна спадковість», читає загальний курс «Генетика популяцій та еволюція».

У 2004 р. до викладацького складу кафедри долучається С.Л. Міресь, яка закінчила навчання в ОНУ на кафедрі генетики та молекулярної біології у 1997 році, виконала дисертаційну роботу й захистила її у 2003 році в Селекційно-генетичному інституті-НЦНС. У 2006 році до роботи на кафедрі долучилася к.б.н. Н.С. Задерей, яка закінчила навчання в ОНУ на кафедрі у 1989 році і потім довгий період часу працювала в лабораторії біотехнології ВСГІ.

Слід зазначити, що у період 2001-2010 років була організована філія кафедри на базі Південного біотехнологічного центру у рослинництві НААН (ПБЦ – дочірня наукова структура, яка відокремилася від СГІ на певний період часу). У цей період часу ПБЦ керував професор, д.б.н. Ю.М. Сиволап і в цей період часу наукові співробітники ПБЦ викладали окремі дисципліни для студентів біологічного факультету ОНУ. Серед цих співробітників були: завідувачка лабораторії культури тканин *in vitro*, д.б.н. С.А. Ігнатова, д.б.н. С.В. Чеботар, д.б.н. Н.Е. Кожухова, к.б.н. В.І. Максимова, к.б.н. М.С. Бальвінська, к.б.н. І.А. Балашова, к.б.н. А.Е. Солоденко.

У 2011 році для викладацької роботи і поширення молекулярно-генетичних досліджень на кафедрі на посаду доцента кафедри було запрошено д.б.н. С.В. Чеботар, яка з 2013 року працює завідувачем кафедри генетики та молекулярної біології, а з 2022 року керує об'єднаною кафедрою молекулярної біології, біохімії та генетики.

Зв'язок між Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова і Селекційно-генетичним інститутом – Національним центром насіннєзнавства та сортовивчення не переривається й у наші дні. Студенти кафедри молекулярної біології, біохімії та генетики вже протягом десятиліть проходять літню виробничу практику в СГІ–НЦНС, в межах якої знайомляться з дослідженнями, що виконуються у відділах загальної та молекулярної генетики, теоретичних основ селекції, біохімії, фітопатології СГІ–НЦНС.

Зокрема, з дослідженнями молекулярно-генетичного поліморфізму ячменю студентів знайомить в. о. завідувача відділу загальної та молекулярної генетики, старший науковий співробітник, к.б.н. М. С. Бальвінська. З досягненнями в інтрогресивній гібридизації пшениці з спорідненими видами

злаків знайомить студентів старший науковий співробітник, к.б.н. І. І. Моцний на польових ділянках. Із застосуванням культури тканин *in vitro* для отримання подвійних гаплоїдів студентів знайомлять у лабораторії культури *in vitro* старший науковий співробітник, к.б.н. О. Л. Шестопал та завідувачка лабораторії, старший науковий співробітник, к.б.н. І. С. Замбріборщ.

Згадані спеціалісти з відділу загальної та молекулярної генетики є випускниками ОНУ імені І. І. Мечникова, які понад 30 років працюють у СГІ–НЦНС, виконуючи наукові дослідження злакових культур та збагачуючи аграрну науку новими методами оцінювання селекційного матеріалу й генотипування сортів, створюючи нові форми злакових рослин, інтрогресивні лінії пшениці, лінії пшениці із заміщеними хромосомами, майже ізогенні лінії пшениці й подвоєні гаплоїди.

У свою чергу, студенти й аспіранти кафедри молекулярної біології, біохімії та генетики виконують курсові, магістерські дипломні роботи та дисертаційні роботи, вивчаючи селекційний матеріал і сорти сільськогосподарських культур, що створені в СГІ–НЦНС.

Джерела літератури

1. Чеботар С. В. Історія кафедри генетики і молекулярної біології одеського університету. *Вісник ОНУ*. Сер.: Біологія. 2013. Т. 18, вип. 4(33) с. 23-39 [https://doi.org/10.18524/2077-1746.2013.4\(33\).45547](https://doi.org/10.18524/2077-1746.2013.4(33).45547)
2. Урсу Д. Генетика в Одессе: сто лет борьбы, побед и поражений // <http://dspace.onu.edu.ua>

ПОДОБА БОРИС ЄВГЕНОВИЧ – ВИЗНАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ГЕНЕТИКИ, СЕЛЕКЦІЇ ТА РОЗВЕДЕННЯ (1936–2022)

Щербак О. В., Бойко О. В.

Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (с. Чубинське)

Борис Євгенович Подоба народився 28 квітня 1936 року в м. Чернігов. У 1959 році закінчив агрономічний факультет Української академії сільськогосподарських наук. У 1959–1961 роках працював бригадиром селекційної ферми качок у дослідному господарстві «Борки» Українського науково-дослідного інституту птахівництва. Тоді під керівництвом М. В. Дахновського розпочав роботу з міжлінійної гібридизації качок, яку продовжував в аспірантурі, а далі на посаді молодшого (1964–1966) і старшого (1966–1968) наукового співробітника відділу селекції і розведення сільськогосподарської птиці Українського науково-дослідного інституту птахівництва.

У 1966 році Б. Є. Подоба захистив кандидатську дисертацію «Использование гетерозиса в утководстве», в якій були викладені теоретичні, методичні й практичні питання створення відселекційованих за комбінаційною здатністю батьківських форм для одержання міжлінійних гібридних каченят.

У 1968 році перейшов на роботу до Науково-дослідного інституту тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР, де працював старшим науковим співробітником, а з 1976 року – завідувачем лабораторії генетики. У 1976 році йому було присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності «розведення і селекція сільськогосподарських тварин».

З 1978 року Б. Є. Подоба працював в Інституті розведення і генетики тварин старшим науковим співробітником і завідувачем лабораторії генетичних основ селекції. Підготував і в 1997 році захистив докторську дисертацію «Використання поліморфізму еритроцитарних антигенів для оцінки племінних ресурсів, підвищення генетичного потенціалу і збереження генофонду великої рогатої худоби» за спеціальністю генетика.

Працюючи в інституті, Борис Євгенович Подоба розробив методологію і всебічно вивчив імуногенетичну структуру молочних, м'ясних і аборигенних порід великої рогатої худоби в Україні, визначив роль еритроцитарних антигенів у генетичних процесах. Вперше розробив і впровадив принципи використання груп крові в селекції на основі маркування й аналізу генотипів племінних тварин, спрямованого на одержання тварин бажаного типу, встановив маркування алелями груп крові конституціонального типу тварин, що забезпечило об'єктивну їх оцінку і добір кращих генотипів при створенні нових та вдосконаленні існуючих порід худоби. Ним вперше було розроблено методи добору і підбору тварин у нечисленних популяціях, що дало змогу їх розведення із збереженням унікальних селекційних ознак впродовж багатьох поколінь. Він розробив теорію й методи застосування груп крові в системі генетичного моніторингу при створенні та вдосконаленні порід, збереженні біорізноманітності в тваринництві України.

Значним був внесок Б. Є. Подоби в організацію і вдосконалення імуногенетичної служби України. Імуногенетичні методи були безпосередньо застосовані при створенні в Україні нових порід великої рогатої худоби – українських червоно-рябої і чорно-рябої молочних, української і волинської м'ясних. Учений був співавтором української чорно-рябої молочної породи. Постійно здійснював наукове забезпечення роботи Української виробничо-наукової лабораторії імуногенетики (м. Бровари).

Одним із напрямів його наукової роботи стало поєднання імуногенетичних методів із селекційними аспектами індивідуального розвитку тварин. У цій роботі простежувався зв'язок поколінь селекціонерів: з Г. Ф. Подобою за методичними підходами до селекційного вирощування племінного молодняка великої рогатої худоби, що застосовувались при створенні стада майнівських швіців; з Є. Г. Подобою за принципами селекційного підвищення ефективності використання корму сільськогосподарськими тваринами. Всі роки своєї наукової діяльності Б. Є. Подоба – активний член спочатку Всесоюзного, а потім Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова.

Вагомість наукових досліджень ученого засвідчують 374 опубліковані наукові праці, що включають 10 монографій, 27 рекомендацій, методик досліджень та нормативних документів, 13 програм, 10 патентів і авторських

свідоцтв з питань генетики, селекції, розведення, збереження генофонду і біорізноманітності сільськогосподарських тварин, які стали істотним внеском у скарбницю української науки.

Борис Євгенович брав участь у розробленні Закону України «Про племінну справу в тваринництві», «Положення про порядок генетичної експертизи походження і аномалій племінних тварин», «Положення про визначення та збереження генофонду локальних і зникаючих порід сільськогосподарських тварин» тощо. Велику увагу приділяв підготовці молодих учених – створена ним наукова школа з проблем імуногенетики в тваринництві є визнаною і авторитетною в Україні та за її межами.

У період 2003–2009 років Б. Є. Подоба був членом експертної ради з тваринництва і ветеринарної медицини Вищої атестаційної комісії України, а з 1998 року – членом Спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата сільськогосподарських наук Інституту розведення і генетики тварин НААН, а також членом редколегій наукового збірника «Розведення і генетика тварин» та журналу «Сучасне птахівництво», нагороджений медаллю «Ветеран праці».

Пішов з життя відомий вчений 4 липня 2022 року, учні та колеги професора продовжують його справу на науковій ниві. Світла пам'ять про Бориса Євгеновича назавжди залишиться у наших серцях...

ЕТАПИ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

Авчиннікова Г. Д.

Уманський національний університет (м. Умань)

Вивчення німецької мови як іноземної в Україні має тривалу та багатогранну історію, що відображає особливості суспільно-політичного, культурного та освітнього розвитку держави. Німецька мова в різні історичні періоди посідала важливе місце в системі гуманітарної освіти, виступаючи не лише засобом міжнародної комунікації, а й мовою науки, культури та професійного спілкування. Розвиток німецькомовної освіти в Україні пройшов кілька ключових етапів, кожен із яких характеризується специфічними підходами до навчання іноземних мов та особливостями мовної політики.

Перший етап охоплює XVIII–XIX століття, коли німецька мова активно поширювалася на українських землях під впливом європейських освітніх тенденцій. Значну роль у цьому процесі відігравали культурні та наукові контакти з німецькомовними країнами. На територіях, що входили до складу Австро-Угорщини, німецька мова була мовою адміністрації, науки та частково освіти. У гімназіях і закладах вищої освіти її вивчення вважалося ознакою освіченості та належності до європейського інтелектуального простору. Саме в цей період закладаються основи системного викладання німецької мови в Україні [1].

Наступний етап пов'язаний із радянським періодом розвитку освіти. У XX столітті німецька мова входила до числа провідних іноземних мов у школах та закладах вищої освіти поряд з англійською та французькою. Особливо активне її викладання спостерігалось у 1950–1980-х роках. Методика навчання базувалася переважно на граматики-перекладному та свідомо-практичному підходах, що передбачали значну увагу до граматики, перекладу текстів і читання. Усне мовлення та міжкультурна комунікація залишалися другорядними компонентами навчання [2]. Водночас політична ізоляція та ідеологізація освіти обмежували можливості автентичного мовного середовища та міжнародного академічного обміну.

Важливі трансформації у сфері викладання німецької мови відбулися після проголошення незалежності України у 1991 році. Освітня система почала орієнтуватися на європейські стандарти та інтеграцію до міжнародного освітнього простору. Саме у цей період поширюються комунікативний, компетентнісний та міжкультурний підходи до навчання іноземних мов. Вивчення німецької мови починає розглядатися не лише як засвоєння граматичних структур, а як формування іншомовної комунікативної компетентності особистості [3].

Значний вплив на розвиток німецькомовної освіти в Україні мали міжнародні організації, насамперед Goethe-Institut. Діяльність інституту сприяла оновленню навчальних програм, підвищенню кваліфікації вчителів та викладачів, упровадженню сучасних методик викладання, а також популяризації німецької культури й мови серед української молоді. Важливим чинником стало впровадження Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR), які визначили нові стандарти оцінювання мовної компетентності та сприяли модернізації змісту іншомовної освіти [4].

Сучасний етап розвитку викладання німецької мови характеризується цифровізацією освітнього процесу та активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Онлайн-платформи, інтерактивні ресурси, дистанційне та змішане навчання стали невід'ємною складовою мовної освіти, особливо після пандемії COVID-19, повномасштабної російсько-української війни та в умовах сучасних суспільних викликів. Викладачі активно використовують цифрові інструменти для розвитку мовленнєвих навичок, автономності студентів та інтерактивної взаємодії [5].

Попри домінування англійської мови у глобальному просторі, німецька мова зберігає важливі позиції в українській системі освіти. Це пояснюється тісними культурними, академічними та економічними зв'язками України з Німеччиною, Австрією та Швейцарією. Німецька мова залишається важливою складовою підготовки фахівців у галузі освіти, міжнародних відносин, туризму, перекладу та міжкультурної комунікації.

Отже, історія вивчення німецької мови як іноземної в Україні демонструє поступову трансформацію підходів до іншомовної освіти – від академічно орієнтованого вивчення мови до сучасної моделі формування міжкультурної та професійної комунікативної компетентності. Розвиток німецькомовної освіти відображає інтеграційні процеси української освіти та її прагнення відповідати європейським стандартам.

Джерела та література

1. Бігич О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. Київ : Ленвіт, 2019. 590 с.
2. Бориско Н. Ф. Історія методики викладання іноземних мов в Україні. Київ : Освіта України, 2018. 312 с.
3. Ніколаєва С. Ю. Сучасні тенденції навчання іноземних мов у закладах освіти України. *Іноземні мови*. 2021. № 2. С. 3–10.
4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 235 p.
5. Сисоєва С. О., Осадча К. П. Цифровізація іншомовної освіти в сучасному університеті. *Педагогічні науки*. 2023. № 97. С. 45–52.

ФОРМУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗАСОБІВ МЕХАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ОЧИЩЕННЯ ЗЕРНА В УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

Анненков І.О., Криворучко І.М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Потреба в очищенні зерна від всілякого роду домішок завжди була нагальною для виробників сільськогосподарської продукції, оскільки наявність у збіжжі сторонніх речовин негативно впливає як на його збереження, так і на якість отриманої з нього продукції. Утім, у сьогоденних умовах існування в арсеналі аграріїв великої кількості засобів та способів захисту рослин доволі важко уявити, на скільки гостро ця проблема стояла перед вітчизняними землеробами наприкінці ХІХ ст., коли спеціальна агрохімія ще й не розпочинала свій шлях на українські терени, а в сівозмінах здебільшого царювало несприятливе для зменшення забур'янення полів трипілля. Тож, захараченість українських нив була дуже значною, і хоч снопування зернових культур під час жнив дозволяло певною мірою позбавитися від факторів засмічування зерна на шляху до току, але ця міра була несуттєвою, що вимагало подальшого очищення збіжжя, і що, з огляду на різноманіття сміттєвих домішок за ваго-габаритними характеристиками та за динамікою змін цих характеристик у часі, потребувало значних працевитрат, а також спеціального оснащення. Тому, тривалий час на українських теренах процес очищення зерна не мав якихось якісних нормативів і провадився кожним господарством по мірі наявних у нього для цього сил і засобів та згідно вимогам місцевих закладів борошномельної промисловості. Останні ж високих вимог агровиробникам щодо чистоти збіжжя до середини 1890-х років не виставляли, оскільки внутрішній ринок борошномельної продукції у Російській імперії був надійно захищений протекціоністськими заходами уряду, обсяги її експорту ще не набули масштабності (у тому числі – через вказані протекціоністські заходи), а якість цього товару була прийнятна традиційним імпортерам. У Європі до числа останніх входили: північнонімецький регіон та, почасти, Британія, Греція, балканські та скандинавські країни, а в Азії – практично всі близькосхідні та середньоазійські держави [1; 2, с.98,100]. Себто, імпортерами були країни або з таким же чи нижчим, як і в українських губерніях рівнем культури землеробства або держави, аграрний сектор яких був обмежений за масштабами відносно загальної кількості населення, внаслідок чого в них періодично виникали продовольчі проблеми. Власне з цих причин, майже до самого кінця ХІХ ст. указаних зарубіжних споживачів імпортованого з Російської імперії збіжжя та борошна влаштовувала кондиція цього товару.

На внутрішньоросійському ринку аналогічною до борошномельної була ситуація й з іншою сферою широкого застосування зернопродукції – вітчизняною спиртовою галуззю, оскільки чітких норм якості спирту в Російській імперії на той час не існувало, а саме виробництво та реалізація цього продукту покладалося здебільшого на приватні установи. Як наслідок, вітчизняні

виробники спирту не дуже прискіпливо ставилися до якості приготованого ними із збіжжя вихідного, для подальшого отримання спирту, матеріалу, а отже – достатньо довільно ставилися й до якості придбаного з цією метою зерна. Таким чином, до 1890-х років у розташованих на українських землях Російської імперії господарствах не було однозначного стимулу підвищувати якість товарного збіжжя, йдучи на певні додаткові фінансові витрати – або закупаючи відповідне механізоване устаткування, або донаймаючи робочу силу для її середньодобового більш тривалого застосування на немеханізованому обладнанні. Звідти, агровиробниками зерноочищувальні та сортувальні машини придбавалися лише у виняткових випадках, що не сприяло налагодженню їх випуску на підприємствах вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, і здебільшого вони імпортувалися.

За вказаних обставин найбільш розповсюдженим технічним засобом очищення зерна в українських губерніях Росії були фухтелі (млинки), точну кількість щорічного виробництва яких не могли встановити фахівці навіть у досліджувану епоху, оскільки переважна їх частка виготовлялась у кустарній спосіб самими селянами [3, с.34]. Фухтель являв собою побудовану коробом віялку, в середині якої очистка зерна відбувалась під дією впущеного туди вітру, регулювання сили якого здійснювалось переставлянням спеціальних дощечок на вхідному повітряному отворі апарату, у якому також могли встановлюватися нахильні сита, що давало можливість сортувати млинками зерно не лише по вазі, а й по формі [4, с.220]. Маючи дуже просту конструкцію, дякуючи якій фухтелі могли виготовлюватися майже виключно з деревини, вони користувалися широким попитом, а їх головний недолік в описаних умовах затребуваної якості зерна – ручний привод сортувальних сит – цілковито компенсовувався чисельністю селянських родин, які склали абсолютну кількісну більшість аграрних господарств на українських землях Російської імперії, хоч і не становили такої ж більшості в обсягах виробленої зернопродукції. Менше з тим, саме вказаний кількісний показник й визначав характер споживання зерноочищувальних машин на досліджуваній території упродовж обраних хронологічних меж, згідно якого машинні засоби придбавалися лише тими господарствами, де вал продукції був вище середнього і при цьому не малося можливості залучення неоплачуваної робочої сили. Опосередковано це підтверджується тим, що на внутрішньому ринку відповідних машин домінували механізовані засоби очистки зерна, продуктивність та якість роботи яких не значно перевищувала продуктивність фухтелів. Це було доведено випробуваннями 20 зерноочищувальних машин та 3 фухтелів промислового виробництва, проведеними на Одеському дослідному полі Імператорського товариства сільського господарства південної Росії у червні 1898 р., за результатами яких з'ясувалося, що за виключенням сортувальної машини Беккера показники продуктивності та якості роботи решти машин поступалися всім, без виключення, млинкам [5]. Тобто, на внутрішньому ринку Російської імперії навіть на середину 1890-х років були представлені здебільшого недорогі

та недосконалі в своєму сегменті зерноочишувальні машини, хоч і значно дорожчі за заводські фухтелі, уже не кажучи за кустарні млинки.

Між тим, на початку 1890-х років аграрний сектор Західної Європи вже став освоювати нехай і на примітивному рівні, але дієві заходи боротьби із захаращеністю зернових культур, через що вимоги до чистоти збіжжя, а відповідно й до якості по цьому показнику отримуваної з нього борошномельної продукції на цьому ринку підвищилися. Окрім того, в цей же період на західноєвропейський ринок зернової та борошномельної продукції розпочали свою експансію Сполучені Штати Америки, агропромисловий комплекс котрих уже значно випереджав своїх конкурентів як у питанні застосування передових засобів боротьби із захаращенням ланів, так і у використанні високопродуктивної зерноочишувальної техніки, що давала якісні очистку та сортування збіжжя. За відповідно орієнтованої політики уряду США, це робило американських експортерів спроможними постачати на європейські ринки високоякісні зерно та борошно за ціною, не вищою від російських – доволі посередньої якості. Таким чином, постачене до Європи збіжжя та борошно з українських терен Російської імперії почало втрачати конкурентоспроможність, і саме в той час, коли на самих цих теренах, через розгортання процесу механізації польових робіт та шерг урожайних років, утворилося перевиробництво як зерна, так і продукції його переробки, що зумовило падіння відповідних закупівельних цін та, як наслідок, суттєве зниження рентабельності виробництва (подекуди аж до її повної втрати) у регіональному агросекторі в цілому [2, с.100].

Отже, проблема падіння конкурентоспроможності українського збіжжя та борошна на західноєвропейському ринку впродовж першої половини 1890-х років стала першою причиною тому, що вітчизняні аграрії з середини цього десятиліття розпочали перехід на машинні очищення та сортування зерна як на такі, що потенційно здатні краще від млинок забезпечувати необхідну його чистоту за більш високої продуктивності. Другою причиною даному явищу послужило запровадження царським урядом у 1894 р. державної монополії на торгівлю спиртом та, як наслідок, уніфікація підвищених вимог стосовно його якості, через що необхідним стало й однотайне підвищення всіма виробниками спирту якості солоду, а відповідно – й використовуваної для його виготовлення зернопродукції. Обидва вказаних чинники забезпечили масовість переходу українських сільгоспвиробників на машинне очищення збіжжя, утім неможна казати, що таким переходом були охоплені всі господарства, оскільки з-за невисокої купівельної спроможності населення ніша низькопробної борошномельної продукції на внутрішньому ринку залишалася доволі широкою. Менше з тим, великі та середні вітчизняні товаровиробники цей перехід здійснили згуртовано та швидко, чому свідчить триразове зростання імпорту відповідних машин з 1896 р. до 1900 р., попри те, що чисельність українських підприємств сільськогосподарського машинобудування, які включили до номенклатури своїх виробів зерноочишувальні машини за цей час також зроста [3, с.34]. Однак, як уже згадувалось попередньо, більшість з останніх випускали

дуже неякісні копії не самих досконалих, але дешевих зарубіжних прототипів, неспроможних замінити собою фухтелі, власне чому й зростав імпорт зерноочищувальних машин. Усе це надає нам підстав вести мову за виключно кон'юнктурний сплеск обсягів вітчизняного промислового виробництва таких машин наприкінці ХІХ ст., призупинений на початку ХХ ст. через очевидну неспроможність українських сільгоспмашинобудівних підприємств налагодити випуск ефективної складної зерноочищувальної техніки. Тому, основною номенклатурою виробничих програм вітчизняних заводів в сегменті зерноочищувальних агрегатів на рубежі ХІХ–ХХ ст. залишалися фухтелі та колоністські віялки (що використовувались при молотьбі на гарманах), а зростаючий попит на більш складні вироби задовольнявся майже виключно за рахунок неухильно зростаючого їх імпорту [6, с.148–149].

Джерела та література

1. Хлебные пошлины в Швеции. *Вестник мукомольного дела и хлебной торговли*. 1895. № 112. С. 97–98.
2. Второй Всероссийский съезд мукомолов. *Вестник мукомольного дела и хлебной торговли*. 1895. № 112. С. 98–109.
3. Кафенгауз Л.Б. Развитие русского сельскохозяйственного машиностроения. Харьков: Типогр. Беркмана, 1910. 60 с.
4. Перельс Э. Руководство к выбору и потреблению сельскохозяйственных орудий / пер. с 6-го немецк. изд-я. Киев: Типогр. Барского, 1891. 248 с.
5. Результаты испытания машин для очистки и сортирования зерна. *Вестник винокурения*. 1898. № 9. С. 113–114.
6. Арцыбашев Д.Д. Очерк распространения сельскохозяйственных машин и орудий в России. *Ежегодник Главного управления землеустройства и земледелия по Департаменту земледелия и Лесному департаменту за 1907 г.* С.-Петербург: Типогр. В.Ф. Киршбаума, 1908. С. 131–160 с.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ БОБРОВНИКОВА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ ТЕОРІЇ КОМЕТ

Балишев М.А.

Центральний державний науково-технічний архів України (м. Харків)

У 2026 р. виповнюється 130 років від дня народження Миколи Федоровича Бобровникова – видатного американського ученого українського походження, праці якого відіграли помітну роль у розвитку фізики комет, спектроскопії та астрофізики малих тіл Сонячної системи. Наукова діяльність ученого охоплювала широке коло проблем – від аналізу кометних спектрів і дослідження молекулярних смуг у зоряних атмосферах до вивчення природи астероїдів та еволюції малих тіл Сонячної системи. Актуальність звернення до наукової

спадщини Бобровникова зумовлена необхідністю уточнення місця ученого в історії астрономії, оскільки окремі напрями його досліджень та їхній вплив на подальший розвиток астрофізики залишаються недостатньо висвітленими в українській історіографії.

М. Ф. Бобровников народився 29 квітня 1896 р. у селі Марківка поблизу Старобільська Харківської губернії. Після завершення Старобільської класичної гімназії вступив до Гірничого інституту в Петрограді, однак ще у юнацькі роки зацікавився астрономією під впливом спостережень Великої січної комети та комети Галлея 1910 р. З початком Першої світової війни був мобілізований до армії, брав участь у бойових діях та певний час проходив військову службу у артилерійських частинах [1].

У 1918 р. Бобровников вступив на астрономічне відділення Харківського університету, де навчався під керівництвом професора Л. О. Струве. Проте події громадянської війни перервали його навчання: упродовж кількох років він був залучений до воєнних дій, зазнав поранення та пережив складний період політичної нестабільності [2]. Після еміграції він продовжив освіту у Празі, навчаючись у Карловому університеті та працюючи в обсерваторії Ондржейов. Важливе значення для подальшої наукової кар'єри ученого мало знайомство з видатним астрофізиком О. Л. Струве, за сприяння якого у 1924 р. він виїхав до США та вступив до аспірантури Чиказького університету.

У Єрксській та Лікській обсерваторіях (США) учений розгорнув спектроскопічні й фотометричні дослідження комет. Його ранні праці були присвячені аналізу спектрів комет Оркіша, Темпеля-2 та комети Галлея, у яких він досліджував молекулярні смуги різних компонентів кометних атмосфер. У дисертації «Дослідження природи та фізичних властивостей комет» (1925) Бобровников узагальнив результати аналізу спектрограм 28 комет, заклавши підґрунтя для фізичної інтерпретації процесів у кометних оболонках [1].

Особливе значення мала фундаментальна праця ученого 1931 р. [3], у якій було здійснено комплексне спектروفотометричне дослідження комети Галлея. Бобровников встановив закономірності зміни яскравості комет залежно від геліоцентричної відстані, проаналізував структуру коми й хвоста, а також звернув увагу на нерівноважний характер фізичних процесів у кометних атмосферах. Узагальнення багаторічних спостережень було завершено у праці 1942 р. [4], яка стала важливим етапом становлення фізичних уявлень про природу комет. Паралельно Бобровников проводив спектроскопічні дослідження астероїдів і холодних зір пізніх спектральних класів, вивчаючи молекулярні смуги окремих елементів і сполук. Він також висловив одну з ранніх гіпотез щодо можливого генетичного зв'язку астероїдів і комет, що певною мірою співвідноситься із сучасними уявленнями про астероїдно-кометний континуум.

У 1930–1950-х рр. Бобровников працював в обсерваторії Перкінса (США), де згодом обіймав посаду директора, а також брав активну участь у діяльності Міжнародного астрономічного союзу та Американського астрономічного товариства. Його праці використовувалися у подальших дослідженнях кометної активності, фотометрії та моделювання кометних атмосфер, а результати

досліджень комети Галлея набули особливого значення під час підготовки до її повернення у 1986 р.

Останні роки життя вчений присвятив історико-науковим і популяризаційним дослідженням. М. Ф. Бобровников помер 21 березня 1988 р. у Берклі. Визнанням його внеску астрономічною спільнотою стало присвоєння його імені астероїду головного поясу 2637 Bobrovnikoff.

Наукова спадщина Бобровникова посідає важливе місце в історії астрофізики ХХ ст., поєднуючи масштабний спостережний матеріал із прагненням до фізичного осмислення природи комет і малих тіл Сонячної системи. Його дослідження стали важливим етапом переходу від переважно описових спостережень комет до їхньої фізичної інтерпретації, а виконані спектрофотометричні роботи заклали підґрунтя для подальшого розвитку кометної астрофізики.

Джерела та література

1. Балишев М. А. Астрономічні дослідження у Харкові наприкінці ХІХ ст. – у першій половині ХХ ст. Київ: Наукова думка, 2022. 560 с.
2. Балишев М. А. Астрономія в Харкові у роки громадянської війни періоду Української революції (1917–1921). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2020. Т. 29. № 2. С. 110–118.
3. Bobrovnikoff N. T. Halley's Comet and Its Apparition of 1909–1911. *Publications of the Lick Observatory*. 1931. Vol. 17. Part 2. P. 309–482.
4. Bobrovnikoff N. T. Physical Theory of Comets in the Light of Spectroscopic Data. *Reviews of Modern Physics*. 1942. Vol. 14. P. 164–178.

ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ БАБУК: НАУКОВИЙ ШЛЯХ УЧЕНОГО-МЕХАНІЗАТОРА

Будник С. М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Володимир Борисович Бабук (1910–1978) належить до покоління українських учених-інженерів, які зробили вагомий внесок у становлення системи механізації сільського господарства України. Його професійний шлях поєднав виробничу практику, наукову діяльність та організацію аграрної науки. Він був одним із тих фахівців, які формували методологічні засади комплексної механізації аграрного виробництва в Україні в середині ХХ ст.

Народився Володимир Бабук 5 лютого 1910 р. у селі Кроти на Полтавщині в селянській родині. Першу технічну освіту здобув у Пирятинській механічній профшколі, де опанував слюсарну справу. У 1927–1931 рр. навчався у Київському політехнічному інституті за спеціальністю інженера-механіка. Навчання в КПІ сформувало його як фахівця широкого технічного профілю та заклало основу подальшої інженерної й наукової діяльності.

Після закінчення інституту В. Б. Бабук працював у Харкові в Українському науково-дослідному авіадизельному інституті, де він здобув досвід дослідницької та конструкторської роботи у сфері двигунобудування. Робота в інституті, пов'язаному з розробкою нових дизельних двигунів, стала важливим етапом формування його інженерного мислення. Одночасно він викладав теоретичну механіку у Харківському механіко-машинобудівному інституті.

У 1933 р. В. Б. Бабука призначили технічним керівником, а згодом директором Ізюмської машинно-тракторної майстерні. У 1940 р. В. Б. Бабук очолив Старобільський автотракторний ремонтний завод. Під час Другої світової війни працював у системі евакуйованих сільськогосподарських підприємств. Саме цей період став вирішальним для його становлення як інженера-практика. Робота в умовах дефіциту техніки, запасних частин і кваліфікованих кадрів дала йому безпосередній досвід організації ремонту та технічного обслуговування тракторного парку. Згодом ці практичні знання стали основою його наукових розробок.

Найважливішим етапом у його біографії стало призначення у 1943 р. директором Українського науково-дослідного інституту механізації та електрифікації сільського господарства (УНДІМЕСГ) [1–5]. Інститут повертався з евакуації в умовах повоєнної розрухи, тому перед новим керівником постали складні завдання: відновлення матеріальної бази, формування наукового колективу та визначення пріоритетних напрямів досліджень.

Під керівництвом В. Б. Бабука УНДІМЕСГ став одним із провідних наукових центрів аграрної інженерії в Україні. До роботи в інституті були залучені відомі вчені, зокрема Андрій Овер'янович Василенко, Петро Мефодійович Василенко, Тихон Михайлович Башта, Петро Іванович Андрусенко, Анатолій Григорович Калашніков [2]. Наукові дослідження охоплювали механізацію польових робіт, удосконалення тракторів, електрифікацію сільського господарства та організацію ремонтної бази.

Одним із головних напрямів наукової діяльності В. Б. Бабука була розробка принципів комплексної механізації сільськогосподарського виробництва. Учений розглядав механізацію як єдину систему, що охоплює всі виробничі процеси: підготовку ґрунту, посів, догляд за культурами, збирання врожаю й ремонт техніки. Такий підхід став важливим методологічним досягненням української аграрної науки.

Особливе місце у творчому доробку В. Б. Бабука посідали дослідження з ремонту та відновлення сільськогосподарської техніки. Він був одним із розробників вузлового методу ремонту тракторів [6], який передбачав заміну окремих агрегатів замість тривалого ремонту окремих деталей машини. Практичним результатом стали технологічні карти для тракторів ДТ-14, ДТ-20 та ДТ-75 [7], які широко використовувалися у колгоспах і радгоспах.

У 1950–1960-х рр. В. Б. Бабук активно працював над проблемами механізації вирощування кукурудзи. Під його редакцією та за його участі було створено низку праць із комплексної механізації виробництва кукурудзи та комбайнового збирання врожаю [8; 9]. Ці роботи мали практичне значення для

аграрного виробництва та узагальнювали досвід механізованого вирощування культури.

Важливою сторінкою наукової діяльності вченого стали закордонні відрядження до Великої Британії, США та Канади. За результатами цих поїздок він опублікував монографію «Тракторы и сельскохозяйственные машины Англии, США и Канады», у якій ретельно проаналізував досягнення західного сільськогосподарського машинобудування [10]. Праця сприяла ознайомленню радянських фахівців, науковців і конструкторів із сучасними технічними тенденціями у галузі механізації.

У 1956 р. В. Б. Бабука було обрано членом-кореспондентом Української академії сільськогосподарських наук. У подальші роки він працював у системі «Союзсільгосптехніки» та очолював Всесоюзний науково-дослідний інститут приладів і технічних вимірів у сільському господарстві.

Науковий доробок вченого налічує понад 130 праць, серед яких монографії, методичні рекомендації та технологічні розробки. Його діяльність сприяла формуванню української школи аграрної механіки та розвитку наукових підходів до організації механізованого виробництва.

В. Б. Бабук був одним із провідних організаторів і теоретиків механізації сільського господарства України середини ХХ ст. Його діяльність поєднувала практичний інженерний досвід, наукові дослідження та організацію роботи наукових установ. Найважливішим здобутком вченого стало формування системного підходу до комплексної механізації аграрного виробництва.

Джерела і література

1. Особова справа Бабука Володимира Борисовича. Архів Інституту механіки та автоматики агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України. Ф. 1, оп. 2-Л, спр. 1305. [Особові справи звільнених працівників у 1976 р.]. Арк. 33–36.
2. Чекалов А. І. Бабук Володимир Борисович. Національний науковий центр Інститут механіки та автоматики агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України. URL: <https://imaap.org.ua/info/index.php?id=124> (дата звернення: 03.05.2026р.)
3. Чекалов А. І. Бабук Володимир Борисович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: <https://esu.com.ua/article-38666> (дата звернення: 05.05.2026р.)
4. Бабук Володимир Борисович. *Вчені у галузях механізації, електрифікації та меліорації* / наук. ред. М. К. Лінник. Київ : Аграр. наука, 2000. 297 с. (Серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття»). Кн. 3). С. 9–12.
5. Вергунов В. А., Щebetюк Н. Б. Історія Української академії сільськогосподарських наук (1956– 1962 рр.) / УААН, ДНСГБ; за заг. ред. проф. В. А. Вергунова. Київ : Аграрна наука, 2008. 304 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»). Кн. 26).

6. Бабук В. Б., Максимчук П. Л. Вузловий метод ремонту тракторів. Київ : Держсільгоспвидав, 1952. 92 с.

7. Бабук В. Б., Зозуля А. И. [та ін.]. Альбом технологических карт на разборку, сборку и регулировку механизмов тракторов ДТ-14 и ДТ-20 (ДТ-14, ДТ-14А, ДТ-14Б, ДТ-20). Москва: Всесоюз. объедин. «Союзсельхозтехника», 1964. 295 с.

8. Бабук В. Б., Ковальчук В. І. Досвід комбайнового збирання кукурудзи на зерно. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1963. 47 с.

9. Данилевич С. Ю. [та ін.] Комплексна механізація виробництва кукурудзи / за ред. В. Б. Бабука; Укр. наук.-дослід. ін-т механізації та електрифікації сільського господарства. Київ, 1962. 196 с.

10. Бабук В. Б. Тракторы и сельскохозяйственные машины Англии, США и Канады. Київ : Держсільгоспвидав УРСР, 1959. 268 с.

НАЙВІДОМША ЖІНКА-ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКИХ ҐРУНТІВ – ПРОФЕСОР Н.Б. ВЕРНАНДЕР (1901–1986)

Вергунов В. А.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Серед плеяди найвидатніших дослідників ґрунтів України на морфолого-генетичній основі для потреб класифікації й картографування знакове місце належить уродженці сучасних польських земель, докторці сільськогосподарських наук, професорці Н.Б. Вернандер. Народилася вона 5 жовтня 1901 р. у німецькому м. Штетині (нині – Республіка Польща) в сім'ї службовців. У той час її батько – Вернандер Борис Вікторович (механік флоту), перебував у службовому відрядженні на будівництві військових кораблів для Імператорського російського флоту. Як зазначено в автобіографії, з причини прийняття на той час обряду хрещення, в церкві російського посольства в Берліні, у паспорті офіційно зазначено саме це місце народження. У родині була ще сестра Тетяна. У 1905 р. батько загинув під час російсько-японської війни в битві біля острова Цусіми. Мати – Кирпотенко Ольга Олександрівна, донька викладача ботаніки Імператорського Петербургського університету, за фахом лікар, після загибелі чоловіка повернулася до Тамбова і працювала в земській лікарні. Н.Б. Вернандер після отримання початкової освіти навчалася й успішно закінчила Тамбовську жіночу гімназію (1914–1918). В 1920 р. вступила на сільськогосподарське відділення Московської сільськогосподарської академії імені К.А. Тимірязєва, яке закінчує в 1924 р. і отримує фах агрохіміка-ґрунтознавця. Була направлена до Всесоюзного науково-дослідного інституту

гідротехніки і меліорації на посаду молодшого наукового співробітника. Коло її дослідницьких інтересів – органічна речовина ґрунту.

У 1926 р. Н.Б. Вернандер вступила до аспірантури при науково-дослідній кафедрі ґрунтознавства Головуكرانيا НКО УСРР при Харківському сільськогосподарському інституті, яку очолював професор О.Н. Соколовський (1884–1959). Одночасно працювала асистентом (1926–1929), а згодом викладачем (1929–1932) учбової кафедри ґрунтознавства ХСПІ.

З 1930 р. працювала за сумісництвом на посаді старшого наукового співробітника харківського відділення Всеукраїнського науково-дослідного інституту агроґрунтознавства та хемізації сільського господарства (нині – ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН»). У 1932 р. інститут був переведений до Києва і об'єднаний з Центральною агрохімічною лабораторією. Разом із інститутом вона переїхала до Києва і працювала в ньому вже в назві Українського НДІ соціалістичного землеробства (нині – ННЦ «Інститут землеробства НААН») до вересня 1952 р.

З січня 1939 р. до вересня 1941 р. за сумісництвом обіймала посаду доцента кафедри ґрунтознавства Київського сільськогосподарського інституту (нині – Національний університет біоресурсів і природокористування України).

Протягом 1933–1940 рр. Н.Б. Вернандер приймала дієву участь у багатьох ґрунтових експедиціях на чолі з професором Г.Г. Маховим (1886–1952), займалася вивченням генези й географії ґрунтів УСРР та їх картографуванням. Мало того, очолила експедиційні роботи з обстеження ґрунтів Чернігівської, Вінницької, Житомирської і Одеської областей. Разом з професорами О.Т. Калачиковим (1902–1982) і Г.Г. Маховим, старшими науковими співробітниками К.С. Божком, П.А. Костюченком та Г.М. Самбур, Н.Б. Вернандер було розроблено першу повну класифікацію і номенклатуру ґрунтів УРСР. Згідно неї складено зведену ґрунтово-агрохімічну карту чотирьох областей (Київської, Вінницької, Харківської і Чернігівської), яка охоплювала площу понад 20 млн гектарів у масштабі 1:420000. У подальшому додалися результати дослідження процесів реградації опідзолених ґрунтів Полісся і Лісостепу.

Провела спеціальні дослідження процесів реградації опідзолених ґрунтів Полісся і Лісостепу УРСР. Їх результати склали основу кандидатської дисертації, яку Н.Б. Вернандер успішно захистила в травні 1937 р. Відповідно до рішення кваліфікаційної комісії ВАСГНІЛ від 29 червня 1937 р. їй було присуджено наукову ступінь кандидата сільськогосподарських наук. Атестат доцента по кафедрі «ґрунтознавства» вчена отримала згідно з рішенням ВАК СРСР від 17 травня 1939 р.

Важливими у діяльності Н.Б. Вернандер стали узагальнення та головне – розробка основних принципів комплексного аналізу результатів великомасштабних ґрунтово-картографічних матеріалів для складання районних, обласних та республіканської карт ґрунтів і сільськогосподарської типології землі УРСР. З метою обліку площ порівнювали карти ґрунтів зі зведеними землевпорядними планами господарств і відділяли загальні площі

кислих ґрунтів, покриті лісами, присадибні ділянки та ін. Так розпочались роботи з обліку земельного фонду окремих районів УРСР з розподілом ґрунтів за сільськогосподарськими угіддями.

Очолювала експедицію з вивчення території Червонознаменського зрошувального каналу з метою створення проєкту зрошення півдня.

З чоловіком – доктором сільськогосподарських наук, професором Поповим Федором Андрійовичем (1901–1987), який був родом з Чернігівщини, виховували сина Дмитра (1931 р.н.) та доньку Ірину (1933 р.н.). Ф.А. Попов з 1933 р. працював на різних посадах в Українському НДІ соціалістичного землеробства з питань, насамперед, обробітку ґрунту та ведення зональних систем землеробства.

У серпні 1941 р. Н.Б. Вернандер з сім'єю евакуювалася спочатку в м. Тамбов, а згодом в с. Кмербак Калтасінського району Башкирської АРСР. В Тамбові працювала бібліотекарком в обласній лікарні (1941–1942). В Башкирії займала посаду помічника завідувача (1942–1943), а згодом і завідувача Калтасінською Держсортділянкою (1943–1944).

Згідно з викликом НКЗ УРСР у травні 1944 р. Н.Б. Вернандер повернулася до Києва і знову була зарахована на свої довоєнні посади, продовжила роботу в Інституті землеробства спочатку як старший науковий співробітник, а пізніше - завідувач сектором територіальних досліджень.

У 1946–1948 рр. здійснила обстеження ґрунтів Закарпатської і колишньої Ізмаїльської областей. Всі матеріали досліджень ґрунтів, зібрані і узагальнені Н.Б. Вернандер у 1932-1948 рр., були покладені в основу складання першої ґрунтової карти УРСР, виданої в 1949 р. в масштабі 1:750 000. Вони були використані також у великій колективній праці «Почвы УССР», для якої Н.Б. Вернандер написала розділи: 1 Загальні умови ґрунтоутворення; 2. Ґрунти Полісся; 3. Ґрунти Лісостепу. За цю роботу вона разом з іншими авторами була удостоєна премії 1-го ступеня імені В.В. Докучаєва АН СРСР (1950).

З 1950 р. за власним бажанням Н.Б. Вернандер перейшла на основне місце праці до Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на посаду доцента кафедри ґрунтознавства біолого-ґрунтознавчого факультету. Викладала наступні дисципліни: «Польове дослідження і картографія ґрунтів», «Ґрунтознавство», спецкурси «Ґрунти зрошуваних районів», «Засолення і солонцюваті ґрунти», «Ґрунти районів освоєння цілиних земель» та ін., була керівником курсових робіт та виробничої практики студентів-ґрунтознавців.

Підготувала один з кращих для свого часу навчальний посібник з географії ґрунтів з основами ґрунтознавства. Її перу належать також три методичні посібники і розробки. Вона була як кажуть – затребуваним лектором товариства «Знання», членом Правління Українського філіалу Товариства ґрунтознавців СРСР й головою секції генезису і географії ґрунтів, членом Географічного товариства та Всесоюзного товариства з поширення політичних і наукових знань.

У 1956 р. Н.Б. Вернадер захистила докторську роботу на тему «Ґрунти Правобережної України», виконану на основі проведених фундаментальних досліджень генезису сірих лісових ґрунтів західної частини УРСР. Отримані тоді результати зберігають свою актуальність і донині. Диплом доктора сільськогосподарських наук отримала згідно рішення ВАК Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 28.05.1960 р. (протокол №17). Атестат професора по кафедрі «фізична географія» отримала у 1962 р. (рішення ВАК від 17.09.1962 р., протокол №33).

З 1958 р. перейшла працювати на географічний факультет і зайняла посаду спочатку доцента кафедри фізичної географії, а з 1962 р. – професора кафедри за конкурсом згідно протоколу № 23 від 21.04.1961 р. засідання Ради Київського ордену Леніна державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Де і пропрацювала впродовж майже двадцяти років. Читала курси «Географія ґрунтів СРСР», «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства», «Ґрунтознавство з основами землеробства» низку спецкурсів з прикладного ґрунтознавства. Свій перехід на географічний факультет сама вчена пояснювала як «бажання мати можливість одночасно займатися як науковою, так і педагогічною працею в одній установі, без сумісництва». Після закриття ґрунтового відділення, до 1958 р. працювала на кафедрі фізіології рослин, читала курс «Ґрунтознавство» біологам. Одночасно займалася організацією системних експериментальних робіт по районуванню ґрунтів в господарському масштабі всієї території УРСР. Міністерством сільського господарства УРСР була призначена зональним інспектором цих обстежень на території Поліської зони.

Упродовж 1956–1969 рр. відвідала низку країн – Болгарію, Угорщину, Чехословаччину, Італію, Румунію та ін. Метою поїздок здебільшого була участь у географічних і ґрунтознавчих з'їздах, конгресах. У 1969 р. в НДР читала курс лекцій у Лейпцигському університеті.

З 1962 р. була секретарем Ради факультету з присудження наукових ступенів і звань. Під її безпосереднім керівництвом було захищено вісім кандидатських дисертацій. У 1971 р. з квітня до вересня тимчасово виконувала обов'язки завідувача кафедри фізичної географії у зв'язку з переходом С.М. Маринича на іншу роботу.

З листопада 1974 р. і до липня 1981р. – професор-консультант кафедри фізичної географії у зв'язку з виходом на пенсію. Нагороджена відзнакою «За відмінні успіхи у праці» у сфері вищої освіти СРСР.

Н.Б. Вернадер – автор понад 100 наукових і науково-популярних друкованих праць. Померла 25 січня 1986 р. й похована в м. Києві.

Джерела та література

1. Вергунов В.А. Дослідження ґрунтів Поділля та їх картографування : нарис з історії. *Історія укр. науки на межі тисячоліть* : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т, УААН, ДНСГБ, Від-ня історії та методології освіти, науки і техніки АН Вищої шк. України, Коміс. з історії науки і техніки Наук. Т-ва ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2007. Вип. 29. С. 15–38.

ВНЕСОК Л. Й. РУБЕНЧИКА У РОЗВИТОК ГРУНТОВОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ (до 130-річчя від дня народження)

Гамалія В. М., Руда С. П.

*ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України» (м. Київ)*

Зацікавлені історією вітчизняної науки нині можуть детально дізнатися про осіб, які розробляли зазначений напрям мікробіології, починаючи з XVIII століття. Широкі можливості для цього надають спеціалізовані біобібліографічні видання, такі як Енциклопедія сучасної України, Енциклопедія історії України, численні покажчики життя та діяльності відомих вчених. Пошук відомостей із окремої галузі історії науки полегшують довідники певних наукових напрямів, створені у стінах наукових бібліотек: медичного спрямування – у Національній науковій медичній бібліотеці України [1], аграрного – у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН України [2]. Користь видань, спрямованих на фахову приналежність представлених персоналій, є безсумнівною, проте з часом виникають нові відомості, здатні розширити їхній список. Зокрема, заслуговує на увагу наукова спадщина одного із відомих вітчизняних мікробіологів ХХ століття, члена-кореспондента НАН України Л. І. Рубенчика.

Лев Йосипович Рубенчик народився в Одесі 3 квітня 1896 року. Закінчивши гімназію зі срібною медаллю, у 1916 він став студентом природничого відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Приват-доцентський курс загальної мікробіології на цьому відділенні викладав Яків Юлійович Бардах, який в основу курсу поклав питання екології мікроорганізмів, їхньої ролі в кругообігу речовин у природі, а також у практичній діяльності людини. Біологічні аспекти мікробіології зацікавили студента Лева Рубенчика. У 1922 р. він почав працювати лаборантом Одеського губернського відділу охорони здоров'я, а потім – асистентом Одеського інституту народної освіти, в який того часу було реорганізовано університет. В 1927–1931 рр. він обіймав посаду професора Одеського інституту технології зерна, а з 1929 р. – також і Українського інституту курортології та бальнеології. Продовжуючи започатковану Я. Ю. Бардахом програму досліджень мікроорганізмів одеських лиманів, полів зрошення та солоних озер, Рубенчик опублікував низку робіт з означених питань, а в 1931 р. захистив докторську дисертацію. Згодом Інститут народної освіти знов було реорганізовано в Одеський університет, і в 1933 р. на його біологічному факультеті відкрилася кафедра мікробіології, завідувачем якої за рекомендацією Д. К. Заболотного призначили Л. Й. Рубенчика [3]. На кафедрі проводилися дослідження в галузі загальної, водної та геологічної мікробіології. Чимало уваги приділялося питанням біологічної очистки стічних вод та лікувальних властивостей лиманних вод і грязей, вивчались також біопшкодження – мікробіологічна корозія бетонів морських гідротехнічних споруд. У 1939 р. вченого було обрано членом-кореспондентом АН України.

З 1941 р., перебуваючи в евакуації, Рубенчик продовжував дослідження ґрунтових бактерій. Ним було виявлено вплив мікроорганізмів, здатних розкласти целюлозу, на утворення водостійких агрегатів у ґрунті; встановлено вплив низьких температур на азотобактер; вивчено мікробну фауну мінеральної води та мулу. У 1944 р., коли Інститут мікробіології АН УРСР повернувся до Києва і відновив роботу, Л. Й. Рубенчика запросили на посаду завідувача відділом загальної і ґрунтової мікробіології. Під його керівництвом тут проводилися дослідження геохімічної ролі бактерій в соляних водоймах і лікувальних грязях та у корозії бетонів і металів; взаємодії ґрунтових мікроорганізмів з вищими рослинами; екології і фізіології азотфіксуючих та фосфоробактерій; космічної біології [4]. Роботи, присвячені вивченню ґрунтових мікроорганізмів, зокрема азотобактера, були висвітлені у монографії [5] та знайшли використання при виготовленні бактеріальних добрив. Реальні основи для застосування мікроорганізмів як біологічних індикаторів викладені в роботі Рубенчика, що була відзначена премією ім. Д. К. Заболотного [6]. Лев Йосипович завідував відділом до 1972 р., а потім, до 1974 р., залишався науковим консультантом Інституту мікробіології та вірусології АН УРСР. Свою дослідницьку працю професор Л. Й. Рубенчик сполучав з викладацькою діяльністю. З 1946 по 1956 рр. він читав лекції з загальної мікробіології на біологічному факультеті Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

Помер Лев Йосипович Рубенчик у Києві 14 грудня 1988 р. Результатом його наукової діяльності стало більше 180 наукових праць та низка авторських свідоцтв. Під керівництвом професора було захищено понад 40 докторських та кандидатських дисертацій. Рубенчик створив школу мікробіологів, які розвивають його ідеї в галузі загальної, ґрунтової, водної та геологічної мікробіології.

Джерела та література

1. Медицина в Україні. Видатні лікарі. Вип. 1–2. Київ, 1997–2005.
2. Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні: біобібліографічний довідник. Вінниця: Твори, 2022. С. 66–67.
3. Руда С. П. Історія життя і творчості відомого українського мікробіолога Л. Й. Рубенчика. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Історія науки і техніки. 2013. № 68 (1041). С. 157–162.
4. Скрипаль І. Г., Іутинська Г. О. Рубенчик Лев Йосипович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-884030>
5. Рубенчик Л. И. Азотобактер и его применение в сельском хозяйстве. Киев : Изд-во АН УССР, 1960. 328 с.
6. Рубенчик Л. И. Микроорганизмы – биологические индикаторы. Киев: Наукова думка, 1972. 163 с.

РУДА СВІТЛАНА ПЕТРІВНА (ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТА 65-РІЧЧЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

Гармасар В.Г.

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України» (м. Київ)

Доброчинність. Інтелігентність. Мудрість. Чарівність... І ще безліч людських чеснот. Саме так можна охарактеризувати жінку, яка понад 60 років плідно працює в науці та на освітянській ниві. Людина лише тоді чогось досягає, коли вона вірить у свої сили. Ці слова належать Л. Фейербаху, але вони якнайкраще віддзеркалюють характер, вдачу, працьовитість, наполегливість, тонке відчуття краси світу Рудої Світлани Петрівни.

С.П. Руда народилася 27 листопада 1936 р. у Києві в родині службовців. У 1958 р. з відзнакою закінчила біологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка за спеціальністю «біологія-фізіологія рослин». У 1971 р. там же отримала другу вищу освіту – «романо-германські мови та література». Навчалася в аспірантурі при кафедрі мікробіології Київського університету. Працювала інженером науково-дослідної лабораторії антибіотиків за спеціальністю «мікробіологія». В 1967 р. захистила кандидатську дисертацію. В 1968–1970 рр. – науковий співробітник-консультант науково-організаційного відділу Президії АН УРСР (куратор науково-дослідних установ відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини). З 1970 р. – старший науковий співробітник відділу фізіології промислових мікроорганізмів Інституту мікробіології та вірусології АН УРСР, в 1978–1986 рр. – відділу історії природознавства Інституту історії АН УРСР, в 1986–1991 рр. – відділу історії науки і техніки Інституту надтвердих матеріалів АН УРСР. У 1987 р. отримала вчене звання старшого наукового співробітника зі спеціальності «історія науки і техніки».

П'ятнадцять років наукового життя Світлани Петрівни пов'язано з ЦДПН ім. Г.М. Доброва НАН України (нині «ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»), в якому вона працювала з 1991 р., в 1992–1996 рр. – очолювала відділ історії АН України; в 1996–2006 рр. – провідний науковий співробітник відділу історії науки і техніки. Докторську дисертацію захистила у 2002 р. (спеціальність – історія науки і техніки), у 2005 р. отримала звання професора.

Водночас з науковою роботою С.П. Руда займалася навчально-педагогічною та редакційною діяльністю. У 1982–1989 рр. читала курс лекцій з історії мікробіології та біотехнології на факультеті історії науки і техніки Київського народного університету науково-технічного прогресу. В 2004 р. обрана дійсним членом АН вищої освіти України, в 2005 р. – членом-кореспондентом Академії інженерних наук України. У 2006–2014 рр. – професор, зав. кафедри Мистецького інституту художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі; 2014–2022 рр. – професор кафедри філософії та історії науки і техніки Державного університету інфраструктури і технологій

МОН України. Рецензує курсові та дипломні роботи на біологічному факультеті Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Вона є членом редакційних колегій трьох фахових видань зі спеціальності «Історія науки і техніки», активно працює в Товаристві істориків науки України.

Світлана Петрівна є одним з провідних фахівців в галузі історії науки, на теренах якої плідно працює вже понад 40 років. Одноосібно та у співавторстві видала 12 монографій та близько 400 наукових публікацій з дослідження актуальних питань історії науки, зокрема таких її галузей, як біологія, мікробіологія, медицина. Частина робіт стосується історії становлення і розвитку наукових товариств, заснування та діяльності АН наук України. У 2006 р. стала лауреатом нагороди Ярослава Мудрого за визначний здобуток у галузі науки й техніки.

Вагомою є і науково-організаційна діяльність С.П. Рудої. Вона підготувала одного доктора та 9 кандидатів наук, була членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій зі спеціальності історія науки і техніки; членом спеціалізованої експертної ради ВАК України з історичних наук; членом редколегій фахових журналів. Важливою ланкою її діяльності стала робота вченого секретаря Сектору історії та методології освіти, науки і техніки в Академії наук Вищої школи України (1994), членство в комісії з історії науки і техніки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові (1996), обов'язки вченого секретаря Українського національного комітету Міжнародного союзу історії та філософії науки (Франція, 1997). С.П. Руда є активним організатором та учасником роботи наукових форумів, міжнародних семінарів та конференцій.

Всі, хто будь-коли спілкувався чи нині спілкуються з Світланою Петрівною, у захваті від її вміння вислухати, дати слушну пораду, підтримати. Автору цієї статті пощастило особливо, Світлана Петрівна була науковим керівником моєї кандидатської дисертації, а згодом, наша співпраця продовжилась у відділі історії науки і техніки ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАН України. У відділі вона була душею колективу, вміла якимось непомітно, не нав'язуючи власної думки, поєднати в єдине ціле людей різних за віком, освітою, характером. Колеги старшого покоління відгукуються про С.П. Руду, як про невтомну, невгамовну, завжди «легку на підйом», завжди усміхнену та привітну, спраглу до життя і роботи. А молодшим – хотілося б, аби процес спілкування з нею ніколи не переривався, перейняти її вміння не боятись перешкод, а ні в житті а ні в роботі, долати їх нехай, не швидко і одразу, але впевнено і точно. Її вміння бути науковцем-дослідником, вчителем, організатором і водночас, залишатись ніжною та вразливою жінкою, доброю матір'ю та бабусею.

У рік свого високоліття Світлана Петрівна Руда продовжує активно працювати, зберігаючи інтерес до науки та нових ідей. Вона поєднує багаторічний досвід із відкритістю до подальшого розвитку, демонструючи відданість своїй справі незалежно від віку.

Джерела та література

1. Гармасар В.Г. Портрет сучасної жінки-науковця (До 75-річчя з дня народження та 50-річчя наукової діяльності Рудої Світлани Петрівни). *Матеріали V міжнародної конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність та майбутнє»*. Київ, 3-5 листопада, 2011. С. 295–297.
2. ДуPLEнко Ю.К. Світлана Петрівна Руда: До 80-річчя з дня народження та 55-річчя наукової діяльності. *Історія науки і техніки*, 2016. Вип 9. С. 228–230.
3. Руда Світлана Петрівна. Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні: біобібліогр. довід. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; уклад. В. А. Вергунов, Л. М. Татарчук, С. В. Нижник, Л. І. Лямець; авт. вступ. ст. В. А. Вергунов; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ, 2022. С. 233–234.

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ЯК АВАНГАРД АНТИКОЛОНІАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Гордієнко М. Г.

Яготинський інститут ПрАТ

«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Яготин)

З давніх часів геополітичний простір України приваблював чужинців для його підкорення й експлуатації. Національне гноблення українців здійснювали хижацькі метрополії впродовж багатьох століть. Вони намагалися не лише колонізувати території, а й поневолити свідомість і душу українського народу. Ключова мета імперської експансії – асиміляція корінного етносу. Для цього на ментальному рівні українців метрополія нав'язувала свою систему цінностей, мову, культуру, релігію, політичний устрій. Ця колонізаційна політика завжди була нестерпною для титульної нації, територію якої контролювали чужинці, а цілий народ ставав власністю завойовників. **Концептуальне обурення й запеклий спротив для українського етносу викликає посягання на його генетичні архетипи – свободу і землю.** За них українці ведуть перманентну боротьбу з давніх часів й аж до сьогодні. Сучасну колонізацію України прагне реалізувати московська деспотія. Але наміри путінського режиму окупувати нашу державу за лічені дні зазнали поразки. Це засвідчує, що генотип української нації живий. Постгеноцидне українське суспільство спроможне консолідуватися для гідного спротиву агресору. Ключова місія у збереженні імунітету стійкості, соціальної гідності й національної свідомості українців належить атрибутивній верстві нашого соціуму – селянству.

Саме українське селянство, що отримує життєві ресурси й черпає екзистенційну енергію від землі найбільше зацікавлена в її захисті і процвітанні. Українські хлібороби завжди різними засобами противилися колоніальній залежності й імперському гніту. Інші соціальні верстви і прошарки не мають такої рішучості чинити антиколоніальний спротив. Сучасна кремлівська інвазія в Україну це чітко проявляє. Сьогодні чимало українських олігархів, представників великого і середнього бізнесу часто не зважають на війну і

продовжують збагачуватися на російській нафті, газі, металі, вести з країною-агресором комерційні справи. Це категорія пристосуванців і перевертнів, що заробляє на крові. Для них не існує нічого святого, але домінують меркантильні інтереси збагачення й вигоди. Їм зручніше вступити в колаборацію з ворогом і зберегти свій бізнес, ніж захищати територіальну цілісність держави. Сукупність таких людей формує троянського коня в суверенній державі. Прошарок інтелігенції є також неоднорідним. Дехто з них інертний до фальшивих наративів кремля, хтось ігнорує українську мову, нівелює традиції, спотворює історію, молиться московським попам, слухає російський шансон, вірить імперській пропаганді. Це конгломерат політичного болота, що діє не в інтересах свого народу.

В усьому стратифікаційному полі українського соціуму **селянство є авангардом антиколоніального спротиву й послідовним провайдер національних інтересів держави**. Український селянин одвічно веде осілий спосіб життя, він глибоко пустив коріння у свою благодатну землю, зрісся з нею всіма фібрами душі. Тому колонізувати селянську верству значно складніше, ніж інші соціальні страти. Селяни хочуть панувати на своїй Богом даній землі й **розбудовувати демократичну модель врядування**. Теоретик українського консерватизму В. Липинський в цьому контексті зауважує: «Єдина реальна соціальна сила, що демократію українську як піну інколи підкидає вгору, це здеклясоване, здеморалізоване, дійсно покривджене й на все й уся озлоблене малоземельне й безземельне селянство. Та сила в усіх демократіях іде завжди за політичним та соціальним максималізмом... В тім ключ до розв'язання цілої української демократичної політики» [1, с. 24]. Як і на початку ХХ ст., так і нині, актуальними лишаються тези Липинського про те, що селянський, хліборобський клас, що репрезентує історичну тяглість українського народу, його культуру й традиції, дійсно і реально зацікавлений в існуванні й захисті української національної держави.

Український селянин споконвіку сіє не тільки пшеницю й вирощує худобу, а й культивує добро, випромінює світло. Він системно комунікує з природою, відтворює життя й репрезентує пасіонарність свого народу. **Українці не просто люблять свою землю, вони її обожнюють, плекають і шанують**. Звідси проростає коріння шляхетності й миролюбності української нації. Ця **парадигма буття українського селянства дисонує з колоніальною політикою імперії**. З єзуїтським завзяття українське селянство нищила московська тиранія. Аргументовано про це говорить П. Штепа. Вчений стверджує: «Монархічна московщина труїла «московською блекотою» лише українську інтелігенцію. «Демократична» ж поширила отруту навіть на українське селянство. Проте національний інстинкт українського селянства врятував його. Вихідці з села – нова українська інтелігенція – давала нових борців за волю... На місце вигублених українське село посилає нових і нових. Отже, треба було знищити трикляте джерело «сепаратистів» – українське село, а українських селян обернути на безвласницьких робітників... Погром українського селянства 1933 р. і пізніше був ударом по всій українській нації. Удар найсильніший з усіх у

нашій історії. Його метою було захитати саму основу української нації... Саме наше село врятувало і пронесло через століття української бездержавності і московського нищення все те, що називається українською культурою. Культура, що її врятувало наше село, стала невичерпним джерелом наших національних скарбів... Московщина зрозуміла, що втратить Україну назавжди, якщо не знищить якомога швидше українське село... І московщина вирішила вигубити голодомором мільйони українських селян» [2, с. 212–213]. Варварська технологія штучного Голодомору, організованого кремлем, передбачала упокорення волелюбних українців, що несли загрозу існуванню московської імперії.

Насамкінець зауважимо, що вдаючись до засобів нищення людей голодом, коли в центрі Європи спостерігались масові явища канібалізму, сталінський режим бачив в українському селянстві свого могильника. Трагічні події геноциду українського селянства як національно свідомої верстви глибоко травмували нашу спільноту. Голодомор спричинив демографічну катастрофу, яку сьогодні підживлює кремлівська експансія в Україну. Путінська деспотія свідомо нищить наш аграрний сектор, інфраструктуру села, зібране збіжжя, щоб зруйнувати соціальну базу державності, залякати наших громадян, зламати їх волю до опору тоталітарній системі московії, що прагне колонізувати сучасну українську націю. Однак **волелюбна матриця національної свідомості українського селянства, що була живильним джерелом антиколоніальних повстань нашого народу, як і всі патріотичні громадяни України ніколи не примиряться з кремлівською експансією і поневоленням.** Буття України супроводжується перманентними імперськими випробуваннями. Але жодним варягам не вдалося асимілювати український етнос. І сьогодні героїзм і жертвовність українців не лишаться жодних шансів імперським амбіціям кремля реалізувати свою колоніальну політику.

Джерела та література

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія, 1995. 470 с.
2. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість: Видання шосте. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. 409 с.

М.О. ГОЛУБ – ВИДАТНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ВЧЕНИЙ В ГАЛУЗІ СЕЛЕКЦІЇ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ

Гребенюк І.В., Фатєєва О.О.

Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН (м. Харків)

Одне з провідних місць серед зернових культур належить озимій пшениці, яка є основною хлібною культурою багатьох країн світу. Отримати врожайні сорти, а головне зимостійкі в умовах східної частини Лівобережжя – ось

завдання, що вирішується завдяки співробітниками лабораторії озимої пшениці впродовж більш як вікової історії колишньої Харківської селекційної станції. Одним з видатних вчених селекціонерів станції був Максим Олексійович Голуб. Народився 28 квітня 1896 р. в с. Могриці Миропольського району Сумської області. Батьки займалися сільським господарством, мали 2,5 га своєї землі. Крім землі, родина мала своїх коня й корову. До колгоспу батьки вступили в 1930 р. Доходів від господарства не хватало. Крім Максима було ще восьмеро дітей. Щоб прокормити велику родину, батьку доводилося підряджатися викорчовувати пеньки в лісгоспі. Після закінчення начальної школи батьки віддають юнака до Сумської нижчої сільськогосподарської школи на стипендію Земства. Навчався в школі добре, яку закінчив у 1915 р. Зразу був мобілізований до Червоної армії, демобілізований в 1918 р. Після служби в армії, Максим Олексійович повернувся до рідного дому, але місця вдома собі не знайшов й поїхав в м. Синельниково. На Дніпропетровщині того часу орудували різні бандформування на чолі з батьком Махно, тож молодому хлопцю довелося покинути роботу й податися до Харкова. В місті влаштується техніком у Спілку кооперативів з переробки та збуту продуктів сільського господарства. 13 липня 1919 р. його призвали до Червоної Армії. Був демобілізований в січні 1921 р. Повертається до Харкова, вступає на курси з селекції та насінництва. На курсах провчився рік і в січні 1922 р. його направляють очолити сад огородній пункт Білоцерковського земельного відділу. Через рік пункт розформували і вчений в 1924 р. повертається до Харкова, щоб більш ніколи його не покинути. Свій трудовий шлях на Харківській державній селекційній станції пройшов від техника до завідувача групою озимої пшениці. Улюбленій справі віддав 50 років свого життя. Він був учнем і найближчим соратником В.Я.Юр'єва. В різні роки працював з різними культурами. Це ячмінь, озима та яра пшениці. Під керівництвом В.Я.Юр'єва розробляв методи оцінки сортів озимої пшениці на зимостійкість в ящиках без снігу, а також в природних умовах при сівбі на південно-східному схилі; створював інфекційні фони шляхом посіву селекційного матеріалу озимої пшениці в оточенні сприйнятливих сортів до борої листової іржі.

Після того як повністю оволодів селекційним процесом, Максиму Олексійовичу доручено створення сорту в гібридному та селекційному питомниках. Дослідивши гібриди озимої пшениці, вчений встановив як закономірність значення материнської рослини при підборі пар для отримання зимостійкого сорту. Створені ним сорти за зимостійкістю та хлібопекарськими якостями перевищував стандарт Українка в середньому на 15 % [1].

В 1931-1936 рр. заочно закінчив Харківський сільськогосподарський інститут.

В 1939 р. від станції їде на Всесоюзну сільськогосподарську виставку ВДНГ. Адміністрація виставки нагородила за кращі зразки представленої ним колекції Великою срібною медаллю. Цього ж року співробітники відзначали 30-річний ювілей Харківської селекційної станції і Наркомзем СРСР нагородив М.О. Голуба премією в розмірі 2500 крб.

На початку жовтня 1941 р. мобілізують до війська. Впродовж 1941-1942 р р. перебуває в лавах Радянської Армії, а з вересня 1942 р. охороняє як лінійний міліціонер залізної дорожньої об'єкти Дальньосхідного напрямку. А саме на станції Комсомольськ. Наркомзем України посприяв тому, щоб вчений в лютому 1944 р. був демобілізований й повернувся на рідну станцію.

Вивчаючи біологію та запліднювання озимої пшениці, М.О.Голуб встановив досить широке перезапилення і на цій основі пропонував висівати всі категорії насінневих посівів по кожному сорту на окремих ділянках.

В 1957 р. завідувач селекційного відділу В.І. Дідусь звертається до В.Я. Юр'єва й просить за станом свого здоров'я призначити М.О. Голуба завідувачем лабораторії селекції озимих культур [2].

У 1963 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата с.-г. наук.

М.О.Голуб є співавтором сортів ярої пшениці (Отечественная), озимої пшениці (Лютесценс 266, Лютесценс 238, Zenitka, Харківська 63). Він автор 40 наукових праць по селекції та насінництву ярої та озимої пшениці. М.О.Голуб нагороджений медаллю “В ознаменування 100-ліття со дня рождення І.В.Мичуріна”, двома срібними медалями ВДНГ СРСР.

Продовж 1948-1963 рр. М.О.Голуб був депутатом шести скликань Комінтернівської райради м. Харкова. З 1959 р. він був головою товариського суду.

В 1959 р. за заслуги у розвитку сільського господарства Президія Верховної Ради України присвоїла йому звання “Заслужений агроном Української РСР” [3].

Дружиною М.О. Голуба була Є.Д. Голуб. Народилася Євдокія Данилівна 22 лютого 1899 р. на хуторі Запсілля Краснопільського району Сумської області. В 1926 р. переїздить на Харківську селекційну станцію, де працював її чоловік М.О. Голуб. Після закінчення Харківського університету народної освіти свій трудовий шлях розпочала викладачем математики школи ФЗУ заводу «Серп і молот» машинобудівного інституту. Своє життя вона присвятила викладацькій роботі. Та викладацьку роботу їй довелося покинути. Ділянки під городину давали тільки працівникам станції. Тож з квітня 1942 р. Є.Д. Голуб працює на станції кухаркою, прибиральницею тощо. В листопаді 1942 р. її перевели працювати в бібліотеку. Завдяки старанням Євдокії Данилівни, незважаючи на те, що німці хазяйнували на станції, їй вдалося зберегти весь книжковий фонд бібліотеки. «Поповнень бібліотеки при окупації не було, крім 4-х книг з ґрунтознавства німецькою мовою, які на даний час знаходяться в бібліотеці». Мешкала родина на території станції. В них було двоє дітей : син Ігор (1928 р.н.), дочка Лілія (1934 р.н.).

Джерела та література

4. Суворова К.Ю., Усова З.В., Леонов О.Ю. Історія, становлення та діяльність лабораторії селекції та фізіології пшениці озимої, 1910-2018 рр. Теоретичні дослідження та практичні досягнення Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН : історія та сьогодення (1908-2018 рр.). Харків : ФОП Бровін О.В., 2018. С. 584-588.

5. Голуб Максим Олексійович / Кириченко В.В. , Гуменюк А.Д., Ожерельєва В.М. Юр'ївська школа рослинників (1908-2008) / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2008. С. 32.

6. Теоретичні аспекти базової технології селекції. Школа академіка В.Я. Юрєва / В.В. Кириченко) [та ін.]. Теоретичні основи селекції польових культур : зб. наук. пр. / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2007. С. 9-121.

УЧАСТЬ ОДЕСЬКОЇ АСТРОНОМІЧНОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗА ПРОГРАМОЮ МІЖНАРОДНОГО РОКУ СПОКІЙНОГО СОНЦЯ Грушицька І.Б.

Відокремлений структурний підрозділ «Одеський автомобільно-дорожній коледж Національного університету «Одеська політехніка»» (м. Одеса)

Після проведення досліджень за програмою Міжнародного геофізичного року (МГР), де Астрономічна обсерваторія Одеського університету (ОАО) виконувала функції Головної установи з проблеми «Вивчення метеорів» [1], одеські астрономи взяли участь у дослідженнях за програмами Міжнародного року Сонця (МРС) та Міжнародного року спокійного Сонця (МРСС). Метою доповіді є висвітлення участі ОАО у програмі досліджень Міжнародного року спокійного Сонця.

МРСС – це період наукових досліджень, що проходив у 1964-1965 рр., спрямований на вивчення Сонця та геофізичних явищ під час мінімуму сонячної активності. Відповідно до програми досліджень у програмі брали участь ОАО, Харківський політехнічний інститут, Київський університет, Інститут астрофізики Таджикиської РСР, Академія Наук (АН) Туркменської РСР, Астрономічна обсерваторія ім. Енгельгардта Казанського університету [2, арк. 20].

ОАО виконувала функції Головної установи з проблеми «Вивчення метеорів під час МРСС» [2, арк. 19].

Основний зміст досліджень, що проводилися за міжнародною програмою, – спостереження дрейфів метеорних слідів. Крім того, за внутрішньою програмою проводилися й інші спостереження метеорів для порівняння даних, отриманих під час МГР та МРС з новими результатами. У Харкові, Душанбе й Казані проводили радіолокаційні спостереження. Оптичні спостереження дрейфів метеорних слідів проводили в Одесі, Києві, Душанбе та Ашхабаді. Вони не мали масового характеру, тому що фотографічні знімки слідів виходять лише від найяскравіших метеорів. Оскільки кореспондуючі знімки, отримані з двох пунктів, давали більш повні відомості, ніж радіолокаційні спостереження дрейфів, то оптичні спостереження розглядалися як спосіб глибокого контролю масових радіоспостережень. Передбачалося проведення цих спостережень під час метеорних потоків [2, арк. 20].

Відповідно до програми наукових спостережень в ОАО роботи проводилися під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР, доктора фізико-математичних наук, професора Володимира Платоновича Цесевича (1907-1983).

1964 року фотографувалися метеори та систематизувалися матеріали 1963-1964 р.р. Систематизувалися та уточнялися звіти про радіолокаційні спостереження дрейфу метеорних слідів, що надходили від установ виконавців. Звіт за 1964 рік було подано до Геофізичного комітету. Тривали роботи з визначення орбіт 20 базисних знімків метеорів, яких було отримано 1964 року. Проводились роботи з фотометрування фотографій метеорів. Було проведено підготовку для переведення обчислювальних робіт на електронні машини. Спільно з інститутом Астрофізики АН Таджикиської РСР виконано обробку миттєвих знімків метеорів. Тривали роботи з електрофотометрії метеорів. Було закінчено роботу над тематичним збірником «Метеори», збірка представлена у видавництво. Ю. Н. Крамер та П. Б. Бабаджанов підготували та здали до друку «Доповідь для Кембриджського Симпозіуму про фотографічні дослідження метеорів у СРСР» [3, арк. 22].

1965 року одеські фізики виконували два основних завдання:

I. Дослідження параметрів верхньої атмосфери за метеорними даними. Проводилося порівняння цих параметрів з даними, отриманими під час МГР та МРС, а також з результатами, отриманими іншими обсерваторіями.

II. Дослідження з фізики метеорів [3, арк. 75].

Продовжувалося базисне фотографування метеорів. 1965 року було отримано 50 базисних фотографій метеорів, три миттєві знімки та дві миттєві спектрограми. Обчислено траєкторії 20 метеорів. Підготовлено для обчислення на «Урал-2» вихідні дані для 40 метеорів. Г. В. Даниленко освоєно та складено програму обчислення орбіт. Н. Самсоною та Н. Ізраєцькою побудовано нормальні криві блиску для 100 метеорів. Результати дослідження цих кривих підготовлено до друку. Здано до друку каталог 96 метеорних орбіт (Ю. Н. Крамер, А. К. Маркіна) [3, арк. 75].

Розроблено патруль для фотографування болідів. Ю. Н. Крамером закінчено комплексну обробку боліда 5 липня 1962 року. Досліджено траєкторії, світіння та спектр цього боліду. Вивчався механізм пульсації його яскравості. Розроблено макет установки для спостереження метеорів за допомогою електронно-оптичних перетворювачів (В. П. Орлов) [3, арк. 76].

Обчислювалися маси та щільності метеорних частинок. Проведено розрахунок монохроматичних значень коефіцієнта світності (І. Н. Коршун). В. Воробійовою досліджувалося рух, випаровування та свічення мікрочастинок в атмосфері Землі. Вивчався зв'язок окремих потоків із кометами [3, арк. 75].

В. О. Смирновим проводилися спектральні спостереження метеорів у с. Крижанівка, розроблялася методика спектрофотометричних спостережень метеорів, проведено обробку чотирьох спектрів методом порівнянь з лабораторним стандартом [3, арк. 76].

Отже, ОАО активно проводила дослідження за програмою МРСС. Як Головна установа координувала роботу, збирала та узагальнювала дані за проблемою «Вивчення метеорів під час МРСС».

Джерела та література

1. Грушицька І. Б. Внесок одеських астрономів у реалізацію програми досліджень Міжнародного геофізичного року (1957-1958). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 47. С. 334-338.

2. Годовой отчет о научно-исследовательской работе за 1963 год. *Державний архів Одеської області*. Ф. р-1782. Оп. 2. Спр. 104. 50 арк.

3. Годовой план и отчет научно-исследовательских работ за 1965 год. *Державний архів Одеської області*. Ф. р-1782. Оп. 2. Спр. 109. 111 арк.

Ф.А. ЩЕРБИНА ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАСНУВАННІ МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БРОТОББИ У ПРАЗІ

Гуленко М.О.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У середині 1920-х років, коли вимушений від'їзд українців закордон у зв'язку із діями окупаційної комуністичної влади на теренах України почав затягуватися у часі і швидке повернення на Батьківщину ставало дедалі менш імовірним, в українських еміграційних колах, серед колишніх військових УНР виникла ідея щодо створення музею, в якому б зберігалися цінні символи, матеріали та свідчення, пов'язані із боротьбою українців за свою незалежність. Без цього важливого кроку цінні та унікальні прапори, однострої, накази та світліни з фронтів могли безслідно зникнути [1, с. 34]. Прага була центром українського наукового життя, де працювали Український вільний університет та Українська господарська академія і створення музею саме тут було логічним і правильним рішенням. Також на користь цього рішення був той факт, що до ідеї створення подібного музею у Чехословаччині ставилися схвально через політику президента республіки Т. Масарика (1891–1893) та його соратника, політичного діяча Е. Бенеша (1884–1948), які також провадили фінансову підтримку української інтелігенції в ході «Руської акції» [2, с. 267–273].

Перші підготовчі роботи почалися у 1923 році. Концептуально це мав бути створений «архів-музей», що виступав би у якості певного «національного сховища», де б відбувалося збирання та зберігання документів українського уряду в екзилі, створення наукової бази для майбутніх істориків вільної України, а також ознайомлення світової та чехословацької спільноти із тим, чим була українська боротьба, з її масштабністю та легітимністю. Втілення такого амбітного та важливого проекту вимагало згуртованості та високого рівня управлінських рішень. До створення музею доклали значних зусиль С. Наріжний (1898–1983), який пізніше став багаторічним директором, представники українських військових організацій, які й стали рушійною силою

заснування музею, такі як генерал-полковник Армії УНР, один із ключових ініціаторів і лідерів справи, М. Омелянович-Павленко (1878–1952), а також Д. Антонович (1877–1945), С. Сірополко (1872–1959), С. Вировий (1889–1945), І. Горбачевський (1854–1942) та інші вчені, державні діячі.

Як уже зазначалося, важливим фактором у визначенні місця розташування музею була наявність українських вищих навчальних закладів у Празі, де на той час в Українському вільному університеті був ректором Ф. Щербина (1849–1936), видатний український вчений-економіст, статистик, історик, засновник бюджетної статистики та соціолог. Його досвід вже налічував роки плідної наукової статистичної праці в земській статистиці, надзвичайно важливі за науковим значенням експедиції, зокрема щодо дослідження областей Степового краю (1886), козацького побуту й економіки Кубані (1880–1884), а також економіко-статистичне дослідження Владикавказької залізниці (1886–1887). Результати даних експедицій згодом були опубліковані у численних працях і наукових статтях вченого [3], а його важливі висновки щодо культури, побуту, господарства та функціонування соціальних зв'язків козацьких общин на Кубані згодом були опубліковані в окремій праці «Історія Кубанського козацького війська» (1910–1913) [4, 5]. Варто зазначити, що основу наукової праці склали численні архівні матеріали, зібрані автором, саме за це його часто називають «літописцем Кубані».

В еміграції у Празі 1920-х років, активно публікуючи наукові роботи зі статистики та історії та продовжуючи займатися активною науковою, викладацькою та громадською діяльністю, Ф. Щербина один із перших відгукнувся на ідею створення музею, який би наочно відображав боротьбу українського народу за незалежність, тому і став одним із його перших фундаторів та надавав різного роду підтримку, від матеріальної до безпосереднього передавання особистих архівів до музею [2, с. 257].

Музей визвольної боротьби України було відкрито у Празі у 1925 році. Як ректор Українського вільного університету, Ф. Щербина сприяв тому, щоб професорський склад університету активно долучався до розбудови музею. Саме професори УВУ склали статут товариства на пропозицію керівництва Української Галицької армії. Для нього музей був не просто архівом, а «Українським домом» у Празі, який репрезентував ідею незалежності України перед світом.

Деякі джерела містять інформацію про те, що після 1945 року із Праги значна частина документів Ф. Щербини, зокрема матеріали про Кубань та статистичні дослідження була вивезена радянським «СМЕРШем» до СРСР або схована у Празі [2, с. 92–98]. Така увага тодішнього керівництва СРСР до самого музею та його архівів ще раз свідчить про важливість діяльності українських діячів в еміграції в соціальному, культурному та політичному сенсах, та яка небезпека вбачалась для тодішньої радянської влади у таких проєктах.

Такі сторінки нашої історії, архівні матеріали є досить важливими для подальшого вивчення, адже саме з них ми тепер маємо можливість дізнаватися про ті складні моменти та обставини, у яких українська наука та культура

продовжували свій розвиток та єднали у своїх установах, товариствах та навчальних закладах між собою українців, що опинилися тоді за кордоном.

Джерела та література

1. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. Київ : КММ, 2005. 250 с.
2. Наріжний С. Українська еміграція : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага : Студії Музею Визвольної Боротьби України, 1942. 372 с.
3. Щербина Ф.А. Загальний нарис економічних та торгово-промислових умов району Владикавказької залізниці. С-Петербург, 1894. 60 с.
4. Щербина Ф. А. Історія Кубанського козачого війська: В 2-х т. – Єкатеринодар: Тип. Т-ва др. та вид. діла, 1910–1913.
5. Щербина Ф. А. Селянські бюджети. Воронеж, 1900.

ВОЛОДИМИР МОЙСЕЙОВИЧ ЛАНДО: ЗАБУТИЙ ЕКОНОМІСТ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Данилевич В. Ю.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Основою існування будь-якої держави є економіка. Починаючи з ХХ століття, вирішальну роль у її розвитку відіграє науково-технічне забезпечення, функціонування якого неможливе без відповідних науково-дослідних установ. Кожній такій установі, своєю чергою, необхідний належний персонал. Історично найважливішим сектором економіки України залишається агровиробництво, і в першу чергу цукрова промисловість через її значний експортний потенціал. Ключовим етапом у розвитку галузі стали 1920–1930-ті роки, упродовж яких відбувалося інституалізація вітчизняного цукроваріння. Вивчення доробку забутих вчених у галузі цукровиробництва дозволяє не лише глибше зрозуміти розвиток вітчизняного народного господарства, а й відновити історичну справедливість. Одним із таких забутих фахівців означеної галузі був Володимир Мойсейович Ландо.

Народився майбутній дослідник у 1886 році в містечку Дубоссари (нині Молдова), походив із родини службовців. Освіту здобував в Одеській ремісничій школі «Праця», де належав до числа стипендіатів. Після її закінчення переїхав до Катеринослава (нині Дніпро), працював токарем по металу на Амурському та Трубопрокатному заводах. У 1909 році Володимир Мойсейович склав екзамени за повний гімназичний курс і вступив до Київського комерційного інституту. Саме в період навчання в інституті вчений розпочав роботу в галузі цукрової промисловості – обійняв посаду контролера на Маріїнсько-Городищенському цукровому заводі (на той час – Київської губернії, нині - Черкащина). Після закінчення інституту Володимир Мойсейович працював на Черкаському

цукрово-рафінадному заводі до 1917 року, займаючи посаду завідувача пісочного відділу [1].

Наукову роботу вчений розгорнув з осені 1917 року, коли почав працювати в ЦК профспілки Трудцукру та став редактором одеського «Голосу Праці». У цей період Володимир Мойсейович зібрав значний масив статистичних даних щодо діяльності та економічних показників цукрової промисловості. На тлі цієї роботи у 1919 році вчений став завідувачем статистичного бюро Київського Головцукру, а в кінці 1919 року, з ініціативи В. М. Ландо в складі цієї інституції був сформований науково-видавничий відділ та створено власний журнал – «Вістник цукрової промисловості», редактором якого дослідник і став починаючи з 1920 року [2]. У першому ж випуску «Вістника» була опублікована програмна праця вченого – «Крестьянские плантации в свекловичном хозяйстве Украины», де автор детально аналізує зростання врожаїв цукрового буряку на території Російської імперії в період 1898–1912 років і, наводячи статистичні дані, доходить висновку: зростання обсягів відбувалося в першу чергу за рахунок теренів України, причому передусім завдяки селянству, яке ще має значний потенціал для розвитку. У цій роботі дослідник уперше формулює засади свого підходу до покращення вітчизняного агропромисловництва, яке має ґрунтуватися на індивідуальних, кооперативних та колективістичних (авторський термін використовується, щоб підкреслити добровільність цього процесу) засадах. Цю ідею Володимир Мойсейович на протязі усієї наукової діяльності [3].

У 1923–1924 роках Володимир Мойсейович працював економістом у Головному економічному управлінні Вищої ради народних комісарів СРСР, де продовжив статистичну роботу. Наприкінці 1924 – на початку 1925 року вченого викликали до Москви, де він працював у Правлінні Цукротресту економістом та завідувачем відділу збуту. Повернувся до Києва вчений на початку 1926 року і відтоді розгорнув плідну співпрацю з Іваном Антоновичем Кухаренком: спочатку він співпрацював з очолюваною І. А. Кухаренком науково-дослідною кафедрою сільськогосподарських виробництв при Київському політехнічному інституті. Згодом, на її базі було створено Державний експериментальний інститут цукрової промисловості (ДЕЦП), який офіційно розпочав роботу на початку 1927 року. В.М. Ландо очолив у його складі лабораторію економіки цукрового виробництва.

Одразу після створення ДЕЦП навколо особливостей його організації та функціонування розгорнулася широка дискусія в колах учених та інженерів цукрових заводів. Причиною стало рішення Науково-технічного управління ВРНГ СРСР про створення Центрального науково-дослідного інституту цукрової промисловості в Москві, яке, на думку працівників Інституту, йшло на шкоду їх роботі. Взяв участь у цій дискусії й В. М. Ландо, опублікувавши у журналі інституту – «Наукових записках ДЕЦП» – програмну статтю «Всесоюзный институт сахарной промышленности и новые районы свеклосеяния». У ній він методично й обґрунтовано піддав критиці необхідність створення інституту в Москві, довів ключове значення земель УСРР для цукробуряківництва і зробив висновок: якщо центральний інститут і потрібно

створювати, то лише в Києві на базі ДЕЦП [4]. Тим не менш, дискусія завершилася компромісним рішенням: у жовтні 1927 року в Москві створили Центральний науково-дослідний інститут цукрової промисловості (ЦНІС), а ДЕЦП реорганізували в Український науково-дослідний інститут цукрової промисловості (УНІС). Володимир Мойсейович обійняв посаду завідувача економічного відділу УНІСу й продовжив плідну роботу, яка велася в двох напрямках: вивчення історії вітчизняної цукрової промисловості та аналіз особливостей економіки цукрової промисловості в європейських країнах. Саме в цей період була видана його праця «Епоха виникнення і первонального розвитку свеклосахарної промисленности Европы в свете прежних и новейших источников», де автор проводить кропітку історіографічну та історичну розвідку щодо становлення цукрової промисловості [5].

Такий плідний період роботи дослідника був перерваний політичними утисками. У 1931 році вийшла стаття Д. Крикуна, в якій В. М. Ландо звинувачувався в буржуазності, відсутності марксистського мислення та аполітичності [6]. На тлі цих подій дослідник покинув УНІС і фактично припинив наукову роботу, перейшовши на посаду економіста до Держплану УСРР. У 1938 році дослідник був арештований за звинуваченням у шпигунстві на користь іноземних розвідок. Однак після 15 місяців під арештом ці звинувачення були зняті, і вченого звільнили. Після цього його слід губиться.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що науковий доробок В. М. Ландо склав велике значення для формування вітчизняної цукрової промисловості та був ключовим у формуванні Інституту цукрової промисловості. Тим не менше, вклад дослідника потребує додаткових і більш детальних історичних розвідок Загалом, вивчення маловідомих постатей у сфері цукроваріння дозволить краще зрозуміти процеси, які в ній відбувалися, та створить підґрунтя для більш ефективного управління галуззю.

Джерела та література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ), Ф. 263, оп. 1, спр. 33623, т. 2, арк. 1А, 32.
2. Об издательской деятельности Сахаротреста. *Известия*, 1922, № 199, 6 сентября, с. 7.
3. Ландо В. М. Крестьянские плантации в свекловичном хозяйстве Украины. *Вістник цукрової промисловості*, 1920, № 1, с. 10–25.
4. Ландо В. М. Всесоюзный институт сахарной промышленности и новые районы свеклосеяния. *Научные записки Государственного экспериментального института сахарной промышленности*, 1927, т. IX, вып. 9, с. 283–291.
5. Ландо В. М. Эпоха возникновения и первоначального развития свеклосахарной промышленности Европы в свете прежних и новейших источников. *Научные записки Украинского научно-исследовательского института сахарной промышленности*, 1928, т. V, вып. 7, с. 210–227.

6. Крикун Д. Буржуазна ідеологія в галузі економіки цукрової промисловості. *Научные записки Украинского научно-исследовательского института сахарной промышленности*, 1931, т. XIII, вип. 2, с. 1–45.

НАУКОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ О. Я. ОРЛОВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Дороніна Г.А., Звонкова Г.Л.

*ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім.
Г.М. Доброва НАН України»*

Непересічною особистістю в українській науці є постать видатного вченого астронома і геофізика, дослідника та очільника наукової школи з геодинаміки, академіка Олександра Яковича Орлова. Його діяльність у першій половині ХХ століття стала визначальним чинником становлення і розвитку наук про Землю — астрономії, гравіметрії, геодезії та вивчення обертання Землі.

Організаційна та наукова діяльність О.Я. Орлова мала стратегічне значення для розвитку наук про Землю в Україні. Кар'єра ученого формувалася в умовах активного розвитку міжнародних служб спостереження. Він проходив стажування в провідних європейських центрах Франції, Швеції та Німеччини. У 1911 році брав участь у роботі Міжнародної служби широт, яку було створено для систематичного вивчення руху полюсів Землі. О.Я. Орлов активно сприяв розвитку цієї служби, запропонувавши нові методи обробки спостережень.

У 1915 році учений захистив докторську дисертацію «Результати юр'ївських, томських і потсдамських спостережень над місячно-сонячними деформаціями Землі», яка стала класичною працею у вивченні припливних явищ. Виявив повільні неполярні зміни широт, розробив оригінальний метод їхнього виділення та виключення з результатів спостережень. Обчислив координати полюсів Землі для періоду 1892–1952 рр., а також першим визначив параметри вікового руху полюса Землі.

Як директор Одеської астрономічної обсерваторії (1913–1934) та засновник і перший директор Полтавської гравіметричної обсерваторії (1926), він створив потужні центри для астрометричних і геофізичних досліджень. Полтавська обсерваторія увійшла до міжнародної мережі станцій Міжнародної служби широт і стала провідним центром вивчення руху полюсів Землі та припливних деформацій. У 1944 році О.Я. Орлов ініціював створення **Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР** у Києві, став її першим директором. Був членом комісії Міжнародного астрономічного союзу (МАС), пов'язаних з обертанням Землі та варіаціями широт. Праці вченого з вивчення полярного руху та земних припливів цитувалися в міжнародній літературі.

Наукова школа Орлова отримала світове визнання. Серед його учнів — С.П. Федоров (президент Комісії №19 МАС «Обертання Землі» у 1955–1961 рр.),

Я.С. Яцків (президент Комісії №19 МАС у 1982–1985 рр., віце-президент МАС), М. М. Стойко-Радиленко (очоловав Міжнародне бюро часу в Парижі) та інші. Ця школа значно вплинула на розвиток космічної геодинаміки в другій половині ХХ століття.

Іменем вченого названо кратер на зворотному боці Місяця та астероїд №2724, а праці продовжують використовувати в сучасних дослідженнях обертання Землі та геодинаміки.

Отже, науково-організаційна діяльність О.Я. Орлова сприяла інтеграції українських досліджень у світовий науковий простір, формуванню національної наукової школи геодинаміки та закладенню основ для подальшого розвитку астрономії й геофізики в Україні. Він є яскравим прикладом українського вченого, чії ідеї та організаційні зусилля вийшли далеко за межі національної науки і стали невід’ємною частиною світової астрономо-геофізичної спадщини першої половини ХХ століття.

Джерела та література

1. Аксентьева З.Н. Очерк жизни и творчества А.Я. Орлова. *Орлов А. Я. Избранные труды*. Киев: Изд-во АН УССР, 1961. Т. 1. С. 7–32.
2. Вавилова І., Артеменко Т. Наукові школи з астрономії та астрофізики ГАО НАН України. *Зачаровані Голосіївським небом. Історико-біографічне видання*. Київ: ГАО НАН України, 2024. С. 319–386.
3. Корсунь А.О. З історії створення Міжнародної служби обертання Землі. Ініціативи українських астрономів. *Вісник НАН України*. 2017. № 7. С. 97–102.
4. Корсунь А.О., Лубков М.В. Як «астрономічні зубри» врятували Полтавську гравіметричну обсерваторію в 1934–1938 рр. *Вісник НАН України*. 2020. № 7. С. 49–56.
5. Корсунь А.О. Перший український академік-астроном: до 130-річчя від дня народження академіка О.Я. Орлова. *Вісник НАН України*. 2010. № 4. С. 53–56.
6. Корсунь А.О. Самовіддане служіння науці. Олександр Якович Орлов. *Плеяда перших*. К.: Академперіодика, 2004. С.7–30.
7. Яцків Я.С., Корсунь А.О., Вавилова І.Б. О.Я. Орлов та його астрогеодинамічна наукова школа. *Кінематика та фізика небесних тіл*. 2005. Т. 21, № 6. С. 403–413.

ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: УЧАСТЬ ЕТНІЧНИХ ПОЛЯКІВ У ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

Жванко Л.М.

Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

Витоки історії Полтавського товариства сільського господарства сягають позаминулого століття. Започаткувавши свою діяльність у 1865 р., воно перетворилося на одне з провідних сільськогосподарських кооперативних

об'єднань тогочасної Російської імперії [1]. Проаналізувавши унікальне друковане джерело – журнали засідань товариства з 5 серпня 1878 р. по 22 грудня 1910 р. – опубліковані Національною Науковою Сільськогосподарською Бібліотекою НААН України за загальною редакцією професора Віктора Вергунова, можна ствердити, що товариство було на рівні європейських подібних інституцій. Його почесними членами були тогочасні видатні вчені – професор П'єр-Пауль Дегерен (Національний землеробний інститут Франції) та професор Юліус Кюн (директор Сільськогосподарського інституту в Галле, Німеччина [2, с. 13]. До участі в діяльності товариства долучилися й поляки, серед яких були видатні науковці, державні діячі та і загалом мешканці полтавського краю. Відтак, звернемося до кількох знакових постатей.

Серед почесних членів товариства був Леон Ценковський (1822–1887) (як у ті часи писалося – Лев Семенович Ценковський), етнічний поляк, мікробіолог, ботанік, бактеріолог, мандрівник, вчений-теоретик, науковець-практик, талановитий педагог, один із найвідоміших біологів ХІХ ст., автор розробки першої на теренах Східної Європи вакцини проти сибірської виразки, створеної незалежно від Луї Пастера [3, с. 18]. Іншим поляком почесним членом товариства був Йосип Жилинський (1834–1916), «державний діяч, один із фундаторів вітчизняної сільськогосподарської меліоративної справи» [4, 57–59]. «Його книги, присвячені меліорації було перекладено польською та низкою європейських мов [...]. Наваля більшовицька змусила його виїхати до Варшави, де 16 березня 1921 р. у віці 87 років помер» [5].

Серед авторитетних діячів Полтавського товариства сільського господарства був Ахілес Іванович Заборинський (1820–1895), який у 1878–1879 рр. перебував його віце-президентом, а в 1879–1887 рр. – президентом [4, с. 60]. У працях польських істориків можна знайти інформацію, що «на рубежі 1860-х і 1870-х рр. Полтавську палату землемірів очолював генерал-майор Ахіллес Заборинський» [6, с. 50]. Членом товариства був і його син – Петро Заборинський [2, с. 95].

Активним членом товариства був Йосип Казимирович Коляновський [4, с. 159]. Він – випускник медичного факультету Київського університету Святого, працював земським лікарем Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Він одразу ж розпочав роботу над покращенням стану земельної медицини. Результатом його роботи стала «Інструкція для земських фельдшерів Кобеляцького повіту», підготовлена в 1873 році. У такий спосіб він намагався залучити персонал нижчої ланки земської санітарної служби до вирішення медичних проблем, що виникали серед місцевого населення. У 1881 р. у Полтаві було опубліковано його наступну працю під назвою «Про санітарний нагляд та профілактику дифтерії» [6, с. 87].

Унікальною постаттю був член товариства Бронислав Францович Рафальський [4, с. 165]. Він народився у 1870 р. у Варшаві, мав диплом інженера-технолога, добре знав водопровідну справу, улаштування різних систем насосів тощо [6, с. 74]. У полтавський період життя керував міською електричною станцією (1910), міським водопроводом (1914) [7, с. 55]. «Активно працював на

благо римо-католицької парафії Полтави» [6, s. 74]. Після відновлення незалежності Польщі, повернувся до Варшави, працював заступником директора Варшавської системи водопостачання та каналізації. У 1944 р. загинув у влаштуваному нацистами концтаборі Прушків [8].

Таким чином, членами Полтавського товариства сільського господарства були серед іншого й етнічні поляки, активні учасники його діяльності. Ця сторінка історії товариства – гарний приклад українсько-польських взаємин у часи бездержавності обох народів.

Джерела та література

1. 150 років (1865 р.) з дня створення Полтавського товариства сільського господарства. URL. <https://dnsgb.com.ua/novini/vistavki/150-rokiv-1865-r.-z-dnya-stvorennya-poltavskogo-tovaristva-silskogo-gospodarstva/>
2. Самородов В. М., Кигим С. Л. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865-1920 рр.): історія, звияги, першопостаті / Наук. ред. В. М. Самородов. Полтава: Дивосвіт, 2015. 160 с.
3. Żwanko L., Kibkało D. Per aspera ad astra. Listy Leona Cienkowskiego (1822–1887). Toruń: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2022. 296 s.
4. Історія Полтавського товариства сільського господарства в біографіях визначних членів, уклад.: В.А. Вергунов, О.О. Черниш, Н.Б. Щебетюк; ННСГБ НААН; наук. ред. В.А. Вергунов. Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю, 2014. 176 с.
5. Ś. p. Inż Generał Józef Żyliński. *Przegląd Techniczny*. 1921. 30 marca (№ 12). s. 84.
6. Mądzik M., Korzeniowski M., Latawiec K., Tarasiuk D., Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921. Lublin 2014. 294 s.
7. Памятная Книжка Полтавской Губернии на 1914 год. Полтава : Издание Полтавского губернского статистического комитета. Типо-Литография Губернского Правления, 1914. 509 с.
8. Lista gazowników, wodociągowców i techników sanitarnych zamordowanych i zmarłych w latach 1939–1945. URL. https://pzits.pl/wp-content/uploads/2024/03/PZITS_50LAT_cz_2.pdf

КИЇВСЬКИЙ КРАЙОВИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ МУЗЕЙ У ЦАРСЬКОМУ ПАЛАЦІ У 1920–1930-х рр.

Коковін Ю. В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Ідея створення Київського крайового сільськогосподарського музею виникла у 1924 р. за підтримки Київського губвиконкому, який очолював Григорій Гринько, Київського губерньського земельного управління на чолі зі Н. П. Скалигою, а також місцевої професури — Є. Д. Сташевського і П. Р. Сльозкіна. Музей від початку розглядався як науково-освітній і виробничий центр, покликаний забезпечити поширення аграрних знань та популяризацію

новітніх досягнень сільського господарства серед населення [1, с.72]. У квітні 1925 р. музей було відкрито для відвідувачів у приміщенні колишнього царського палацу (нині Маріїнський палац) за адресою вул. Революції, 8 [2, арк.78],[4, арк. 12].

У другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр. сільськогосподарські музеї УСРР поступово перетворювалися з виставково-освітніх установ на складову системи державної агропропаганди. Одним із провідних центрів такого напрямку діяльності був Київський сільськогосподарський музей, робота якого поєднувала науково-дослідні, експозиційні та культурно-освітні функції. У звіті музею за 1929/1930 рр. зазначалося, що основними напрямками роботи визначалися організація спеціалізованих відділів, проведення лекцій, участь у сільськогосподарських виставках, створення гуртків та виїзна діяльність агроавтомобілів. Значна увага приділялася модернізації музейної експозиції відповідно до потреб колективізації та технічної реконструкції сільського господарства. У цей період у музеї були створені нові тематичні відділи: селекції, сортознавства, машинно-тракторних станцій, колективізації, лісових шкідників, штучного угноєння, а також оновлено експозиції ґрунтознавства, рільництва, городництва, бджільництва, тваринництва та інших галузей. Експозиції активно використовували живі зразки, діаграми, макети, плакати та моделі, що мало забезпечити доступне сприйняття матеріалу широкою аудиторією. Важливе місце в діяльності музею займала культурно-освітня робота. Документи свідчать про організацію короткотермінових курсів із бджільництва, шовківництва та інших галузей сільського господарства, проведення десятків лекцій і екскурсій, а також поповнення бібліотеки спеціальною літературою з питань колективізації та інтенсифікації аграрного виробництва. Поряд із цим музей організував показові ділянки нових польових культур і навчально-дослідну пасіку, що використовувалася під час практичних занять [3, арк. 40–44].

Особливого значення у системі агротехнічної пропаганди набула пересувна діяльність музею. У документах зафіксовано функціонування агроавтомобілів, які забезпечували виїзну роботу в районах Київщини. Агроавтомобілі обслуговували десятки сіл, організували лекції, демонстрації кінофільмів, поширення листівок і популярної літератури. За звітний період агроавтомобілі музею обслуговували понад 66 тис. осіб [3, арк. 45-47]. Водночас у документах Наркомзему УСРР підкреслювалося, що директор музею Т. П. Широкошаров був одним із перших керівників сільськогосподарських музеїв, який організував системну агропропагандистську роботу на селі за допомогою автомобілів та створив дві пересувні автомусейні виставки, що стали прикладом для інших сільськогосподарських музеїв республіки [3, арк. 154]. Це свідчить про вагомє місце Київського крайового сільськогосподарського музею у формуванні мобільних форм агротехнічної пропаганди в УСРР.

У 1932 р. Київський крайовий сільськогосподарський музей опинився під загрозою фактичної ліквідації внаслідок виселення з приміщення колишнього царського палацу, де він функціонував із середини 1925 р. Згідно з архівними документами, музей було зобов'язано звільнити приміщення протягом десяти

днів без надання іншого придатного місця для розміщення експозицій і фондів . Унаслідок поспішного переселення експонати були складені без належних умов зберігання, що призвело до втрати близько 70 % музейного майна та обладнання [4, арк. 10]. У доповідних записках підкреслювалося, що такі дії фактично паралізували роботу установи й створювали загрозу припинення агротехнічної та виставкової діяльності музею. У цей період директор музею Т. П. Широкошаров разом із керівництвом Наркомзему УСРР порушував питання про необхідність збереження за музеєм приміщення колишнього палацу, аргументуючи це значенням установи для обслуговування колгоспів, МТС і радгоспів Київської, Вінницької та Чернігівської областей [4, арк. 12-15]. Після повернення приміщення музей зміг частково відновити експозиції, реконструювати окремі відділи та продовжити роботу пересувних виставок і агроавтомобілів, які були важливим напрямком його діяльності [4, арк. 16].

Водночас архівні документи відображають і проблеми функціонування музею. Серед основних труднощів називалися: недостатнє фінансування з боку держави; нестача фахових кадрів; низька оплата праці; мобілізація персоналу для проведення сільськогосподарських компаній; відсутність належної підтримки з боку науково-дослідних установ; брак сучасних наочних матеріалів, моделей та експонатів; а також недостатня розробленість методики музейної агропропаганди [3, арк. 46,47],[5, арк. 35,36]. Незважаючи на це, музей продовжував активну організаційну та виїзну роботу, підтримуючи зв'язки з колгоспами Київської округи та поширюючи нові аграрні знання серед селянства.

Таким чином, діяльність Київського сільськогосподарського музею наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. відображала процес перетворення музейних установ на інструмент державної аграрної політики. Поєднання стаціонарної експозиційної роботи з пересувними формами агропропаганди сприяло поширенню сільськогосподарських знань, популяризації нових форм господарювання та залученню селянства до реалізації політики колективізації й технічної реконструкції сільського господарства.

Джерела та література

1. Сташевський Є. Д. Київський краєвий сільсько-господарський музей... // Шляхи сільського господарства Київського краю. 1927. Ч. 1–2.
2. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 7. Спр. 254.
3. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 11. Спр. 1545.
4. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 15. Спр. 837.
5. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 11. Спр. 1544.

РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШОЇ ГАЛУЗЕВОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ІНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ **Кунець В. В.**

Інститут свинарства і агропромислового виробництва НАН (м. Полтава)

Вікопомні аграрні звершення Полтавщини у вигляді Товариства сільського господарства, дослідного поля, сільськогосподарської, а згодом, зоотехнічної станції як осередків формування сільськогосподарських знань заклали підвалини для заснування у 1930 р. галузевої спеціалізованої інституції для потреб свинарства.

За результатами архівних розвідок з'ясовано [1, 2], що організація такої науково-дослідної установи мала суттєві складнощі. Спочатку було прийняте рішення про реорганізацію з 1 лютого 1930 р. Полтавської зоотехнічної дослідної станції разом з постійно діючою установою в її складі – Державною племінною книгою великої білої свині, в Український ін-т експериментальної зоотехнії та вже 20 березня 1930 р. директора ПЗС О. П. Бондаренка викликають до Москви у справі вирішення питання щодо створення Всесоюзного інституту свинарства в Полтаві, але й тоді остаточного рішення прийнято не було.

Натомість швидкий розвиток промислових центрів викликав стрімко зростаючий попит на продукти тваринництва, перед усім, м'ясні. Для задоволення потреб внутрішнього ринку та створення ресурсів для експорту м'яса вівся пошук галузі, яка б в найкоротші термін вирішила цю проблему. На XVI всесоюзному з'їзді ВКП(б), який був названий «з'їздом розгорнутого наступу соціалізму», оскільки прийняв рішення форсувати темпи індустріалізації та колективізації та який проходив з 26 червня по 13 липня 1930 р. було проголошено, що «головною машиною з виробництва м'яса на найближчі роки є свиня», тому розвиток свинарства у вирішенні харчової проблеми набував особливого значення. І вже 10 липня 1930 р., саме під час проведення з'їзду, Наркомзем СРСР видає наказ за № 156 про створення спеціалізованої науково-дослідної установи союзного рівня та на його підставі постановою президії ВАСГНІЛ від 1 серпня 1930 р. було проголошено про організацію Всесоюзного наукового-дослідного інституту свинарства в Полтаві.

Розміщувався Інститут в будівлі церковно-вчительської семінарії за адресою Шведська Могила 1, в якій і знаходиться вже протягом 95 років.

Першим директором новоствореного Інституту було призначено Денисенка Ф. Г., який приступив до виконання своїх обов'язків лише 12 жовтня 1930 р. Ймовірно це була людина далека від науки, бо надалі його слід губиться. Треба зазначити, що до 1940 р. на посаді очільника змінилося 6 директорів.

З перших років існування установи була сформована доволі розгалужена структура. Розподілення функціоналу між структурними підрозділами, озвучене в доповіді директора Денисенка, було наступне: на відділ як структурну одиницю покладалося формування тематик та розробка методик досліджень, керівництво дослідною роботою усієї мережі; кабінети (лабораторії) повинні обслуговувати відділи і, хоча самостійних тем вести не могли, але займалися вирішенням їх окремих питань; бюро – «користується роботою інших науково-дослідних установ та виробничих підприємств».

Зі створенням Інституту одночасно було організовано дослідну мережу до якої увійшли зональні станції з опірними пунктами, дослідними радгоспами та колгоспами. Також, у 1930–1934 рр. було організовано диференційовану мережу

державних племінних розплідників усіх видів сільськогосподарських тварин, племінних радгоспів, галузевих племінних трестів. Реорганізовано систему установ, що здійснювали управління розвитком тваринництва, наприклад, створено Дежрест свинарських радгоспів СРСР «Свинар».

Треба зауважити, що з реорганізацією Полтавської зоотехнічної дослідної станції в Українській інститут експериментальної зоотехнії, а потім в Інститут свинарства, основний склад наукових співробітників продовжував працювати в новоствореній установі. Це професори О. П. Бондаренко, Б. Г. Левицький, М. І. Матієць, В. М. Анісімов та ін.

З перших днів вченими було розгорнуто широке коло питань щодо організаційної діяльності установи. Вже у липні 1931 р. в Лубнах та Ніжині Інститутом проведено міжрайонні конференції за участю зоотехніків та старших свинарів радгоспу тресту «Свинар», а 5 грудня 1930 р. було оголошено про проведення I Всесоюзної конференції зі свинарства в Полтаві. Вважалося, що вирішення проблем у галузі свинарства не під силу одній установі, тому була залучена низка інших установ.

Головним питанням порядку денного першого дня роботи конференції стала доповідь директора Інституту Денисенка Ф. Г. про «Єдину програму робіт науково-дослідних установ зі свинарства на 1931 р.», яка складалася з комплексу актуальних питань: економіка та організація, будівництво та механізація, годівля, розведення, зоогігієна, ветеринарія та ін. Програма була розглянута, доопрацьована та прийнята до виконання рішенням конференції. Також у Програмі було представлено «Проект загальної методики селекційної роботи», розроблений ВНДІС. В якості виконавців не були представлені спеціалізовані виші, які проводили науково-дослідну роботу зі свинарства, бо робота переходила повністю у ведення науково-дослідної установи.

Відразу після закриття великої конференції, у жовтні-листопаді 1931 р. Інститутом проведено лекції для слухачів різних курсів беконизаторів, техніків, старших свинарів, курси з силосування, а в грудні – конференцію з масового дослідництва та винахідництва у свинарських господарствах Лівобережного Лісостепу України.

У листопаді та грудні 1931 р. пройшов двомісячник з обміну досвідом в галузі свинарства, для чого при Інституті був організований штаб, до складу якого увійшли представники сільськогосподарських секцій колгоспсоюзу Полтавської міської ради, комсомольського активу, профсоюзів агропрацівників, місцевих газет та галузевих вишів. Такі штаби були організовані при всіх зональних станціях інституту. Головним завданням штабу було виявлення досягнень, винахідництва, раціоналізаторських пропозицій та впровадження їх к практику свинарських господарств.

Враховуючи, що штаб Інституту був зовсім некомплектований, та вже за декілька місяців функціонування установи було представлено окремі результати роботи.

Розроблено:

- проект загальносоюзного стандарту відгодівлі свиней та поданий для затвердження до Президії ВАСГНІЛ;
- типові кормові раціони для свинарських господарств; підготовлені матеріали до випуску I тому ДПК великої білої свині;
- конструкції самогодівниць та автоматичного самоспорожнюючого напувальника універсального типу для приміщень та пасовищ, автоматичного самонапувальника для поросят-сосунів;
- спеціальний прилад для визначення щільності беконного шпику;
- систему механізації виробничих процесів для свинарського господарства, запроєктовані необхідні агрегати та генплан;
- вийшов друком перший номер «Бюллетеня НИИС» тощо.

Цікаво, що у 1930 р. до штату Інституту було зараховано «американського спеціаліста містера Родольфо та згодом містера Доджо». Це пов'язано з тогочасним впровадженням іноземного досвіду у вітчизняне свинарство, а саме, американської системи утримання тварин. Тому, під керівництвом американських спеціалістів, було побудоване, так зване, «Канадське містечко» з індивідуальними переносними будиночками для тварин А-подібного типу та будиночками з односкілим дахом.

У 1931 р. на виробничій базі Інституту організовано спеціальний експериментальний комбікормовий завод-лабораторію, а вже у 1933 р. розроблено проекти комбікормового обладнання для центральної садиби свинарського господарства та кормопідготовчого відділення Інституту, вдосконалено коренерізку «РАКО».

Розвивалася дослідно-виробнича база Інституту. Було побудовано та реконструйовано дослідні ферми: свинарник із саманної цегли та землі, дослідний свинарник на 30 свиноматок та дослідний свинарник з відділенням годівлі.

Джерела та література:

1. Архів Інституту свинарства і АПВ НААН. Ф. Всесоюзний науково-дослідний інститут свинарства ВАСГНІЛ, м. Полтава. Книга наказів по Інституту (1.01.1930–1.12.1930). 94 арк.
2. Архів Інституту свинарства і АПВ НААН. Ф. Всесоюзний науково-дослідний інститут свинарства ВАСГНІЛ, м. Полтава. Книга наказів по Інституту (1.01.1930–1.12.1930). 191 арк.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ ВІДБУДОВИ І РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1919–1920 РР.)

Кучер В.І.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

З остаточною окупацією України, встановленням радянської влади, урядуючі органи змушені були зайнятися пошуками шляхів виходу з кризового становища сільського господарства. Основні зусилля в даному контексті докладалися Наркоматом землеробства УСРР. Останній змушений був вдатися до організаційних методів з метою консолідації наукових сил, фахівців усіх галузей сільськогосподарського виробництва. У звіті за 1920 р. було констатовано, що сільськогосподарські установи, радгоспи, дослідні станції, сільськогосподарські школи залишилися без будь-якого матеріального, продовольчого забезпечення. Це негативно вплинуло на науковий супровід розвитку галузі, посилилась дезорганізація навчального процесу, затримувалось розгортання досліджень, закладання експериментів на дослідних полях, ділянках, негативно позначилось на роботі спеціалізованих лабораторій.

У звіті працівники Наркомзему змушені були наголосити на необхідності й нагальності щодо відновлення й удосконалення дослідної справи в аграрній галузі. Без застосування наукових розробок неможливо відбудувати сільське господарство, підняти його продуктивність.

Обґрунтовано зазначалось, що Україна щодо розвитку дослідної справи була передовою у порівнянні з усією Росією. В Україні знаходяться найстаріші дослідні станції, вона йде попереду щодо загальної густоти мережі дослідних установ. Українськими дослідними установами накопичено такий цінний науковий матеріал, що освоєння його широкими селянськими масами, привело б до подвоєння наших урожаїв. В цьому полягають переваги України перед Великоросією, де дослідні установи поки що нащупують основні шляхи покращення сільського господарства.

У звіті цілком обґрунтовано стверджувалося, що населенням певною мірою усвідомлено значення дослідних установ, тому випадків розгрому останніх місцевим населенням, як це трапилось з радгоспами, цукровими заводами майже не було. Але багато дослідних установ сильно постраждали від розгрому білогвардійцями і махновцями.

Наркомат землеробства впродовж звітного року доклав енергійних зусиль щодо відбудови сільськогосподарських дослідних установ. Їх було забезпечено тягловою силою, реманентом, насіннєвим матеріалом, продовольством, фуражем. Дослідні установи, що були розташовані далеко від фронтової смуги, перейшли до нормальної роботи. За свідченням авторів звіту, Наркомат землеробства намагався ґрунтовно втягнути дослідні установи у процеси відбудови господарського комплексу, зокрема й сільськогосподарського виробництва. На дослідні установи покладено завдання відновлення насіннєвої справи. З цією метою уцілілі залишки високоврожайних сортів зернових, кормових, городніх культур було передано дослідним установам для розмноження й упровадження у виробництво. Доручено узагальнити дані результатів досліджень особливо городніх і лікарських рослин з метою вирощування городини й лікарських трав. Дослідні установи залучилися Наркоматом землеробства до складання організаційних планів культурних радянських господарств (радгоспів) [1].

В даному контексті варто зазначити, що радгоспи були покликані стати центрами державного регулювання селянського подвірного господарства, опорними пунктами показової сільськогосподарської пропаганди. Повинні взяти на себе складне й відповідальне завдання щодо впливу на розвиток селянського господарства, заохоченням селян зайнятися вирощуванням сільськогосподарських культур у районах з особливими для них кліматичними, ґрунтовими, економічними й іншими відмінностями.

З метою розвитку дослідної справи Наркомат землеробства 1 березня 1919 р. видав положення «Про управління і ведення дослідної справи в УСРР». Положенням були визначені центральні органи управління науково-дослідною діяльністю в республіці. Загальне керівництво усією дослідною справою в Україні покладалося на відділ землеробства Народного комісаріату землеробства. У його віданні мали знаходитися дослідні установи усіх типів: рослинництва, тваринництва, лукувництва, городництва, садівництва, меліорації тощо. Опрацювання загального плану організації дослідної справи, норми фінансування дослідних установ, розробка систем заходів спрямованих на розвиток дослідництва належали Всеукраїнському з'їзду дослідної справи.

Всеукраїнський з'їзд з дослідної справи складався з представників від усіх дослідних установ, самостійних відділів без різниці їх приналежності, вищих агрономічних шкіл або агрономічних відділів, комітетів з дослідної справи, губернських бюро з дослідної справи, дослідного відділу Наркомзему України, представників від обласних сільськогосподарських товариств.

В окремому розділі «положення» наголошувалося, що ведення дослідної справи в областях покладається на обласні комітети і губернські бюро з дослідної справи. Передбачалося, що обласні комітети утворюватимуться в регіонах близьких за природно-історичними і економічними умовами для ведення сільського господарства. Центри і кордони кожної області мали встановлювати Всеукраїнські з'їзди дослідної справи. У положенні також йшлося про керівництво науково-дослідною роботою в сільському господарстві на губернському рівні. Губернське бюро з дослідної справи утворюється у складі земельного відділення губернського земельного відділу. Бюро мало очолюватися досвідченим аграрієм з відповідним штатом працівників. До завдань бюро з дослідної справи належало розроблення плану організації мережі дослідних установ в губернії, складання планів і програм для розгортання досліджень, виділення земельних ділянок для дослідних установ, складанням і за твердженням їх кошторисів на кожний операційний рік [2].

У виданому урядом 28 лютого 1920 р. положенні «Про земельні відділи губернських, повітових і волосних виконкомів» було виокремлено «Відділення дослідної справи й метеорології». Зазначалося, що дане відділення має опікуватися усіма губернськими починаннями й дослідженнями наукового характеру, зокрема дослідними станціями з усіх галузей сільського господарства: землеробства, тваринництва, садівництва, городництва, виноробства, технічних культур, боротьби із шкідниками, метеорологічними, контрольно-насіненними, машиновипробувальними дослідними станціями, а також усіма природно-

історичними дослідженнями в губернії.

Керівний склад відділення мав складатися із завідувача, помічника, штату канцелярських службовців, спеціалістів в залежності від напрямів наукових досліджень. До завдань відділення з дослідної справи й метеорології також входило: розробка планів організації дослідних установ, планів і програм за напрямами досліджень, попередня підготовча робота щодо організації нових дослідних установ та пошук під останні земельних площ, призначення керівного складу, складання кошторисів щодо всі заходів з дослідної справи в губернії.

В аналізованому положенні окремою йшлося про роль і значення «Агрономічного відділення». Останньому були прописані завдання щодо організації впровадження у практику сільськогосподарського виробництва агрономічних прийомів, методів і засобів напрацьованих дослідниками. До складу агрономічного відділення губернського підвідділу сільського господарства входили: завідувач з вищою спеціальною науковою й практичною підготовкою, помічник та канцелярський штат, агрономи й спеціалісти з різних галузей сільського господарства. Працівники відділення мали вирішувати: а) організаційні й технічні питання землеробства (показові господарства, технічні культури), насінництва, добрив, сільськогосподарських машин; б) організацію агрономічної допомоги населенню (агрономи, спеціалісти, інструктори, техніки, майстри з різних галузей сільського господарства); в) забезпеченням коштами повітових земвідділів й сільськогосподарських організацій на агрономічні заходи із сум, що їх отримували губземвідділи на сільськогосподарські потреби губернії; г) питаннями сільськогосподарської статистики й економіки; д) боротьбі із шкідниками сільського господарства.

Агрономічне відділення повинно було надавати допомогу земельним органам у проведенні різних сільськогосподарських заходів, в облаштуванні колективних й індивідуальних господарств та впроваджувати агрономічні прийоми, методи і засоби у виробництво цих господарств. У розпорядженні агрономічного відділення знаходились губернські, повітові, дільничні й волосні агрономи й спеціалісти з різних галузей сільського господарства.

В положенні були прописані завдання відділенню сільськогосподарської освіти. Останнє повинно було організувати губернську мережу сільськогосподарських шкіл різних типів, займатися питаннями щодо складання навчальних планів, забезпеченням навчальними посібниками, влаштуванням губернських і районних з'їздів, нарад, комісій з сільськогосподарської освіти, в цілому сприяти організації справи сільськогосподарської освіти згідно директивних документів центральних органів влади. Відділення мало право делегувати представника до шкільної ради із свого середовища, або з місцевого населення [3].

З метою активізації діяльності науково-дослідних осередків, Наркомзем України 1 липня 1920 р. видав інструкцію «Про сільськогосподарські дослідні установи», надіслану усім губернським земельним відділам. В інструкції оголошувалося, що до скликання Всеукраїнського з'їзду дослідників, який повинен розробити ефективні форми організації й управління дослідною

справою, при відділеннях дослідної справи губернських земельних відділів утворюються бюро із спеціалістів сільського господарства та науковців-дослідників. Завідувач губернським відділенням дослідної справи одночасно мав займати посаду секретаря бюро.

Для забезпечення безперервності й результативності дослідних робіт, Наркомат землеробства ініціював запровадження системи авансування дослідних установ на три місяці. З метою прискореного фінансування повітових дослідних станцій, їх керівникам надавалося право отримувати кошти в губернських центрах, а не поштовими переказами на повітові казначейства.

Наркомзем розпорядився забезпечити дослідні установи необхідним спеціальним обладнанням, хімічними реактивами, посудом, реманентом, продуктивною худобою, тяговою силою, сільськогосподарською технікою тощо.

Керівництво Наркомату земельних справ цілком справедливо вважало, що звітність науково-дослідних установ становить основу їх діяльності. В роки війни і революції наукова звітність була призупинена, що було неприпустимим, це знівелювало діяльність науково-дослідних структур. Крім того, існуючі форми звітності стали непридатними в нових умовах господарювання. Дослідне бюро Наркомзему пропонувало науково-дослідним установам підвести підсумки діяльності за останні роки і передати їх до Наркомзему. Останній запланував видати праці дослідних установ у вигляді збірок наукових праць подвійного призначення: спеціальні видання для дослідників і загальнодоступні широким масам селян для популяризації сільськогосподарських знань. Наркомзем доручив губернським дослідним бюро зібрати матеріали з результатами досліджень за останні роки і передати їх до підвідділу дослідної справи Наркомату землеробства.

Інструкцією передбачалася прирізка землі до вже існуючих земельних площ дослідних установ, та відведення землі для новостворюваних дослідних структур. Губернське дослідне бюро повинно було опрацювати план діяльності губернської науково-дослідної мережі, з наступним погодженням його з губернською нарадою дослідників, або з колегією дослідного бюро.

Визначенням місць для будівництва дослідних установ і виділенням земельних угідь мали займатися спеціальні комісії з представників земельного відділу, дослідної установи і дослідного бюро.

Інструкція рекомендувала під науково-дослідні установи використовувати поміщицькі культурні господарства, заборонивши їх подрібнення, пограбування реманенту, техніки, руйнацію будівель. Фахівці губернських дослідних бюро повинні були визначити територію науково-дослідних установ, сприяти налагодженню роботи експериментальних баз, оснащення лабораторій, кабінетів, забезпечити необхідними дослідницькими кадрами [4].

В кризових умовах, породжених Першою світовою війною, більшовицькою революцією, відбудова і розвиток сільського господарства, набувала першочергового значення. Разом з тим, без застосування передових агрономічних знань, піднесення продуктивності селянських, колективних

господарств було проблематичним. Це важливе питання потребує глибокого і всебічного дослідження і висвітлення.

Джерела та література

1. Отчет Народного Комиссариата Земледелия за 1920 год. Харьков: Изд. Наркомземледелия Украины, 1920. С. 9–13.
2. Положение «Об управлении и ведении опытным делом в УСРР». *Сборник декретов, инструкций, правил, положений и вообще циркулярных распоряжений по Народному комиссариату земледелия Украины с 21 февраля по 21 мая 1919 г.* Киев: Тип. Печерской Лавры, 1919. С. 50–51.
3. Положение «О земельных отделах губернских, уездных и волосных исполкомов». *Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по земельному вопросу на Украине с 1 января 1920 по 1 августа 1920 г.* Киев: Тип. Печерской Лавры, 1920. С. 13–19.
4. Инструкция «О сельскохозяйственных опытных учреждениях». *Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по земельному вопросу на Украине с 1 января 1920 г. по 1 августа 1920 г.* Киев: Тип. Печерской Лавры, 1920. С. 89–90.

60 РОКІВ ВІД ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ ІМ. М. М. БОГОЛЮБОВА НАН УКРАЇНИ

Литвинко А.С., Луговський О.Г.

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»

Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова Національної академії наук України є провідним науковим центром, де на світовому рівні проводяться дослідження фундаментальних явищ природи методами теоретичної і математичної фізики, з використанням сучасних обчислювальних засобів і комп'ютерних симуляцій. Діяльність інституту створює підґрунтя для зміцнення й розбудови держави, залучення молоді до науки, розвитку наукової інфраструктури України та її інтеграції до європейського наукового простору, популяризації наукових досліджень і формування наукового світогляду [1].

Інститут був організований за ініціативи видатного фізика-теоретика і математика, першого директора новоствореної установи, яка нині носить його ім'я – академіка Миколи Миколайовича Боголюбова (Постанова Ради Міністрів УРСР «Про створення Інституту теоретичної фізики АН УРСР» від 5 січня 1966 р.). Це було здійснено завдяки авторитету М.М. Боголюбова, підтримці президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона та керівництва України [2, 3]. Багатогранна особистість М.М. Боголюбова проявилася також у тому, що для оздоблювальних робіт було запрошено талановитих українських художників І. Марчука, М. Стороженка, А. Гайдамаку та Л. Міщенко, панно й вітражі авторства яких стали візитівкою інституту.

М.М. Боголюбов – це блискучий таланти природодослідника, величезний творчий діапазон і глибина наукових пошуків, поєднання таланту й педагогічного дарування. Вчений значно вплинув на розвиток фізики, став лідером наукових колективів і фундатором наукової школи. Передумовами консолідації навколо нього, як наукового лідера, з 1940–1950-х рр. спочатку у Києві, а потім у інших центрах, колективів учнів, стали активна робота на вістрі науки; світове ім'я, фундаментальні результати та високий авторитет серед вчених світу. Він не стримував творчого пошуку учнів, навпаки, надихав їх своїм прикладом. Читання лекцій та викладацька робота давали можливість обирати талановитих і відданих науці молодих людей, заохочувати їх до участі у семінарах і навчання в аспірантурі, що діставало своє відображення в спільних публікаціях. Таким чином, створювалися сприятливі умови для можливості існування своєрідного ланцюга: «науковий лідер–кафедра–науковий інститут–семінар», в якому найбільш плідно функціонує колектив дослідників на чолі з науковим лідером, сприяючи формуванню учнів як вчених.

Академік Ю.О. Митропольський, один з перших учнів М.М. Боголюбова, говорив, що М.М. Боголюбов – це вчений, що зрівнюється за масштабом наукової думки з такими корифеями, як А. Пуанкаре, О.М. Ляпунов, А.М. Колмогоров (*– тут і далі: повідомлення автору). Учень М.М. Боголюбова Ю.М. Малюта доповнює, що Микола Миколайович був універсалом не меншого обсягу знань, ніж Л.Д.Ландау*. З цими висловлюваннями співзвучні спогади Ю.Л. Ментковського про свого вчителя: "Миколі Миколайовичу були притаманні багатогранність, ерудиція, сміливість, незалежність і оригінальність наукового мислення, математична міць. Практично всі його результати – капітальні й безперечні" *. І це було не дивно, адже, як відзначає академік О.С. Парасюк, також учень Миколи Миколайовича, "М.М. Боголюбов був людиною, яка, з одного боку, бажала показати, що багато чого може, а з другого – була надзвичайно компетентною та тримала руку на пульсі сучасних проблем"*.[4, с.13].

Після від'їзду з Києва, М.М. Боголюбов не порушував зв'язків з Україною, підтримував контакти з українськими учнями. В еволюції київської теоретичної школи вченого чітко простежуються три етапи, пов'язані зі зміщенням акцентів в науковій діяльності. У першому періоді (кінець 1930-х- початок 1940-х рр.) інтереси М.М. Боголюбова зосереджувались на математичній фізиці й теорії нелінійних коливань; у другому періоді (1940-ві рр. – приблизно до 1965 р.) М.М. Боголюбов прагнув до математично точного розв'язання задач статистичної фізики та квантової теорії поля; для третього періоду (з 1966 р.) характерні дослідження найбільш актуальних питань фізики високих енергій. Це був новий етап розвитку школи, організаційно пов'язаний із створенням у 1966 р. з його ініціативи Інституту теоретичної фізики НАН України.

У київській теоретичній школі було одержано такі результати світового рівня в математичній фізиці та теорії нелінійних коливань, як побудова одночастотного методу, строгої теорії інтегральних многовидів, розробка теорії нестационарних коливань для систем з розподіленими параметрами, розвиток

теорії методу усереднення (Ю.О. Митропольський та його учні, В.О. Кононенко, Г.С. Писаренко); в галузі статистичної фізики – обґрунтування нерівноважної статистичної механіки нескінченних систем (Д.Я. Петрина та ін.); створення метода зміщень і колективних змінних (І.Р. Юхновський та ін.); в галузі квантової теорії поля та фізики високих енергій – обґрунтування процедури перонормування та введення R-операції (О.С. Парасюк); побудова дуальних амплітуд з мандельштамівською аналітичністю, розробка статистичного підходу до вивчення сильновзаємодіючих частинок при високих енергіях (В.П. Шелест, Г.М. Зинов'єв, Б.В. Струминський, Л.Л. Єнковські та ін.); введення незалежно від Й. Намбу і М. Хана нового квантового числа, названого в подальшому “колір” і побудова схеми сильних взаємодій, заснованої на трьох триплетах кварків з цілочисловими зарядами (М.М. Боголюбов, Б.В. Струминський, А.Н. Тавхелідзе) [5, с.151–154].

Джерела та література

1. Історія Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова Національної академії наук України. <https://bitp.kiev.ua/about>
2. Інститут теоретичної фізики НАН України. 1966–2026 рр. Буклет. Київ: Академперіодика, 2006.
3. Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України – 60. *Вісн. НАН України*, 2026, № 2. С.97-100.
4. Литвинко А.С. Микола Миколайович Боголюбов та статистична фізика в Україні. Київ: Академперіодика, 2009. 304 с.
5. Храмов Ю.А. История формирования и развития физических школ в Украине. Отв. Ред. Ахиезер А.И. Киев: МП «Феникс», 1991. 216 с.

ВНЕСОК ЯКОВА МАРКІЯНОВИЧА КУДИ В СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІТОПАТОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Мамрай В. В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Фітопатологія як наука про хвороби рослин у 1920-30-ті роки переживала етап інтенсивного розвитку та інституціоналізації, особливо на теренах України. Це був період переходу від описових методів до глибшого вивчення патогенів і розробки ефективних засобів захисту рослин. Саме тоді фітопатологія остаточно утвердилася як самостійна наукова дисципліна: створювалися профільні кафедри у вищих навчальних закладах, а викладання набувало системного й науково обґрунтованого характеру.

У контексті цих важливих змін формувалися й працювали вчені, які зробили вагомий внесок у становлення галузі. Одним із них був Кудя Яків Маркіянович, який народився 11 травня 1890 року в селі Карпилівка Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині Полтавська область). Початкову

освіту здобув самостійно, що свідчить про високий рівень самоорганізації, сформовані навички самоосвіти та здатність до ґрунтовного засвоєння знань уже в юнацькому віці. Завдяки належній підготовці його було прийнято екстерном до п'ятого класу Прилуцької гімназії, де він продовжив здобуття систематичної освіти.

У 1911 році Яків Кудя розпочав навчання на фізико-математичному факультеті Харківського університету. У той період саме природниче відділення цього факультету було провідним осередком підготовки фахівців у галузі ботаніки та фітопатології. Під час навчання він активно долучався до науково-дослідної роботи, зокрема працював у лабораторії професора Андрія Олександровича Потєбні, а також на Харківській обласній сільськогосподарській дослідній станції. Цей досвід сприяв формуванню його як майбутнього науковця та заклав підґрунтя для подальшої професійної діяльності.

З 1918 року Яків Маркіянович обіймав посаду асистента при кафедрі ботаніки Українського державного університету. Водночас він брав активну участь у розробці української наукової термінології в межах відповідної комісії Українського Наукового Товариства. Цієї праці вчений не припиняв до самої смерті, працюючи в ботанічній секції Інституту Української Наукової Мови УАН.

У 1920 році, внаслідок освітніх реформ радянської влади, університети було ліквідовано та реорганізовано в інститути народної освіти (ІНО). Незважаючи на суттєві зміни в структурі вищої освіти, Яків Маркіянович Кудя продовжив науково-педагогічну діяльність у новоствореному Київському інституті народної освіти. В умовах трансформації академічного середовища він належав до кола фахівців, які зуміли зберегти послідовність наукових традицій і підтримати високі стандарти ботанічних досліджень у Києві.

З 1917 по 1927 рік Я. М. Кудя працював спеціалістом, а згодом завідувачем Фітопатологічного бюро у складі Сільськогосподарського наукового комітету України при Науковому комітеті земельних справ. Його діяльність на цій посаді була пов'язана з організацією та координацією фітопатологічних досліджень, спрямованих на вивчення та контроль захворювань сільськогосподарських культур.

Працюючи на посаді спеціаліста в Бюро мікології та фітопатології, Яків Маркіянович здійснював експериментальні дослідження в околицях Києва, зокрема щодо ураження садових насаджень грибковими хворобами. Паралельно він завершив у рукописному вигляді роботу зі складання бібліографії літератури з мікофлори та фітопатології України.

На основі проведених досліджень було опубліковано низку наукових праць, серед яких: «Матеріали до мікофлори Полтавщини» та «До біології деяких родів *Septoria*». Зазначені роботи відображають його внесок у вивчення фітопатологічних процесів та розвиток мікологічних досліджень в Україні.

У 1922 році при Сільськогосподарському науковому комітеті України була створена Комісія досвідної справи, до складу якої входив і вчений. У межах

діяльності цієї комісії він здійснював опрацювання матеріалів, пов'язаних із хворобами культурних рослин.

Паралельно вчений продовжував дослідження шкідливих грибів, зареєстрованих на території України на той час, систематизуючи відповідні фітопатологічні дані. Результати його наукової роботи були опубліковані в низці статей у «Бюлетені боротьби з шкідниками», що свідчить про його активну участь у розробці прикладних аспектів захисту рослин.

У 1923 році Я. М. Кудя обіймав посаду завідувача Фітопатологічного бюро Київської станції боротьби з шкідниками сільськогосподарських рослин. Його діяльність у цей період була спрямована на організацію фітопатологічних досліджень і розробку практичних рекомендацій щодо захисту сільськогосподарських культур.

Серед науково-популярних праць вченого особливе місце займає робота «Що треба робити з посівним зерном, щоб на пшениці та житі не було сажки та ріжків», виконана у формі просвітницької листівки. У ній подано коротку характеристику зазначених захворювань зернових культур, а також викладено основні заходи профілактики та боротьби з ними.

Інша праця – «Зона на житі на Київщині в 1923 році» – має узагальнювально-описовий характер. У ній автор у доступній формі подає відомості про збудника хвороби (*Tilletia secalis*), особливості її поширення та результати власних спостережень щодо ареалу і характеру ураження посівів жита на території Київщини у 1923 році.

У січні 1921 року Я. М. Кудя був обраний на посаду викладача сільськогосподарської фітопатології в Київському сільськогосподарському інституті. Це призначення відображало його фахову компетентність у галузі фітопатології та залученість до підготовки спеціалістів аграрного профілю в умовах розвитку вищої сільськогосподарської освіти в Україні.

Яків Маркіянович був першим викладачем цієї дисципліни, яку було запроваджено до навчальних планів інституту лише після революційних подій. Його невтомна та самовіддана праця значною мірою сприяла організації та оснащенню навчального кабінету й музею, що, з огляду на обмежені матеріальні ресурси інституту, було вагомим досягненням. Значний обсяг роботи він виконав також при розробці навчального плану та програм нового курсу.

У результаті його діяльності сформувався цілісний курс теоретичних і практичних занять, адаптований до потреб двох факультетів – факультету організації сільського господарства та лісоінженерного факультету. Навколо нової дисципліни поступово згуртувалися молоді дослідники, які зосереджували увагу на вивченні хвороб місцевих сільськогосподарських культур.

Відаючи велику частину свого часу педагогічній і громадській роботі вчений спромігся проте написати й видати наступні друковані праці: «Хвороби лісу Шенетівського масиву на Волині за 1925 рік.», «Хвороби городу та саду», «Картопляна попелюха». Написав та не встиг подати до друку: «До методики обліку соснової губки (*Trametes pini* Fries) та «До впливу губки на технічну якість деревини».

Я. М. Кудя помер передчасно 13 вересня 1928 року в Києві від черевного тифу. Його смерть настала в період інтенсивного розвитку інституту, який переходив до етапу розширення наукових і освітніх можливостей, пов'язаних із будівництвом нових навчально-наукових корпусів у Голосіїві – майбутній базі сільськогосподарської академії.

На момент завершення життєвого шляху він уже сформувався як досвідчений учений-дослідник і педагог, здатний забезпечувати подальший розвиток навчально-наукової роботи та брати участь у розбудові вищої аграрної освіти.

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ (ДО 30-РІЧЧЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)

Медвідь Ф.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Прийняття майже тридцять років тому Конституції незалежної України 28 червня 1996 року 315 голосами народних депутатів після майже доби безперервної роботи Верховної Ради України («конституційної ночі») закріпило незалежність України, визначило основи державного ладу, права та свободи громадян. Упродовж 30 років Конституція України виступає оберегом, є головним законом країни, гарантом демократії та свободи громадян. Основний Закон остаточно затвердив європейський вибір України, а Україну як європейську, правову державу.

Конституційна демократія і захист прав людини в умовах сучасних викликів національній безпеці стикається з рядом загроз, серед яких: глибоко вкорінена корупція підриває довіру до правової системи та перешкоджає її ефективному функціонуванню; необхідно забезпечити незалежність та неупередженість судової гілки влади, підвищити її ефективність та прозорість; часті зміни законодавства створюють невизначеність та ускладнюють правозастосування; необхідно гармонізувати українське законодавство до норм права Європейського Союзу; російська військова агресія проти України створює додаткові виклики для правової системи, зокрема у сфері захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та відновлення територіальної цілісності.

Захист прав і свобод людини в контексті євроінтеграції України базується на міжнародному досвіді та нормах, встановлених міжнародними організаціями, де Україна зобов'язана пристосовувати свою законодавчу базу та практику до цих стандартів [1, с.21-30; 2;3]. Україна прийняла ряд реформаторських заходів для забезпечення захисту прав людини, враховуючи міжнародний досвід, було створено Національну службу з питань прав людини, яка відповідає за контроль захисту прав та надання рекомендацій уряду. Також було прийнято Закон України «Про захист прав людини» [4] та інші законодавчі акти, спрямовані на забезпечення рівних прав та свобод для всіх громадян.

Захист прав людини в сучасних умовах базується на міжнародних документах, зокрема Загальній декларації прав людини (1948), Європейській Конвенції з прав людини (1950), національних конституціях держав та присвячено ряд публікацій відомих авторів, зокрема, Антонович М., Гришук О., Гончаренко О., Задорожній О., Буткевич О., Головаха Є., Євінтов В., Колодій А., Крусян А., Кельман М., Ковальчук В., Махмурова-Дишлюк О., Нестерович О., Оніщенко Н., Пархоменко Н., Стоєцький С., Орзіх М., Погорілко В., Сірій М., Скрипнюк О., Рабінович П., Рабінович С., Разметаєва Ю., Хавронюк М., Шемшученко Ю., Чижов Д. та ін. Тема захисту прав людини, людської гідності розроблялася і нами, зокрема, в працях[5, с. 166 -170; 6, с.171-181; 7, с.76-82; 8, с.97-102; 9, с.156-165; 10, с.81-83; 11, с.54-55; 12, с.170-179; 13, с.156-165].

Права людини виступають як визначальні засади правового статусу особи, що належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Вони засновані на принципах свободи, рівності та справедливості та мають універсальний характер і загальнознані в міжнародному праві, зокрема, є: право на життя; право на незастосування до особи тортур, насильства або іншого жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання; право на недоторканість приватного життя, особистості і сімейної таємниці, захист своєї честі і гідності, свободи совісті і віросповідання; право на судовий захист, правосуддя і пов'язані з ним інші процесуальні права тощо[14, с.710; 15, с. 7-15; 16, с.6-8].

В умовах воєнного стану захист прав і свобод набирає особливої актуальності, зокрема право на життя. Право на життя - універсальне, загальновизнане природне право людини і громадянина, закріплене в міжнародно-правових актах і Конституції України. Відповідно до ст. 3 Основного Закону життя людини є найвищою цінністю в Україні. "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави"[17]. Стаття закріплює загальнолюдське гуманітарне підґрунтя Української держави, гуманітарний вимір у здійсненні її влади та розвиває відповідні положення преамбули та ст.1 про Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Відповідно до змісту цієї статті, дотримання прав людини - фундаментальна конституційна засада в Україні, дія якої відповідно спрямовує всю сукупність суспільно-політичних відносин.

Даний принцип у статті закріплюється багатоплунково. На рівні конституційно визнаної найвищої соціальної цінності в Україні в ч.1 ст.3 перелічені не всі права і свободи людини, які передбачені Конституцією України. Однак право на життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку належать до тих прав людини, що зумовлені її природою та не залежать від наявності певного статусу особи в державі[18, с. 91-96; 19, с. 214-222; 4]. Саме тому всі вони в міжнародній практиці позначаються як фундаментальні.

Визначивши їх як найвищу соціальну цінність, Конституція України приєдналася до європейського і світового бачення цього питання, закріпила його загальнолюдське вирішення як обов'язкове для держави і для всіх інших учасників суспільних відносин. Як принцип всієї практичної діяльності держави, всіх її органів та посадових осіб за ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави. Їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави. В цій редакції конституційний принцип дотримання прав людини юридично пов'язує і позитивно обмежує дії держави, її органів та посадових осіб[20, с.32; 21, с.16-28; 22, с.11-20; 23, с.8-20]

Важливість і актуальність права на життя людини, його реалізація і захист є очевидними, адже без такого фундаментального права всі інші права перестають мати будь-яке значення. Адже **життя це – передумова реалізації всіх прав і свобод людини**. Дане право знаходить своє закріплення у всіх договорах з прав людини, є частиною загального міжнародного права. Незважаючи на це, право на життя має відносний характер і за певних юридичних і фактичних умов, може бути правомірно обмеженим. На практиці, головною загрозою і перешкодою для реалізації цього права стають збройні конфлікти й ситуації насильства всередині держави. Це фундаментальне право припустимо розглядати у двох аспектах: по-перше, як право особи на свободу від будь-яких незаконних зазіхань на життя з боку держави, її представників або приватних осіб; по-друге, як право особистості вільно розпоряджатися своїм життям. Право на життя закріплене статтею 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [24]. Ширше поняття права на життя визначене у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У статті 6 вказано, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. В Україні право на життя закріплене статтею 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [17].

Відповідно до [Закону України "Про правовий режим воєнного стану"](#) воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[25]. 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти

України [Указом Президента України № 64/2022](#) введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб[26]. Строк дії воєнного стану в Україні продовжувався Указами Президента України.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 [Конституції України](#), а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені [частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану"](#) (пункт 3 [Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні"](#)).

Запровадження воєнного стану в Україні, звичайно ж, значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють їх реалізацію.

У Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи

накази; не можливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом[27;28].

Отже, конституційні засади забезпечують закріплених у переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у час дії воєнного стану. Це є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Разом з тим, проблематика прав людини в умовах сучасних викликів і післявоєнного відродження є надзвичайно складна та багатоаспектна, тому вимагає дальшого поглибленого розпрацювання.

Джерела та література

1.Пархоменко Н. М. Організація та напрями наукових досліджень в умовах війни та повоєнної відбудови України. *Юридична наука в умовах протидії іноземній військовій агресії: історія та сучасність*: збірник наукових праць. Ред. колегія: О. Н. Ярмиш (співголова), І. Б. Усенко (співголова), Є. В. Ромінський (відп. секретар), І. Й. Бойко, О. А. Гавриленко, А. Ю. Іванова, І. В. Музика. Київ: Талком, 2023. 288 с. С.21- 30.

2.Махмурова-Дишлюк О. П. Міжнародне та адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни : монографія / за заг. ред. В. Галунька. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 404 с

3.Чижов Д.А. Роль державного механізму в забезпеченні прав та свобод людини у сфері національної безпеки України: монографія. Київ, 2023. 213 с.

4. Закон України «Про захист прав людини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5.Медвідь Ф.М., Філіпова О.В., Бурдейний А.А. Обґрунтування прав людини: філософсько-правові засади. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр.* / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2024. Вип. 13. 428 с. С.166-170.

6.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Бурлака А.А. Права людини: питання історії та теорії. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр.* / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2024. Вип. 13. 428 с. С.171- 181.

7.Заросило В.О., Медвідь Ф.М., Авсієвич А.В. Права людини як цінність. *Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції “Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства”*. Частина 1.- Київ: Вид-во Людмила, 2023. - 252 с. - С.76-82.

8. Медвідь Ф.М., Чалчинський В.І. Конституційно-правова доктрина України про забезпечення прав людини в умовах цифровізації. *Актуальні питання юридичної науки та практики: зб.наук.* Праць студентів та молодих вчених / гол.ред. Л.Г.Білий. Хмельницький: Вид-во МАУП, 2024.Вип. 4. С.97-102.

9. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Чалчинський В.І. Конституційна демократія і права людини в Україні в умовах сучасних викликів і повоєнного відновлення. *Актуальні питання юридичної науки та практики: зб. наук. пр. студ. та молодих вчених* / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2025. Вип. 5.270 с. С.156-165.

10. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Красун А.Р. Категорія “людська гідність” в системі прав людини//Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 148 с. С.81-83.

11. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Людська гідність як філософсько-правова категорія // Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини (11 грудня 2023 року): ел. збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023, 149 с. С.54-55.

12. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Чорний Е.В. Права людини в Україні в умовах сучасних викликів національної безпеці: підходи до забезпечення, захисту та реалізації //Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026. Вип. 15. 342 с. С.170-179.

13. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Чалчинський В.І. Конституційна демократія і права людини в Україні в умовах сучасних викликів і повоєнного відновлення /Актуальні питання юридичної науки та практики: зб. наук. пр. студ. та молодих вчених / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2025. Вип. 5.270 с. С.156-165.

14. Шемшученко Ю.С. Права людини // Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. - т.4.: Н-П. 2002. С.710.

15. Юридичний механізм захисту прав людини: посібник для вищих навчальних закладів / за заг. редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Заросила та доктора юридичних наук, професора А.М. Кислого. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 172 с.

16. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Конституційна демократія і права людини в Україні в умовах сучасних викликів і повоєнного відновлення // ЮВУ.2025. № 15, 16-31 липня. С.6-8.

17. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

18. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Чалчинський В.І. Конституція України як цінність і оберіг національної державності // Актуальні питання юридичної науки та практики: зб. наук. пр. студ. та молодих вчених / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2024. Вип. 4. 188 с.С.91-96.

19. Sergiy Rybchenko, Olga Kosytsia, Tetiana Pluhatar, Vladyslaw Chalchynskiy, Fedir Medvid. The impact of globalisation on constitutional processes in Ukraine:

Social consequences of the adaptation of legislation of Ukraine to European standards // Social & Legal Studies. 2024. Vol. 7, No. 3. С.214-222.

20. Коментар до Конституції України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. 177 с.

21. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій // Український часопис конституційного права. 2023. №3. С.16-28.

22. Скрипнюк О.В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2022. Вип. 33. С. 11-20.

23. Скрипнюк О. В. Реформування і розвиток науки в Україні: сучасний стан і перспективи // Юридична наука в умовах протидії іноземній військовій агресії: історія та сучасність: збірник наукових праць. Ред. колегія: О. Н. Ярмиш (співголова), І. Б. Усенко (співголова), С. В. Ромінський (відп. секретар), І. Й. Бойко, О. А. Гавриленко, А. Ю. Іванова, І. В. Музика. Київ: Талком, 2023. 288 с.С.8-20.

24. Загальна декларація прав людини // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

25. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

26. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

27. Правове забезпечення повоєнного відродження України: монографія / за заг. ред. Р.О. Стефанчука. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 392 с.

28. Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності: монографія / за заг. ред. Р.О. Стефанчука та Н.С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1060 с.

**РОЛЬ О.О. ПОТАПОВОЇ В ПІДГОТОВЦІ
НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
ІНСТИТУТУ РОСЛИННИЦТВА ім. В. Я. ЮР'ЄВА НААН
Наумов О.Г.**

Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН (м. Харків)

Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН – провідна наукова установа, яка крім вирішення великого кола актуальних наукових питань аграрної галузі активно проводить підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації. Підготовка кадрів в інституті здійснюється через аспірантуру з 1947 р. та докторантуру з 2005 р. На теперішній час підготовка наукових кадрів ведеться за спеціальностями, які відповідають напрямам досліджень, а саме: селекція і

насінництво, рослинництво. Підготовка кадрів проходить під керівництвом видатних вчених з великим досвідом наукової та освітньої роботи.

Першу спеціалізовану вчену раду затверджено Наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР №203-в від 10 квітня 1961 р. на п'ять років з наданням повноважень із прийняття та захисту дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук: сільськогосподарських за трьома спеціальностями – селекція і насінництво, рослинництво, загальне землеробство; біологічних за однією – генетика. Головою спеціалізованої ради призначено академіка В. Я. Юр'єва, секретарем – Т.О. Червоненко [1].

17 серпня 1959 р. Постановою Бюро Президії Української академії сільськогосподарських наук затверджено першу вчену раду Укр. НДІРСіГ (нині Інститут рослинництва імені В. Я. Юрєва НААН) у складі 36 осіб. З них 32 – провідні вчені установи та 4 громадські діячі. Головою вченою ради призначався директор установи. Директором інституту на той часі був академік Василь Якович Юр'єв, тому він і очолював вчену раду.

Основним завданням вченої ради було й залишається визначення стратегії та перспективних напрямів наукової, освітньої (через аспірантуру та докторантуру), інноваційної та забезпечення контролю за всіма видами діяльності інституту.

У різні часи роботи Ради вченими секретарями були Т.О.Червоненко (1959-1963 рр.), О.О. Потапова (1963-1985 рр.), Л.В. Бондаренко (1985-1992 рр.), В.П. Петренко (1992-2002 рр.), В.М. Тимчук (2002-2004 рр.), Л.Н. Кобизєва (2004-2012 рр.), В.П. Коломацька (2012-2020 р.), О.М. Шабєтя (2020-2022), Н.І. Васько (з 2020 року по теперішній час) [2].

Більш як 20 років посаду вченого секретаря інституту займала О.О.Потапова. Народилася Олександра Олександрівна 6 травня 1916 р. в м. Харків в родині службовців. Батько Олександр Дмитрович був агрономом, мати Варвара Василівна – педагог. Після закінчення середньої школи дівчина вступає на біологічний факультет Харківського державного університету. Учбовий заклад закінчила в 1940 р. за спеціальністю «біолог-генетик». Свій трудовий шлях розпочала ще будучи студенткою лаборантом на кафедрі дарвінізму й генетики в 1939 р. З цієї посади її звільнили у вересні 1941 р. в зв'язку з евакуацією університету. Впродовж 1941-1943 рр. не працювала, бо знаходилася на тимчасово окупованій території (селище Високий Харківського району). Після звільнення Харкова від німецьких загарбників в вересні 1943 р. влаштовується викладачем біології та хімії Покотилівської середньої школи. Цю посаду обіймала до липня 1945 р. Цього ж місяця повертається на свою рідну кафедру дарвінізму й генетики старшим лаборантом. В 1947 р. її переводять науковим співробітником музею дарвінізму університету. В музеї працювала до 1948 р.

В червні 1946 р. АН УРСР організовує в м. Харків Інститут генетики і селекції. Очолює заклад академік В.Я. Юр'єв. З грудня 1946 р. О.О. Потапова працює за сумісництвом в названому інституті на посаді лаборанта в лабораторії генетики. З 1952 р. займає посаду молодшого наукового співробітника. Після

об'єднання в 1956 р. Інституту генетики і селекції з Харківською державною селекційною станцією в Укр. НДІРСіГ, О.О. Потапова займає посаду старшого наукового співробітника лабораторії генетики. Вчена займалася питаннями біології запліднення м'яких і твердих пшениць при міжвидовій гібридизації.

В 1963 р. захистила науковий ступінь кандидата біологічних наук з питань запліднення та гібридизації м'якої та твердої пшениць. Науковим її керівником був професор Андрій Фролович Шуліндін [3]. Цього ж 1963 р. зайняла посаду вченого секретаря Укр. НДІРСіГ ім. В.Я. Юр'єва й була ученим секретарем спеціалізованих рад з захисту докторських і кандидатських дисертацій. Впродовж 1963-1979 рр. (а це саме той час коли О.О. Потапова була вченим секретарем) в інституті захищено 43 докторських і 291 кандидатських дисертацій. Крім активної позиції вченого, Потапова займалася громадською діяльністю, 6 років була секретарем товариства «Знання», агітатором.

Справу своїх попередників продовжили видатні вчені та науковці. На сучасному етапі розвитку Інститут рослинництва імені В. Я. Юр'єва НААН, як один з провідних інноваційних центрів України в аграрній галузі, був і залишається осередком передових досягнень в науці, підготовці та атестації кадрів вищої кваліфікації.

Джерела та література

7. Історичні аспекти організаційних засад становлення та діяльності вченої частини Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН / В.В. Кириченко, Л.Н. Кобизева, В.П. Коломацька, О.О. Фатєєва. Теоретичні дослідження та практичні досягнення Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН : історія та сьогодення (1908-2018 рр.). Харків : ФОП Бровін О.В., 2018. С. 584-588.

8. Потапова Олександра Олександрівна / Кириченко В.В. , Гуменюк А.Д., Ожерельєва В.М. Юрівська школа рослинників (1908-2008) / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2008. С. 32.

9. Теоретичні аспекти базової технології селекції. Школа академіка В.Я. Юр'єва / В.В. Кириченко) [та ін.]. Теоретичні основи селекції польових культур : зб. наук. пр. / НААН, Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків : Магда, 2007. С. 9-121.

ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ У 1991-2025 РР.

Немиря М.Г.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Після проголошення незалежності Україна успадкувала розгалужену систему аграрної науки, сформовану ще в радянський період. Вона охоплювала науково-дослідні установи, дослідні господарства, селекційні центри, галузеві лабораторії та фахові школи у сферах землеробства, ґрунтознавства, селекції,

механізації, ветеринарної медицини й аграрної економіки. Проте в 1991 р. ця система опинилася в нових умовах: замість обслуговування планової економіки вона мала пристосовуватися до державної незалежності, ринку, зміни форм власності та нових вимог до ефективності аграрного виробництва.

Важливою передумовою інституційного оформлення аграрної науки стало заснування Української академії аграрних наук постановою Ради Міністрів УРСР від 22 вересня 1990 р. № 279 [1]. Після здобуття незалежності Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. визначив правові, організаційні та фінансові засади функціонування науково-технічної сфери [2]. Отже, на початку 1990-х рр. було створено базову нормативну рамку для розвитку власної системи аграрних досліджень. Водночас реальні можливості науки обмежувалися економічною кризою, нестачею фінансування та розривом зв'язків між науковими установами і виробництвом.

Тому 1990-ті рр. доцільно розглядати не лише як період занепаду, а й як етап інституційного виживання. Попри нестачу ресурсів, зберігалася спадкоємність аграрних наукових шкіл, без якої подальша модернізація була б значно складнішою. Наука ще не мала достатніх інструментів для швидкого переходу до інноваційної моделі, однак зберігала кадровий і методичний потенціал у ключових напрямках: селекції рослин, агрохімії, ґрунтозахисного землеробства, тваринництва, механізації та економіки аграрного виробництва. У 2000-х рр. запити до аграрної науки поступово змінювалися. Аграрний сектор дедалі більше орієнтувався на продуктивність, експорт, технологічне оновлення і конкурентоспроможність. Відповідно, наукові установи мали не тільки продовжувати фундаментальні дослідження, а й пропонувати прикладні рішення для виробників. Однак модернізація залишалася нерівномірною: поряд із сильними дослідницькими школами зберігалися проблеми застарілої матеріально-технічної бази, слабкої комерціалізації розробок і недостатньої інтеграції науки, освіти, бізнесу та державної політики.

Новий етап трансформації розпочався після 2014 р., коли європейська інтеграція стала одним із визначальних напрямів розвитку України. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріпила курс на поступове наближення законодавства, стандартів і практик до європейських підходів [4]. Для аграрної науки це означало зміну логіки досліджень: на перший план почали виходити не лише врожайність і виробнича ефективність, а й безпечність продукції, екологічність технологій, раціональне використання природних ресурсів, адаптація до кліматичних викликів і відповідність європейським вимогам. Важливою ознакою цього переходу стало включення України до європейського дослідницького простору. Угода про асоціацію України до програми Horizon Europe набула чинності 9 червня 2022 р., а її дія поширюється з 1 січня 2021 р.; українські учасники отримали можливість брати участь у програмі на рівних умовах з організаціями держав-членів ЄС [5]. Для аграрної науки це відкрило ширші можливості співпраці з європейськими університетами, дослідницькими центрами та інноваційними структурами, зокрема у сферах сталого землеробства, біоекономіки, кліматичної стійкості та продовольчих

систем. Після 2022 р. трансформація аграрної науки набула ще більш практичного значення. Повномасштабна війна спричинила руйнування аграрної інфраструктури, мінування земель, порушення логістики, втрату частини виробничого потенціалу та зростання екологічних ризиків. У цих умовах наука має відповідати не лише на завдання модернізації, а й на завдання відновлення: оцінювання шкоди, відновлення продуктивності земель, екологічну реабілітацію територій, підвищення стійкості агровиробництва та впровадження технологій, які не відтворюватимуть довоєнні вразливості агросфери.

План для Ukraine Facility на 2024–2027 рр. визначає зелений перехід, цифрову трансформацію та європейську інтеграцію як наскрізні напрями відновлення України [6]. Це формує нову рамку для аграрної науки: вона дедалі більше виконує не лише галузеву, а й стратегічну функцію. Її завдання полягає у формуванні науково обґрунтованих рішень для післявоєнного відновлення, поєднанні продуктивності з екологічною відповідальністю та забезпеченні відповідності української агросфери європейським стандартам розвитку. Отже, у 1991–2025 рр. аграрна наука України пройшла шлях від пострадянської інституційної моделі до поступового входження в європейський дослідницький простір. Цей процес поєднував кризу 1990-х рр., збереження наукових шкіл, ринкову адаптацію 2000-х рр., євроінтеграційне оновлення після 2014 р. і виклики воєнного часу після 2022 р. Сучасне значення аграрної науки полягає вже не тільки в супроводі виробництва, а й у здатності забезпечити зелене, технологічне та стійке відновлення агросфери України в контексті європейської інтеграції.

Джерела та література

1. Про заснування Української академії аграрних наук : Постанова Ради Міністрів УРСР від 22.09.1990 № 279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/279-90-%D0%BF>
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1977-12>
3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>
4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011
5. Ukraine — Horizon Europe. European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/association-horizon-europe/ukraine_en
6. Ukraine Facility Plan 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/home/>

ПОЛТАВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ОСЕРЕДОК СВИНАРСТВА: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Олійник Т. Б.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Розвиток аграрної науки в Україні тісно пов'язаний із формуванням спеціалізованих науково-дослідних установ, діяльність яких була спрямована на забезпечення потреб сільськогосподарського виробництва. Одне з провідних місць у цьому процесі посідає Інститут свинарства і агропромислового виробництва НААН, який став важливим центром розвитку вітчизняної зоотехнічної науки та селекційної роботи у галузі свинарства.

Історія установи бере початок із діяльності Полтавського сільськогосподарського товариства, заснованого у 1865 р. З ініціативи його представників у 1884 р. було створено Полтавське дослідне поле – одну з перших сільськогосподарських дослідних установ на території України та південних регіонів Російської імперії [1]. Значну увагу товариство приділяло розвитку свинарства, що було пов'язано зі зростанням попиту на продукцію галузі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Упродовж 1889–1893 рр. на Полтавському дослідному полі проводилися перші наукові дослідження з відгодівлі свиней беркширської породи, місцевих свиней та їх помісей. Результати досліджень сприяли поширенню культурних порід свиней і вдосконаленню племінної роботи в регіоні [3]. Уже на початку ХХ ст. Полтавщина стала одним із провідних центрів свинарства, а продукція місцевих господарств активно експортувалася до країн Європи.

Важливим етапом у розвитку галузевої науки стало створення у 1912 р. відділу тваринництва при Полтавській сільськогосподарській дослідній станції, який очолив професор О. П. Бондаренко. Саме під його керівництвом було розгорнуто системні наукові дослідження у галузі свинарства, зокрема роботи зі створення миргородської породи свиней.

У 1928 р. на базі відділу тваринництва було організовано Полтавську зоотехнічну дослідну станцію, а вже у 1930 р. — Всесоюзний науково-дослідний інститут свинарства. Створення інституту стало закономірним результатом розвитку свинарства на Полтавщині та зростання потреби у спеціалізованому науковому центрі [2].

У довоєнний період науковці інституту проводили дослідження з годівлі, розведення, фізіології та технології утримання свиней. Важливим досягненням стало виведення у 1940 р. миргородської породи свиней під керівництвом професора О. П. Бондаренка [1].

Після евакуації у роки Другої світової війни роботу установи було відновлено у 1944 р. вже як Полтавський НДІ свинарства. У повоєнний період інститут став провідним центром координації наукових досліджень у галузі свинарства. Науковці установи розробляли питання селекції, штучного осіменіння, нормованої годівлі, технології виробництва свинини та механізації галузі. Значну роль у розвитку наукових досліджень відіграли

О. В. Квасницький, Ф. К. Почерняєв, М. А. Коваленко, М. Т. Балашов та інші вчені, які сформували потужну наукову школу у галузі свинарства [1].

Одним із важливих напрямів діяльності інституту у 1950–1980-х рр. стало вдосконалення методів селекції та племінної роботи у свинарстві. Науковці установи працювали над створенням і поліпшенням спеціалізованих ліній та типів свиней м'ясного напрямку продуктивності, адаптованих до умов промислового виробництва. Значна увага приділялася питанням підвищення скороспільності тварин, ефективності використання кормів та якості свинини. Дослідження інституту стали основою для впровадження нових селекційних підходів у господарствах УРСР та сприяли розвитку промислового свинарства [2].

Важливе значення мала й науково-організаційна діяльність установи. У різні роки на базі інституту проводилися всесоюзні наради, конференції та симпозіуми, присвячені проблемам годівлі, фізіології, генетики й технології виробництва свинини. Зокрема, у 1963 р. в інституті було проведено Всесоюзний симпозіум з питань промислового схрещування у свинарстві, а у 1968 р. — симпозіум з проблем травлення та обміну речовин у свиней [2]. Такі заходи сприяли координації наукових досліджень і поширенню передового досвіду у галузі тваринництва.

Окремим напрямом роботи інституту стала підготовка наукових кадрів та формування галузевої наукової школи. Упродовж десятиліть у стінах установи здійснювалася підготовка аспірантів і висококваліфікованих фахівців для системи аграрної науки та виробництва. Діяльність учених інституту сприяла розвитку вітчизняної зоотехнічної науки, а результати їхніх досліджень були впроваджені у практику багатьох свинарських господарств України [1; 3].

Після здобуття Україною незалежності інститут зберіг статус провідної спеціалізованої наукової установи у галузі свинарства. У 1991 р. він отримав статус Українського науково-дослідного інституту свинарства, а з 1993 р. був підпорядкований Українській академії аграрних наук [3]. Сьогодні діяльність установи спрямована на розвиток генетики, селекції, сучасних технологій виробництва свинини та підготовку наукових кадрів.

Таким чином, історія Інституту свинарства і АПВ НААН відображає основні етапи становлення та розвитку галузевої аграрної науки в Україні. Установа відіграла важливу роль у формуванні наукових засад вітчизняного свинарства, розвитку селекційної роботи та підготовці фахівців, а її діяльність стала важливим чинником модернізації аграрної галузі України.

Джерела та література

1. Гладій М. В., Волощук В. М., Сміслов С. Ю., Сагло О. Ф. Досягнення Інституту свинарства і АПВ – здобутки НААН. *Свинарство*. 2019. Вип. 72. С. 9–26.
2. Інститут свинарства ім. О. В. Квасницького Української академії аграрних наук України : монографія / за ред. О. Ф. Сагло. Полтава : ВАТ «Видавництво «Полтава», 2005. 95 с.

3. Сагло О. Ф., Шендрик Л. К. Від церковно-учительської школи – до галузевого інституту. *Свинарство*. 2013. Вип. 63. С. 87–96.

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ **Пархоменко В.В.**

Українська природоохоронна група

Проблема втрати об'єктів культурної та наукової спадщини в умовах війни не є новою і розглядається в контексті збройних конфліктів у різних країнах світу (Heritage..., 2011). Але в Україні війна триває понад 12 років (розпочата росіянами в 2014 році), а тому з кожним роком стає все більш руйнівною: агресор застосовує дедалі більше видів озброєння та його нові типи. Значна кількість обстрілів спрямовані на цивільну інфраструктуру, зокрема на знищення культурної спадщини України – під ударами опиняються наукові, освітні та культурні установи; станом на 15 квітня 2026 року пошкоджено або повністю знищено 526 культурних об'єктів (з них – 39 музеїв і 21 бібліотека) (UNESCO, 2026). Також на окупованих територіях масово відбувається мародерство. З початком повномасштабного вторгнення росіян у 2022 році ця проблема набула жахаючих масштабів (Campfens et al., 2023).

Окрім того, через посилення обстрілів житлових будинків, особливої ваги набуває збереження індивідуальних історичних матеріалів. Йдеться насамперед про особисті (родинні) архіви (документи, рукописи, фото пращурів тощо), які зберігаються майже в кожній українській родині. Ці матеріали нерідко знищуються під час пожеж або втрачаються під час розбору завалів (їх зазвичай вивозять як сміття). Натомість такі матеріали є справжніми скарбами та важливими джерелами історичної пам'яті, але вони зазвичай недооцінюються в нашому суспільстві через десятиліття тоталітарної радянської влади: за часів якої панувала ідеологія знецінення та приниження української історико-культурної спадщини, натомість возвеличувалося й нав'язувалося російське. Наприклад, наведу рядки одного радянського поета тих часів (зі спогадів М.І. Бережного): *«Моя Батьківщина – не предків ряди, розвішені гордо по стінах / Не голос козацький, не поклик орди з пісень старовини / Моя Батьківщина – Мічуріна сад, і Горького слово високе»* (Пархоменко, 2023).

На жаль, і нині значна частина суспільства часто не усвідомлює цінність родинних архівів і недостатньо докладає зусиль до їх збереження. Навіть у наукових установах, збереження архівів здебільшого залежить від добросовісності працівників, особливо після руйнувань або пожеж від обстрілів, оскільки під час розбору завалів навіть збережені матеріали можуть викинути лише з метою не витратити час на їх відновлення або збереження. А інколи пожежі нищать абсолютно все й унікальні матеріали зникають назавжди; наприклад рукописи Красно-Тростянецької лісової станції (Пархоменко, 2023). Зазначу, що цінність становлять не лише рукописи, а й низка наукових журналів і це не лише стародруки, а й досить сучасні видання (переважно 1990-х рр.), які друкувалися

незначним тиражем, а тому інколи не передавалися до інших бібліотек України (особливо регіональні збірки тез). На жаль деякі з них зберігалися в єдиному екземплярі й не мають електронних копій, а тому втрата таких матеріалів є безповоротною для науки. У цьому контексті створення цифрових копій залишається одним із найефективніших способів їх збереження; наприклад, за кордоном необхідність оцифрування активно впроваджується з кінця 1990-х та початку 2000-х (Guidelines..., 2003), а в Україні – хоча цей процес розпочався ще з 2000-х (Ковтанюк, 2010), проте лише в останні роки почалося його масштабування; особливо з початком повномасштабної війни в 2022 році. Зокрема, за даними Мін'юсту зазначено, що в 2022-2025 рр. у державних архівних установах створено понад 105,5 млн цифрових копій документів Національного архівного фонду й нині Україна входить до світових лідерів за оцифруванням архівів (Укрінформ, 2026). Низка таких проєктів реалізується завдяки підтримці багатьох держав. Проте, через війну, необхідні значно більші масштаби цифрування, зокрема активне залучення бібліотек, університетів, наукових установ тощо.

Проблема недостатнього оцифрування характерна і для родинних архівів (у низці випадків – через нерозуміння людьми її необхідності). Найбільша загроза збереження таких архівів у регіонах біля кордону або в зоні бойових дій, оскільки росіяни застосовують тактику випаленої землі. Тому доцільним є пересилання архівів до безпечніших регіонів України (такі пропозиції зустрічаються в соцмережах від окремих організацій, наприклад «Гуляйпільські старожитності») чи навіть за кордон, або публікація на спеціалізованих сайтах (наприклад MyHeritage) тощо. Але в багатьох випадках, саме фотографування (але лише коли є безпечні умови) є найлегшим і найшвидшим способом збереження документальної спадщини, проте важливо зберігати фотографії в різних місцях або у надійних хмарних сховищах, а також передавати кільком людям тощо. Варто зазначити, що вкрай важливим є пояснення та популяризація оцифрування родинних архівів, а в майбутньому створення національного безкоштовного архіву для збереження таких матеріалів. Наприклад, в останні роки подібні цифрові архіви¹ створюються про загиблих у війні військових, цивільних і дітей, зокрема вміщують спогади про них, фото та змонтовані відео (Меморіал..., 2024). Також цінно робити записи спогадів людей (особливо похилого віку) про різні знакові або важливі події, наприклад такі матеріали стають основою для публікацій про репресії минулого, наприклад про Голодомори (Людяність..., 2013), а в останні роки – щодо російсько-української війни² (Institute..., 2022).

Незважаючи на цінність культурної спадщини, деякі аспекти щодо її збереження, навіть державними інституціями, малоімовірно зазнають змін у найближчий час (через обмежене фінансування та низку інших завдань у

¹ Деякі з таких архівів на жаль досить маловідомі, через відсутність реклами.

² Варто зазначити, що автором збиралися свідчення місцевих жителів Сумщини, які пережили російську окупацію в 2022 р., проте, через страх повторної окупації, всі ці матеріали були видалені. Отже, з часом, після завершення війни, доцільно зібрати якомога більше свідчень й опублікувати їх для відображення жажливих злочинів росіян.

воєнний період). Крім того, після обстрілів під час розбору завалів часто неможливо забезпечити збереження залишків родинних архівів, документів і особистих речей, а в деяких випадках – також матеріалів музеїв, бібліотек і наукових установ. У зв'язку з цим вся відповідальність за збереження таких матеріалів покладається на самих громадян та окремі волонтерські ініціативи.

Висновки. Розпочата росіянами війна в Україні спричиняє масштабні втрати історичних матеріалів, що охоплюють як інституційні, так і індивідуальні архіви. Цифровізація є найбільш доступним і ефективним способом їх збереження, однак її впровадження потребує ширшої популяризації. В умовах обмежених ресурсів ключову роль у цьому процесі відіграють ініціативи окремих осіб і громад.

Подяки. Н.Б. Щебетюк та О.В. Василюку за цінні зауваження до рукопису публікації.

Зруйнований родинний будинок автора у Сумському р-ні Сумської обл. від обстрілу рашистів у 2024 р.

Зруйновані будинки цивільних у м. Боромля (Сумська обл.) від російських КАБів у березні 2022 р.

Окремі сторінки з деяких журналів – усе що лишилося після пожежі в березні 2022 р. (спричиненої обстрілами рашистів) від унікальної бібліотеки Красно-Тростянецької лісової науково-дослідної станції (м. Тростянець, Сумська обл.)

Фото автора 2022-2024 рр.

Джерела та література

1. Ковтанюк, Ю. (2010). До питання про зберігання електронних документів у державних архівах. *Студії з архівної справи та документознавства*. Т. 18. Київ. С. 86-89.
2. *Людяність у нелюдяний час* (2013). Львів. 236 с.
3. *Меморіал – платформа пам'яті* (2024). Retrieved April 30, 2026, from <https://memorial.ua/>
4. Пархоменко, В. В. (2023). *Михайло Іванович Бережний (1924-2021): ботанік-лісознавець за покликком серця*. Чернівці, 1-408.
5. Campfens, E.; Jakubowski, A.; Hausler, K.; Selter, E. (2023). *Research for CULT Committee – Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. 105 p.
6. Укрінформ (2026). *За час повномасштабного вторгнення архівні установи оцифрували понад 105 мільйонів документів – Мін'юст*. Retrieved April 29, 2026, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4076222-za-cas-povnomasstabnogo-vtorgnenna-arhivni-ustanovi-ocifruvali-ponad-105-miljoniv-dokumentiv-minust.html>
7. *Guidelines for the preservation of digital heritage* (2003). National Library of Australia. 170 p.
8. *Heritage Matters. Vol. 4: Cultural Heritage, Ethics, and the Military* (2011). 228 p.
9. Institute for Human Sciences (2022). *Documenting Ukraine*. Retrieved April 03, 2026, from <https://www.iwm.at/documenting-ukraine>
10. UNESCO (2026). *Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*. Retrieved April 26, 2026, from <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites>

ІЗ ПЛЕЯДИ ВИДАТНИХ СЕЛЕКЦІОНЕРІВ УКРАЇНИ:

Є. С. ГУРЖІЙ (1906-1983)

Самородов В. М.¹, Шиян О. О.²

¹Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

²Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (м. Полтава)

Серед знаменних дат та подій 2026 року акцентуємо увагу на 120-річчі докторки сільськогосподарських наук, професорки Євдокії Сидорівни Гуржій (1906-1983), учениці, соратниці та послідовниці академіка М. М. Гришка [1, 2]. Ювілярка віддала галузі коноплярства більше як 50 років життя [2, 3].

Народилася Є. С. Гуржій 01 (14) березня 1906 року в периферійному селі Перервинці на Лубенщині. Із раннього дитинства вона була призвичаєна до важкої селянської праці, а їй так хотілося вчитися, адже мала сильний потяг до знань, які спершу здобула у реальному училищі. Після цього – активна участь в колективізації, безперервна громадська робота. Саме через неї Дусю було направлено на навчання до Золотоніського сільськогосподарського технікуму. Він став для неї дороговказом на усе життя. Пройдуть роки, і її однокурсник та друг, згодом відомий український поет Павло Усенко напише про неї:

Дівчино-секретарю,
Як тебе любили ми!...
Ти ж щодень за працею,
Вечори з промовами...

Ці строки передають наполегливість та цілеспрямованість Є. С. Гуржій, яка захопилася науковою роботою. Вона розпочалася в 1932 році в тодішньому Всесоюзному науково-дослідному інституті луб'яних культур на Сумщині [2]. Тоді її першим наставником у цій царині став згаданий нами академік М. М. Гришко, приязність та пошану до якого вона пронесла через все життя.

За його дорученням у 30-і роки минулого сторіччя нашої землячці довелося, першій на теренах колишнього СРСР (а може й світу?), розробляти методику селекції конопель стійких до небезпечного паразита заразики гіллястої, або конопляної – вовчка. І вона створила витривалі сорти. Згодом, ці її напрацювання лягли в основу її кандидатської дисертації [4].

У подальшому Є. С. Гуржій підключилась до розробки науково-методичних основ селекції конопель, досить складної за своєю генетикою анемофільної перехреснозапильної культури. Це був дуже сміливий, а головне – теж новий експеримент, адже Є. С. Гуржій вирішила створити однодомні коноплі шляхом масової гібридизації дводомних рослин з однодомними (бекросування) з наступним селекційним добором. На той час не існувало сортів однодомних конопель, які б поєднували в собі такі важливі ознаки, як скоростиглість, з високим виходом волокна і насіння [1, 2, 3].

Це був не швидкий та легкий шлях, а багаторічна послідовна інтелектуальна та фізична праця. Її Євдокія Сидорівна продовжила в 1952 р. вже на кафедрі рослинництва Полтавського сільськогосподарського інституту (нині аграрного університету), віддавши цій справі майже 30 років. Для цього, у вищі,

за ініціативою Є. С. Гуржій було створено лабораторію селекції конопель. Разом із своїм головним багаторічним помічником і завідувачем лабораторії В. С. Мережко нею були створені патентно- і конкурентно спроможні культивари однодомних конопель – Однодомна 12 і Полтавська 3. Вони були районовані у низці центральних і південних областей України [1].

Цей успіх професорки, як пріоритетний, був засвідчений авторським свідоцтвом № 5649 Державного комітету в справах відкриттів і винаходів. Вже у 1960 р. прийшло нове визнання Є. С. Гуржій. Їй разом із колегами тим же комітетом було вручено нове свідоцтво, яке називало вчених першими серед науковців країни, які розробили методику масової гібридизації дводомних конопель з однодомними [1, 4]. За цю працю Є. С. Гуржій єдина із жінок науковців-аграріїв Полтавщини була удостоєна найвищої тогочасної урядової нагороди. Крім цього, їй першій із усіх науковців Полтавського сільськогосподарського інституту було дозволено не писати дисертацію на здобуття ученого ступеня доктора сільськогосподарських наук, а захищатися за сукупність виконаних та опублікованих робіт [1, 4].

У 1970 р. (10.02.) у тодішньому Українському НДІ рослинництва, селекції і генетики імені В. Я. Юр'єва в Харкові відбувся успішний захист цієї дисертації за темою «Методи і підсумки виведення дводомних і однодомних сортів конопель». Є. С. Гуржій створила чотири сорти дводомних та три сорти однодомних конопель [1, 4]. Але це далеко не повний перелік досягнень і сфер діяльності видатної селекціонерки та знаного педагога із широкою професійною ерудицією. Крім неї, Є. С. Гуржій, вирізняла невтомна вимогливість до себе у поєднанні із величезною працелюбністю. У повсякденному житті вона була дуже толерантна та напорчуд проста жінка.

Євдокія Сидорівна користувалася великою повагою та авторитетом не лише на агрономічному факультеті інституту, а в усій науковій виробничій спільноті коноплярів України. Тому не дивно, що для нашого вишу Є. С. Гуржій і досі по праву вважається символом відданості своїй справі надто як одна із перших майстрів-селекціонерів, дослідників-продовжувачів наукової стратегії академіка М. М. Гришка у коноплярстві. І хоч за період, що минув від того часу, коли жила і творила професорка змінилося багато у селекції конопель, але принципи і нароби Є. С. Гуржій у цій царині не втратили своєї актуальності, вони і сьогодні мають значну цінність для теорії і практики селекції та насінництва конопель – цінної та поліфункціональної культури з великим майбутнім.

Джерела та література

1. Кочерга А.А., Опара М. М., Самородов В. М., Маренич М. М. Від витоків до сучасності. 100 років факультету агротехнологій та екології Полтавського державного аграрного університету. Полтава: Дивосвіт, 2022. 192 с.
2. Писаренко В. М. Гуржій Євдокія Сидорівна. Енциклопедія сучасної України. Т. 6: Го-Гю. Київ. 2006. С. 654.

3. Полтавський державний аграрний університет. 105 років звершень / За ред.: О. А. Галича, В. І. Аранчій, А. М. Шості, О. О. Горба, В. М. Самородова. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2025. 392 с.

4. Чернецький О. ...не поле перейти. В ім'я великої мети. Нариси. Харків: Прапор, 1977. С. 130-135.

ВНЕСОК АНАСТАСІЇ ЛЕЩЕНКО У ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НАПРАЦЮВАННЯ ІЗ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В УКРАЇНІ

(до 120-річчя від дня народження)

Томашина Г.П.

*Інститут сільського господарства Степу НААН
(с. Сазонівка Кіровоградська обл.)*

У 2026 р. виповнюється 120 років від дня народження Анастасії Кирилівни Лещенко – видатної ученої в галузі селекції і насінництва, заслуженого агронома Української РСР, кандидата сільськогосподарських наук, *селекціонера-генетика, учениці та соратника М.І. Вавилова*, співавтора 27 сортів сої та низки фундаментальних монографій, у яких відображено особливості культури сої та її селекції.

Анастасія Лещенко народилася 26 квітня (9 травня за н.с.) 1906 р. в селі Грунь Зінківського повіту Полтавської губернії, нині Охтирського району, Сумської області. У 1927 році вона закінчила Полтавський сільськогосподарський інститут, а згодом – спеціалізовану підготовку з генетики і селекції (аспірантуру) у Харківському інституті рослинництва. Навчаючись у інституті, відвідувала організовану професором В.І. Сазоновим «Секцію дослідної справи», та була зарахована до її «золотої десятки». Майже всі студенти даної секції відбулися як особистості, отримали високі наукові ступені, ставши згодом видатними науковцями і виробничниками.

Її трудова діяльність розпочалася у Зеньківському районному земельному відділі Полтавської області. У 1929–1936 рр. вона працювала на Харківській дослідній станції, згодом – у Північному науково-дослідному інституті зернового господарства і зернобобових культур. Ранні роки професійної діяльності Анастасії Лещенко пов'язані з практичною роботою в земельних органах і наукових установах, що забезпечило поєднання теоретичних знань із виробничим досвідом та здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук.

У 1931 р. в УНДІРСіГ, вона започаткувала дослідження з експериментального отримання мутацій сої, за результатами чого, було виділено близько 30 груп різних фенотичних мутантів, багато з яких відрізнялися господарськи корисними ознаками; встановлено низку закономірностей щодо мутацій культурної та дикої сої під дією рентгенівських променів на насіння,

паростки та квітучі рослини. Це було важливим кроком у розвитку генетичних основ селекції сої культурної.

З 1937 р. А.К. Лещенко працювала на Кубанській дослідній станції ВНДІ сої і рицини. У цей період співпрацює з М.І. Вавіловим. У 1946 р. призначена на посаду завідуючої відділом селекції ВНДІ сої і рицини. Тут, за участі та під керівництвом Анастасії Кирилівни виведено сорти сої: Кубанська 4958, ВНИМК 9186, ВНИСК 1, ВНИСК 4, Неполягаюча 2, Високоросла 1, Харбінська 231 рання та сорт чини Кубанська 492.

А.К. Лещенко – співавтор монографії «Олійні культури на Україні» (1940), виданої Українською науково-дослідною станцією олійних культур (нині – Інститут сільського господарства Степу НААН). Нею було підготовлено розділ, що містив детальну інформацію про ботанічну характеристику, біологічний опис, агротехнічні особливості вирощування сої. Ця книга – перший науковий посібник в Україні з питань агротехніки, захисту рослин, насінневої справи та характеристики основних олійних культур, у якому закладено основи фундаментальних досліджень із ними.

Науковою спільнотою, до кола якої входила А.К. Лещенко було доведено, що на Україні найсприятливішою зоною для вирощування сої є Північний Степ, що характеризується достатньою вологістю, необхідною для формування врожаю ранніх сортів, а також тепла – для досягання пізніх сортів. У 1949 р. в УНДСОК (згодом – Кіровоградська ДСГДС) під керівництвом Анастасії Лещенко розпочато дослідження із селекції сої. Тут нею було розроблено оригінальні, високоефективні методи селекційної роботи з соєю, що згодом успішно застосовувалися в інших наукових установах України. Завдячуючи їй напрацюванням, у другій половині ХХ ст. Кіровоградська ДСГДС займала лідируючі місця зі створення та поширення сортів сої. За 1959–1995 рр. в установі створено 22 сорти сої, кращі з яких були визнані національними стандартами.

З кінця 50-х років ХХ ст. А.К. Лещенко – співробітниця головного управління сільськогосподарських наук Міністерства сільського господарства УРСР, а згодом – головний агроном МСГ УРСР. Її наукова діяльність у цей період спрямовувалася на організацію спільних селекційних досліджень із соєю в різних наукових установах на основі співдружності і комплексного вивчення прояву різних екологічних умов. Вона надавала допомогу 39 науковим установам, сприяла передачі гібридного матеріалу сої та його випробуванню і адаптації в різних зонах вирощування. Як куратор досліджень з селекції сої, А.К. Лещенко наголошувала на розвитку і впровадженню системи насінництва та особливостей сортової агротехніки даної культури.

Упродовж 50–80-х рр. ХХ ст. під керівництвом, та у співавторстві з А.К. Лещенко створено сорти сої: Кіровоградська 3, Кіровоградська 4, Кіровоградська 5, Ланка, Перемога, Веселка, Нива, Білоніжка, Іскра, Терезинська 2, Терезинська 24, Київська 48, Чернівецька 2, Херсонська 1, Херсонська 2, Ізмурдна та інші. Таким результативним напрацюванням сприяли: генетична різноманітність вихідного матеріалу сої та ефективні методи

його оцінки; поєднання селекції та виробничого насінництва; застосування сортової агротехніки; співпраця з Кіровоградською ДСДС УНДІ землеробства, Київською дослідною станцією тваринництва, Чернівецькою ДСДС. З роками показники продуктивності та якості створених сортів сої підвищувалися. Якщо на межі 50-х – 60-х років ХХ ст. виводилися сорти сої з вегетаційним періодом – 120–130 днів і врожайністю 9,9 – 10,2 ц/га, то в другій половині 80-х років ХХ ст. врожайність новостворених сортів сої сягала 20–24 ц/га, а вегетаційний період зменшився до 90–105 днів, вміст жиру зріс із 21,0 – 21,5 % до 22,0 %, вміст білка – з 37,5 – 38,0 % до 40,0 %.

Зародження, становлення і розвиток наукової селекції сої в Україні значною мірою пов'язані з діяльністю А.К. Лещенко, яка заклала наукові основи селекції цієї культури та на основі багаторічних досліджень сформувала унікальний генофонд сої, обґрунтувала принципи добору вихідного матеріалу та розробила методичні підходи до селекційного процесу. Особливістю її селекційної роботи було застосування великої кількості схрещених комбінацій і багате різноманіття вихідного матеріалу різних напрямів використання (зерновий, зерноукісний, силосний, трав'яний), новітні методи створення і оцінки селекційного матеріалу, удосконалення методу складної гібридизації, організація селекції на основі співдружності і комплексності використання різних екологічних умов.

А.К. Лещенко внесла вагомий внесок не лише у селекційні напрацювання з соєю, а й багато працювала над поширенням її посівів в Україні, що за період 1950–1990 рр. зросло в десять разів, із кількох сотень до майже 88 тис. га, а нині складають майже 1,4 млн. га.

А.К. Лещенко співавтор 138 наукових праць, у числі монографій: «Культура сої», «Культура сої на Україні», «Селекція, насінництво і насіннезнавство сої», «Сою» та інші. Вона підготувала гідну наукову школу учнів і послідовників, серед яких: академік А.О. Бабич, доктор с.-г. наук В.Г. Михайлов, доктор біологічних наук В.І. Січкач, селекціонери Л.Р. Медведева, В.Г. Охвatenко та інші.

А.К. Лещенко – заслужений агроном УРСР, нагороджена орденами, медалями. Була членом президії і ради Української спілки генетиків і селекціонерів. Померла 17 січня 1995 року в Києві.

Джерела та література

1. А.О. Бабич, А.А. Бабич-Побережна. Селекція і зональне розміщення сої в Україні. *Збірник наукових праць СГІ-НЦНС*, вип. 15 (55). Одеса, 2010. С. 25–38.
2. Медведева Л. Р. Праця вченого (до 100-річчя з дня народж. селекціонера Анастасії Кирилівни Лещенко). *Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин*, 2006. № 4.
3. Савранчук В.В., Семеняка І.М., Курцев В.О., Гайденок О.М., Томашина Г.П., Горленко О.І. та ін. *Історія в особистостях. Кіровоградський інститут агропромислового виробництва НААН України (1912–2012)*. Вид. 2-ге, допов.; за ред. В.В. Савранчука. Кіровоград: КОД, 2012. 160 с.

«СВІТЛИЦЯ» ПЛОТЯНСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК ВЕГЕТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ

Фесенко П.О.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Становлення вітчизняної аграрної науки на зламі ХІХ–ХХ ст. позначилося переходом від описового методу до точного експерименту. Одним із найпрогресивніших центрів цього періоду стала Плотянська сільськогосподарська дослідна станція, заснована у 1894 р. князем П. П. Трубецьким [3, с. 216; 4, с. 1]. Ключовим інноваційним об'єктом станції була «Світлиця» – спеціалізована лабораторія для вегетаційних дослідів, яка під керівництвом А. А. Бичихіна стала прообразом сучасних фітотронів [3, с. 17; 4, с. 30]. Даний досвід є фундаментом для розуміння еволюції наукових шкіл України [5, с. 498].

Технічна інфраструктура та методологія «Світлиці». Інноваційність «Світлиці» полягала у створенні контрольованого середовища для вивчення фізіології рослин. Приміщення було обладнане скляним дахом та унікальною системою рейок із вагонетками, на яких розміщувалися судини з культурами [4, с. 30; 10, с. 30]. У сонячну погоду вагонетки викочувалися для природної інсоляції, а під час негоди оперативно переміщувалися під захист скла [10, с. 31]. Такий підхід дозволяв науковцям нівелювати випадковий вплив метеорологічних чинників, що забезпечувало «найбільше приближення до наукової істини» [4, с. 24; 9, с. 24].

Наукові досягнення та внесок А.А. Бичихіна. Використання вегетаційного методу дозволило проводити фундаментальні дослідження живлення рослин. Під керівництвом А. А. Бичихіна було реалізовано десятирічну програму (1895–1904 рр.) вивчення дії добрив на чорноземі [1, с. 4; 4, с. 31]. Спираючись на дані багатопільних сівозмін, Бичихін довів ефективність бобових трав для накопичення азоту [2, с. 70]. Досліди у штучній обстановці допомогли встановити точні норми внесення гною та мінеральних туків, що забезпечувало стабільний приріст врожаю пшениці та кукурудзи навіть у посушливі роки [4, с. 15].

Популяризація досвіду: роль Фелікса Яновчика. Важливою ланкою у трансфері знань став Фелікс Болеславович Яновчик, який з 1898 р. очолював Херсонське дослідне поле [3, с. 17]. Він активно використовував досвід «Світлиці» для агрономічного дорадництва. У своїй праці «Пахарю в допомогу» (1910, 1913 рр.) Ф. Б. Яновчик доступною мовою пояснював селянам значення вегетаційного методу [6, с. 1; 10, с. 1].

Він наочно демонстрував, як за допомогою лабораторних спостережень та аналізу метеорологічних циклів можна розробити ефективні методи «сухого землеробства» [7, с. 13; 8, с. 90]. Яновчик наголошував, що «Світлиця» — це не просто кімната для колекцій, а місце, де «земля відкриває свої таємниці» [10, с.

26]. Це дозволило масово впровадити ранній «зяблевий» обробіток ґрунту, що подвоював врожайність [9, с. 176].

Висновки. «Світлиця» Плотнянської дослідної станції була унікальним для свого часу інноваційним осередком, де поєднувалися висока технічна оснащеність та фундаментальна наука. Діяльність А. А. Бичихіна та популяризаторська праця Ф. Б. Яновчика дозволили перетворити результати вегетаційних досліджень на дієвий інструмент забезпечення продовольчої безпеки. Вивчення цього досвіду є необхідним для розбудови сучасної аграрної науки України на шляху до європейських стандартів.

Джерела та література

1. Бичихін А. А. Обзор десятилетних данных по изучению влияния навозного удобрения на чернозем юго-запада России. Одесса : Славянская тип. Н. Хрисогелос, 1910. 31 с.
2. Бичихін А. А. Повышение урожая хлебов в многопольно-травяном севообороте, в связи с общей продуктивностью бобовых трав. Одесса : Тип. Е. Хрисогелос, 1907. 70 с.
3. Вергунов В. А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки. Київ : Аграрна наука, 2012. 371 с.
4. Свод работ Плотнянской сельскохозяйственной опытной станции князя П. П. Трубецкого за десятилетие 1895–1904 гг. Одесса : Славянская тип. Е. Хрисогелоса, 1905. 294 с.
5. Сільськогосподарські видання (1901–1912) у фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України : наук.-доп. бібліограф. покажч. / НААН, ННСГБ ; уклад. В. А. Вергунов та ін. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 524 с.
6. Федоров Г., Яновчик Ф. Пахарю в помощь. Об опытах в сельском хозяйстве и что такое опытное поле. Херсон : Тип. О. Д. Ходушиной, 1910. 59 с.
7. Яновчик Ф. Б. Земская сельскохозяйственная опытная станция в Херсоне. Краткий отчет по наблюдениям, опытам и исследованиям в 1910 году. Херсон : Типо-лит. О. Д. Ходушиной, 1911. 136 с.
8. Яновчик Ф. Б. Земская сельскохозяйственная опытная станция в Херсоне. Краткий отчет по наблюдениям, опытам и исследованиям в 1911 году. Херсон : Тип. О. Д. Ходушиной, 1912. 136 с.
9. Яновчик Ф. Б. Земское опытное поле в Херсоне. Отчет за 1900–1 і 1901–2 сел.-хоз. года. Вып. X. Херсон : Типо-лит. О. Д. Ходушиной, 1903. 211 с.
10. Яновчик Ф. Пахарю в помощь. Херсон : Типо-лит. О. Д. Ходушиной, 1913. 60 с.

УЧАСТЬ МАШИНОВИПРОБУВАЛЬНОЇ СТАНЦІ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ВИПРОБУВАННЯХ БУРЯКОПРОРІДЖУВАЛЬНИХ МАШИН 1906 Р.

Хоменко Є.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Сама по собі операція з проріджування цукрових буряків є дуже ефективним заходом на підвищення врожайності цієї культури та цукристості її коренеплодів, поза залежністю від регіону вирощування. Для України даний факт був остаточно з'ясований дослідним шляхом на плантаціях цукрового буряку в Харківській губернії ще в 1891 р., а в 1900 р. проваджені Я.М. Жуковим у тій же губернії досліди показали, що не менш важливим чинником впливу на вказані показники цукрового буряку є своєчасність їх проріджування. У цей же час, М.О. Циганенком було доведено, що фінансові втрати через зниження врожайності цукрового буряку, зумовлене запізненням з його прорідженням на один тиждень складуть 21,04 крб. на одну десятину (виходячи із сучасних українських розцінок на цукровий буряк \approx 3 000 грн. на один га), на два тижні – 59,58 крб. (майже 8,5 тис. грн. на один га), на три тижні – 74,09 крб. (близька 10 500 крб. на один га). Тобто, плантаторам, зайнятим вирощуванням цукрових буряків, відмова від технологічної операції проріджування загрожувала значними недоотримуваними прибутками або навіть взагалі збитком. Але разом з тим, цю операцію малося проводити в той проміжок часу, коли період ранішніх заморозків уже завершився, а період масової активності шкідників рослин ще не розпочався. Отже, проріджування повинно було здійснюватися в максимально стислі терміни, чого досягти використанням виключно ручної праці на великих площах засіву цукрових буряків одним власником стало доволі проблематичним [1, с.4–5].

Таким чином, питання механізації операції проріджування на початок ХХ ст. набуло кричущої потреби її вирішення в Україні в цілому, а особливо на Київщині, де цукровий буряк у цей час уже став однією з провідних сільськогосподарських культур. Однак у 1900-х роках перед українськими буряківниками стояло завдання не просто втілити механізацію праці на проріджуванні цукрових буряків, а зробити це з максимальною економічною ефективністю, що вимагало застосування найбільш технічно ефективних відповідних машин, і що й на сьогодні зберігає свою актуальність в загальній проблемі підвищення рентабельності бурякоцукрового виробництва. Разом з тим, оскільки процес механізації сільськогосподарської праці на українських теренах у розглянуту епоху тільки-но набрав оберти, фахівців, здатних визначити найбільш оптимальні (для зони та передбачуваних способів їх використання) машини проріджування, бракувало, як, власне, бракувало й самих механізованих технологій проріджування, щоб здійснювати відповідну оптимізацію. Тому, єдиним способом визначення оптимальної сільськогосподарської техніки для проведення операції проріджування цукрових буряків ставали конкурсні випробування тих її зразків, що були доступні

організаторам таких випробувань. На цих конкурсах, що організовувалися здебільшого самими експлуатантами сільгоспмашин, малося з'ясувати найкращі зразки проріджувачів, які найбільше відповідали місцевим умовам вирощування цукрових буряків, проте методики визначення критеріїв такої оптимальності організаторам конкурсів були не відомі, внаслідок чого вони були змушені звертатися за професійною допомогою до фахівців з випробувань сільськогосподарських машин [2, с.266].

Слід зауважити, що в розглянутий хронологічний відтинок на українських територіях Російської імперії функціонувало дві сільськогосподарські машиновипробувальні станції (СГМВС) – при Київському політехнічному (з 1900 р.) та при Харківському технологічному інститутах (з 1898 р.). Незважаючи на те, що споконвічним завданням цих станцій було сприяння сільськогосподарському машинобудуванню в питаннях розробки новітніх зразків техніки, через низький рівень зацікавленості вітчизняних виробників сільськогосподарських машин у дослідженнях з землеробської механіки, обсяги проваджених на даних станціях випробувань машин були незначними. З цієї причини працівники машиновипробувальних установ часто брали участь у проведенні конкурсних випробувань техніки, на яких дослідним шляхом визначалися оптимальні, для конкретної географічної зони експлуатації, конструкції тих чи інших видів і типів сільськогосподарських машин. Вони запрошувалися як знавці методології проведення випробувань, через що неможна вважати спеціалістів СГМВС (а звідти – й самі станції) організаторами таких конкурсів, радше рахуючи їх як керуючих виконавців випробуваннями [3, с.478].

Саме у вказаному вище контенті, Київським товариством взаємодопомоги хліборобів та лісоводів з вищою та середньою освітою (КТВ ХЛВСО) у 1906 р. для проведення організованих ним конкурсних випробувань машин проріджування цукрових буряків були запрошені працівники СГМВС при Київському політехнічному інституті (КПІ): студенти – А.І. Колобов та А.С. Львов, учений агроном В.І. Нагибін та директор станції професор К.Г. Шиндлер. Конкурс мав відбутися 24 травня (6 червня за новим стилем) 1906 р. в економії графині М.Є. Браницької «Сухий Яр» неподалік від Білої Церкви. Первинною метою цих конкурсних випробувань стояла всебічна оцінка технічної та економічної ефективності представлених експонатів, для чого КТВ ХЛВСО було створено відповідну експертну комісію із своїх членів-буряківників. Однак ще на етапі підготовки заходу експертна комісія провела нараду з проф. К.Г. Шиндлером, який пояснив її членам, що дану мету шляхом єдиного для всіх представлених на конкурс бурякопроріджувачів одноденного випробування досягти неможливо; що відповідна методика вимагає ретельного вивчення конструкції кожної машини з наступною їх систематизацією. Згідно проведеної систематизації необхідно скласти методику випробувань, а також потрібні окремі випробування цих машин на відповідність кожному з визначених комісією параметрів, але із збереженням однакових для всіх експонатів експериментальних умов. У результаті означеної консультації, керівництвом

КТВ ХЛВСО було ухвалено рішення про те, що призначені на 24 травня конкурсні випробування будуть носити здебільшого демонстраційний характер, а основні випробування пройдуть пізніше, але все одно протягом відповідних агротехнічних термінів, на плантаціях Заливанщинського цукрового заводу в Черепашинцях поблизу станції Голендри Південно-Західної залізниці. Таким чином, проваджувані КТВ ХЛВСО випробування бурякопроріджувальної техніки були розподілені на дві частини – демонстраційну та науково-технічну, втім остання мала метою не стільки вдосконалення машин, скільки уточнення їх споживчих характеристик. Менше з тим, загальні обсяги дослідницької роботи навіть у такому форматі їх проведення були набагато більшими, ніж при проведенні демонстрацій техніки, навіть із здійсненням певних експериментів. Тому, КТВ ХЛВСО для проведення обліку випробувань додатково до раніше згаданих працівників СГМВС КПІ було запрошено ще одного – ученого агронома Л.А. Рудлицького, чим формування команди спеціалістів-дослідників було завершено [1, с.6–7].

Отже, на провадженні впродовж червня (за новим стилем) 1906 р. у Київській губернії випробування бурякопроріджувальних машин була надана наступна техніка: 11-рядкові бурякопроривачи Лаас (Німеччина) та системи Душкіна (завод Бльоха в Сумах); 10-рядковий проривач Гринаковського (заводу Браницької в Білій Церкві); 7-рядковий проріджувач Сакк (Німеччина); удосконалений 16-рядковий проривач винахідника Рожанського з Волинської губернії та 4-рядковий проріджувач винахідника Єфімова з Подільської губернії. Слід зауважити, що експерти КТВ ХЛВСО не узгодили свій план проведення конкурсного випробування в маєтку Браницької з фахівцями СГМВС, на якому малос провадити динамометричні виміри. Тому, ці виміри були проведені без належної підготовки, як, до речі, й облік якості роботи проріджувальних машин, через що відповідні результати конкурсу-випробування не стали основою ані висновків спеціалістів КПІ, ані вражень відвідувачів заходу. Тож, визначальна частина експериментів із бурякопроріджувачами припала на імпровізований дослідний полігон у Черепашинцях, де головними стали випробування машин на з'ясування: 1) навантажень на робочі органи; 2) енергоємностей операцій проріджування; 3) продуктивності та якості виконання робіт. Після випробувань, згаданим раніше колективом спеціалістів СГМВС КПІ було проведено обробку результатів тестування, головною теоретичною складовою чого стало приведення отриманих абсолютних параметрів для кожної окремої машини до єдиних відносних показників, що дозволило б провадити порівняльний аналіз випробуваної техніки. Окрім того, фахівці СГМВС КПІ здійснили розрахунки рентабельності експлуатації досліджуваної техніки, і за сукупністю всіх показників найоптимальнішим ними був визнаний 10-рядковий проривач Гринаковського, утім із зауваженнями щодо покращення конструкції. Ці зауваження стосувалися необхідності підвищення рівня технологічності машини в її виробництві, але за одночасного збереження експлуатаційних переваг, які, тим не менш, були визнані такими лише для застосування вказаного проривача в ґрунтових умовах Київської губернії. З метою забезпечення наукового підходу

до подолання вад проривача Гринаковського, ця машина по завершенню випробувань була доставлена безпосередньо на СГМВС КПІ для проведення відповідно спрямованих експериментальних робіт [1, с.7–8,12,18,31].

Джерела та література

1. Нагибин В.И. Орудия прорезивания рядовой культуры сахарной свекловицы. Киев: Т-во «Печатня С.П. Яковлева», 1907. 31 с.
2. Теслюк В.В., Мацюк К.І. Техніко-технологічний аналіз проріджування цукрових буряків. «Крамаровські читання»: зб. тез доповідей X Міжнародної практичної конференції. (м. Київ, 23-24 лютого 2023 р.). Київ, 2023. С. 266–267.
3. Станция по испытанию сельскохозяйственных машин и орудий: Хроника. *Вестник русского сельского хозяйства*. 1897. № 29–30. С. 477–479.

ПРОФЕСОРКА НІНА АНТОНІВНА МАРНИНЕНКО (1926– 2011): ДО СТОРІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВИДАТНОЇ НАУКОВИЦІ У ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА Шостя А.М., Жванко Л.М.

Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

У липні 2026 р. виповнюється сто років від народження полтавки Ніни Антонівни Мартиненко, видатної української вченої, професорки, докторки біологічних наук, лауреатки Державної премії України у в галузі науки і техніки (2004), яка багато років своєї невтомної діяльності присвятила Інституту свинарства і агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук [1, с. 193]. Відтак, є прекрасна нагода звернутися до її наукового життєпису, який є прикладом служіння високим ідеалам науки, уміння ділитися з молодими науковцями своїм досвідом теоретика та експериментатора.

Народилася Ніна Антонівна Мартиненко 23 липня 1926 р. у Полтаві в робітничій родині [2, с. 205]. Вона стала частиною покоління, чия юність і час вибору майбутнього життєвого шляху були обагрені Другою світовою війною. Дівчина потрапила в евакуацію до далекого Іркутська, де у 16 років працювала на машинобудівному заводі, що випускав бойову техніку для фронту. Тільки завершенню війни вона закінчила середню школу в місті Людиново Калужської області і в 1946 р. вступила до Харківського державного університету ім. О.М. Горького. Власне вже у часи навчання на біологічному факультеті Ніна Мартиненко виконала свою першу наукову роботу з трансплантації ембріонів на кроликах. Дослідження було здійснене під керівництвом академіка АН УРСР Олексія Володимировича Квасницького (1900–1989) в Полтавському НДІ свинарства, куди вона була направлена на переддипломну практику [1, с. 193].

У 1957–1961 рр. здобула неоціненний педагогічний досвід, працюючи старшим викладачем Мелітопольського державного педагогічного інституту.

Одночасно Ніна Антонівна Мартиненко розпочала свою наукову діяльність. Її науковий шлях був пов'язаний з Інститутом фізіології О.О. Богомольця АН УРСР (м. Київ), де навчалася в аспірантурі. У 1960 р. вона захистила кандидатську дисертацію «*Функциональная симметрия и моторная функция матки свињи вне периода беременности*».

Наступне десятиліття присвятила підготовці докторської дисертації. За цей час написала монографію з питань запобігання ембріональної смертності сільськогосподарських тварин та інші наукові праці. З 1963 р. розпочалася її науково-дослідна діяльність, коли наступні чотири роки працювала у місті Бровари Київської області старшим науковим співробітником Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин. У 1971 р. на об'єднаній раді Львівського зооветеринарного інституту захистила докторську дисертацію та отримала звання старшого наукового співробітника. У цей період вона теоретично обґрунтувала причини та заходи попередження ембріональної смертності у сільськогосподарських тварин, узагальнене в монографії (Київ, видавництво „Урожай”, 1971). Уперше розкрила біохімічну сутність біологічної різноякісності доімплантаційних ембріонів однієї генерації у свиней, вивчено внутрішньоклітинний вміст РНК та вільних SH-груп і виявлено зв'язок цих показників із конфігурацією бластомерів та виживанням ембріонів [1, с. 193].

З 1967 р. і до останніх днів життя Ніна Антонівна Мартиненко працювала на посаді головного наукового співробітника Полтавського науково-дослідного інституту свинарства (нині – Інституту свинарства і агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук) [2, с.205]. Серед пріоритетних наукових досліджень вченої: полтавська технологія хірургічної трансплантації ембріонів свині, придатна для застосування у генно-інженерних роботах при використанні принципово нового – осциляторного – способу культури ембріонів *in vitro*, який підвищує вихід бластоцист з 1-клітинних ембріонів у 3,6 разу (1986–1990 роки). Важливим для галузевої науки і практики став розроблений нею спосіб нехірургічної (транскервікальної) трансплантації ембріонів свині. Цим безкровним способом у 1996 р. уперше на пострадянських теренах одержано поросят-трансплантантів. Ніна Антонівна Мартиненко створила наукову школу з проблем репродукції тварин [3].

Ніна Антонівна Мартиненко, за спогадами сучасників, мала високу ерудицію, відзначалася принциповістю, моральною чистотою і порядністю. Для свого чоловіка академіка Олексія Володимировича Квасницького була не просто дружиною, а й сумлінною ученицею, найближчою помічницею і вірним продовжувачем його ідей [2, с.205]. Відтак, ім'я видатної науковиці Ніни Антонівни Мартиненко назавжди має бути вписане до плеяди видатних жінок-науковиць України, а сторічний ювілей – добра нагода згадати про неї.

Джерела та література

1. Рибалко В.П., Ніні Антонівні Мартиненко – 80 років. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2006. № 3. С. 193-194.

2. Коваленко В.Ф., Сагло О.Ф., Самородов В.М. Життя, мов спалах... (Пам'яті Ніни Антонівни Мартиненко). *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2011. № 2. С. 205–206.

3. Мартиненко Ніна Антонівна / В. М. Самородов. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018, оновл. 2025. URL. <https://esu.com.ua/article-63850>.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЕНТОМОЛОГІЇ ТА ФІТОПАТОЛОГІЇ АН УРСР У 1946–1948 рр.

Юрчак Е. В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Відповідно рішення Ради Міністрів колишнього СРСР і постанови Президії Академії наук УРСР (протокол № 9 від 7 червня 1946 р.) створено Інститут ентомології та фітопатології (від 1956 р. реорганізовано в Український науково-дослідний інститут захисту рослин) шляхом об'єднання двох лабораторій Інституту зоології [1]. На підставі ухвали цього ж рішення замісником директора по науковій частині та завідувачем лабораторії екології з 1 червня 1946 р. призначили члена-кореспондента АН УРСР С. В. Зверезомб-Зубовського (1890–1967) [2], який згодом у 1949–1950 рр. очолював означену установу.

Євген Васильович Зверезомб-Зубовський – видатний український вчений-ентомолог, один із організаторів впровадження заходів захисту від шкідників цукрових буряків та інших культурних і корисних культур [3], який у перші роки становлення Інституту (1946–1948) приклав чимало зусиль для нормалізації подальшої успішної наукової діяльності.

Тематичний план Інституту ентомології та фітопатології на 1946 р. складався з двох основних напрямів – ентомологічного і фітопатологічного і, відповідно до цього, передбачав дослідження двох проблем: 1) закономірності масових розмножень та зменшення кількості комах, шкідливих для сільського господарства; 2) вивчення патогенезу захворювань культурних і корисних рослин. Першій проблемі присвячувалося 13 тем, згрупованих у три підпроблеми: а) вивчення екологічних факторів, що регулюють розмноження комах (4 теми); б) вивчення біологічних факторів, що впливають на розмноження комах (8 тем); в) токсикологія комах (1 тема). Другій проблемі присвячувалося тільки 4 теми (у зв'язку з неуккомплектованістю лабораторії фітопатології) і складалася також з трьох підпроблем: а) вивчення хвороб рослин, їх поширення і методи профілактики; б) вивчення анатомії та фізіології хворої рослини; в) вивчення імунітету рослин до хвороб [4].

На засіданні Вченої ради Інституту ентомології та фітопатології (протокол № 3 від 19 січня 1947 р.) [5] відзначалося, що протягом 1946 р. установою успішно виконано основну тематику, внаслідок чого розроблено певні

теоретичні положення та подано конкретні практичні пропозиції, що застосовуються на практиці.

Проте, у перший рік організації Інституту відмічалися великі складнощі з лабораторним приміщенням, зокрема, фітопатологічних лабораторій, де ще й бракувало експериментальної бази та обладнання, що загрожувало зривом запланованих наукових робіт на 1947 р. У зв'язку з цим, керівництво Інституту ентомології та фітопатології наголошувало Президії АН УРСР, що подальше продовження розпочатих тем можливо лише за умови забезпечення мінімальних потреб.

За підсумками наукової діяльності протягом 1947 р. констатовано:

1. тематичний план, в основному, виконано; з тридцяти тем не виконана лише одна («Вивчення аналогів ДДТ»). Проте, зазначалося, що при виконанні інших тем виявлено низку недоліків, що були обумовлені: а) відсутністю робочого приміщення для лабораторій, зокрема, для фітопатологічного відділу, який не мав жодної кімнати для бібліотеки (налічувала до 10 тис. книг) і з цієї причини книги не були розпаковані та лежали в ящиках; б) відсутністю власної польової бази; в) браком висококваліфікованих кадрів; г) відсутністю підсобних приміщень, вегетаційного будинку, паразитарія, добре обладнаної теплиці, зношеним науковим обладнанням; д) відсутністю свого транспорту.

2. Внаслідок проведеної роботи, незважаючи на великі труднощі, Інститут мав низку досягнень, що частково було впроваджено у виробництво: а) метод ранньої діагностики жовтухи дубового шовкопряду (інструкція передана Головшовку); б) спосіб лікування хворих гусениць дубового шовкопряду марганцево-кислим калієм (інструкція передана Головшовку); в) встановлені оптимальні температури інкубації гусениць дубового шовкопряду (інструкція передана Головшовку); г) метод боротьби з мармуровим хрущем на піщаних ґрунтах шляхом фумігації ґрунту (передана Цюрупинській станції виноградарства та засвоєння пісків); д) залежність резистентності соснових культур від потужності продуктивності шарів ґрунту (передано Міністерству лісового господарства); е) розроблена система заходів по боротьбі з великим дубовим усачем (запропоновано Міністерству лісового господарства); ж) методи застосування ДДТ проти лісових шкідників (передано Міністерству лісового господарства) [6].

Тематичний план на 1948 р. передбачав продовження розв'язання наукової проблематики попередніх років: 1) вивчення закономірностей масових розмножень (а також зменшення чисельності) шкідливих і корисних комах та вдосконалення засобів боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур; 2) вивчення патогенезу різних захворювань культурних рослин з метою розробки методів захисту їх від хвороб [7].

Означені проблеми відображали загальний напрям досліджень Інституту – розробка теоретичних основ нових методів захисту сільськогосподарських рослин з двох дисциплін (зоології (ентомологічна частина) та ботаніки (фітопатологічний розділ тематики)) з їх різними об'єктами та методами дослідження.

Джерела та література

1. ЦДАВО України. Ф. 5140. Оп. 1. Спр. 662. Арк. 1; Спр. 110. Арк. 1–4.
2. Там само. Спр. 1. Арк. 1.
3. Зверезомб-Зубовський Євген Васильович. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-16631>
4. ЦДАВО України. Ф. 5140. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1.
5. Там само. Спр. 13. Арк. 1.
6. Там само. Спр. 15. Арк. 1–1 зв.
7. Там само. Спр. 30. Арк. 16.

**НАУКОВА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ВІНОГРАДСЬКОГО У РОЗВИТКУ
ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА АГРАРНОЇ НАУКИ**

Балян І.В., Жуковська Л.Ц.

*Інститут аграрних ресурсів та регіонального розвитку НААН
(с. В.Бакта, Закарпатська обл.)*

Сергій Виноградський є визначальним етапом у розвитку природознавства кінця XIX – першої половини XX ст. Його дослідження заклали фундамент сучасної мікробіології, ґрунтознавства, екології та біогеохімії, а також суттєво вплинули на формування наукового забезпечення сільського господарства. Постає ученого є прикладом поєднання фундаментальної науки з практичними потребами аграрного виробництва, а його ідеї зберігають актуальність у сучасних дослідженнях сталого природокористування.

Наукова новизна праць Виноградського полягала насамперед у зміні уявлень про роль мікроорганізмів у функціонуванні природних систем. Якщо до його досліджень мікроорганізми здебільшого розглядалися лише як збудники бродіння чи хвороб, то вчений довів їх фундаментальну роль у кругообігу речовин та підтриманні життя на Землі. Такий підхід став методологічним зрушенням у природознавстві.

Одним із найбільших наукових проривів ученого стало відкриття хемосинтезу здатності деяких бактерій утворювати органічну речовину за рахунок енергії окиснення неорганічних сполук. Це відкриття не лише розширило класичні уявлення про енергетичні основи життя, але й заклало підвалини для розвитку біогеохімії та мікробної екології. Фактично Виноградський сформулював новий погляд на мікроорганізми як рушійну силу глобальних природних процесів.

Особливе місце у науковому доробку вченого займають дослідження нітрифікації. Встановлення ролі спеціалізованих бактерій у перетворенні азотних сполук стало фундаментом сучасних знань про азотний цикл. Це мало не лише теоретичне, а й прикладне значення для аграрної науки, оскільки сприяло розвитку наукових підходів до управління родючістю ґрунтів, живлення рослин та підвищення продуктивності землеробства.

Не менш вагомим є внесок ученого у вивчення сіркобактерій, анаеробних процесів та мікробних угруповань у природному середовищі. Саме Виноградський одним із перших розглядав мікроорганізми не ізольовано, а як частину складних екосистемних взаємодій. Такий підхід випередив розвиток екології мікроорганізмів на десятиліття.

Важливим методологічним досягненням стала розроблена ним «колонка Виноградського», яка моделює природне мікробне середовище та дозволяє досліджувати стратифікацію мікроорганізмів і біогеохімічні процеси. Цей метод

і сьогодні залишається класичним інструментом у мікробіології, екології та освітній практиці, свідчачи про довготривалу цінність наукових підходів ученого.

Значення спадщини Виноградського для аграрної науки особливо виразне в контексті сучасних підходів до біологізації землеробства. Його ідеї щодо природних механізмів підтримання родючості ґрунтів фактично передували сучасним концепціям сталого сільського господарства, органічного виробництва та екологічно орієнтованого землекористування. У сучасних умовах деградації ґрунтів, кліматичних змін та потреби забезпечення продовольчої безпеки ці підходи набувають нового значення.

У контексті історії науки праці Виноградського є прикладом становлення міждисциплінарної наукової думки, де природознавство розвивалося у тісному зв'язку з практичними потребами суспільства. Його дослідження демонструють, як фундаментальні відкриття можуть формувати нові напрями прикладної науки та змінювати підходи до використання природних ресурсів.

Важливо й те, що наукова школа Виноградського справила вплив на розвиток світової мікробіології, а його праці стали основою для подальших досліджень у галузі мікробної екології, біотехнологій та аграрної мікробіології. Сучасні дослідження мікробіому ґрунтів, біодобрив, біоремедіації та екологічного менеджменту значною мірою спираються на ідеї, сформульовані ним понад століття тому.

Таким чином, наукова спадщина Сергія Виноградського має фундаментальне значення не лише для історії природознавства, а й для сучасного розвитку аграрної науки. Його праці поєднали теоретичні відкриття з прикладним баченням ролі науки у розвитку сільського господарства, а закладені ним ідеї залишаються джерелом наукового пошуку й сьогодні.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. Історія аграрної науки України: становлення та розвиток : монографія / НААН, ННСГБ. Київ : Аграрна наука, 2012. 496 с.
2. Виноградський С. М. Вибрані праці з мікробіології / упоряд. та наук. ред. О. В. Коваленко. Київ : Наукова думка, 1984. 312 с.
3. Вергунов В. А. Сергій Виноградський у світовій та вітчизняній науці : наук. доп. / НААН, ННСГБ. Київ, 2006. 32 с.
4. Ackert L. Sergei Winogradsky and the Development of Modern Microbiology. Dordrecht : Springer, 2013. 230 p.
5. Madigan M. T., Bender K. S., Buckley D. H. Brock Biology of Microorganisms. 15th ed. New York : Pearson, 2018. 1008 p.

МІКРОБІОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ С.М. ВИНОГРАДСЬКОГО ЯК НАУКОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Булавенко Н.В., Федорова І.В.

Одеський державний аграрний університет (м. Одеса)

Розвиток ветеринарної мікробіології як науки нерозривно пов'язаний із фундаментальними відкриттями в галузі загальної мікробіології кінця XIX – початку XX століття. Серед учених, які заклали її наукові основи, особливе місце належить видатному українському мікробіологу Сергію Миколайовичу Виноградському (1856–1953) – уродженцю Києва, засновнику екологічної та ґрунтової мікробіології [1].

С.М. Виноградський народився 13 вересня 1856 року в Києві. Здобувши університетську освіту (1881), він проходив наукове стажування у Страсбурзі та Цюриху, де розпочав свої піонерські дослідження мікроорганізмів. Саме в цей період учений сформулював нові підходи до вивчення бактерій у природних умовах їх існування, що стало основою екологічної мікробіології [4].

Одним із найважливіших наукових досягнень С.М. Виноградського стало відкриття у 1887 році процесу хемосинтезу. Це процес синтезу органічних речовин мікроорганізмами за рахунок енергії окиснення неорганічних сполук. Для цього він дослідив нітрифікуючі бактерії, які окиснюють аміак спочатку до нітритів, а потім до нітратів. Це відкриття докорінно змінило уявлення про метаболізм мікроорганізмів і стало відправною точкою для вивчення біохімічних механізмів життєдіяльності патогенних бактерій, у тому числі збудників інфекційних хвороб тварин [3].

У 1895 році вчений виділив першу азотфіксуючу бактерію *Clostridium pasterianum*. Це мало принципове значення для розуміння екології ґрунтових мікроорганізмів, серед яких є збудники небезпечних зоонозних хвороб. Зокрема, рід *Clostridium* включає збудників правця (*Cl. tetani*), злякисного набряку (*Cl. septicum*) та інших небезпечних інфекцій тварин, що підкреслює практичне значення відкриттів Виноградського для ветеринарної науки [3].

Важливим є той факт, що С.М. Виноградський безпосередньо займався дослідженням інфекційних хвороб. Працюючи в Інституті експериментальної медицини (1891–1912), він вивчав збудників небезпечних інфекцій, зокрема чуми. У цей період його помічником був Данило Кирилович Заболотний (1866–1929) – видатний український учений, уродженець Вінниччини, майбутній основоположник вітчизняної епідеміології. Д.К. Заболотний зробив вагомий внесок у вивчення чуми, холери, малярії та інших небезпечних інфекцій, а у 1928 році очолив Всеукраїнську академію наук. Науковий вплив Виноградського на формування Заболотного як вченого відіграв ключову роль у становленні української школи інфекційної патології.

Запропонований ученим поділ мікроорганізмів на автохтонні (постійні) та алохтонні (зимогенні) стала методологічною основою для вивчення збереження збудників інфекційних хвороб у навколишньому середовищі. Це має пряме значення для ветеринарної науки України, зокрема при вивченні ґрунтових вогнищ небезпечних хвороб тварин. Збудник сибірської виразки – *Bacillus anthracis* – здатний зберігатися у ґрунті десятки років: ділянки ґрунту, забруднені його спорами, можуть становити загрозу для жуйних тварин протягом багатьох десятиліть. Саме розуміння екології ґрунтових мікроорганізмів, закладене

Виноградським, дозволило науково обґрунтувати механізми існування таких ґрунтових вогнищ інфекції [4].

Не менш важливим є зв'язок відкриттів Виноградського з вивченням збудників клостридіозів тварин. Рід *Clostridium*, першого представника якого – *Clostridium pasteurianum* – виділив саме Виноградський, включає збудників правця (*Cl. tetani*), злоякісного набряку (*Cl. septicum*), брадзоту овець (*Cl. septicum*) та інших небезпечних хвороб тварин, що широко реєструються в Україні. Розроблені вченим методи виділення та вивчення анаеробних бактерій стали основою для подальших досліджень цих збудників у ветеринарній мікробіології.

Наукові праці С.М. Виноградського, насамперед його узагальнювальна монографія «Мікробіологія ґрунтів, проблеми і методи» (1949), стали невід'ємною частиною наукової бази ветеринарної мікробіології. Саме його підходи до вивчення екології мікроорганізмів були використані при розробці методів лабораторної діагностики та заходів боротьби з інфекційними хворобами тварин в Україні у ХХ столітті. Методологічні принципи Виноградського щодо вивчення мікроорганізмів у природних умовах їх існування залишаються актуальними для сучасної ветеринарної мікробіології [5].

Таким чином, наукова спадщина С.М. Виноградського – видатного вченого, уродженця Києва – заклала фундаментальні основи мікробіологічної науки, без якої неможливий розвиток ветеринарної мікробіології в Україні. Його відкриття у галузі хемосинтезу, нітрифікації та азотфіксації, а також безпосередня участь у дослідженні інфекційних хвороб визначили науковий напрям, який продовжують розвивати сучасні ветеринарні мікробіологи та епізоотологи нашої країни.

Джерела та література

1. Виноградський Сергій Миколайович. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-34092> (дата звернення 07.05.2026).
2. Виноградський Сергій Миколайович. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Виноградський_Сергій_Миколайович (дата звернення 07.05.2026).
3. Дисципліна «Епізоотологія з мікробіологією», її зміст та вивчення. URL: <https://studfile.net/preview/10873153/> (дата звернення 07.05.2026).
4. Сергій Виноградський: біля витоків концепції біосфери. Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/1328737-1328737> (дата звернення 07.05.2026).
5. Іутинська Г.О. Ґрунтова мікробіологія: Навчальний посібник. Київ: Арістей, 2006. 284 с.

СЕЛЕКЦІЙНА НАУКА УКРАЇНИ ЯК НАУКОВЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ Й ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

Нижник С. В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Еволюція селекції рослин як наукової й прикладної галузі відбувалася у тісному взаємозв'язку з розвитком генетики, агрономії, біотехнології та організаційних засад наукової діяльності. Від початкових емпіричних методів добору до впровадження сучасних молекулярно-генетичних технологій селекція пройшла складний шлях методологічного переосмислення, інституційного становлення та технологічної модернізації. Її поступ визначався не лише загальними тенденціями розвитку природничих наук, а й вагомим внеском учених, які формували теоретико-методологічні основи галузі, розробляли міждисциплінарні підходи та сприяли інтеграції української селекційної науки у світовий науковий простір.

Звернення до індивідуального внеску вчених у контексті історії селекції дає змогу глибше осмислити трансформацію наукових підходів у період подолання ідеологічних обмежень і утвердження сучасної генетичної парадигми. Персоналістичний підхід до історії науки дозволяє простежити особливості формування наукових шкіл, механізми передачі знань, забезпечення наступності теоретичних і прикладних досліджень у галузі селекції, а також виявити вплив соціокультурних і політичних чинників на розвиток наукової думки.

Українські вчені зробили низку видатних відкриттів, які визнали всі провідні наукові установи світу. Розвиток селекції рослин в Україні відбувався в умовах як інтенсивного наукового поступу, так і драматичних ідеологічних викликів. Попри періоди методологічних обмежень, українські вчені зуміли зберегти й розвинути селекційну традицію, закласти підґрунтя для створення конкурентоспроможних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, адаптованих до різноманітних ґрунтово-кліматичних зон. Саме через призму індивідуальних наукових біографій, концептуальних пошуків і організаційної діяльності дослідників постає цілісна картина еволюції селекції рослин як складової національної та світової наукової спадщини.

Формування генетико-селекційної науки спиралося на фундаментальні відкриття другої половини XIX – початку XX ст. Зокрема, Г. Менделя, що заклав основи вчення про спадковість, сформулювавши закони розщеплення та комбінування ознак, що стали теоретичним підґрунтям наукової селекції; Ч. Дарвін – обґрунтував роль штучного добору в еволюції культурних рослин, продемонструвавши значення спадкової мінливості як матеріалу для селекції; В. Йогансен розробив учення про чисті лінії, увів у науковий обіг поняття «ген», «генотип» і «фенотип», заклавши підвалини аналітичного підходу в селекційних дослідженнях [2].

Подальша еволюція селекції рослин відбувалася на тлі поглиблення генетичної теорії та впровадження нових методологічних засад досліджень. Вагомий внесок у цей процес зробили українські вчені, чий науковий здобутки визначили напрями розвитку галузі. Зокрема, М. Кашенко започаткував в Україні селекцію лікарських рослин, заклавши підвалини спеціалізованих досліджень у цій сфері. С. Навашин став фундатором вітчизняної цитогенетики, його відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин мало світове значення й суттєво вплинуло на розвиток ембріології та генетики. Г. Левітський

підготував перший у світі посібник із цитогенетики, що сприяв інституціалізації цієї науки та формуванню української школи морфології хромосом, відомої як класична. А. Сапегін одним із перших обґрунтував селекцію як прикладну генетику та запровадив її наукові принципи у практику, створив сорти пшениці (Кооператорка, Земка, Степнячка), які тривалий час вирощувалися в Україні та за її межами. І. Шмальгаузен розробив теорію стабілізуючого добору, що стала важливим елементом еволюційної біології. В. Юр'єв належав до засновників української селекційної науки, під його керівництвом створено численні високоврожайні сорти зернових культур, а його ім'ям названо премію Національна академія наук України за видатні досягнення у галузі генетики й селекції. В. Ремесло вивів продуктивні сорти озимої пшениці, адаптовані до ґрунтово-кліматичних умов України [1].

Окремо слід відзначити постать М. Вавилов, який сформулював закон гомологічних рядів спадкової мінливості та розробив учення про центри походження культурних рослин. Його концепції стали теоретичною основою пошуку вихідного матеріалу для селекції, розвитку вчення про імунітет рослин і збереження генофондів. Значущість цих ідей була повною мірою усвідомлена значно пізніше; трагічні обставини його життя перервали подальший науковий поступ ученого.

Особливе місце в еволюції генетико-селекційної науки другої половини ХХ ст. посідає діяльність О. О. Созінова. Серед найвагоміших наукових досягнень – уперше доведено роль стійких асоціацій генів у процесах природного й штучного добору на прикладі місцевих сортів пшениці, створених народною селекцією українських селян XVIII–XIX ст., а також у формуванні сортового генофонду пшениці колишнього СРСР, Канади, Аргентини та інших країн; досліджено поліморфізм запасних білків ячменю у світовому різноманітті культур та встановлено зв'язок стійких асоціацій гордеїнів із адаптацією генотипів до умов середовища; виявлено нові закономірності в генетиці рослин, зокрема пов'язані з процесами доместикації та аналізом наслідків Чорнобильської катастрофи для генофонду [3].

Значне підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур в Україні пов'язано з широким впровадженням у виробництво сортів, створених також П. Х. Гаркавим, Б. П. Соколовим, Ф. Г. Кириченком, В. І. Дідусем, А. Ф. Шуліндіним, І. К. Котком, С. П. Лифенком, М. А. Литвиненком, В. В. Моргуном, Л. О. Животковим, Л. А. Бурденюк-Тарасевич, А. А. Лінчевським, О. К. Коломієць та ін. [2].

Таким чином, еволюція селекції рослин постає як складний, багатовимірний і водночас закономірний процес розвитку природничих знань, у межах якого відбувалося накопичення теоретичних положень, формування методологічних засад і вдосконалення організаційних форм наукової діяльності. Важливе значення у цьому процесі мав внесок українських учених, чії наукові концепції, експериментальні дослідження та практичні здобутки визначали напрями розвитку селекційної науки, сприяли її інституційному оформленню та підвищенню результативності аграрного виробництва. Кожний етап розвитку

селекції супроводжувався переосмисленням теоретико-методологічних підходів, удосконаленням методів добору й гібридизації, а також активним упровадженням генетичних досягнень у селекційний процес. Саме діяльність українських учених забезпечила спадкоємність наукових традицій, інтеграцію вітчизняної селекції до світового наукового простору та її адаптацію до нових соціально-економічних і технологічних викликів, що сприяло формуванню наукового підґрунтя розвитку агросфери й еволюції природознавчої думки в Україні.

Джерела та література

1. Кунах В. А. *Розвиток генетики в Національній академії наук України. До 90-річчя від часу заснування Української академії наук*. Київ: Академперіодика, 2009. 102 с.
2. Молоцький М. Я., Васильківський С. П., Князюк В. І., Власенко В. А. *Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин*: підручник. Київ: Вища освіта, 2006. 463 с.
3. Нижник С. В. Науково-практична діяльність українського генетика академіка О. О. Созінова: одеський період (1958–1978). *Український селянин*. 2025. Вип. 34. С. 117–125. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Nyzhnyk>
4. Романець О. В. Періодизація розвитку генетики: світовий контекст. *Наука і наукознавство*. 2010. № 4. С. 48–60.

ФІТОПАТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ М. П. ЛІСОВОГО В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ НАУКИ

Спорников В. О.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Розвиток фітопатології у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відбувався в руслі інтенсивної еволюції природничої науки, що характеризувалася інтеграцією генетики, імунології, екології та біотехнології. У цьому контексті вагомий внесок зробив М.П. Лісовий – відомий український учений-фітопатолог, імунолог і селекціонер. Його наукова діяльність поєднувала фундаментальні дослідження з практичними завданнями захисту рослин, що сприяло формуванню сучасних підходів до забезпечення фітосанітарної безпеки агросфери [1]. Таким чином, аналіз фітопатологічних досліджень М. П. Лісового дозволяє простежити трансформацію наукових уявлень про хвороби рослин у контексті розвитку природничого знання.

Найбільш ефективним і стратегічно важливим шляхом захисту сільськогосподарських культур від хвороб є створення та впровадження у виробництво сортів, стійких до збудників. Водночас досягнення стабільних результатів у цьому напрямі можливе лише за умови глибокого пізнання складних взаємозв'язків у системі «патоген – рослина-живитель» та формування на цій основі науково обґрунтованої теорії імунітету рослин. Саме інтеграція

знань із фітопатології, генетики та фізіології рослин відкриває можливості для цілеспрямованого управління стійкістю культур. Результати численних досліджень переконливо свідчать, що механізми природного фізіологічного імунітету мають генетичну природу, а отже можуть бути об'єктом селекційного вдосконалення.

Наприкінці ХХ ст. у селекційній практиці переважала орієнтація на створення сортів із вертикальною стійкістю. Це зумовлювалося відносною простотою її успадкування, що значно полегшувало добір і вибракування сприйнятливих форм. Проте така стійкість виявилася нестійкою в еволюційному аспекті, оскільки з появою нових рас патогенів вона часто втрачала ефективність. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набувало поєднання вертикальної та горизонтальної (полігенної) стійкості, що забезпечує більш тривалий і надійний захист рослин.

Вагомий внесок у розроблення цих підходів зробив М. П. Лісовий [2], який наголошував, що використання у схрещуваннях цінних за стійкістю вихідних форм саме по собі не гарантує отримання імунних сортів, зокрема проти іржі. На його думку, успіх селекційної роботи можливий лише за умови поєднання науково обґрунтованого добору батьківських компонентів із жорсткою системою відбору та вибракування на всіх етапах селекційного процесу. Такий підхід відображає перехід від емпіричної селекції до системного, теоретично вивіреного конструювання стійкості рослин.

Відомо, що створення стійких до хвороб сортів сільськогосподарських культур є складним і тривалим процесом, який потребує узгодженої, системної та науково обґрунтованої взаємодії фахівців різних галузей – селекціонерів, генетиків, фітопатологів, фізіологів рослин і технологів зерна. Водночас вітчизняна практика тривалий час характеризувалася недостатнім рівнем координації цих досліджень, що зумовлювало фрагментарність підходів до проблеми імунітету рослин і не дозволяло піднести її до рівня пріоритетного напрямку у системі захисту рослин.

Селекція на стійкість здебільшого зберігала емпіричний характер, що було зумовлено низкою об'єктивних причин. Передусім – браком ґрунтовних знань про біологічні особливості збудників хвороб, їхню мінливість, агресивність, а також про поширення фізіологічних рас патогенів, що ускладнювало пошук ефективних джерел стійкості серед вихідного селекційного матеріалу. Не менш вагомим чинником була відсутність комплексної співпраці між селекціонерами і фітопатологами вже на ранніх етапах селекційного процесу, зокрема при створенні та використанні штучних інфекційних фонів для цілеспрямованого відбору стійких форм і гібридів.

Суттєвим гальмівним фактором залишалося також домінування у науковому середовищі уявлень про можливість «формування» імунітету рослин виключно за рахунок агротехнічних заходів – застосування добрив, мікроелементів або відбору попередників. У низці наукових праць М. П. Лісовий наголошував, подібні чинники здатні лише знижувати рівень ураження рослин, проте не забезпечують формування їхньої генетично зумовленої стійкості до

хвороб. Учений підкреслював, що лише науково обґрунтована селекція на імунітет, яка спирається на досягнення генетики, фітопатології та імунології рослин, відкриває можливість створення високопродуктивних сортів із стабільною та довготривалою стійкістю до патогенів [3]. Саме такий підхід, що передбачає інтеграцію міждисциплінарних знань і застосування сучасних методів оцінювання стійкості, має визначати перспективи розвитку фітопатологічних досліджень у контексті еволюції природничої науки.

Науковий доробок М. П. Лісового у галузі фітопатології та імунології рослин має фундаментальне і прикладне значення для сучасної природничої науки. Його дослідження сприяли формуванню наукових засад інтегрованого захисту рослин, що поєднує агротехнічні, біологічні, хімічні та імунологічні методи боротьби з фітопатогенами. На сучасному етапі розвитку науки ці підходи трансформувалися в концепцію сталого та екологічно безпечного землеробства, де пріоритет надається мінімізації хімічного навантаження на агроєкосистеми та використанню природних механізмів резистентності рослин. Ідеї М. П. Лісового щодо ролі імунітету рослин у селекційному процесі залишаються актуальними в умовах глобальних кліматичних змін і поширення нових рас патогенів.

Крім того, вагомим є внесок ученого у розвиток методології фітопатологічної оцінки селекційного матеріалу, що нині активно застосовується у генетичних і біотехнологічних дослідженнях при створенні стійких сортів сільськогосподарських культур. Ці підходи інтегруються з досягненнями молекулярної біології та геноміки, розширюючи можливості прогнозування та контролю фітопатогенних процесів.

Сучасна фітопатологія розвивається у напрямі екосистемного підходу, який передбачає комплексний аналіз взаємодії рослин, патогенів і факторів довкілля. Такий підхід перегукується з науковими ідеями академіка М. П. Лісового щодо системного бачення захисту рослин і підтверджує їх випереджальний характер.

Практичне застосування результатів досліджень вченого простежується й у діяльності наукових установ і аграрного виробництва, зокрема у впровадженні інтегрованих систем захисту рослин, удосконаленні моніторингу хвороб та підготовці висококваліфікованих фахівців-фітопатологів.

Таким чином, наукова спадщина М. П. Лісового зберігає актуальність і нині, слугуючи важливим теоретико-методологічним підґрунтям розвитку сучасної фітопатології, селекції та екологічно орієнтованого сільського господарства. Його фітопатологічні напрацювання зробили вагомий внесок у становлення фітопатології як складової природничої науки та набувають особливого значення в умовах сучасних викликів – зміни клімату, поширення нових фітопатогенів і необхідності формування сталих систем захисту рослин.

Джерела та література

1. Лісовий Михайло Павлович: біобібліогр. покаж. наук. праць зв 1959–1999 роки / упоряд.:О.В.Манько, Т.Ф. Дерлеменко, Л.Д. Полякова; наук. ред. М.С. Слободяник. Київ, 1999. 64 с.

2. Лісовий Михайло Павлович. *Нові імена: Український біографічний вісник*. 1997. № 2. С. 17.

3. Лісовий М. П. Інтегровані методи захисту рослин і можливості альтернативного (біологічного) землеробства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 1997. № 9. С. 37–40.

**МОНОГРАФІЯ «АГРАРНА НАУКА В УКРАЇНІ
ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.: ІСТОРИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ...» ЯК ДЖЕРЕЛО З РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ
ПРИРОДОЗНАВСТВА**

Щебетюк Н.Б.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У першій чверті ХХ ст. відбувалося формування науково-організаційного, методологічного та управлінського чинників розвитку аграрної науки в Україні. І саме розкриттю його різнобічних особливостей у контексті становлення природничих знань присвячено видання «Аграрна наука в Україні першої чверті ХХ ст.: історичні та методологічні аспекти» (Кучер В.І., Щебетюк Н.Б., 2025). Це результат виконання сектором наукознавства фундаментального завдання за 2021–2025 рр.: «Дослідження історії становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) як моделі організації науки». Відмінною ознакою, так званою червоною лінією у дослідженні проходить питання природного районування території нашої країни, яке з середини ХІХ ст. постає у вигляді різноманітних моделей з побіжним удосконаленням до сьогодення і слугує певною основою для систематизації досліджень з різних природознавчих напрямів.

Змістовно видання структуровано за принципом ризому, що дозволяє розглядати кожен розділ не лише як складову частину, але й як окремий самостійний елемент з подекуди паралельним, проте самодостатнім наповненням. Перша частина розділів (В.І. Кучер) монографії присвячена розвитку агрономії й дослідної справи на тлі суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій, що безпосереднім чином торкалися життєдіяльності сільського населення різних історико-географічних регіонів. Селянство проживало в умовах трансформації патріархального устрою до капіталістичних відносин, малоземелля та перших хвиль глобальної міграції; потерпало від низького рівня господарювання у складних умовах суспільно-політичного і соціально-економічного життя. У такій ситуації агрономічна допомога й започаткування сільськогосподарського дослідництва земствами, громадськими об'єднаннями й приватними особами відбувалися повільними темпами через різні об'єктивні й суб'єктивні чинники.

На початку минулого століття державна підтримка змістила приватну ініціативу на другий план. Починаючи з 1908 р. (йдеться про відомі проекти П. Костичева, 1894 та В.Вінера, 1908) для потреб порайонного вивчення сільського господарства працювало три основних типи сільськогосподарських дослідних установ, вперше впроваджувалося у практику «Положення про дослідні установи» (1901). Як результат вжитих заходів, до революційних подій діяло 63 дослідні установи, з яких – 18 дослідних і 12 контрольно-насінневих станцій та 33 дослідних поля. Але воєнні дії спричинили суттєві руйнування як системи взаємозв'язків у науковому середовищі, так і безпосередньо дослідних установ, об'єктів господарювання тощо. Крім того, критичний стан сільського господарства поглибили несприятливі кліматичні умови, скорочення посівних площ, зниження урожайності зернових культур та ін. Із захопленням влади більшовиками у жовтні 1917 р., останні спровокували протистояння між «буржуазними спеціалістами» (до їх числа було зараховано учених, агрономів, учителів, лікарів – тобто всю сільську інтелігенцію), владою і селянами. Збройні виступи останніх змусили владу змиритись з приватним селянським подвірним господарюванням, яке в свою чергу потребувало агрономічного забезпечення. Водночас, науково-дослідні установи намагалися організувати розробку програм, планів досліджень, заходи щодо їх координації, визначення розмежувань проблем, що вимагали свого нагального вирішення у різних природно-кліматичних зонах України.

У другій частині видання (Н.Б. Щербетюк) проаналізовано напрацьовані моделі районування території України, про потребу застосування якого неодноразово зазначається у попередніх розділах при розгляді чинників, що впливали на процес надання агрономічної допомоги селянству та ведення дослідної справи. Зокрема простежено розвиток природно-сільськогосподарського та агрокліматичного районування, а також проєктування його схеми саме для використання в побудові структури аграрного дослідництва у 1920-х рр. Останнє й підтверджує роль природного районування, як одного з основних принципів у створенні системи наукового забезпечення розвитку сільськогосподарської галузі в Україні.

Розвиток схем або моделей районувань розглянуто в контексті створення у 1920-х рр. мережі науково-дослідних установ для потреб сільського господарства у зонах України – Лісостепу, Степу і Полісся. Намагаючись відобразити певний спектр теоретико-методологічного наповнення обох процесів, застосовано диференційний підхід до розгляду проєктів, як районування, так і галузевого експериментаторства. Еволюційний поступ *природно-сільськогосподарського районування* розглянуто в контексті розвитку науково-організаційних основ аграрництва у зоні *Лісостепу*, як спробу створення впродовж першої чверті ХХ ст.

структури за крайовим принципом, який передбачав функціонування двох крайових сільськогосподарських дослідних структур у дещо відмінних краях Лісостепу. Розкрито перші напрацювання географів і ґрунтознавців щодо поділу й відображення на картах ґрунтового покриву України, серед яких вирізняється доробок В.В. Докучаєва, як автора методики картографування і теоретичного обґрунтування явища природної зональності. Праця його послідовника Г.І. Танфільєва стала однією з перших спроб комплексної характеристики українських земель з урахуванням зональних і провінційних відмінностей. Виокремленню єдиної системи таксономічних одиниць (зона, провінція, округ, район) природно-сільськогосподарського районування посприяли праці П.А. Тутковського, К.Г. Воблого та інших учених, розробників агроґрунтового, агрокліматичного, геоботанічного, геоморфологічного та фізико-географічного районувань території України. Накопичений у перші десятиріччя ХХ ст. природознавчий досвід сприяв виробленню теоретико-методологічного інструментарію подальшого розвитку аграрної науки й дослідної справи в Україні.

Особливості створення системи наукового забезпечення розвитку сільського господарства в зоні *Степу* України розкрито з урахуванням розвитку *агрокліматичних знань*, як базису господарювання у даному регіоні. Останній розмежовувався на східний та західний і відповідно їх обслуговували – Дніпропетровська сільськогосподарська дослідна станція з низкою районних установ та Одеська сільськогосподарська дослідна станція, районні та спеціалізовані дослідні установи. Розглянуто підґрунтя розвитку агрокліматології в Україні, яке заклали науковці О. І. Воейков, П. І. Броунов, В.П. Попов, Ю.І. Чирков та ін., що передбачає аналіз термічних і світлових умов вегетаційного періоду, зволоження та інших гідрометеорологічних явищ; розрахунки забезпеченості продуктивності рослин факторами клімату тощо. Відмінності комплексів агрокліматичних ресурсів окремих територій за рівнем їх придатності до використання в аграрній сфері формують основу агрокліматичного районування, яке уможливорює наукове обґрунтування розміщення різних галузей і напрямів господарювання у певних кліматичних зонах. Порівнюючи з іншими зонами для Степу характерні більші річні коливання температури повітря, значно менша кількість опадів і відповідно недостатнє зволоження. При низькому рівні вологості повітря зберігається високий рівень безпеки суховіїв і посух, що завдають значної шкоди сільському господарству. Відтак науковці дослідницької мережі установ працювали над вирішенням проблем регіонального характеру в межах спеціалізованих напрямів аграрного експериментаторства, цінними здобутками відзначились І. Шевельов, А. О. Сапегін, В. Г. Ротмістров, М. П. Кудинов та ін.

Зона *Полісся* з точки зору історичного процесу відрізняється ознаками не лише географічного розташування через що і були тривалі складнощі з встановленням меж, а відтак і розподілом функціональних задач між дослідними установами у перші десятиліття ХХ ст. У цьому зв'язку аналіз проведено з урахуванням з одного боку історичної складової регіону, з іншого – безпосереднього замовлення держави на створення *районування території для побудови дослідницької структури*. Останнє здійснили у 1924 р. Г.Г. Махов (природно-історична модель на основі врахування первинних і вторинних природних факторів) та О.К. Філіповський (сільськогосподарсько-економічна модель на основі порівняння основних виробничих факторів з їхніми узагальненими показниками у регіоні).

У канву дослідження додано методи популяризації сільськогосподарських знань у перші десятиріччя ХХ ст., основним серед яких стало активне видання сільськогосподарських часописів; провідними видавцями стали Наркомзем УСРР та Губернські земельні відділи. Змістовне наповнення часописів відображало питання наукової і практичної агрономії даного періоду, а також аспекти організаційного, теоретичного та методологічного характерів.

Розгляду організаційної побудови аграрного дослідництва на Поліссі передують відображення трансформаційної палітри історико-географічного тла регіону, певної умовності меж Полісся з побіжним розмаїттям сутнісних значень, які в свою чергу й спричинили специфічність регіону, низьку рентабельність господарювання та ін. Агрономічну допомогу населенню, аграрне експериментаторство провадили співробітники Радомиської, Чемерської, «Віли» сільськогосподарських дослідних станцій; досліджували проблеми підвищення родючості ґрунтів, вирощування основних культур району, випробування сортів та ін.

Окремим сегментом розглянуто особливості розвитку агрономічних знань, дослідництва *на західноукраїнських землях*, які у досліджуваний період не входили до складу нашої держави і мали дещо інші умови та можливості. З огляду на висвітлення діяльності сільськогосподарських товариств (*Галицьке сільськогосподарське товариство (1845–1922) та Сільський господар (1899–1944)*) на Галичині, зроблено невеликий екскурс до історії громадських об'єднань в цілому, що активно розвивалися в європейських країнах і Україні у ХІХ ст., на початку ХХ ст. Вони стали піонерами у створенні вітчизняних науково-дослідних та освітніх інституцій; засвідчили здатність громадської ініціативи відігравати ключову роль у модернізації та розвитку цілих галузей на українських теренах.

На думку авторів, історичний поступ аграрного дослідництва в Україні потребує подальших творчих пошуків, аналізу, узагальнень, переосмислення, а також пошанування й збереження як складової культурної спадщини української нації.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОТОПЕРІОДИЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ПШЕНИЦІ, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ СЕЛЕКЦІЇ

Балашова І.А., Бальвінська М.С., Файт В.І., Федорова В.Р.

Селекційно-генетичний інститут - Національний центр насіннєзнавства та сортовивчення НААН (м. Одеса)

Одним із важливих напрямів розвитку аграрної науки у ХХ-ХХІ ст. є вивчення механізмів адаптації культурних рослин до умов довкілля. Особливе значення для зернових культур, зокрема пшениці м'якої, має фотоперіодична реакція, яка визначає темпи проходження онтогенезу, терміни колосіння та реалізацію продуктивності у конкретній природно-кліматичній зоні [1]. Сучасне вивчення генів фотоперіодичної чутливості пшениці на основі молекулярно-генетичних підходів з використанням ДНК-маркерів є логічним продовженням класичних досліджень і поглиблене уявлення про адаптацію рослин до умов довкілля. Практичне значення цих досліджень особливо зросло у зв'язку з необхідністю створення сортів, пристосованих до умов різних природно-кліматичних зон. Для степової зони України важливим є оптимальне співвідношення тривалості вегетаційного періоду, часу колосіння та стійкості до високих температур і дефіциту вологи.

Формування наукових уявлень про адаптацію польових культур в Україні пов'язане з діяльністю видатних учених-аграріїв. Важливе місце серед них належить Володимирі Григоровичу Ротмістрову (1866–1941) — одному з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні, директору Одеського дослідного поля у 1894–1917 рр. [2]. У працях вченого значну увагу приділено впливу умов довкілля на формування врожаю, питанням посухостійкості та агрономічному значенню кореневої системи рослин [3]. Наукова спадщина В.Г. Ротмістрова та інших видатних представників аграрної науки України залишається актуальною і сьогодні, особливо в умовах глобальних кліматичних змін. Їхні дослідження стали основою для сучасних робіт із вивчення адаптивності рослин та створення високопродуктивних сортів пшениці, пристосованих до різних екологічних умов.

Основні уявлення щодо генетичного контролю реакції пшениці на тривалість дня сформувалися у другій половині ХХ ст. Було встановлено участь трьох генів системи *Ppd-1*, локалізованих у коротких плечах хромосом 2-ї гомеологічної групи. Подальші дослідження показали, що *Ppd-D1*, *Ppd-B1* та *Ppd-A1* належать до родини псевдорегуляторів PRR і беруть участь у регуляції переходу до генеративного розвитку через систему *TaFT/VRN3* [4].

На сучасному етапі доведено, що домінантні алелі *Ppd-1* знижують чутливість до фотоперіоду і прискорюють перехід рослин до колосіння.

Найбільш відомим є алель *Ppd-D1a*, поява якого пов'язана зі змінами в промоторній ділянці гена. Для *Ppd-B1* важливим механізмом є зміна кількості копій функціонального гена, що зумовлює формування багатокопійних алелів *Ppd-B1a* та *Ppd-B1c* [5]. Описано також нефункціональні або частково функціональні алелі, зокрема *Ppd-D1c* і *Ppd-A1_del303*, які мають еволюційне й селекційне значення [6].

Дослідження українського генофонду пшениці з використанням алель-специфічної ПЛР показали значну варіабельність алельних комбінацій *Ppd-1*. У сучасних озимих сортів української селекції поширені генотипи з наявністю *Ppd-D1a*, що свідчить про селекційне значення слабкої фотоперіодичної реакції для умов Півдня України. Серед озимих сортів також виявлено комбінації *Ppd-D1a Ppd-B1b Ppd-A1b* та варіанти з участю багатокопійних алелів *Ppd-B1*; ярі сорти характеризуються іншим співвідношенням рецесивних і домінуючих алелів [7].

Отже, сучасне вивчення фотоперіодичної чутливості пшениці є продовженням історичної лінії досліджень адаптивності рослин, започаткованої класиками аграрної науки. Увага до взаємодії рослини і середовища, що характерно для праць В.Г. Ротмістрова, методологічно перегукується з сучасними підходами маркер-асоційованого добору. Поєднання історичного досвіду, фізіолого-агрономічних спостережень і молекулярно-генетичного аналізу створює основу для добору генотипів пшениці з оптимальними темпами розвитку та підвищеною адаптивністю до умов певних кліматичних змін, зокрема півдня України.

Джерела літератури

1. Kamran A., Iqbal M., Spaner D. Flowering time in wheat (*Triticum aestivum* L.): a key factor for global adaptability. *Euphytica*. 2014. Vol. 197. P. 1-26.
2. 155 років з дня народження українського вченого-агронома, фундатора дослідної справи Володимира Григоровича Ротмістрова (1866-1941). Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН. URL: <https://dnsgb.com.ua/ua/novini/vistavki/155-rokiv-z-dnya-narodzhennya-ukrainskogo-vchenogo-agronoma-fundatora-doslidnoi-spravi-volodimira-grigorovicha-rotmistrova1866-1941/>
3. Коваленко М.М. Професор В.Г. Ротмістров (1866-1941) про значення кореневої системи в житті рослин. *Історія науки і біографістика*. 2014. № 2.
4. Yan L., Fu D., Li C., Blechl A., Tranquilli G., Bonafede M. The wheat and barley vernalization gene *VRN3* is an orthologue of FT. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*. 2006. Vol. 103, № 51. P. 19581-19586.
5. Diaz A., Zikhali M., Turner A., Isaac P., Laurie D. Copy number variation affecting the *Photoperiod-B1* and *Vernalization-A1* genes is associated with altered flowering time in wheat (*Triticum aestivum*). *PLoS One*. 2012. Vol. 7(3). e33234.
6. Guo Z., Song Y., Zhou R., Ren Z., Jia J. Discovery, evaluation and distribution of haplotypes of the wheat *Ppd-D1* gene. *New Phytologist*. 2010. Vol. 186. P. 841-851.
7. Файт В.І., Федорова В.Р. Влияние генов *Ppd* на адаптацию и урожай в условиях юга степи Украины. *Цитология и генетика*. 2007. Т. 41, № 6. С. 26-33.

НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОСЕКТОРУ

Кернасюк Ю. В.

Інститут сільського господарства Степу НААН (м. Кропивницький)

Агросектор постійно функціонує в режимі невизначеності, де ризики природного, антропогенного, логістичного й ринкового походження вимагають інтегрованих інструментів управління й швидкої адаптації на основі науково-інноваційне забезпечення регіонального інноваційного розвитку. Історія та практика розвитку досліджень в аграрній сфері спрямовані на формування комплексних підходів до вирішення вказаних проблем та пошуку оптимальних шляхів їх вирішення.

Сучасні наукові погляди підтверджують необхідність формування нової аграрної політики наукового інноваційного забезпечення трансферу результатів досліджень у прикладні проєкти, що підвищує стійкість виробництва й зменшує вразливість ланцюгів постачання [1-3]. Інший аспект пов'язаний з розвитком впродовж останніх років інноваційного циркулярного підходу у забезпеченні природоресурсної стійкості агровиробництва [4-5].

Науково-інноваційне забезпечення підвищення ефективності аграрного сектору має відбуватися не лише через автоматизацію окремих процесів, а й через реінжиниринг ланцюгів постачання із зосередженням на скороченні циклу від поля до переробки та споживача. Розвиток глибокої переробки аграрної сировини є визначальною умовою до створення доданої вартості в регіонах. Локальні переробні потужності зменшують втрати, підвищують зайнятість і знижують залежність від нестабільних транзитних коридорів.

Цифровий перехід повинен бути спрямований на створення інструментів на основі експертних агентських систем штучного інтелекту «останньої милі» для аграрія. Принцип «останньої милі» включає завершальний етап доставки товару або послуги безпосередньо до кінцевого споживача. Це найкоротший за відстанню, але водночас найскладніший та найдорожчий відрізок у всьому ланцюгу постачання. Насамперед, в контексті вище зазначеного для аграрія необхідні наукові розробки простих, доступних і сумісних рішень для моніторингу ґрунту, прогнозування врожайності та інтелектуального автоматизованого управління логістикою, а також інші інновації.

Енергетичний перехід у агросекторі відкриває подвійний ефект. З одного боку є вимоги до скорочення викидів і зменшення витрат через локальну генерацію та енергоефективність; а з іншого виникає нагальна потреба у фінансових моделях, що дозволяють малим і середнім господарствам інвестувати в автономні поновлювані та альтернативні джерела енергії.

Еколого-кліматична криза підкреслює необхідність в стратегічній перспективі науково-обґрунтованого переходу від традиційних інтенсивних аграрних практик до клімато-стійких систем аграрного виробництва, що комбінують агроекологічні підходи, скорочення хімічного навантаження й збереження біорізноманіття. При цьому інтеграція цифрових даних із

кліматичними сервісами має стати стандартом ведення агробізнесу на основі принципів та концептів SDG (Sustainable Development Goals). Для цього важливо розробити прогнози з врахуванням екстремальних кліматичних змін та сценарії адаптації. Адаптація має вимірюватися показниками ефективності, які охоплюють не тільки врожайність, а й вуглецевий слід, водний баланс, втрати при збиранні та рівень локальної доданої вартості. Аграрна політика і приватні ініціативи повинні спрямовуватися на створення транзитивних шляхів. Субсидії та гранти мають спрямовуватися, передусім, на капітальні інвестиції у переробку й енергоефективність, системи зрошення з метою покриття кліматичних ризиків, а податкові стимули повинні бути направлені на інновації.

Слід цілеспрямовано розвивати сучасну культуру даних і довіру між стейкхолдерами та науковцями, що має стати головним пріоритетом загальної корпоративної культури в агробізнесі. Важливо створювати та розвивати механізми прозорості ланцюгів постачання та чесного розподілу вигод, що стимулюють інвестиції в переробку й стійкі аграрні практики ведення агробізнесу. Підтримка місцевих ініціатив з кластеризації переробки створює економії масштабу й прискорює технологічне оновлення, водночас зберігаючи гнучкість локальних ланцюгів при порушеннях глобальної логістики. Також потрібні інновації в упаковці, зберіганні та холододовій логістиці, в тому числі низьковитратні точки впливу для зниження втрат і розширення термінів збуту продукції без значних капітальних вкладень.

Інноваційні освітні програми та технічний супровід для аграріїв при впровадженні цифрових і енергетичних рішень критично важливі для довгострокової масштабованості змін. Необхідний перехід в оцінюванні ефективності проектів від короткострокових до довгострокових показників їх стійкості, що стимулюватиме інвесторів до збільшення вкладень у глибоку переробку, енергоефективність та інноваційні технології адаптації до клімату та залучення наукової спільноти для спільного вирішення складних проблем.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. Інноваційний розвиток аграрної науки України: стан та перспективи. *Вісник аграрної науки*. 2025. № 1 (862). С. 75-83. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202501-09>
2. Резильєнтність ендегенного розвитку регіонів в умовах глобальних викликів та шоків: монографія. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2024. 307 с.
3. Гнилянська Л., Кісь М., Білоус Ю. Особливості реалізації проектів міжнародного трансферу технологій в агропромисловому секторі. *Економіка та суспільство*. 2024. (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-102>
4. Шубравська О., Прокопенко К. Циркулярний підхід у забезпеченні природоресурсної стійкості агровиробництва. *Економіка України*. 2025. № 9. С. 37-58. <https://doi.org/10.15407/econo myukr.2025.09.037>.

5. Яківців І. Я. Економічна ефективність впровадження моделей циркулярної економіки в агропромисловому комплексі у період відновлення. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2026. №27. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19218551>

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІТОСАНІТАРНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Коваленко Н.П., Поспєлова Г.Д.

Полтавський державний аграрний університет (м. Полтава)

Глобальна продовольча безпека в умовах кліматичних змін та інтенсифікації агровиробництва значною мірою залежить від ефективності систем захисту врожаю. Традиційні методи виявлення шкідливих організмів, що базуються переважно на візуальному моніторингу, морфологічному описі та стаціонарному хімічному аналізі, сьогодні демонструють свою обмеженість [1]. Вони є занадто повільними, трудомісткими та схильними до суб'єктивних помилок фахівців, що часто призводить до запізненого реагування на загрози. Прямі втрати врожаю, спричинені пізнім виявленням фітопатогенів, можуть досягати 40 %. Це, у свою чергу, тягне за собою неефективне, часто надмірне використання пестицидів, створює додаткові екологічні ризики та підвищує собівартість продукції.

Цифровізація фітосанітарного моніторингу нині трансформується від простого візуального спостереження до використання молекулярних методів безпосередньо у агроценозах та інтелектуальних систем раннього виявлення фітопатогенів. Саме молекулярна діагностика на місці (On-site diagnostics) стала значним технологічним проривом. Завдяки можливості безпосередньо в полі проводити аналіз нуклеїнових кислот патогенів за допомогою спеціальних портативних приладів значно скоротився час на проведення діагностики хвороб рослин. Крім того, відпала потреба транспортування зразків патматеріалу до центральних лабораторій [2].

Найбільш перспективною технологією для впровадження у виробничу практику є петльова ізотермічна ампліфікація (LAMP). На відміну від класичної полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР), яка вимагає дорогого обладнання для циклічної зміни температур, LAMP проводиться за постійної температури у діапазоні 60-65 °С. Висока специфічність методу забезпечується використанням набору з 4-6 праймерів, що розпізнають до 8 окремих ділянок цільової послідовності ДНК патогена. Застосування спеціального ферменту Bst-полімерази з високою здатністю до витіснення ланцюгів дозволяє синтезувати нову ДНК без попереднього нагрівання для денатурації. Крім високої точності, LAMP відзначається стійкістю до інгібіторів, що містяться у необроблених рослинних зразках (грунт, сік рослин), що робить її ідеальною для польового

використання. Крім того, час реакції LAMP – зазвичай 30-60 хв порівняно з 3-4 годинами ПЛР.

Однією з головних переваг LAMP для цифровізації є простота візуалізації результатів, які можна фіксувати за допомогою смартфона, та швидкість отримання результату. Портативний пристрій «DoctorVida» дозволяє виявляти віруси рослин із високою точністю при зниженні вартості тесту на 40 %.

Нині перспективним в сільському господарстві є використання мікрофлюїдики та «лабораторії на чипі». Завдяки таким технологіям стає можливим в одному зразку одночасно виявляти різні штами збудників хвороб (мультиплексний аналіз). Експрес-діагностика хвороб (Point-of-Care) використовується для діагностики вірусних і бактеріальних хвороб (наприклад фітофторозу, фузаріозу, бактеріального опіку).

Сучасні чипи вловлюють спори зі змивів із листків або з повітря, за допомогою специфічних антитіл або ампліфікації нуклеїнових кислот ідентифікують їх у мікроканалах.

Інтеграція LAMP-діагностики в загальну систему управління господарством (Farm Management Information Systems – FMIS) перетворює захист рослин із «лікування за фактом» на прецизійну систему швидкого реагування [2].

Інтеграція в систему управління відбувається на агрономічному рівні (Decision Support), економічному (Cost Optimization) та стратегічному (Big Data & Forecasting).

Система автоматично накладає результати LAMP-тесту на карту полів. Це дозволяє: локалізувати вогнище (при виявленні патогену лише в одній точці, доцільним є застосування фунгіцидів чи інсектицидів лише на цій ділянці (спот-обприскування), а не на площі всього поля); визначити резистентність (LAMP дозволяє швидко ідентифікувати конкретний штам, що допомагає обрати діючу речовину препарату, до якої патоген ще не пристосувався). Дані діагностики інтегруються в модуль планування витрат таких, як зниження пестицидного навантаження та економія ресурсу техніки.

Зараз в Україні активно впроваджуються системні зміни у цифровізацію фітосанітарного моніторингу. Зокрема, країна повністю переходить на використання електронних фітосанітарних сертифікатів (ePhyto) для експорту агропродукції до країн Європейського Союзу. Це стало можливим завдяки інтеграції в міжнародну систему ePhyto HUB, що дозволяє відмовитися від паперових документів і значно прискорити проходження контролю.

Таким чином, впровадження комплексних інтелектуальних систем фітосанітарного моніторингу не лише забезпечить біологічну ефективність захисту рослин та високу економічну рентабельність виробництва, а й забезпечить конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. Розвиток сільського господарства Полтавщини в період скасування кріпацтва : навч. посіб. для студ. і викл. с.-г. закл. освіти / В.

А. Вергунов, Н. П. Коваленко, О. В. Сайко ; під ред. В. А. Вергунова. К. : Нора-Прінт, 1998. 144 с.

2. Коваленко Н. П., Поспелова Г. Д. Технології імерсійного навчання у підготовці фахівців із захисту рослин. *Інноваційні підходи в освіті: інтеграція технологій, науки та практики у підготовці фахівців: матеріали 57-ї науково-методичної конференції викладачів і аспірантів*. Полтава : ПДАУ, 2026. С. 58-60.

ДИНАМІКА ПУБЛІКАЦІЙНОЇ ТА ВІНАХІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Коломацький Д.К., Реліна Л.І., Єгорова Н.Ю., Фатєєва О.О.

Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН (м. Харків)

Бібліометричний аналіз – це потужний інструмент для дослідження тенденцій в розвитку науки в цілому, окремих її галузей та напрямів. Нашим завданням було дослідити еволюцію наукових досліджень і винаходів в українській аграрній сфері. Пошук проводили в наукометричній базі Lens.org. При пошуку були встановлені такі фільтри: регіон – Україна (при цьому слід зауважити, що база Lens.org має інформацію про приналежність установи до тієї чи іншої країни, тільки якщо ця установа офіційно зареєстрована в Research Organization Registry (ROR), тому публікаційна діяльність деяких установ аграрного профілю може не відображатися при пошуку літератури); типи документів – експериментальні та оглядові статті, спеціалізовані випуски журналів, книги та глави книг, матеріали конференцій, дисертації та патенти (остання категорія представляла собою окремий пошук).

Всього було виявлено 13350 наукових публікацій та 339 патентів. Кількість наукових публікацій почала стрімко зростати після 2015 р. і продовжувала зростати протягом періоду 2019-2022 рр., досягнувши рекордної кількості 1991 опублікована робота в 2022 р., незважаючи на пандемію COVID-19 та початок повномасштабного вторгнення російських загарбників. В 2024 р. спостерігається різкий спад публікаційної діяльності до 1339 опублікованих робіт. Це можна пояснити тим, що в 2019-2022 рр. публікували дані, накопичені за минулі роки, а к 2024 р. запас накопичених даних вичерпався. Проте в 2025 р. кількість публікацій знов різко збільшилася: було опубліковано 1984 робіт. 90% публікацій – це публікації в наукових журналах, що типово практично для всіх наук. Що стосується патентів, то тут темпоральний профіль зовсім інший. Чітко виділяються 3 основних кластера винахідницької діяльності: 1996-2004 рр., 2006-2016 рр. та 2022-2026 рр. Рекорд було досягнуто у 2015 р. – 45 патентів.

Слід зазначити, що база Lens.org не веде облік свідоцтв про авторство, тому селекційні розробки часто залишаються за межами набору даних для аналізу. Наприклад в 2017 р. було видано 34 свідоцтва про авторство на сорт рослини тільки для пшениці м'якої озимої [1], а всього в 2017 р. українським

селекціонерам було видано більше 800 Plant Breeder's Right (PBR) [2]. Тому патентний пошук в базі Lens.org має суттєві обмеження при дослідженні діяльності селекціонерів. Це стосується не тільки українських селекціонерів. Європейська модель (система UPOV) схожа на українську: там видається Plant Variety Right (PVR) або PBR. Це спеціальне право не є патентом у класичному розумінні. Тому європейські сорти так само «невидимі» для бази Lens.org. Отже відстеження динаміки і продуктивності селекційної діяльності потребує окремого пошуку з використанням звітів UPOV, УІЕСР або Мінагрополітики.

Серед установ лідером за кількістю публікацій є Національна академія наук України (2927 опублікованих робіт), на другому місці Національний університет біоресурсів і природокористування України (1578), на третьому Національна академія аграрних наук України (942). В переліку топових організацій багато іноземних установ (Université libre de Bruxelles, University of Vienna та інші), що свідчить про тісне співробітництво українських дослідників з закордонними колегами. Лідером за кількістю патентів також є Національний університет біоресурсів і природокористування України (154), при цьому слід зауважити, що ця установа значиться в базі Lens.org під чотирма різними назвами (Nat Univ Bioresources & Nature Man Ukraine, Nat Univ Biological Resources & Nature Management Ukraine, Nat Univ Of Bioresources And Nature Man Of Ukraine та National Univ Of Life And Environmental Sciences Of Ukraine), тому доводиться уважно відстежувати подібні «роздвоєння» і «розтروєння».

Лідером за кількістю публікацій є Володимир Григорович Радченко (807 публікацій, Інститут еволюційної екології НАН), він же є абсолютним лідером за показником цитування (загальна кількість цитувань 231). Лідером за кількістю виданих патентів є Булгаков Володимир Михайлович (78 патентів, Національний університет біоресурсів і природокористування України).

Проведений пошук довів зростання публікаційної діяльності українських вчених-аграріїв попри виклики, створені пандемією та військовим станом. Виявлено провідні установи та провідних авторів. Зроблено акцент на обмеженнях патентного пошуку в базі Lens.org. Для підвищення «присутності» в міжнародних наукометричних базах українським дослідникам можна рекомендувати реєструвати свої установи в ROR (це безкоштовно), а також відстежувати, щоб назва місця роботи (афіліація) була уніфікована і подавалася в єдиному варіанті від усіх дослідників цієї установи.

Джерела та література

1. Відомості щодо виданих свідоцтв на авторство про сорт рослин. Охорона прав на сорти рослин. Бюлетень. 2017, Вип. 4. С. 71-77. <https://sops.gov.ua/uploads/page/5a81a5b1024b2.pdf> [дата доступу 25.04.2026]

2. UPOV. Statistics and Trends in Plant Variety Protection. <https://www.upov.int/en/plant-variety-protection/pvp-statistics> [Retrieved on 04/25/2026]

СТВОРЕННЯ ПЕРШИХ ВІТЧИЗНЯНИХ СОРТІВ ЦИБУЛІ БАГАТОЯРУСНОЇ

Позняк О.В.¹, Пальонко О.В.¹, Кондратенко С.І.²

¹Дослідна станція «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва
НААН (с. Крути Чернігівська обл.)

²Інститут овочівництва і баштанництва НААН
(сел. Селекційне Харківська обл.)

Важливим напрямом розвитку аграрного сектору економіки України є покращення видового складу та відповідно асортименту овочевих видів рослин, створення сортів малопоширених видів рослин, придатних до вирощування за органічних технологій у різних агрокліматичних зонах [1]. Принципи раціонального та правильного харчування передбачають споживання достатньої кількості овочевої продукції з дотриманням різноманіття її асортименту. Такий підхід сприяє збагаченню харчування, подовженню періоду споживання вітамінної продукції, а також, у деякій мірі, подолати сезонний характер її надходження. Для цього необхідно удосконалити структуру вирощування і споживання овочів за рахунок введення в культуру нових цінних видів овочевих рослин, створення сортів малопоширених видів рослин для різних зон вирощування з метою розширення ареалу їх розповсюдження і освоєння у виробництво.

До цінних овочевих культур належить цибуля багатоярусна (*Allium proliferum* Schrad.). За її вирощування і використання можна значно збагатити асортимент вітамінної продукції, зокрема в несезонний період [2]. До 2026 року у Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні, сортів цибулі багатоярусної не було, заявки на реєстрацію сортів даного виду не подавалися. Населення в Україні вирощує переважно місцеві популяції. Отже, робота зі створення вітчизняних сортів в сучасних умовах є актуальною, оскільки забезпечує збагачення сортових ресурсів даного виду саме вітчизняними розробками.

Особливість багатоярусної цибулі – формування замість суцвіття повітряних цибулинок, тому її інколи називають живородною. Цибулинки на стрільці утворюються в декілька ярусів (за належного розвитку рослин і залежно від сортових особливостей – до 4-5). Багатоярусна цибуля – морозо-, зимо- та холодостійка рослина, на одному місці до 5 років (при багаторічній культурі).

З метою створення конкурентоспроможних вітчизняних сортів цибулі багатоярусної на Дослідній станції «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН проведена селекційна робота з цим видом, яка базувалася на доборі з гетерогенних гібридних популяцій нового перспективного вихідного матеріалу, що постійно оцінювався на всіх етапах свого створення за стабільністю прояву комплексу господарсько-цінних ознак.

За результатами селекційної роботи, проведеної в установі, створені 2 сорти цибулі багатоярусної – Борзенка та Говерла, які у 2026 році були включені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Сорт цибулі багатоярусної Борзенка (Патент на сорт рослини № 260128 від 16.02.2026 р.; Свідоцтво про державну реєстрацію сорту № 260153 від 16.02.2026 р.) характеризується урожайністю зеленої маси (за осінньої сівби повітряних цибулинок) 23,6 т/га (на 31,8 % більше за стандарт); початок збиральної стиглості настає на 27 добу після відростання (на 4 доби раніше за стандарт); висота рослини на початку стеблуння – 68,2 см; кількість листків – 8 штук; ширина листка – 2,0 см; довжина етиольованої частини – 9,4 см; діаметр етиольованої частини – 2,1 см; довжина стрілки – 95,2 см; стрілка: висота закладання першого ярусу – 74 см; кількість ярусів повітряних цибулинок - 2; середня кількість повітряних цибулинок у першому ярусі – 21 штука; діаметр цибулинки у першому ярусі – 2,0-2,2 см; діаметр цибулинки у другому ярусі – 0,9 см.

Сорт цибулі багатоярусної Говерла (Патент на сорт рослини № 260129 від 16.02.2026 р.; Свідоцтво про державну реєстрацію сорту № 260154 від 16.02.2026 р.) характеризується урожайністю зеленої маси 22,4 т/га (на 25,1 % більше за стандарт); початок збиральної стиглості настає на 34 добу після відростання (на 3 доби пізніше за стандарт); висота рослини на початку стеблуння – 60,0 см; кількість листків – 6 штук; ширина листка – 1,5 см; довжина етиольованої частини – 9,2 см; діаметр етиольованої частини – 1,6 см; довжина стрілки – 93,8 см; висота закладання першого ярусу – 73 см; кількість ярусів повітряних цибулинок - 1; середня кількість повітряних цибулинок у першому ярусі – 4 штуки; діаметр цибулинки у першому ярусі – 2,8-3,2 см.

Нові сорти є високопродуктивними, придатними для механізованих технологій вирощування та конкурентоспроможними на вітчизняному ринку. Створення новітнього сортименту цього виду сприятиме поширенню культури в Україні.

Джерела та література

1. Kondratenko S., Pozniak O. Expansion of the gene pool of varieties of underutilized vegetable plant species suitable for organic cultivation technologies. Chapter «Agricultural sciences». *Directions for the development of science in the context of global transformations* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. 836 p. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-562-4>. P. 124-154.

2. Позняк О. В. Цінний вид для вітчизняного овочівництва – цибуля багатоярусна. *Основні, малопоширені і нетрадиційні види рослин – від вивчення до освоєння (сільськогосподарські і біологічні науки)*: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (у рамках IX наукового форуму «Науковий тиждень у Крутах – 2024», 13-14 березня 2024 р., с. Крути, Чернігівська обл.) / ДС «Маяк» ІОБ НААН: у 3 т. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2024. Т. 2. С. 178-184.

ІСТОРІЯ, РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В СЕЛЕКЦІЙНО-ГЕНЕТИЧНОМУ ІНСТИТУТІ – НАЦІОНАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ НАСІННЄЗНАВСТВА ТА СОРТОВИВЧЕННЯ

Січкач В.І., Лаврова Г.Д., Молодченкова О.О.

Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннєзнавства та сортівивчення (м. Одеса)

Соя є одною з найбільш поширених культур світового землеробства. За її виробництвом Україна займає 9 місце у світі і перше у Європі, виробляючи 37% європейської сої. Якщо у 2001 році нею займали 73 тисячі гектарів, то з 2010 року соєю засівають 1–2 млн. га. При цьому її валовий збір збільшився з 0,074 до 4,74 млн. т. Урожайність сої в Україні в останні роки стабільно перевищує 2,0 т/га, досягаючи у деяких областях 3,0 т/га.

Селекційна робота з соєю в Селекційно-генетичному інституті розпочалася в 1947 році, метою якої було створення високоврожайного, скоростиглого сорту з високим прикріпленням нижніх бобів, щоб запобігти втратам при збиранні. На жаль, у подальшому ці дослідження були припинені, хоча до державного випробування був переданий сорт Піонерка.

Новий етап селекції сої в інституті розпочався у 1979 році, коли була чітко спланована програма селекційно-генетичних досліджень, направлених на створення високопродуктивних сортів з підвищеним рівнем посухостійкості та жаростійкості, високим вмістом білка в насінні, максимальною здатністю фіксувати азот із повітря. Основа вихідного матеріалу була сформована на основі світової колекції сої, мутантного матеріалу, який був створений першим автором на Кіровоградській державній сільськогосподарській дослідній станції (1), а також значним об'ємом гібридних популяцій ранніх поколінь, одержаних у Гвельфському університеті (Канада) за проходження наукового стажування.

На початкових етапах селекційної роботи (1979–1986 рр.) випробували в польових умовах біля 5000 сортозразків світової колекції, виділили найбільш унікальні колекційні генотипи, провели групування вивчених форм в окремі кластери на основі відстані Махаланобіса, що в повній мірі допомогло при доборі батьківських пар для гібридизації (2). У цей період було доведено, що насіннева продуктивність рослин сої в найбільшій мірі залежить від загальної надземної маси рослин, діаметра стебла біля його основи, кількості бобів і насінин на рослині (3).

Найбільш перспективним виявився одержаний за допомогою хімічних мутагенів вихідний матеріал, із якого виділили декілька морфологічних мутантів з цінним комплексом господарських ознак. За дії диметилсульфату (ДМС) у газовій фазі на насіння сорту ВНПМК 9186 індукували мутант 1/4-80, який був переданий на державне сорто випробування під назвою Аркадія одеська.

Подальша селекційна робота була зосереджена на використанні методів міжсорткової гібридизації для одержання цінного вихідного матеріалу, вивчення успадкування господарсько цінних ознак та рівня їх генетичної мінливості у гібридних популяціях ранніх поколінь, порівняння методів добору елітних

рослин в експериментально створених гібридних популяціях. Процес штучної гібридизації у сої дуже трудомісткий, а вихід гібридного насіння дуже низький, що значно обмежує генетичну різноманітність вихідного матеріалу, тому у своїй селекційній роботі ми інтенсивно використовували спонтанну гібридизацію, добираючи у блоки спонтанного переопилення батьківські пари, одні компоненти яких несли рецесивні, а інші домінуючі ознаки (4). Особливо ефективний даний метод одержання вихідного матеріалу за використання джерел генної чоловічої стерильності (ГЧС) (5).

Базуючись на одержаних результатах в інституті виведено біля 40 сортів сої, які добре пристосовані до умов степової та лісостепової зон, мають оптимальну тривалість вегетаційного періоду, насіння вирізняється високим рівнем білка. На демонстраційному полігоні сортів сої Полтавської ДСГДС ім. М.І. Вавилова у 2023 році урожайність сортів сої селекції нашого інституту перевищила 3 т/га і досягала 4,86 т/га у сорту Аврора та 5,36 т/га у сорту Еврідіка. Це свідчить, з одного боку, що добір за жорстких агрокліматичних умов, в яких відбувається селекція сої в Селекційно-генетичному інституті, є досить ефективним, а з іншого боку, про значний генетичний потенціал сортів сої одеської селекції.

Сорти нашої селекції виділяються високим рівнем білку, так як ми приділяємо особливу увагу у своїх дослідженнях добору форм такого типу. Оскільки процес переробки сої на кормові добавки, харчові концентрати та ізоляти включає видалення олії, тому заслуговують на особливу увагу нові високобілкові сорти Одеситка і Серенада, які мають високу гомеостатичність за біохімічними параметрами, а Серенада виділяється також високою врожайністю.

Наступним етапом буде поєднання в одному генотипі високої насінневої продуктивності, поживної цінності насіння та толерантності до водного і температурного стресів.

Джерела та література

1. Сичкарь В.И. 1981. Экспериментальные мутации у сои и их селекционное значение. Сообщение III. Частота мутаций в зависимости от метода обработки семян и в различных поколениях после воздействия мутагенными факторами. *Генетика*. Т. 17. № 12. С. 2184–2190.
2. Сичкарь В.И., Григорян Э.М., Луговой А.П. 1988. Многомерный анализ параметров расстойки Махаланобиса по хозяйственно ценным признакам у различных групп сои. *Цитология и генетика*. Т. 22. № 3. С. 37–43.
3. Луговой А.П. 1990. Селекционная ценность различных форм сои в условиях юга УССР. Автореф. канд. дисс. Одесса. 15 с.
4. Сичкар В.І., Лаврова Г.Д. 2001. Створення вихідного матеріалу для селекції сої із застосуванням гібридизації. *Вісник аграрної науки*. № 6. С. 50–52.
5. Лаврова Г.Д. 1993. Створення вихідного матеріалу для селекції сої за допомогою джерел ГЧС. Автореф. дис. канд. біол. н. Одеса. 17 с.

Секція 5. Інформаційно-бібліотечне супроводження науково-освітнього галузевого процесу

БІЛЬШЕ НІЖ КНИГИ: ЯК ЗМІНЮЮТЬСЯ СУЧАСНІ БІБЛІОТЕКИ.

Грохольська О. М.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Сьогодні бібліотеки – це вже не просто тихі зали з книжковими полицями. Вони перетворюються на сучасні центри для спілкування та нових ідей. Зараз популярною є ідея «Бібліотека як лабораторія майбутнього» (Library Futures Lab). Це означає, що сюди приходять не лише почитати, а й протестувати нові технології, чомусь навчитися або створити власний проєкт разом із сусідами чи друзями.

«Лабораторія майбутніх бібліотек» — це спільна ініціатива Національної бібліотеки Нідерландів (de Koninklijke Bibliotheek) та фахівців із дизайну, ІТ та математики Делфтського університету (EEMCS). Разом вони допомагають бібліотекам вийти за межі звичайного зберігання книг. Мета проєкту — перетворити бібліотеки на сучасні центри для навчання та живого спілкування, поєднуючи для цього можливості сучасного дизайну та цифрових технологій.

Лабораторія в Делфті стала місцем зустрічі студентів, науковців та практиків. Разом вони розв'язують складні технічні завдання, з якими звичайна бібліотека не впорається самотужки. Головне питання: як за допомогою штучного інтелекту та віртуальної реальності зробити знання доступнішими для кожного та оновити роботу бібліотек під потреби сучасного цифрового світу. Можна відзначити вже перші результати роботи в напрямку «Доступність для всіх». Проєкт «Опис зображень» допомагає людям із вадами зору «побачити» ілюстрації в книгах завдяки цифровим технологіям, а напрямком «Жива історія» - у провінції Дренте використовують доповнену реальність, щоб місцеві жителі могли буквально доторкнутися до історії та артефактів свого краю.

Водночас у Роттердамі бібліотека Університету Еразма створила власну команду експертів — Future Library Lab. Програмісти, математики та бібліотекарі разом вчать комп'ютерні програми аналізувати величезні масиви текстів. Це дозволяє швидше знаходити потрібну інформацію та робити наукові відкриття, що дає змогу тестувати нові технології, створювати власні проєкти в колі однодумців, постійно навчатися чогось нового.

Головні напрями розвитку бібліотек :

- Творчі майстерні (Мейкерспейси): Спеціальні зони з 3D-принтерами та лазерними станками, де кожен може власноруч створити прототип чи виріб.
- Цифрове мистецтво та VR/AR: Виставки з використанням віртуальної та доповненої реальності, що дозволяють відвідувачам зануритися в нові формати культури.

- Обговорення майбутнього: Воркшопи та дискусії про те, як нові технології змінюють наше життя.
- Тестування інновацій: Бібліотека стає місцем, де першими випробовують сервіси на базі штучного інтелекту чи «розумних» пристроїв.

Досвід перевтілення бібліотек в центр розвитку, навчання, експериментів можна знайти в таких закладах:

1. Dokk1 (Орхус, Данія) Це не просто бібліотека, а величезний громадський центр. Завдяки відкритому дизайну вона символізує доступність знань для всіх. Крім книг, тут є ігрові майданчики, зони для спільної роботи та навіть автоматична парковка.

2. Oodi (Гельсінкі, Фінляндія) Справжній «дім для мешканців міста». Тут можна не лише читати, а й користуватися майстернею з 3D-принтерами та лазерними різакми, працювати у медіа-студіях (монтаж відео, дизайн, звукозапис), займатися електронікою на спеціальних станціях з професійним обладнанням.

3. Idea Stores (Лондон, Велика Британія) Ці центри об'єднують звичайну бібліотеку з курсами для дорослих. Тут можна водночас взяти книгу та записатися на курси підвищення кваліфікації або йогу. Головна ідея — зробити навчання доступним для кожного мешканця району.

Перетворення бібліотек на «лабораторії майбутнього» допоможе оновити всю галузь, залучити молодь та активних людей. Це створює умови для співпраці з IT-компаніями, навчальними закладами та громадськими організаціями. Бібліотека стає живим простором для творчості, а не просто сховищем книг.

Даний напрямок допомагає отримати сучасні майданчики для навчання та розвитку громади, допомогти бібліотекам залишатися корисними в цифровий час.

Дуже приємно зазначити, що в Україні вже відкриваються майстерні (мейкерспейси), цифрові лабораторії та освітні хаби. В нашій країні працює понад 5 000 хабів цифрової освіти, і більшість із них відкриті саме в бібліотеках. Тут звичайним людям допомагають «на ти» спілкуватися з технологіями: вчать користуватися месенджерами, соцмережами та державними послугами через платформу Дія.Освіта. Це робить життя громади безпечнішим та сучаснішим.

Слід відмітити розвиток українських бібліотек, не дивлячись на складний період у нашій країні таких як:

Бібліотека ім. Короленка у Харкові оцифрувала унікальні співочі рукописи — ірмолої. Тепер ці шедеври доступні науковцям у всьому світі. Також створила масштабний Цифровий архів війни. Це сайт, де зібрано тисячі фото, відео та документів про російську агресію та наш спротив, щоб зберегти правду для майбутніх поколінь.

У 2024 році у Львові відкрили ProFashion бібліотеку. Це унікальне місце, де можна не лише почитати про історію моди, а й безкоштовно пошити одяг у швейному коворкінгу або провести професійну зйомку у власній фотостудії.

Крім того, у львівських бібліотеках діють Центри Едукації, де дорослих безкоштовно вчать маркетингу, психології та роботі зі штучним інтелектом.

В Тернополі працює лабораторія «МедіаСтарт», де діти вчаться малювати за допомогою 3D та опановують графічний дизайн.

Завдяки європейським грантам у бібліотеці Кам'янець-Подільську створили Мейкерспейс. Це одночасно і майстерня з 3D-принтерами, де можна стати розробником, і безпечний центр, що працює навіть під час блекаутів. Тут вчать писати гранти, медіаграмотності та борються за рівні права в громаді.

Розвиток такої моделі дозволить по-новому поглянути на бібліотеку — як на центр інновацій, культури та спілкування, що об'єднує людей і допомагає країні.

Джерела та література

1. Горчинська В. Бібліотека як лабораторія майбутнього: нові функції, інструменти та суспільні ролі в епоху трансформацій. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=11079>

2. Oodi – унікальна бібліотека Фінляндії URL: <https://svitedu.com.ua/oodi-unikalna-biblioteka-finlyandiyi/>

РОЛЬ ОЦИФРУВАННЯ У СИСТЕМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МІСТА КИЄВА

Демуз І. О.¹, Кирпосенко П. О.²

¹Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

²Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (м. Київ)

У даній публікації презентовані узагальнені результати власного дослідження ролі оцифрування у системі збереження фондів Державного архіву м. Києва (далі – ДАК), для чого було проаналізовано склад фондів названого архіву, організацію процесу оцифрування та формування цифрового фонду користування в ДАК; сформульовано систему критеріїв визначення черговості оцифрування матеріалів ДАК і обґрунтовано її відповідність завданням збереження архівних фондів.

Відзначимо, що загальні правила оцифрування на рівні конкретної архівної установи діють через склад її фондів. Саме фондівий масив задає типи носіїв, фізичний стан документів, глибину описування, користувацький попит і межі доступу до цифрових копій. В ДАК зосереджено комплекси різного походження: документи дорадянських міських інституцій, радянського управління і пострадянського адміністрування. Для оцифрування така структура означає потребу в різних технологічних режимах, оскільки документи різних періодів відрізняються фізичним станом, формою письма, рівнем описування і користувацькою затребуваністю.

Положення про Державний архів м. Києва фіксує процеси комплектування, зберігання, обліку і використання архівних документів, охорону, реставрацію й консервацію документів НАФ, формування страхового фонду та фонду користування [7, с. 6, 8]. Аналіз практики ДАК показав, що оцифрування архівних фондів доцільно розглядати як складову системи збереження, обліку, описування і доступу до документів. Результати цифрового опрацювання в ДАК відображаються через одиниці зберігання, файли, описи, резервне копіювання та оприлюднення цифрових ресурсів [1, с. 8; 3, с. 9–10; 5, с. 10–11].

Ретельний аналіз фондowego наповнення ДАК за хронологією документів, видами, історією їхнього надходження, ступенем первинного опрацювання після передавання, якістю довідкового апарату, режимами доступу тощо дав можливість говорити про формування окремої черги цифрового опрацювання. Зокрема, як було встановлено, склад фондів ДАК зумовлює різні режими цифрового опрацювання: паперові управлінські справи можуть входити до потокового копіювання, тоді як рукописні документи, кресленики, плани, карти, альбоми, фотоілюстрації та справи з обмеженим доступом потребують індивідуального підходу.

Загальнодержавна рамка цифрового опрацювання (для всіх центральних державних архівів, державних архівів областей і м. Києва) була задана наказом Державної архівної служби України від 29 грудня 2021 р. № 165, яким затверджено Програму оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 рр. Метою документа визначено забезпечення швидкого і зручного доступу до документної інформації та інших архівних інформаційних ресурсів [1, с. 1]. ДАК працює в системі централізованого планування, де загальна рамка задається Укрдержархівом, а конкретне виконання реалізується на рівні архівної установи через власну програму, добір робочих масивів і шоквартальне звітування за уніфікованою формою [1, с. 1, 8]. У річних звітах ДАК цей напрям деталізовано через кількість оцифрованих описів і кількість створених файлів описів [1, с. 4; 3, с. 9–10; 4, с. 9; 5, с. 11]. Ці дані показують, що організація оцифрування в ДАК від початку програмного циклу будувалася у трьох облікових площинах: копіювання справ, створення файлів і переведення описів у цифрову форму.

Як вдалося встановити, ще до початку програмного циклу ДАК мав сформований практичний контур цифрового копіювання: фонд користування на паперові документи було поповнено 412 460 файлами на 887 одиниць зберігання, а оцифрування описів управлінської документації становило 1 395 описів і 80 557 файлів [2, с. 12–13]. Тому Програма 2022–2025 рр. не започаткувала цифрову роботу з нуля, а перевела її у централізований планово-звітний режим.

У 2022 р., першому році реалізації Програми, цифровий фонд користування документами з паперовим носієм поповнено 161 713 файлами на 392 одиниці зберігання [3, с. 9]. Паралельно ДАК оцифрував 646 описів управлінської документації, що відповідало 47 438 файлам [3, с. 9–10]. У текстовій частині звіту уточнено, що робота проводилася з найбільш запитуваними документами фонду Р-1, Київської міської ради народних

депутатів та виконавчого органу Київської міської ради депутатів, і фонду Р-1654, відділів реєстрації актів цивільного стану у м. Києві [3, с. 14].

У 2023 р. обсяг цифрового копіювання зріс. ДАК створив 221 577 файлів цифрових копій на 512 одиниць зберігання при плані 156 000 файлів і 449 одиниць зберігання [4, с. 8]. Оцифрування описів управлінської документації також перевищило план: замість 584 описів і 45 000 файлів фактично оцифровано 967 описів і 46 857 файлів [4, с. 9]. У текстовій частині звіту знову названо фонди Р-1 і Р-1654 як найбільш запитувані документальні комплекси [4, с. 16]. Ці дані показують сталість пріоритетів: цифровий процес був зосереджений на документах із високою інтенсивністю використання і соціально-правовою значущістю.

У 2024 р. фонд користування документами з паперовим носієм поповнено 168 801 файлом цифрових копій на 362 одиниці зберігання при плані 156 000 файлів і 290 одиниць зберігання [5, с. 10]. Оцифрування описів у цьому році мало особливо високі показники: замість запланованих 584 описів і 45 000 файлів фактично оцифровано 1 685 описів і 56 184 файли [5, с. 11]. Такий результат показує, що в окремі роки акцент цифрової роботи може зміщуватися з копіювання справ на розширення електронного довідкового апарату. Такий зсув відповідає логіці формування цифрового фонду користування, оскільки описи забезпечують керованість цифрового масиву та зручність пошуку.

У 2025 р. обсяг створення цифрових копій значно перевищив як попередні річні показники, так і плановий обсяг. За звітом ДАК, фонд користування документами з паперовим носієм поповнено 708 195 файлами цифрових копій на 3 204 одиниці зберігання при плані 216 400 файлів і 394 одиниці зберігання [6, арк. «Ф8 р1», рядки 148–149]. Оцифрування описів управлінської документації виконано в межах планового показника: 584 описи при плані 584 описи [6, арк. «Ф8 р1», рядки 178–179].

Сумарно за 2022–2025 рр. ДАК створив 1 260 286 файлів цифрових копій на 4 470 одиниць зберігання. За той самий період було оцифровано 3 882 описи управлінської документації [3, с. 9–10; 4, с. 8–9; 5, с. 10–11; 6, арк. «Ф8 р1», рядки 148–149, 178–179]. Порівняння з програмними показниками показує перевищення початкового плану за кількістю цифрових файлів і одиниць зберігання. Водночас динаміка залишалася нерівномірною: найбільший приріст цифрових копій припав на 2025 р., тоді як 2024 р. вирізнявся найвищим за досліджуваний період показником оцифрування описів.

У звітних матеріалах ДАК простежується переважання паперових документів як основного об'єкта цифрового опрацювання. У рядках щодо створення фонду користування на кіно-, фото-, фоно- та відеодокументи за 2022–2025 рр. фактичне створення цифрових копій не зафіксовано [3, с. 9–10; 4, с. 8–9; 5, с. 10–11; 6, арк. «Ф8 р1», рядки 150–168]. Отже, цифровий фонд користування ДАК у досліджуваний період формувався передусім як масив цифрових копій паперових справ і цифрових копій описів до них.

Стратегічний план розвитку ДАК на 2024–2028 рр. закріплює цифровізацію як окремий напрям інституційного розвитку. У SWOT-аналізі

серед сильних сторін установи названо оцифрування архівних документів і створення е-архіву, а серед можливостей, швидке створення великої кількості електронних копій архівних документів через взаємодію з інститутами громадянського суспільства з питань цифровізації [8, с. 4]. У системі стратегічних цілей першим визначено забезпечення дистанційного доступу органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та громадян до архівних документів; серед завдань цієї цілі названо оцифрування документів НАФ ДАК, створення архівних інформаційних ресурсів і баз даних, а також забезпечення доступу до архівних інформаційних ресурсів в онлайн-режимі [8, с. 5].

Для ДАК доцільно запропонувати систему критеріїв визначення черговості оцифрування. Її основою має бути поєднання шести груп критеріїв: інтенсивність використання документів, фізичний стан і ризик втрати інформації, історико-культурна або соціально-правова цінність, готовність науково-довідкового апарату, правовий режим доступу та технічна спроможність архіву. У межах такого підходу першочерговими мають бути документи, які часто використовуються, фізично зношуються, мають довідкове або суспільне значення, можуть бути пов'язані з електронним описом і мають визначений режим майбутнього використання. Окремим напрямом має залишатися цифрове опрацювання описів, покажчиків та індексованих записів, оскільки без них цифрові копії не забезпечують повноцінного зменшення навантаження на оригінали.

Отже, організація оцифрування в ДАК у 2022–2025 рр. спиралася на загальнодержавну Програму оцифрування, щорічне планування і звітність, переважно опрацювання документів з паперовим носієм, поєднання цифрових копій з оцифруванням описів, окремий облік фонду користування, страхового фонду й резервного копіювання, а також поступове введення частини цифрових масивів в онлайн-доступ. Фактичні показники засвідчують, що цифровий фонд користування ДАК формується через кількісне нарощування файлів, розвиток довідкового апарату, індексованих записів і тематичних ресурсів. Така організаційна логіка пояснює перехід від умов, заданих складом фондів, до практичного функціонування цифрового архівного ресурсу.

Джерела та література

1. Державна архівна служба України. Про затвердження Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022-2025 роки: наказ від 29.12.2021 № 165. Київ, 2021. 8 с. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1445_2.pdf.
2. Державний архів м. Києва. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2021 рік. Київ, 2021. URL: <https://archive.kyivcity.gov.ua/index.php/diialnist/informatsiia-pro-diialnist>.
3. Державний архів м. Києва. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2022 рік. Київ, 2022. URL: https://archive.kyivcity.gov.ua/images/zvit/da_zvit_2022.pdf.

4. Державний архів м. Києва. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2023 рік. Київ, 2023. URL: <https://archive.kyivcity.gov.ua/index.php/diialnist/informatsiia-pro-diialnist>.

5. Державний архів м. Києва. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2024 рік. Київ, 2024. URL: <https://archive.kyivcity.gov.ua/index.php/diialnist/informatsiia-pro-diialnist>.

6. Державний архів м. Києва. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2025 рік. Київ, 2025. URL: <https://archive.kyivcity.gov.ua/index.php/diialnist/informatsiia-pro-diialnist>.

7. Київська міська рада. Про затвердження Положення про Державний архів м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації): рішення від 02.03.2023 № 6016/6057. Київ, 2023. URL: https://archive.kyivcity.gov.ua/images/informazia_pro_fin_res/KMDA338.pdf.

8. Стратегічний план розвитку Державного архіву м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) на період з 2024 до 2028 року. Київ, 2024. URL: <https://archive.kyivcity.gov.ua/index.php/diialnist/informatsiia-pro-diialnist>.

ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ: ВІД ВИТОКІВ ДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Каштанова Т.В., Вовчук Л.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ)

Ефективність аграрного сектору історично детермінована не лише ресурсною базою, а й рівнем інформаційного забезпечення. Матеріальні чинники виробництва - посівний матеріал, технічне оснащення та агрохімікати - залишаються лише потенційними ресурсами до моменту їх поєднання з експертними знаннями щодо методології їх використання. Тому, ретроспективний погляд на розвиток галузевої інформаційної системи дозволяє простежити, як протягом епох вибудовувалися механізми фіксації та передачі агрономічних знань та досвіду в сільському господарстві, яке було і є основною галуззю держави, її економічним фундаментом та гарантом продовольчої безпеки.

До появи писемності агрономічні знання були тісно пов'язані з практикою; виступаючи частиною культурного коду племені або народу, передавались із покоління в покоління у звичаях й традиціях разом з сакральним космогонічними знаннями. Цим частково можна пояснити їх відносну незмінність протягом декілька століть.

З появою писемності деякі сільськогосподарські відомості стали передаватись уривками в рукописних церковних культових книгах й історичних хроніках, які через обмежену кількість екземплярів і особливий обіг не могли відчутно вплинути на поширення, збереження інформації про розвиток

агрономічної науки та практики. Варто відмітити одну із перших інформаційних систем аграрного спрямування Давнього Єгипту, яка поєднувала зберігання, розвиток та передачу інформації. Храми були головними «науково-дослідними інститутами» того часу. Жреці накопичували та зберігали астрономічні знання, які були критично важливими для агрономії. Настінні розписи служили свого роду «ілюстрованими посібниками». На стінах детально зображували цикли робіт: оранку, сівбу, збирання врожаю, обмолот та зберігання зерна. Це були еталони того, як саме має виконуватися робота. Також відомості були зібрані в спеціалізованих манускриптах, які містили дані про норми висіву, поради щодо догляду за худобою та методи боротьби зі шкідниками тощо. У знайдених вавілонських глиняних табличках також міститься сільськогосподарська інформація. Деякі науковці висловлюють припущення, що і «...у великій Александрійській бібліотеці також зберігалось багато папірусів з питань сільського господарства».

Виникнення та подальший розвиток книгодрукування здійснили справжній переворот у системі документальних комунікацій, в організації сільськогосподарського виробництва, розвитку аграрної науки та розповсюдженні сільськогосподарських знань. Зацікавленими у поширенні друкованої продукції стали друкарі-видавці та книготорговці. Ними започаткована видавничо-книготорговельна галузь. Спочатку створювалися окремі рекламні плакати, потім - видавничі та книготорговельні каталоги.

З появою книгодрукарства змінився характер передачі інформації. Відтоді для отримання будь-яких відомостей не обов'язково було самому замовляти виготовлення книги. Достатньо було придбати один із друкованих примірників, що спростило обіг інформації, в тому числі й відомостей з агрономії. Книги стали більш масовими, змінилось їх призначення – воно стало менш сакральним і більш прагматичним. Виникнення систем бібліотек, зробило можливим публічне користування книжками, зробило інформацію більш доступною. Систематизація знань почалася з виникнення перших сільськогосподарських товариств, також при аграрних школах та університетах починають формуватися спеціалізовані фонди, що збирали саме галузеву літературу.

Розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві потребував системи передавання агрономічних знань. З'явилися не лише спеціалізовані видання з питань агрономії, а й систематична сільськогосподарська освіта. Західний агрономічний досвід приходив на українські землі та інші землі східноєвропейських країн через переклади. Згодом публікації наукових праць на сільськогосподарську тематику стала регулярною, з'явилися агрономічні журнали, звіти дослідних установ, праці вчених, які і до цього часу є одним із основних засобів накопичення і розповсюдження сільськогосподарських знань.

Бібліотеки як центри збереження й розвитку національної культури, узагальнений носій розвитку суспільства, надбань у науці, освіті, культурі, виробництві потребують об'єктивного дослідження процесу практичної діяльності за певних історичних умов.

Основна роль у процесі забезпечення інформацією сільськогосподарської галузі належить аграрним бібліотекам. Сьогодні в державі діє очолювана Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН (ННСГБ НААН) розгалужена мережа з 160 бібліотек ЗВО, коледжів та НДУ.

Еволюціонуючи, книгозбірня пройшла складний шлях свого становлення й розвитку, неодноразово змінювалися її назва й підпорядкування, але за різних історичних, політичних, економічних обставин не змінюється сутність її діяльності, котра не обмежується ні географічними, ні відомчим, ні будь-якими іншими рамками і спрямована на удосконалення інформаційно-бібліотечного супроводження наукового забезпечення вітчизняного агропромислового виробництва, без якого розвиток аграрного сектора неможливий.

Головним орієнтиром бібліотеки є розширення якісного і швидкого доступу до сучасної інформації та знань для задоволення інформаційних потреб читачів, в т.ч. аграрників, фахівців, дослідників.

Бібліотеки активно впроваджують електронні каталоги, цифрові бібліотеки та повнотекстові бази даних. Створення інституційних репозитаріїв дозволяє забезпечити відкритий доступ до наукових праць науковців, викладачів і дослідників аграрного профілю.

Завдяки цифровій трансформації, ННСГБ НААН як і більшість бібліотек в майбутньому стануть ключовими архівами національної пам'яті та динамічними інформаційними хабами для інтелектуальних дискусій, що дозволить українському суспільству ефективно конкурувати в глобальному інформаційному середовищі.

АГРАРНА НАУКОВА СПАДЩИНА ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКО У ФОНДАХ ННСГБ НААН

Коломісць Н. Д.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4590-265X>

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН зберігається наукова спадщина видатних українських та іноземних аграріїв, науковців, прогресивних землевласників, фахівців з агрономії, землеробства, рослинництва, кормовиробництва, тваринництва, ветеринарії, зоотехнії, лісівництва, ботаніки, зоології, дослідної справи. Серед них – Чикаленко Євген Харлампійович (1861-1929) — український громадський діяч, меценат, публіцист, видавець, агроном і землевласник, один із найактивніших діячів українського національного та просвітницького руху кінця XIX – початку XX ст. Народився 21 грудня 1861 року в селі Перешори Херсонської губернії. Навчався на природничому факультеті Харківського університету, однак за участь у студентському гуртку був заарештований у 1884 році та п'ять років перебував

під наглядом поліції. Повернувшись до родинного маєтку в Перешорах, Чикаленко присвятив себе веденню господарства та впровадженню новітніх методів землеробства. Згодом він став відомим аграрієм-практиком, а сучасники називали його «великим прихильником парового обробітку ґрунту і автором написаних на малоросійській мові брошур з сільського господарства» [1]. У своїх господарствах Перешори та Гетьманівка Чикаленко активно впроваджував систему раціонального степового землеробства. Він готував чорний пар за системою Івана Овсинського, застосовував глибоку оранку, травосіяння та п'ятипільну сівозміну. Основою сівозміни були чорний пар, озима пшениця, кукурудза, яра пшениця, ячмінь та овес. Чикаленко дійшов висновку, що озимі культури найкраще висівати після чорного або раннього зеленого пару, а ярі — після кукурудзи чи напівпару.

Важливим напрямом його діяльності стала боротьба із засухою. Працюючи у складних природно-кліматичних умовах Херсонщини, де нестача вологи часто призводила до неврожаїв, Чикаленко прагнув поєднати традиційний селянський досвід із досягненнями агрономічної науки кінця XIX – початку XX ст. У своїй діяльності він спирався на праці Павла Костичева, Василя Кудашева та Олександра Ізмаїльського, які досліджували способи боротьби із засухою та збереження ґрунтової вологи у степових чорноземах [2]. У статті «Боротьба з посухами методом обробітку ґрунту», опублікованій у «Збірнику Херсонського земства» у 1896 році, Чикаленко узагальнив власний досвід господарювання та описав методи збереження вологи в ґрунті: чорний пар, своєчасне розпушування верхнього шару ґрунту, боротьбу з бур'янами, добір посухостійких сортів зернових культур та правильну сівозміну. Він доводив, що раціональний обробіток землі дозволяє значно підвищити врожайність навіть у посушливих умовах степу.

Господарство Чикаленка мало показовий характер. Він не лише випробовував нові агротехнічні методи, а й демонстрував їх ефективність місцевим селянам і землевласникам. Особливу увагу приділяв вирощуванню зернових культур, кукурудзи, кормових трав, винограду та садівництву. У своїх маєтках він також займався тваринництвом, зокрема розведенням худоби української породи, упряжних коней рисисто-клейдесдальських метисів, свиней напівберкширів. Племінних биків закупували у землевласника Ананьївського повіту Левицького і в Подільській губернії у Недзельського; рисаків-жеребців – у Васютинського та Левицького; ваговозів клейдесдаль у Шатилова в Моховому. Кормом для худоби слугували взимку – кукурудзяні стебла і полова, сіно і кормові буряки; в робочий час – сіно і дерть, а також для коней – овес [3-4].

Чикаленко був не лише практиком, а й активним популяризатором агрономічних знань для селян. У 1897 році в Одесі Євген Харлампійович власним коштом видав першу книгу «Чорний пар, плодозмін і сіяна трава» із серії «Розмова про сільське хазяйство», царська цензура п'ять років не давала дозволу на її друк. До цієї серії пізніше увійшли праці «Худоба: коні, скотина, свині та вівці», «Сіяні трави, кукурудза та буряки», «Виноград» і «Сад». Книги були написані простою українською мовою у формі бесіди із селянами, що

робило їх доступними для широкого кола читачів. Основною метою видань було поширення серед населення практичних знань із землеробства, садівництва, виноградарства, кормовиробництва й тваринництва. У книзі «Чорний пар, плодозмін і сіяна трава» Чикаленко детально описував використання чорного пару у боротьбі із засухою та пояснював переваги плодозмінної системи [5]. Серія «Розмова про сільське хазяйство» здобула широку популярність і перевидавалась сім разів. Загальний наклад сягав близько пів мільйона примірників. Книги були схвалені Ученим комітетом Міністерства землеробства і державного майна та рекомендовані для бібліотек початкових училищ, семінарій, сільськогосподарських шкіл і народних читалень. Серію було відзначено великими срібними медалями Харківського товариства сільського господарства у 1900 р. та Катеринославської обласної виставки у 1910 р. [6-8].

Праці Чикаленка активно популяризувалися земствами та аграрною пресою. У 1901 році Олександрівське повітове земство виділило 300 рублів на придбання брошур «Розмова про сільське хазяйство» для безкоштовного розповсюдження серед населення. Київська та Херсонська губернські земські управи використовували ці видання під час сільськогосподарських курсів і лекцій для селян. У журналі «Хуторянин» за 1904 рік повідомлялося, що передплатники, окрім щотижневих номерів, безкоштовно будуть отримувати додатки, серед яких: п'ять книг Є. Чикаленко із серії «Розмова про сільське хазяйство», «Біографія М. В. Гоголя», видання «Хуторянин і його читачі», праці про економічну та сільськогосподарську діяльність Полтавського губернського земства, а також насіння городніх і польових культур.

Позитивні рецензії на книги Євгена Чикаленко публікувалися у провідних аграрних виданнях того часу, зокрема гласним та членом Ананьївської управи П. Кондрацьким у «Збірнику Херсонського земства» (1897), спеціалістом з особливих доручень при Міністерстві землеробства та держмайна В. Бертенсоном у «Хозяине»³ (1901), агрономом П. Дубровським [та його ж під псевдонімом Д-ий П.] у «Хуторянині» (1900, 1901), а також Ф. З. у «Южно-русской сельскохозяйственной газете» (1897).

Кореспондент «Збірника Херсонського земства» Г. Сидоренко називав книги Чикаленка «школою рільництва», яка навчала селян правильному веденню господарства, вирощуванню кукурудзи, буряків та впровадженню травосіяння [9]. В. Бертенсон у журналі «Хозяин» за 1901 р. високо оцінив книгу «Чорний пар, плодозмін і сіяна трава», відзначивши її практичність, доступність та орієнтацію на потреби селянського господарства. Він наголошував, що автор не лише описував агрономічні методи, а й перевіряв їх на власному досвіді [10]. Позитивно була оцінена і друга книга «Худоба: коні, худоба, свині та вівці», у якій автор подав відомості про арабську, англійську, арденську, битюгську, клейдесдальську породи коней; голландську, киянську, симментальську, українську, шортгорнську, шаролезську породи великої рогатої худоби, грубошерстих і мериносових овець; йоркширських і беркширських свиней; а також рекомендації щодо годівлі та лікування тварин. Бертенсон висловлював

³ Назви періодичних видань подаються мовою оригіналу.

переконання, що ця праця матиме не менший успіх серед селян, ніж попереднє видання Чикаленка.

Схвальний відгук отримала і книга «Виноград». Рецензент Володимир Яблоновський підкреслював, що Чикаленко у простій формі пояснює способи закладання виноградника, догляду за лозою, формування кущів за способом Гюйо, боротьби зі шкідниками та виготовлення вина. Попри окремі зауваження щодо способів обробітку ґрунту, рецензент загалом рекомендував книгу для поширення серед селян через земства [11].

Чикаленко активно підтримував розвиток української аграрної періодики та просвітницьких організацій. У 1906 р. разом із В. Симиренком і В. Леонтовичем заснував і фінансував першу щоденну українську газету в царській імперії — «Громадська думка», а згодом був видавцем газети «Рада». Чикаленко був членом товариства «Український агроном», створеного 21 лютого 1913 р. у Києві під керівництвом агронома, політика й економіста, майбутнього міністра землеробства УНР, А. Г. Терниченка, видавничим органом якого був український хліборобський часопис «Рілля» [12]. У цьому журналі Чикаленко опублікував статтю «Кукурудза» (1912), в якій описав поширення кукурудзи на Херсонщині й Катеринославщині та її значення для господарства селян [13].

Займав активну громадську позицію. Чикаленко був членом «Старої громади», Української демократичної партії, одним із засновників Товариства українських поступовців, членом товариства «Просвіта», підтримував видання українських книжок та діяльність бібліотек. У 1898 році передав понад 400 книг та періодичних видань бібліотеці при Ананьївській повітовій земській управі. Був опікуном Перешорської церковно-приходської школи і щорічно надавав їй матеріальну підтримку. Брав участь у Першому українському просвітньо-економічному конгресі у Львові 1909 року та в роботі Обласного з'їзду сільських господарів і представників земств у Катеринославі 1910 року, де розглядалися питання аграрної освіти, кооперації, рослинництва, тваринництва та сільськогосподарської дослідної справи [14].

Отже, діяльність Євгена Чикаленка стала яскравим прикладом поєднання аграрної науки, практичного землеробства, меценатства та просвітництва. Він не лише впроваджував сучасні методи господарювання у власних маєтках, а й активно популяризував їх серед селян через книги, журнали, земства, показові поля та аграрні курси. Серія «Розмова про сільське хазяйство» фактично стала народною енциклопедією агрономічних знань українською мовою. Практична й просвітницька діяльність Чикаленка сприяла поширенню науково обґрунтованого степового землеробства, розвитку української аграрної думки та підвищенню культури господарювання в Україні наприкінці XIX – на початку XX століття.

Джерела та література:

1. Бертенсон В. По югу России. *Хозяин*. 1899. № 36. С. 1205-1209.
2. Чикаленко Е. Борьба с засухами посредством обработки полей (По П. А. Костычеву «Обработка и удобрение чернозема», «О борьбе с засухами в черноземной полосе»; Кн. В. А. Кудашева «О сбережении почвенной влаги при

обработке озимых полей»; А. А. Измаильского «Влажность почвы и грунтовая вода»). *Сборник Херсонского земства*. 1896. № 3. С. 72–77.

3. Приложение: Описание частновладельческих хозяйств Ананьевского уезда. *Сборник Херсонского земства*. 1900. № 2. С. 1-48.

4. Описание частновладельческих хозяйств Ананьевского уезда. *Сборник Херсонского земства*. 1900. № 5. С. 171-173.

5. Чикаленко С. Х. Розмова про сільське хазяйство. Кн. 1. Чорний пар та плодозмін / С. Чикаленко ; Южно-русское о-во печатного дела. 2-е испр. изд. Одесса : Тип. Акционерного Южно-рус. о-ва печатного дела, 1901. 32 с.

6. Отчет-альбом Южно-русской областной сельскохозяйственной, промышленной и кустарной выставки г. Екатеринославе с 1-го июля по 10-е октября 1911 года / под ред. А. Ф. Родзевича-Белевича ; Екатеринославское губ. зем. Екатеринослав: Типо-цинкография Густава Берсе, 1912. С. 282.

7. Чикаленко С. Х. Розмова про сільське хазяйство. Кн. 2. Худоба: коні, скотина, свині та вівці / Е. Чикаленко; Благотворительное о-во изд. общепользных и дешевых книг. 4-е изд., доп. СПб.: Н.Я. Стойковой, 1910. 51 с.: рис.

8. Коломієць Н. Д. Сільськогосподарська україніка 1901-1917 рр. у фондах ННСГБ НААН від Благодійного товариства видання корисних і дешевих книг: до 125-річчя організації: матеріали XVIII Всеукр. наук. конф. молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні», присвячена ювілейним датам від дня народження видатних учених в галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за своїми напрямками: Вернадського В. І. (1863-1945), Фальца-Фейна Ф. Е. (1863-1920), Сапегіна А. О. (1883-1946), Скороходька А. К. (1883-1954), Шміта О. О. (1833-1916), Київ, 18 травня 2023 р. // НААН, ННСГБ НААН. Київ, 2023. С. 135-138. <https://doi.org/10.31073/CC227FDB-E142-47E2-A91A-634278630C91>.

9. Сидоренко Г. Листок замечаний и наблюденый г.г. корреспондентов. А) По Александрийскому уезду. «Розмова про сільське хазяйство» Чикаленко. *Сборник Херсонского земства*. 1901. № 2. С. 167-168.

10. Бертенсон В. Библиография. Розмова про сільське хазяйство. Черный пар, плодозмін і сіяна трава. (Беседа о сельском хозяйстве. Черный пар, плодосмен и травосеяние). Е. Чикаленко Одесса, 1897, 32 с. Изд. Высочайше утвержденного «Южно-русского общества печатного дела». *Хозяин*. 1901. № 30. С. 984.

11. Яблоновский Вл. Библиография. Розмова про сільське хазяйство. Кн. 4-та. Выноград. Е. Чикаленко. Изд. Благотворит. Общества издания общепользных и книг в Петербурге. 1901 г. *Хозяин*. 1901. № 30. С. 984.

12. Коломієць Н. Д. Україномовні аграрні видання 1901-1917 рр. у фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН. *Історія науки і біографістика*. 2023. Вип. 2. С. 227-242. doi.org/10.31073/istnauka202302-14<https://inb.dnsgb.com.ua/2023-2/14.pdf>.

13. Чикаленко С. Х. Кукуруза (пшінка, пшеничка, папушоя). *Рілля*. 1912. № 4/5. С. 104-107.

14. Труды областного съезда представителей земств и сельских хозяев юга России. Т. V: Журналы и доклады / Под ред. В.Э. Брунста. Екатеринослав: Тип. газеты «Южная Заря», 1910. 405 с.

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENTIFIC LIBRARIES: OPPORTUNITIES FOR AGRICULTURAL KNOWLEDGE MANAGEMENT

Pylypenko L.

National Scientific Agricultural Library of NAAS (Kyiv)

In the context of rapid digital transformation, scientific libraries are gradually changing their role from traditional repositories of documents into intellectual centers for access, analysis, and dissemination of knowledge. This is especially relevant for the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, whose activities are closely connected with information support for agricultural science, education, and production.

One of the most promising directions for the library's development is the implementation of artificial intelligence technologies. Their application can contribute to the modernization of key library processes, including automated support for cataloguing and subject indexing, semantic search within electronic resources, digitization of rare collections, automatic summarization of scientific texts, and personalized recommendation services for users.

An important technical basis for these transformations is the development of the library's digital infrastructure, particularly the implementation of modern modular library service platforms [1]. This creates the preconditions for integrating intelligent services capable of processing large volumes of bibliographic, full-text, and archival information.

Special attention should also be paid to the potential of large language models and semantic technologies in the management of agricultural scientific knowledge [2]. AI-based systems can support the creation of semantic indexes, knowledge maps, and intelligent search mechanisms that identify connections between concepts, researchers, institutions, and scientific results. Such tools may significantly accelerate the processing of dissertations, monographs, reports, and archival materials, making agricultural knowledge more accessible and reusable for researchers and practitioners.

At the same time, the use of artificial intelligence in the scientific and library sphere requires a careful and responsible approach. Among the major risks are the generation of unreliable information, algorithmic bias, copyright infringement, threats to personal data privacy, and insufficient levels of digital literacy among users. Therefore, AI systems in scientific libraries should operate under conditions of human oversight, transparency, source verification, and compliance with ethical standards.

Another important aspect concerns copyright protection, intellectual property, and academic integrity. The implementation of AI technologies in scientific libraries requires compliance with Ukrainian legislation regulating copyright, digitization of collections, processing of personal data, and responsible use of scientific materials. In

this context, libraries should develop internal policies regarding AI-assisted services, citation verification, transparency of AI-generated content, and ethical standards for the use of digital resources.

The integration of AI technologies also transforms the professional role of librarians. Rather than replacing specialists, artificial intelligence creates a need for new competencies related to metadata editing, data curation, quality control, AI literacy, and user support. Consequently, scientific libraries increasingly act not only as information providers but also as centers for digital and information literacy, promoting responsible and critical use of AI technologies in research activities.

Therefore, the implementation of artificial intelligence in the activities of the National Scientific Agricultural Library of the NAAS of Ukraine should be viewed as an assistive tool that strengthens rather than replaces the professional role of librarians. Provided that human oversight, transparency, compliance with legislation, and academic integrity are ensured, AI can become an important factor in the modernization of library services and the development of information support for agricultural science in Ukraine.

REFERENCES

1. The National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Sciences of Ukraine is implementing the open library services platform FOLIO [Digital Resource]. URL: <https://dnsgb.com.ua/novini/podii/2025/nacionalna-naukova-silskogospodarska-biblioteka-naan-vprovadzhue-vidkritu-platformu-bibliotechnih-poslug-folio/>
2. Zhu H, Qin S, Su M, Lin C, Li A and Gao J (2025) Harnessing large vision and language models in agriculture: a review. *Front. Plant Sci.* 16:1579355. doi: 10.3389/fpls.2025.1579355

ЗМІСТ

ВІТАННЯ (І. Гриник)	3
Кириленко І. Г. УКРАЇНСЬКА АГРАРНА НАУКА – НАДІЙНИЙ ФУНДАМЕНТ НАШОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
Вергунов В. А. МОЛОДЬ І НАУКА – МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ	8

СЕКЦІЯ 1. Історія аграрної науки, освіти і техніки

Анненкова Н. Г. ЗАБУТІ ІМЕНА УРЯКОЦУКРОВИРОБНИЦТВА: ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ КАШИН	11
Апостол Т. М. ВИДАТНІ ВЧЕНІ-ГРУНТОЗНАВЦІ У ЗАПОЧАТКУВАННІ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРИРОДНО- СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РАЙОНУВАННЯ (70-ті р. XIX ст. – початок XX ст.)	12
Бачкала О. В. ЖИТТЯ ТА НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА А. М. ЯНГОЛЯ: ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ МЕЛПОРАЦІЇ	15
Бойко О. В., Щербак О. В. СЛОВО ПРО ЙОСИПА ЗЕНООВИЧА СІРАЦЬКОГО – ВИЗНАНОГО АВТОРИТЕТУ У ВІДТВОРЕННІ ТВАРИН (1936–2015)	17
Волощук Г. Д., Кузьмінська Г. П., Томашевська А. М. СОЛОМОН ЛЬВОВИЧ ФРАНКФУРТ – ЗАСНОВНИК ЦЕНТРАЛЬНОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ	19
Довгорук Ю. О. УЧАСТЬ ДІОНІСІЯ ДЖОВАНІ В НАУКОВІЙ РОБОТІ ПО ДОСЛІДЖЕННЮ БОЛІТ І ПОКАЗОВИХ ПОПУЛЯРИЗАЦІЙНИХ ВИПРОБУВАННЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ В 1912–1915 РОКАХ	21
Гасанова І. І. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУКИ ПРО ЯКІСТЬ ЗЕРНА В УКРАЇНІ	23
Камінський І. Я. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В ГАЛИЧИНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАЦЬ Ф. БУЯКА ТА КОНТЕКСТУ ЕПОХИ	25
Клименко М. Б. ЖУРНАЛ «РОІЛНІК» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ АГРАРНОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.	27
Костєв В. М. МЕТОДОЛОГІЧНА КОНСТРУКЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ПРОСТОРУ	29
Круть М. В. НАУКОВІ НАДБАННЯ ТА ШКОЛА ПРОФЕСОРА В.П. СМІЛЯНЦЯ (до 90-річчя від дня народження)	30
Кузьменко Н.В., Самородов В.М. ПОЛТАВСЬКІ РОТМІСТРОВИ: НОВІ ТА МАЛОВІДОМІ ФАКТИ РОДИННОЇ БІОГРАФІЇ	34
Кунець В. В., Лактіонова Т. М., Парасочка І. Ф. МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ ЗУСТРІЧІ 1929 РОКУ З ПІДГОТОВКИ ІІ МІЖНАРОДНОГО КОНГРЕСУ ГРУНТОЗНАВЦІВ (1930)	38

<i>Лямець Л. І.</i> П. М. ЛОМОНОСОВ-ГЕЙЄР – АГРОНОМ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	40
<i>Морзун А. В., Яценко А. О.</i> НАУКОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ КИЇВСЬКОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ	43
<i>Ожерельєва В. М., Коломацький Д. К.</i> В. Г. ВОЛЬФ – ФАХІВЕЦЬ З ТЕОРІЇ ТЕХНОЛОГІЇ СЕЛЕКЦІЇ І МАТЕМАТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	45
<i>Отара Н. М.</i> ПОЛТАВЩИНА І ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ВИДАТНІ ПОСТАТІ	49
<i>Павленко П. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ АГРАРНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ: ВІД ПЕРШИХ АСУ ДО КОНЦЕПЦІЇ «DATA-INTENSIVE SCIENCE» У ТОЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ	52
<i>Підгайна Т. М.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У 1924 РОЦІ	54
<i>Полагенько О. С.</i> ПСИХОЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ АГРАРІЇВ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВИХ ПІДХОДІВ	58
<i>Самородов В. М., Барська Г. М.</i> ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СТВОРЕННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ ПЕРШОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ УСТАНОВИ З КУЛЬТУРИ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН	60
<i>Сенчук Т. Ю.</i> НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ БДЖІЛЬНИЦТВА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	63
<i>Соловей Г. М.</i> ДІОНІСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ДЖОВАНІ ЯК ФАХІВЕЦЬ ІЗ КУЛЬТУРИ БОЛІТ І ЛУКІВНИЦТВА: ВНЕСОК У РОЗВИТОК МЕЛІОРАЦІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	65
<i>Татарчук Л.М.</i> ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВОЛОДИМИРА САВОВИЧА КРАМАРОВА (1906–1986) У РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ Й РЕМОНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ МАШИН	67
<i>Чеботар С. В.</i> ІСТОРИЧНИЙ ЗВ’ЯЗОК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА ТА СЕЛЕКЦІЙНО-ГЕНЕТИЧНОГО ІНСТИТУТУ – НЦНС: ВІД А. О. САПЕГІНА ДО СУЧАСНОСТІ	71
<i>Шербак О. В., Бойко О. В.</i> ПОДОБА БОРИС ЄВГЕНОВИЧ – ВИЗНАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ГЕНЕТИКИ, СЕЛЕКЦІЇ ТА РОЗВЕДЕННЯ (1936–2022)	74

СЕКЦІЯ 2. Історія науки, освіти і техніки як складова історії України

<i>Авчіннікова Г. Д.</i> ЕТАПИ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ	77
---	----

Анненков І.О., Криворучко І.М. ФОРМУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗАСОБІВ МЕХАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ОЧИЩЕННЯ ЗЕРНА В УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.	79
Балишев М. А. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ БОБРОВНИКОВА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ ТЕОРІЇ КОМЕТ	82
Будник С. М. ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ БАБУК: НАУКОВИЙ ШЛЯХ УЧЕНОГО-МЕХАНІЗАТОРА	84
Вергунов В. А. НАЙВІДОМІША ЖІНКА-ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКИХ ҐРУНТІВ – ПРОФЕСОР Н.Б. ВЕРНАНДЕР (1901–1986)	87
Гамалія В. М., Руда С. П. ВНЕСОК Л. Й. РУБЕНЧИКА У РОЗВИТОК ҐРУНТОВОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ (до 130-річчя від дня народження)	91
Гармасар В. Г. РУДА СВІТЛАНА ПЕТРІВНА (ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТА 65-РІЧЧЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)	93
Гордієнко М. Г. УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ЯК АВАНГАРД АНТИКОЛОНІАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ	95
Гребенюк І. В., Фатєєва О. О. М.О. ГОЛУБ – ВИДАТНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ВЧЕНИЙ В ГАЛУЗІ СЕЛЕКЦІЇ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ	97
Грушицька І. Б. УЧАСТЬ ОДЕСЬКОЇ АСТРОНОМІЧНОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗА ПРОГРАМОЮ МІЖНАРОДНОГО РОКУ СПОКІЙНОГО СОНЦЯ	100
Гуленко М.О. Ф.А. ЩЕРБИНА ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАСНУВАННІ МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БРОТОВБИ У ПРАЗІ	102
Данилевич В. Ю. ВОЛОДИМИР МОЙСЕЙОВИЧ ЛАНДО: ЗАБУТИЙ ЕКОНОМІСТ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	104
Дороніна Г. А., Звонкова Г. Л. НАУКОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ О. Я. ОРЛОВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАУК ПРО ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)	107
Жванко Л. М. ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: УЧАСТЬ ЕТНІЧНИХ ПОЛЯКІВ У ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ	108
Коковін Ю. В. КИЇВСЬКИЙ КРАЙОВИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ МУЗЕЙ У ЦАРСЬКОМУ ПАЛАЦІ У 1920–1930-х рр.	110
Кунець В. В. РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШОЇ ГАЛУЗЕВОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ІНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ	112
Кучер В. І. ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО СУПРОВОДУ ВІДБУДОВИ І РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1919–1920 РР.)	115

<i>Литвинко А. С., Луговський О. Г.</i> 60 РОКІВ ВІД ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ ІМ. М. М. БОГОЛЮБОВА НАН УКРАЇНИ	120
<i>Мамрай В. В.</i> ВНЕСОК ЯКОВА МАРКІЯНОВИЧА КУДИ В СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІТОПАТОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ...	122
<i>Медвідь Ф. М.</i> ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ (ДО 30-РІЧЧЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)	125
<i>Наумов О. Г.</i> РОЛЬ О.О. ПОТАПОВОЇ В ПІДГОТОВЦІ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ІНСТИТУТУ РОСЛИННИЦТВА ІМ. В. Я. ЮР'ЄВА НААН	131
<i>Немиря М. Г.</i> ВІД РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОСТОРУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ У 1991–2025 РР.	133
<i>Олійник Т. Б.</i> ПОЛТАВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ОСЕРЕДОК СВИНАРСТВА: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	136
<i>Пархоменко В. В.</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	138
<i>Самородов В. М., Шиян О. О.</i> ІЗ ПЛЕЯДИ ВИДАТНИХ СЕЛЕКЦІОНЕРІВ УКРАЇНИ: Є. С. ГУРЖІЙ (1906–1983)	142
<i>Томашина Г. П.</i> ВНЕСОК АНАСТАСІЇ ЛЕЩЕНКО У ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НАПРАЦЮВАННЯ ІЗ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В УКРАЇНІ (ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	144
<i>Фесенко П. О.</i> «СВІТЛИЦЯ» ПЛОТЯНСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК ВЕГЕТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ	147
<i>Хоменко Є. В.</i> УЧАСТЬ МАШИНОВИПРОБУВАЛЬНОЇ СТАНЦІЇ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ У ВИПРОБУВАННЯХ БУРЯКОПРОРІДЖУВАЛЬНИХ МАШИН 1906 Р.	149
<i>Шостя А. М., Жванко Л. М.</i> ПРОФЕСОРКА НІНА АНТОНІВНА МАРНИНЕНКО (1926–2011): ДО СТОРІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ВИДАТНОЇ НАУКОВИЦІ У ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА	152
<i>Юрчак Е. В.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЕНТОМОЛОГІЇ ТА ФІТОПАТОЛОГІЇ АН УРСР У 1946–1948 РР.	154

СЕКЦІЯ 3. Природознавство в контексті еволюції наукової думки

<i>Балян І.В., Жуковська Л.Ц.</i> НАУКОВА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ВІНОГРАДСЬКОГО У РОЗВИТКУ ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА АГРАРНОЇ НАУКИ	157
<i>Булашенко Н. В., Федорова І. В.</i> МІКРОБІОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ С.М. ВІНОГРАДСЬКОГО ЯК НАУКОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ В УКРАЇНІ	158

<i>Ниженник С. В.</i> СЕЛЕКЦІЙНА НАУКА УКРАЇНИ ЯК НАУКОВЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ Й ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ ДУМКИ	160
<i>Спорников В. О.</i> ФІТОПАТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ М. П. ЛІСОВОГО В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ НАУКИ	163
<i>Щебетюк Н.Б.</i> МОНОГРАФІЯ «АГРАРНА НАУКА В УКРАЇНІ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.: ІСТОРИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ...» ЯК ДЖЕРЕЛО З РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ПРИРОДОЗНАВСТВА	166

СЕКЦІЯ 4. Організація наукового забезпечення ведення сільського господарства України: стан та перспективи

<i>Балашова І.А., Бальвінська М.С., Файт В.І., Федорова В.Р.</i> ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОТОПЕРІОДИЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ПШЕНИЦІ, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ СЕЛЕКЦІЇ	170
<i>Кернасюк Ю. В.</i> НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОСЕКТОРУ	172
<i>Коваленко Н. П., Поспєлова Г. Д.</i> НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІТОСАНІТАРНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	174
<i>Коломацький Д. К., Реліна Л. І., Єгорова Н. Ю., Фатєєва О. О.</i> ДИНАМІКА ПУБЛІКАЦІЙНОЇ ТА ВИНАХІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ	176
<i>Позняк О. В., Пальонко О. В., Кондратенко С. І.</i> СТВОРЕННЯ ПЕРШИХ ВІТЧИЗНЯНИХ СОРТІВ ЦИБУЛІ БАГАТОЯРУСНОЇ	178
<i>Січкач В. І., Лаврова Г.Д., Молодченкова О.О.</i> ІСТОРІЯ, РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СЕЛЕКЦІЇ СОЇ В СЕЛЕКЦІЙНО-ГЕНЕТИЧНОМУ ІНСТИТУТІ – НАЦІОНАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ НАСІННЄЗНАВСТВА ТА СОРТОВИВЧЕННЯ	180

СЕКЦІЯ 5. Інформаційно-бібліотечне супроводження науково-освітнього галузевого процесу

<i>Грохольська О. М.</i> БІЛЬШЕ НІЖ КНИГИ: ЯК ЗМІНЮЮТЬСЯ СУЧАСНІ БІБЛІОТЕКИ	182
<i>Демез І. О., Кирпосенко П. О.</i> РОЛЬ ОЦИФРУВАННЯ У СИСТЕМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МІСТА КІСВА	184
<i>Кашитанова Т. В., Вовчук Л. В.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ: ВІД ВИТОКІВ ДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ	188

<i>Коломієць Н. Д.</i> АГРАРНА НАУКОВА СПАДЩИНА ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКО У ФОНДАХ ННСГБ НААН	190
<i>Рыльченко Л.</i> THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENTIFIC LIBRARIES: OPPORTUNITIES FOR AGRICULTURAL KNOWLEDGE MANAGEMENT	195

**Текст подано в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність змісту поданих
матеріалів
несуть автори публікацій**

«Історія освіти, науки і техніки в Україні» матеріали конференцій молодих вчених та спеціалістів

1. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : тези доп. та повідомлень І конф. молодих вчених та спеціалістів, Київ, 30 трав. 2002 р. / УААН, ДНСГБ, АН Вищої шк. України. Від-ня історії освіти, науки і техніки ; ред. кол. : В. А. Вергунов (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2002. – 147 с.

2. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали II конф. молодих вчених та спеціалістів, Київ, 27–28 трав. 2004 р. / УААН, ДНСГБ, АН Вищої школи України, Від-ня історії та методології освіти, науки і техніки ; редкол. : М. В. Зубець (голов. ред.), В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко [та ін.]. – Київ, 2004. – 230 с.

3. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали III конф. молодих учених і спеціалістів. До 75-річчя від дня створення ДНСГБ УААН як наук. установи, 26–27 трав. 2006 р. / УААН, ДНСГБ, Центр історії аграр. науки, Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди, Центр історії природознавства, АН Вищої шк. України, Від-ня історії освіти, науки і техніки ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), В. П. Коцур, О. Я. Пилипчук [та ін.]. – Київ, 2006. – 67 с.

4. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали четвертої конф. молодих учених та спеціалістів, 29 січ. 2008 р. З нагоди 150-річчя від дня народж. першого директора Харк. селекц. ст. та автора першого вітчизняного підруч. «Частное земледелие» (рослинництво) проф. П. В. Будріна ; 145-річчя від дня народж. засновника контрольно-насінневої справи в Україні проф. П. Р. Сльозкіна ; 125-річчя від дня народж. автора першого підруч. держ. мовою «Курс хліборобства» (рослинництво) проф. А. Г. Терниченка ; 100-річчя від дня народж. відомого вченого-рослиника проф. М. Г. Городнього та 120-річчя від дня народж. акад. М. І. Вавилова / УААН, ДНСГБ, Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, Укр. держ. насінневої інспекція, Нац. аграр. ун-т, Наук.-досл. ін-т агротехнологій та якості продукції рослинництва ; редкол. : В. В. Кириченко, В. А. Вергунов, В. П. Петренкова [та ін.]. – Київ ; Харків, 2008. – 313 с. – До 100-річчя з дня заснування Ін-ту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН.

5. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали п'ятої конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 28 трав. 2009 р. / УААН, ДНСГБ ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), В. В. Дерлеменко, О. П. Анікіна [та ін.]. – Київ, 2009. – Ч. 1. – 195 с. – (З нагоди 125-річчя створення Полтав. ін-ту агропром. вир-ва ім. М. І. Вавилова).

6. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали п'ятої конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 28 трав. 2009 р. / УААН, ДНСГБ ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), В. В. Дерлеменко, О. П. Анікіна [та ін.]. – Київ, 2009. – Ч. 2. – 22 с. – (З нагоди 125-річчя створення Полтав. ін-ту агропром. вир-ва ім.

М. І. Вавилова).

7. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 27 трав. 2011 р., м. Київ / НААН, ДНСГБ ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), С. Д. Коваленко, Х. М. Піпан [та ін.]. – Київ, 2011. – 270 с.

8. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали VII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 16 берез. 2012 р. / НААН, ДНСГБ, ННЦ «Ін-т землеробства», Панфил. досл. ст. ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), С. Д. Коваленко, Т. Р. Грищенко [та ін.]. – Київ, 2012. – Ч. 1. – 292 с. – До 90-річчя від дня створення ДНСГБ НААН та 75-річчя з дня заснування Панфил. досл. ст. ННЦ «Ін-ту землеробства НААН».

9. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали VII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 16 берез. 2012 р. / НААН, ДНСГБ, ННЦ «Ін-т землеробства», Панфил. досл. ст. ; редкол. : В. Ф. Камінський, О. І. Ткачов, Х. М. Піпан [та ін.]. – Київ, 2012. – Ч. 2. – 216 с. – До 90-річчя від дня створення ДНСГБ НААН та 75-річчя з дня заснування Панфил. досл. ст. ННЦ «Ін-ту землеробства НААН».

10. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали VIII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 21 трав. 2013 р. / НААН, ННСГБ ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), О. Є. Тарабрін, О. П. Анікіна, Х. М. Піпан, Ю. А. Горбань, В. І. Власов, В. А. Зленко, М. В. Зубець, В. П. Коцур, А. П. Коцур, В. І. Кучер, Л. О. Лісневич, Ю. Ф. Мельник, В. П. Михайлюк, П. П. Панченко, О. О. Пилипчук, М. В. Присяжнюк, С. М. Рижук, І. Т. Слюсар, В. В. Шелепов, Н. І. Шуфрїч. – Київ, 2013. – 283 с. – (До 150-річчя з дня народж. акад. В. І. Вернадського).

11. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали VIII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 21 трав. 2013 р., / НААН, ННСГБ ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), О. Є. Тарабрін, О. П. Анікіна [та ін.]. – Київ, 2013. – Ч. 2. – 106 с.

12. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали IX Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 22 трав. 2014 р. / НААН, ННСГБ, Полтав. держ. с.-г. досл. ст. ім. М. І. Вавилова Ін-ту свинарства і агропром. вир-ва НААН, М-во аграр. політики та продовольства України, Укр. ін-т експертизи сортів рослин ; редкол. : В. А. Вергунов (голова), Х. М. Піпан, І. М. Савеленко, М. Д. Березовський, П. М. Василюк, В. І. Власов, В. М. Волошук, А. В. Воробйов, В. А. Зленко, Г. М. Каражбей, А. В. Кохан, В. І. Кучер, Л. О. Лісневич, М. М. Опара, П. П. Панченко, О. А. Пашківська, В. П. Рибалко, С. М. Рижук, І. Т. Слюсар, О. Є. Тарабрін, В. В. Шелепов. – Київ, 2014. – 346 с. – (До 130-річчя появи с.-г. досл. справи як орг-ції та створення Полтав. досл. поля).

13. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали IX Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 22 трав. 2014 р. / НААН, ННСГБ, Полтавська держ. с.-г. досл. станція ім. М. І. Вавилова Ін-ту свинарства і

агропромислового виробництва НААН, М-во аграр. політики та продовольства України, Укр. ін.-т експертизи сортів рослин ; редкол. : В. А. Вергунов [та ін.]. – Київ: ФОП «Корзун Д.Ю», 2014. – Ч. 2. – 100 с.

14. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали Х Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 150-річчю з часу засн. Полтавського т-ва сіл. госп-ва, Київ, 28 трав. 2015 р. / НААН, ННСГБ, Полтавська держ. аграр. акад. [та ін.] ; редкол. : В. А. Вергунов, О. ПА. Анікіна, А. С. Білоцерківська [та ін.]. – Вінниця : ФОП «Корзун Д.Ю», 2015. – 396 с.

15. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : зб. доп. на пленер. засіданні та виступів переможців Х Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 150-річчю з часу засн. Полтавського т-ва сіл. госп-ва, Київ, 28 трав. 2015 р. / НААН, ННСГБ, Полтавська держ. аграр. акад. [та ін.] ; уклад. В. А. Вергунов, О. ПА. Анікіна, А. С. Білоцерківська [та ін.] ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця. : ФОП «Корзун Д.Ю», 2015. – Ч. 2. – 113 с.

16. **Історія освіти, науки і техніки в Україні**: матеріали XI Всеукр конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 85-річчю Нац. акад. аграр. наук України, віковим ювілеєм появи Панфільської дослід. ст. ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Дослід. ст. лікарських рослин Ін-ту агроєкології і природокористування НААН, 150 річчю від дня народж. проф. С.Л. Франкфурта, «Міжнар. року зернобобових», оголошеному рішенням Генеральної Асамблеї ООН, 15-річчю створення Ін-ту історії аграр. науки, освіти та техніки ННСГБ НААН й 10-річчю виходу електрон. наук. фах. вид. – міжвід. темат. зб. «Історія науки і біографістика», 16 трав. 2016 р. м. Київ / Нац. акад. аграр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН ; Ін-т кормів та сіл. госп-ва Поділля НААН [та ін.] ; редкол. : В.А.Вергунов. О.П. Анікіна. А.С. Білоцерківська [та ін.]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 394 с.

17. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 85-річчю Нац. акад. аграр. наук України, віковим ювілеєм появи Панфільської дослід. ст. ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Дослід. ст. лікарських рослин Ін-ту агроєкології і природокористування НААН, 150 річчю від дня народж. проф. С. Л. Франкфурта, «Міжнар. року зернобобових», оголошеному рішенням Генеральної Асамблеї ООН, 15-річчю створення Ін-ту історії аграр. науки, освіти та техніки ННСГБ НААН й 10-річчю виходу електрон. наук. фах. вид. – міжвід. темат. зб. «Історія науки і біографістика», 16 трав. 2016 р., м. Київ / Нац. акад. аграр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН ; Ін-т кормів та сіл. госп-ва Поділля НААН [та ін.] ; уклад.: В. А. Вергунов, В. М. Товмаченко, Л. М. Татарчук, А. С. Білоцерківська, О.А. Пашківська ; редкол. : В. А. Вергунов (голова) – Вінниця, 2016. – Ч. 2. – 112 с.

18. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р. / НААН, ННСГБ, Рада молодих учених вчених НААН ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко ;

редкол. В. А. Вергунов (голова). – Київ: ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. – 560 с.

19. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XIII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від часу утворення у складі М-ва зем. справ комітетів – вченого і с.-г. освіти (нині – Нац. акад. аграр. наук України) та 80-річчю від дня народж. акад. НААН, Заслуженого діяча науки і техніки України, Героя України, президента НААН (1996–2011) М. В. Зубця (1938–2014), Київ, 18 трав. 2018 р. / НААН; ННСГБ; Рада молодих вчених НААН [та ін.] ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Х. М. Дмитрієва ; редкол. : В. А. Вергунов (голова). – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2018. – 496 с.

20. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XIV Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграр. наук – основоположників с.-г. досл. справи в Україні за наук. напрямими, професорів – Богданова Сергія Михайловича (1859–1920), Шиндлера Камілла Гавриловича (1869–1940) та чл.-кор. АН УРСР Тюленєва Миколи Олександровича (1889–1969), Київ, 17 трав. 2019 р. / НААН, ННСГБ, Рада молодих вчених НААН [та ін.] ; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Х. М. Дмитрієва ; редкол. : В. А. Вергунов (голова) [та ін.]. – Київ : КОМПРИНТ, 2019. – 678 с.

21. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XV Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук Вольфа Мойсея Михайловича (1880–1933), Осьмака Кирила Івановича (1890–1960), академіка НАН України та НААН Созінова Олексія Олексійовича (1930–2018), Київ, 15 трав. 2020 р. / НААН, ННСГБ; уклад. В. А. Вергунов, Н. Г. Анненкова. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 440 с.

22. **Історія освіти, науки і техніки в Україні**: матеріали XVI Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за своїми напрямими: Кудашева Володимира Олександровича (1846–1916), Овсинського Івана Євгеновича (1856–1910), Махова Григорія Григоровича (1886–1952), Київ, 14 трав. 2021 р. / НААН, ННСГБ. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2021. – 362 с.

23. **Історія освіти, науки і техніки в Україні**: матеріали XVI Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвячена 180-річчю від дня народження Анастасія Єгоровича Зайкевича (1842–1931), видатного вітчизняного вченого агробіолога світового виміру та організатора сільськогосподарської дослідної справи; м. Київ, 20 травня 2022р. – Київ, 2022. – 265 с.

24. **Історія освіти, науки і техніки в Україні** : матеріали XVIII Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за своїми напрямими: Вернадського Володимира Івановича (1863–1945), Фальца-Фейна Фрідриха

Едуардовича (1863–1920), Сапегіна Андрія Опанасовича (1883–1946), Скороходька Антона Калениковича (1883–1954), Шміта Олександра Оттовича (1833–1916), Київ, 17-18 травня 2023 р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; наук. ред. В.А. Вергунов. – Київ, 2023. – 270 с.

25. **Історія освіти, науки і техніки в Україні:** матеріали XIX Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук – основоположників сільськогосподарської дослідної справи в Україні за своїми напрямками: Федора Трохимовича Моргуна (1924–2008), Олексія Никаноровича Соколовського (1884–1959), Київ, 22–23 травня 2024 р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; наук. ред. В.А. Вергунов. – Вінниця: ТВОРИ, 2024. – 250 с.

26. **Історія освіти, науки і техніки в Україні:** матеріали XX Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Георгія Миколайовича Висоцького (1865–1940); Левка (Лева) Платоновича Симиценка (1855–1920); Петра Івановича Прокоповича (1775–1850), Київ, 21–22 травня 2025 р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; наук. ред. В.А. Вергунов. – Вінниця: ТВОРИ, 2025. – 190 с.

27. **Історія освіти, науки і техніки в Україні:** матеріали XXI Всеукр. наук. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема: Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941); Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954); Махова Григорія Григоровича (1886–1952); Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971); Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927); Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953), Київ, 20–21 травня 2026р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки; редкол.: В. А. Вергунов (гол. ред.), С. В. Нижник (від. секр.) та ін. – Київ, 2026. – 208 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ ОСВІТИ, НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

матеріали

**XXI Всеукраїнської наукової конференції
молодих учених та спеціалістів**

**присвяченої ювілейним датам від дня народження
видатних учених в галузі аграрних наук, зокрема:
Ротмістрова Володимира Григоровича (1866–1941);
Франкфурта Соломона Львовича (1866–1954);
Махова Григорія Григоровича (1886–1952);
Джовані Діонісія Олександровича (1886–1971);
Терниченка Аристарха Григоровича (1886–1927);
Виноградського Сергія Миколайовича (1856–1953)**

м. Київ,

20–21 травня 2026 р.

Підписано до друку 29.05.2026.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий.

Друк. арк. 13. Умов. друк. арк. 12,09. Обл.-вид. арк. 13,93.

Наклад 300 прим. Зам. № 3702/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 5254 від 05.12.2016 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>

друкарня-видавництво

 ТВОРИ
творимо разом

ISBN 978-617-558-299-2

9 786175 582992

www.tvoru.com.ua